

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halkbilimi Bilim Dalı

ÖZBEK ÇOCUK
FOLKLORUNDA TÜRLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

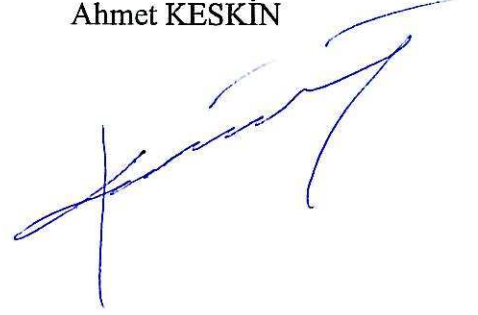
Ahmet KESKİN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selami FEDAKÂR

İZMİR-2009

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Özbek Çocuk Folklorunda Türler” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ahmet KESKİN

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23/12/2009 tarih ve 48/27 sayılı kararı ile oluşturulan jüri, Türk Dili ve Edebiyatı (Halk Bilimi) anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Ahmet KESKİN'in aşağıda (Türkçe/İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 05/01/2010 günü saat 14.00'da 90 dk. süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda jüri, adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle karar vermiştir.

(BAŞKAN)

Prof. Dr. Nerin YAYIN

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

ÜYE (DANIŞMAN)

Yrd. Doç. Dr. Selami FEDAKÂR

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

Tezin Türkçe Başlığı : "Özbek Çocuk Folklorunda Türler"

Tezin İngilizce Başlığı : "Genres in Uzbek's Children Folklore"

* 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.

2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) bilgisayarda doldurulmalıdır

3. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin üniversite dışından olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ: ÇOCUK FOLKLORU ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	1
A. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	1
A.1. Kitaplar	3
A.2. Makaleler ve Bildiriler	15
A.3. Tezler	31
B. Özbekistan’da Yapılan Çalışmalar	37
B.1. Kitaplar	41
B.2. Kitap Bölümleri	50
B.3. Makaleler	52
I. BÖLÜM: ÇOCUK FOLKLORUNUN KAPSAMI, TANIMI, ÖZELLİKLERİ, TÜRLERİ VE TÜRK BOYLARINDA ÇOCUK FOLKLORU	60
I.1. Çocuk Edebiyatı, Çocuk Folkloru ve Çocuk Folklorunun Kapsamı	60
I.1.1. Çocuk Edebiyatı.....	60
I.1.2. Çocuk Edebiyatı-Çocuk Folkloru	63
I.1.3. Çocuk Folklorunun Kapsamı	64
I.2. Çocuk Folklorunun Tanımı	67
I.3. Çocuk Folklorunun Yapısal Özellikleri, Üreticileri ve İcracıları	70
I.4. Çocuk Folkloru Ürünlerinin Tasnifi	80
I.5. Türk Boylarında Çocuk Folkloru	91
I.5.1. Kırgız Çocuk Folkloru	93
I.5.2. Kazak Çocuk Folkloru	95
I.5.3. Tatar Çocuk Folkloru	98
I.5.4. Türkmen ve Irak Türkmen Çocuk Folkloru.....	101
I.5.5. Azerbaycan Çocuk Folkloru	103
I.5.6. Türkiye Çocuk Folkloru.....	106
I.5.7. Diğer Türk Boylarında Çocuk Folkloru.....	108

II. BÖLÜM: ÖZBEK ÇOCUK FOLKLORUNDA TÜRLER	110
II.1. Büyükler Tarafından Üretilen Türler	123
II.1.1. Aytım-Alkışlar.....	123
II.1.1.1. Tuğış Toyi.....	130
II.1.1.2. Beşik Toyi.....	132
II.1.1.3. Çilla Kuvış.....	140
II.1.1.4. Saç Toyi.....	142
II.1.1.5. Tiş Toyi.....	143
II.1.1.6. Ayak Toyi.....	144
II.1.1.7. Ad Verme.....	144
II.1.1.8. Kiyim Kiydiriş.....	146
II.1.1.9. Beşikketi.....	147
II.1.1.10. Bala Kaçdi.....	147
II.1.1.11. Hatne Toyi.....	148
II.1.1.12. Yiğit Aşi.....	151
II.1.1.13. Moylav Toyi.....	152
II.1.2. Allalar.....	153
II.1.3. Erkalamalar.....	157
II.1.4. Avutmaçaklar.....	159
II.1.5. Kızıkmaçaklar.....	161
II.1.6. Havzak-Havzaklar.....	163
II.1.7. Makal, Metel ve İbret-Öğüt Sözleri.....	165
II.1.8. Ertaklar.....	166
II.2. Büyükler ve Çocuklar Tarafından Üretilen Türler	168
II.2.1. Tez Aytışlar.....	171
II.2.2. Tapışmaklar.....	178
II.2.3. Balalar Mihnet ve Mevsim-Merasim Koşukları.....	179
II.2.3.1. Mihnet Koşukları.....	180
II.2.3.2. Mevsim ve Merasim Koşukları.....	184
II.2.3.2.1. Bahar Teraneleri.....	187

II.2.3.2.2. Yaz ve Güz Teraneleri	196
II.2.3.2.3. Kış Teraneleri.....	198
II.2.3.2.4. Ya Ramazan Koşukları	200
II.2.4. Yalınçaklar.....	205
II.2.5. Hükmlegiçler	208
II.2.6. Aytişuvlar	217
II.3. Çocuklar Tarafından Üretilen Türler	221
II.3.1. Balalar Oyunları	222
II.3.2. Çocuk Oyunlarına Bağlı Olarak Oluşturulan Türler	226
II.3.2.1. Çarlamalar.....	227
II.3.2.2. Çeklaşmaçaklar	230
II.3.2.3. Güldür-Güpler.....	233
II.3.2.4. Sanamalar.....	235
II.3.2.5. Arazlama ve Yaraştırıcılar	249
II.3.2.6. Tarkalış Koşukları.....	250
II.3.2.7. Oyun-Koşuklar.....	253
II.3.2.8. Söz Oyunları ve Çandışlar	258
II.3.3. Satirik ve Yumoristik Koşuklar	264
II.3.3.1. Tegişmeçaklar	264
II.3.3.2. Masharalamalar.....	272
II.3.4. Çeşitli Çocuk Koşukları.....	274
II.3.4.1. Kıkıllamalar	276
II.3.4.2. Dörtlükler.....	277
III. BÖLÜM: ÖZBEK ÇOCUK FOLKLORU METİNLERİ	281
III.1. Büyüklere Tarafından Üretilen Türler	281
III.2. Büyüklere ve Çocuklar Tarafından Üretilen Türler.....	298
III.3. Çocuklar Tarafından Üretilen Türler	319
SONUÇ.....	339
KAYNAKLAR	345
DİZİN	357

ÖN SÖZ

Bir milletin kültür tarihini ve bu tarihin bütün zenginliklerini en iyi şekilde ortaya koyan sözlü kültür ürünlerinin incelenmesi, bu ürünlerin muhafazası ve gelecek nesillere ulaştırılması, folklor disiplininin öncelikli işlevlerinden biridir. Özbeklerin köklü tarihi ve kültürel zenginliklerine bağlı olarak gelişen ve günümüze kadar ulaşan sözlü kültürleri, Türk halkbilimi sahasında çalışan araştırmacılar için önemli bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Özbeklerin Türk tarihinin ve sözlü kültürünün zenginliğini muhafazakâr bir şekilde bünyesinde barındırmasında, onların Türk boyları arasında hem coğrafi, hem de kültürel olarak merkezi bir durumda bulunmalarının önemli bir yeri vardır.

Özbek folkloru içerisinde, bu zengin kültürden beslenerek varlığını sürdüren Özbek çocuk folkloru da kendine has özellikleri, ürünleri ve türleriyle, zengin bir araştırma ve inceleme sahası olarak dikkat çekmektedir. Büyük bir kısmı kayıt altına alınmış bulunan bu zengin kültürü incelemek yalnızca Özbek Türklerinin folkloru için değil, genel olarak Türk boylarının folkloru bakımından da büyük öneme sahiptir.

Çocuk folkloru, kendine has bazı özellikleri sebebiyle, milli hafızanın ve sözlü kültürün canlı bir şekilde yaşatılıp korunduğu bir sahadır. Genel olarak folklerden ayrı değil; ancak ondan beslenerek gelişip varlığını sürdüren çocuk folkloru, bütün olarak folklor ürünlerinin yarısına yakınına yakınına oluşturmaktadır. Çalışmamın konusunu danışman hocamla belirlerken, hem Özbeklerin tarihi ve coğrafi önemine, hem de çocuk folklorunun kültür taşıyıcılığındaki koruyucu niteliğine ve çocuk folklorunun genel folklor içerisindeki yerine özellikle dikkat edilmiş, böylece bir yüksek lisans çalışmasına verilecek emekten ve bu emek neticesinde elde edilecek sonuçtan Türk folkloruna mümkün olabildiğince katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Çocuk folkloru üzerine yapılan derleme ve inceleme çalışmalarının yetersizliği dikkate alınarak çalışmamızın “*Çocuk Folkloru Üzerine Türkiye ve Özbekistan’da Yapılan Çalışmalar*” adını taşıyan “Giriş” kısmı, çocuk folkloru üzerine Türkiye’de ve Özbekistan’da yapılan çalışmaların tanıtılmasına ayrılmıştır. Bu kısımda önce Türkiye’de yapılan çalışmalar, “Kitaplar”, “Makaleler ve Bildiriler” ve “Tezler”

şeklinde üç başlık halinde ele alınmıştır. Burada tanıtılan çalışmaların çocuk folkloru ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi dikkate alınarak bazı çalışmalar ayrıntılı olarak tanıtılmış, bazılarının ise çocuk folkloru için önemine değinilmiştir. Özbekistan’da yapılan çalışmalar ise, “Kitaplar”, “Kitap Bölümleri” ve “Makaleler” şeklinde, üç ana başlıkta tanıtılmıştır. Böylece, çocuk folkloru üzerine çalışacak araştırmacılara, bu sahada günümüze kadar yapılmış olan çalışmaların tanıtılması hedeflenmiştir.

Çalışmamızın “*Çocuk Folklorunun Kapsamı, Tanımı, Özellikleri, Türleri ve Türk Boylarında Çocuk Folkloru*” adını taşıyan Birinci Bölüm’ünde ise beş farklı başlıkta ve çeşitli alt başlıklar altında çocuk folkloru adı verilen sahanın belli başlı yönleriyle tanıtılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, ilk kısımda “*Çocuk Edebiyatı, Çocuk Folkloru ve Çocuk Folklorunun Kapsamı*” başlığı altında çocuk edebiyatı ve çocuk folklorunun birbirleriyle olan ilişkileriyle çocuk folklorunun kapsamı üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda “*Çocuk Folklorunun Tanımı*” başlığı altında çocuk folklorunun daha önce yapılmış olan tanımlarına yer verilmiş, ardından da çocuk folklorunun tarafımızca yapılan özgün tanım denemesi aktarılmıştır. Üçüncü kısımda “*Çocuk Folklorunun Yapısal Özellikleri, Üreticileri ve İcracıları*” başlığı altında ise çocuk folkloru sahasında ortaya konulan ürünlerin çeşitli özellikleri ve bu ürünlerin üreticileri-icracıları ile ilgili bilgiler verilmiş, “*Çocuk Folkloru Ürünlerinin Tasnifi*” başlığıyla verilen dördüncü kısımda da bu sahanın içerisinde yer alan türler ele alınmıştır. Birinci bölümün “*Türk Boylarında Çocuk Folkloru*” adlı son kısmında ise Kırgız, Kazak, Tatar, Türkmen ve Irak Türkmen, Azerbaycan, Türkiye ve Diğer Türk boylarında çocuk folkloru başlıkları altında, çeşitli Türk boylarındaki çocuk folkloru çalışmaları, çocuk folkloru ürünlerinin durumu ve çocuk folkloru türleri aktararak bu bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmamızın “*Özbek Çocuk Folklorunda Türler*” adını taşıyan İkinci Bölüm’ünde ise, daha önce çeşitli özellikleri, üreticileri ve icracıları hakkında genel olarak bilgi verilen çocuk folklorunun Özbek folkloru içerisindeki yerine ve Özbek çocuk folklorunda oluşturulan türlere değinilmiştir. Burada, önce Özbek çocuk folkloru üzerine çalışan araştırmacıların ortaya koydukları tasnifler tanıtılarak bunlar değerlendirilmiş, ardından, tarafımızca yapılan ve üretici merkezli bir tasnif yapılmıştır.

Çocukla ilgili olarak ortaya konulan sözlü kültür ürünlerinin ve çeşitli folklor malzemelerinin bütününe kapsayan bir saha olarak benimsediğimiz çocuk folkloru sahasında vücuda getirilen türlerin üretiminde çocukların yanında büyüklerin de pay sahibi oldukları, bazen de daha önce büyüklerin folklor repertuarında yer alan ürünlerin çocukların repertuarına geçtiği dikkate alınarak, türler üç temel başlık altında tasnife tabi tutulmuş, dolayısıyla *İkinci Bölüm*, bu üç ana kısımdan oluşmuştur: “*Büyükler Tarafından Üretilen Türler*”, “*Büyükler ve Çocuklar Tarafından Üretilen Türler*” ve “*Çocuklar Tarafından Üretilen Türler.*” Bu üç kısımda, söz konusu özgün tasnif bağlamında Özbek çocuk folklorundaki türler ve bu türlerin yapısal ve şekil özellikleri, bu türlerde ortaya konulan ürünlerle örneklendirilip desteklenerek tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu bölümdeki gerekli yerlerde, Türkiye’deki ve diğer Türk boylarındaki çocuk folkloru ürünlerinin ve türlerinin özellikleri de dikkate alınarak, yer yer karşılaştırmalı bir metot benimsenmiştir. Böylece, Özbek çocuk folklorunda yer alan otuzdan fazla tür, çok yönlü bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın Üçüncü Bölüm’ünde ise, ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınan Özbek çocuk folkloru türleri altında üretilip icra edilen, tamamına yakını manzum ürünlerden oluşan örnekler, “*Özbek Çocuk Folkloru Metinleri*” başlığı altında sunulmuştur. Bu bölümde bulunan ve Özbekçe transkripsiyonlarının karşısında Türkiye Türkçesi karşılıkları yer alan metinlerin seçiminde, örneklendirilen türün özelliklerini en iyi şekilde yansıtmaları ve sanatsal yönden olgun bir nitelik taşımaları dikkate alınmıştır. Tasnifte yer alan türlerin bütününde örneklere yer verilmiş, daha önce inceleme kısmında örnek olarak verilen metinler tekrara düşmemek için mümkün olduğunca kullanılmamaya çalışılmış ve sadece masal türünde metin aktarılmamıştır. Bu metinlerin uzunluk-kısalıkları ve elimizdeki kaynaklardaki durumları dikkate alınarak bazı türlerde 5’er, bazılarında ise 10’ar, 15’er, bazen 20’şer örnek aktarılmıştır. Yine metinlerin Türkiye Türkçesi karşılıkları verilirken birebir aktarma yerine, gerekli yerlerde Özbekçe kelimelerin orijinaleri yazılıp bunlar dipnot şeklinde açıklanmış ve metinlerin sanatsal estetiğinin korunması hedeflenmiştir.

“Sonuç” kısmında çalışmamızın bütün süreçlerinde dikkatimizi çeken ve dikkat çekilmesi gereken hususlarda çeşitli değerlendirilmelerde bulunulmuş, çalışmamızda

yer alan tespitler ve elde ettiğimiz bulgular bir bütün halinde aktarılmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili kullanılan kaynakların yazar soyadı sıralı listesinin verildiği “Kaynakça” ve yazar adlarından oluşan “Dizin” kısımları ile çalışma tamamlanmıştır.

Çalışma konusunun belirlenmesinden ve konuyla ilgili kaynak temininden başlayarak çalışmanın son halini almasına kadar bütün bilgi ve ilgisiyle beni her konuda destekleyen ve karşılaştığım çeşitli sıkıntılarda yol göstericilik yapan hocam Yrd. Doç. Dr. Selami Fedakâr’a teşekkür ederim. Ayrıca Türk boylarının folklor metinlerinin incelenmesi sırasında yardımlarıyla çalışmama katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Pınar Fedakâr ve Araş. Gör. Mustafa Gültekin’e; başta Prof. Dr. Nerin Yayın olmak üzere, üzerimde emeği olan bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet KESKİN

İzmir-2009

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı geçen eser
a.g.m. :	Adı geçen makale
bkz. :	Bakınız
C. :	Cilt
Enst. :	Enstitüsü
E. Ü. :	Ege Üniversitesi
Üni. :	Üniversitesi
S. :	Sayı
s. :	Sayfa
ss. :	Sayfadan sayfaya
vb. :	Ve benzeri
vd. :	Ve diğeri
Yay. :	Yayınları

GİRİŞ:

ÇOCUK FOLKLORU ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Bilimsel bir araştırmaya başlamının ilk aşaması, araştırılacak konunun belirlenmesinin ardından, bu konuda daha önce yapılmış çalışmaları gözden geçirmektir. Biz de bu düşünceyle hareketle, Özbek çocuk folklorundaki türleri ele almadan önce genel olarak çocuk folkloruyla alakalı olarak Türkiye’de ve Özbekistan’da yapılan çalışmaları gözden geçirmenin gerekli olduğunu düşündük. Bu çalışmaları incelemek hem inceleme alanımızla ilgili ortaya konulan bilimsel birikimi tanımamızda, hem de konunun inceliklerini kavrama adına genel bir hazırlık yapmamızda büyük öneme sahipti.

Çocuk folkloru üzerine yaptığımız kaynak araştırmaları neticesinde belirleyip ulaşabildiğimiz ve konu bakımından önem taşıdığını düşündüğümüz çalışmaları tezimizin girişinde tanıtmaktan amacımız, henüz derli toplu olmadığını gördüğümüz çocuk folkloru çalışmalarını, bizden sonra bu alanda çalışacak olan araştırmacıların hizmetine sunmak ve söz konusu çalışmaların hızlanmasına katkıda bulunmaktır. Bu amaçla, Türkiye ve Özbekistan’da çocuk folkloru ile alakalı yapılmış çalışmaları çeşitli alt başlıklar halinde tanıtarak bilimsel tasnifin sağladığı kolaylıktan istifade etmek hedeflenmektedir.

A. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de özellikle Tanzimat’ın kabulüyle birlikte artıp günümüze kadar ulaşan kapsamlı bir “Çocuk Edebiyatı” geleneği ve bu geleneği inceleyen “Çocuk Edebiyatı Araştırmaları”ndan söz etmek mümkündür. Söz konusu çalışmalar özellikle Tanzimat döneminde ve sonrasında ortaya çıkan çocuk kitapları, dergileri, çeviri eserler ve bunları inceleme, yazar ve şairlerimizin eserlerinde çocuk-çocukluk temalarını inceleme, şairlerdeki çocuk sevgisi ve onların çocuk edebiyatındaki yerlerini inceleme, çocuk edebiyatı tarihinin incelenmesi, halk edebiyatı ürünlerinin çocuk edebiyatında edindiği

yeri inceleme gibi tavırlarla ortaya konulmuş bulunmaktadır.¹ Burada, eğitim fakültelerinin kurulmasıyla birlikte bu konuyla ilgili araştırmaların arttığını ve edebi ürünlerin daha çok çocuğun gelişimi ve eğitimi üzerindeki etkisi, çevresine uyum sağlamasındaki katkısı, toplumsal bilinci kazanmasındaki yeri vb. gibi konularla alakalı olarak incelendiğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda, okul öncesi eğitiminde oyunun önemi, çocukların oyuncak ve oyun yeri tercihi, sıkça karşılaştığımız çalışma konularından bazılarıdır.² Söz konusu çalışmaların bir kısmında ise masal, bilmece vb. türlerin çocuğun gelişimi ve eğitimi üzerindeki etkisi üzerinde durulmuş, dolaylı olarak da olsa halk edebiyatı ürünleri, sınırlı yöntemlerle incelenmiştir.³

Türkiye’de çocuk çocuk folkloru adı altında, henüz yeterli miktarda çalışma ortaya konmuş değildir. Ancak doğrudan “Çocuk Folkloru” başlığı altında ve derli toplu bir biçimde ortaya konulmuş olmasa da, halkbiliminin araştırma ve inceleme sahası içerisine giren çocuk yaratmaları ve çocuk için-çocuğa göre yaratılan ürünler üzerinde yapılmış olan çalışmalar da dikkate değer ölçüdedir. Konuyla ilgili değerli halkbilimci ve araştırmacılar, özellikle halkbiliminin ülkemizde hızla geliştiği 20. yy’ın ikinci yarısından itibaren, günümüze kadar çeşitli çalışmalarda bulunmuş, aşağıda ele alacağımız çalışmaları bilim dünyasına kazandırmışlardır. Bunların bir kısmı kitap

---

¹ Abdulkadir Durmuş. *1879-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine*. Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007; Müge Sucu Polat. *F. Hüsnü Dağlarca’nın Şiirleri’nde Çocuk Teması*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002; Tamer Sezer. “Victor Hugo ve R. Mahmud Ekrem’de Çocuk Sevgisi.” *Edebiyat Dergisi*, Sayı: 15, ss. 195-202; M. Yasin Yakar. *Kazım Karabekir’in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarkılı İbret Eseri Üzerinde Bir İnceleme*. Atatürk Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007; Murat Ateş. “Ziya Gökalp ve Çocuk Edebiyatı.” *Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, Sayı: 14, 2005, ss. 95-115; Hüseyin Özcan. “Halk Edebiyatı Metinlerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Dede Korkut Hikayeleri.” *Turkish Studies*, Volume: 2/3, 2008, ss. 583-203.

² Özlem Gazezoğlu. *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 6 Yaş Çocuklarına Öz Bakım Becerilerinin Kazandırılmasında Oyun Yoluyla Öğretimin Etkisi*. Dokuz Eylül Üni. Eğitim Bilimleri Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007; Deniz Kaya. *36-72 Aylık Çocuklar İçin Tasarlanmış Oyuncakların Çocukların Gelişim Alanlarına Göre İncelenmesi*. Gazi Üni. Eğitim Bilimleri Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007; H. Nilüfer Tabak. *Ankara İlindeki Farklı Sosyo-Ekonomik Çevredeki 6-10 yaş arası Çocukların Oynamak İçin Seçtikleri Alanların İncelenmesi*. Gazi Üni. Eğitim Bilimleri Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

³ Kadir Kızar. *Konya’da Anlatılan Efsanelerin Çocuk Eğitimine Katkısı*. Selçuk Üni. Eğitim Fakültesi. (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), 2004; Osman Alkan. *Aksaray İlinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Selçuk Üni. Eğitim Fak. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2002; Abdülkadir Kabadayı. “Sosyal Bir Ders Materyali Olarak Bilmecelerin Çocukların Gelişim Alanlarına Katkılarının İncelenmesi: Konya Örneği.” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 4, Sayı: 2, 2007.

halinde basılmış, önemli bir kısmı kısa bildiriler veya makaleler şeklinde sunulmuş, çok az bir kısmı ise üniversitelerde hazırlanmış yüksek lisans tezleri şeklinde dikkat çekmektedir.

Kaynakların tanıtılmasında, yayımlandıkları tarih göz önünde bulundurularak kronolojik bir sıra izlenmiştir. Bu çalışmaları derli toplu bir halde sunmak, çocuk folkloru çalışmaları için büyük önem taşımaktadır.

A.1. Kitaplar

Halk edebiyatı sahasında yapılmış pek çok çalışmada, çocuk folkloru ile alakalı dolaylı olarak çeşitli bilgilere ulaşmak elbette mümkündür. Fakat belirtmek gerekir ki; çocuk folkloru kavramı merkez alınarak veya bu konu hedeflenerek ortaya konulmuş müstakil kitaplardan söz edebilmemiz, birkaç örnek dışında mümkün değildir. Daha açık bir ifadeyle, halk edebiyatı ile alakalı kaleme alınmış bir kitabı açtığımızda onda ninnilerle, bilmecelele, oyunlarla ve diğer çocuk folkloru türleriyle karşılaşp bunlarla ilgili bilgi bulmamız mümkünken, çocuk folkloru tabirine veya bu başlık altında düzenlenmiş bölümlere rastlamak oldukça güçtür. Bu durum; Türkiye’de çocuk folklorunun henüz bilimsel bir disiplin olarak yaygın bir şekilde kabul görmediği anlamına da gelmektedir.

Ferruh Arsunar’ın, *Türk Çocuk Oyunlarından Örnekler*⁴ adlı çalışması, çocuk folkloru ile alakalı ülkemizde ortaya konulan ilk ciddi kitaplardan biridir. “Türk Çocuk Oyunları” adı altında hazırlanan girişte yazar, çocuk oyunları ile ilgili ortaya koyduğu fikirleriyle bir nevi çocuk folkloru kavramının da sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Bu görüşleri, çalışmamızın birinci bölümünde yer alan “Çocuk Folklorunun Tanımı” kısmında ayrıntılı olarak ele alacağız.

Arsunar, Anadolu’da oynanan çocuk oyunlarının iki ayrı ölçütle tasnifini yapmıştır. İlk tasnif ezgiye veya ezgisizliğe dayandırılan genel bir tasnifken, ikinci tasnif “cemiyet seviyelerine göre”dir ve yazar da eserinde topladığı oyunları bu tasnife tabi tutmuştur. Eserde ayrıca oyunların oynanması ile ilgili çok çeşitli bilgiler, oyun esnasında söylenen türküler ve maniler, söz konusu türkü ve manilerin ezgileriyle

---

⁴ Ferruh Arsunar. *Türk Çocuk Oyunlarından Örnekler*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.

bunların notaları, oyunların oynanış şekline dair şemalar vb. bulunmaktadır. Çocuk oyunları odaklı olan bu çalışmayı, çocuk folkloru ile ilgili Türkiye’de yapılmış ilk önemli eser saymak mümkündür.

Fırat Baymur ve Kemal Demiray tarafından hazırlanan *Çocuk Edebiyatı Antolojisi*’nde⁵ ilk kısım tekerleme, ninni ve bilmece konularına ayrılmıştır. Bu bölümde oyun tekerlemeleri ve sayışmalar adıyla verilen 25 örnek metnin ardından 3 masal tekerlemesi, 10 ninni ve 21 bilmece metni sunularak çalışma tamamlanmıştır. Kitap çocuk edebiyatı sahasında yapılmış ilk antoloji olma özelliğini taşımakta ve antolojide yer verilen türlerden bir kısmının da çocuk folklorundaki türlerle alakalı olması sebebiyle söz konusu eser çocuk folkloru bakımından da önem taşımaktadır.

Naki Tezel’in hazırladığı *Türk Halk Bilmeceleri*’⁶ adlı eserde ise, bilmeceler hakkında kısa bir girişin ardından tasnif edilmiş çeşitli bölümler altında 1730 bilmece metni verilmiştir. Kitabın sonuna, bilmecelerin sıra-sayfa numaralarıyla birlikte hazırlanan fihrist ve bir de bibliyografya eklenmiştir ancak söz konusu çalışmada bilmecelerin çocuk folkloru bağlamında bir değerlendirmesi yapılmamıştır.

Metin And *Oyun ve Bügü*⁷ adlı kitabında Türk kültüründe oyun kavramının tarihi serüvenini bütün ayrıntılarıyla aktarırken dördüncü bölümünde “Çocukların-Gençlerin-Yetişkinlerin Oyunları” incelenmiştir. Bu bölümü de kendi içinde on kısma ayıran And, Anadolu’daki çocuk, genç ve yetişkinlerin oynadıkları oyunları, oynadıkları bölgeleri, oynanış biçimlerini ve oyunlar hakkında diğer bazı bilgileri de aktarmıştır. *Oyun ve Bügü* adlı bu kapsamlı çalışma, yayınlandığı dönemin ve günümüzün çocuk oyunları alanında yapılmış en ciddi çalışmalarından birisi olarak konumuz için önem taşımaktadır.

Amil Çelebioğlu ve Y. Ziya Öksüz’ün hazırladığı *Türk Bilmeceler Hazinesi*⁸ adlı kitabın girişinde, bilmecelerinin tanımı yapıp bilmecelerin önemine değinildikten sonra bilmecelerin çeşitli yöntemlerle tasnifleri yapılmış, bilmecelerin diğer Türk

---

⁵ Fırat Baymur-Kemal Demiray. *Çocuk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961.

⁶ Naki Tezel. *Türk Halk Bilmeceleri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

⁷ Metin And. *Oyun ve Bügü. Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları (I. Baskı), 1974.

⁸ Amil Çelebioğlu-Y. Ziya Öksüz. *Türk Bilmeceler Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınevi, 1979.

toplulukları arasındaki aldığı isimler de belirtilmiştir. Lügaz, muamma ve bilmece arasındaki ilişkiyi de inceleyen yazarlar daha sonra 12 ayrı başlık altında tasnif ettikleri bilmeceleri aktarmışlardır. Bilmece konusunda yapılan bu önemli çalışmada bilmecelerin çocuk folklorundaki yeri konusuna temas edilmemiştir.

Sedat Veyis Örnek'in *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*⁹ adlı eseri, çocuk folkloru sahasında hazırlanmış değerli çalışmalardan bir tanesidir. Çalışmada çocuğun ana rahmine düşme öncesinden başlayarak askere gidişine değin uzanan bir dizi geleneksel aşama, uygulama, adet, inanma, töre ve tören yer almaktadır. Gerçekten de çalışmanın içeriğindeki zenginlik, günümüzde bu kapsamda ve olgunlukta bir çalışmanın halen yapılmamış olduğunu göstermektedir. Kitapta, çocuğun doğumundan gelişimine, aile içerisindeki eğitiminden çocuk oyunlarına, ninnilerden ağıtlara kadar pek çok gelenek hakkında bilgi verilmiştir. Geleneksel kültürümüzde çocuğu ilgilendiren hemen her türlü inanma, pratik, uygulama, gelenek ve icrayı başlıklar halinde işleyen kitap, çocuk folkloru için bir başvuru kitabı olarak kabul edilebilir. Yukarıda saydığımız özelliklerinden dolayı Sedat Veyis Örnek'in bu kitabını ayrıntılı olarak tanıtmanın uygun olacağını düşünüyoruz.

Örnek, çalışmasının "Doğum Öncesi" adını verdiği birinci bölümünde, kadın ve erkeğin kısırlığını gidermek için başvurulan yöntemler, çocuğun cinsiyetini belirlemek için yapılan uygulamalar, aşerme, gebelik, düşüğü önleme gibi konuları ele alınmıştır. İkinci bölümde doğumu kolaylaştırma adına yapılanlar, uygulanan gelenekler ve doğumu kolaylaştıracağı düşünülen inanmalar aktarılmıştır. Üçüncü bölümde doğumdan sonraki uygulamalar ve inanmalar işlenmektedir. Burada ele alınanlar çocuğun göbek bağı ve "eş"i ile ilgili işlemleri içermektedir. Dördüncü bölümde çocuğa isim verilmesiyle ilgili inanmalar, isim verilirken dikkat edilen noktalar, yerel adlandırmalar, nitelemeler, benzetme ve yakıştırmalar ele alınmıştır.

Beşinci bölümde çocuk görme, ağaç dikme, diş hediğı, yaş günü, sünnet, beşik kertme, askere uğurlama gibi uygulamalar, bu uygulamaların töresel ve törensel nitelikleri ve bunlara bağılı inanmalar ele alınmaktadır. Altıncı bölüm, çocuğun

---

⁹ Sedat Veyis Örnek. *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979.

bazı davranışlarına veya bazı durumlara bakarak çocuğun zihinsel ve ruhsal özellikleriyle mizacına, ileriki yaşantısına dair gerçekleştirilen yorumları işlemektedir. Yedinci bölümün konusu ise, nazar ve kırk basmasıdır. Nazara ve kırk basmasına uğrama belirtileri, çocuğu nazardan ve kırk basmasından koruma, nazara ve kırk basmasına uğramış çocuğu sağaltma işlemleri ele alınmaktadır. Sekizinci bölümde geleneksel sağaltma işlemleri ele alınmaktadır. Burada yürümeyen ya da geç yürüyen, konuşmayan ya da geç konuşan çocukları iyileştirmek için yapılan uygulamalar, törenler ve inanmalar aktarılmaktadır.

Dokuzuncu bölümde erginlik, eğitim, cezalandırma ve korkutma ile ilgili uygulamalar işlenmektedir. Onuncu ve on birinci bölümlerin konusu edebi-sanatsal yaratmalardır. Onuncu bölümde geleneksel çocuk oyunları ve oyun gereçleri, on birinci bölümde ise atasözleri, özdeyişler, deyimler, sevgi ve okşama sözleri, kargışlar, bilmece, ninniler, ağıtlar ve masallar aktarılmaktadır. Kitabın bütün bölümlerinde, her başlığın sonunda “Açıklayıcı Örnekler” verilerek içerik genişletilmekte ve aktarılanlar daha açık bir hale getirilmektedir. Tüm bu yönleriyle Örnek’in kitabı, çocuk folkloru sahasında çalışma yapacak araştırmacılar için büyük bir önem taşımaktadır.

M. Ruhi Şirin’in *Ninni Bebeğim Ninni*¹⁰ adıyla yayınladığı ninni şiirleri antolojisinde “Anne Edebiyatı” adlı ilk bölümde ninniler hakkında önemli bilgiler verilmiş, daha sonra ise herhangi bir tasnife başvurulmadan seçme ninniler aktarılmıştır. Eserin sonunda, pek çok Cumhuriyet şairinin kaleme aldığı ninni şiirlerinden oluşan bir bölüm bulunmaktadır.

Mevlüt Özhan’ın *Çocuk Oyunlarımız*¹¹ adıyla 1990’da yayınlanan kitabı, çocuk oyunları konusunda ortaya konulmuş ciddi bir eserdir. Yazarın kendi derlemeleriyle diğer bilim adamlarının derlemelerinden yola çıkarak ortaya koyduğunu ifade ettiği eserde oyunlar, oynanış özelliklerine göre on gruba ayrılmış, her gruptan örnek oyunlar anlatılarak aynı oyunun farklı yörelerdeki isimleri de verilmiştir. Altı bölümden oluşan eserde, Önsözün ardından gelen on dört sayfalık bir giriş kısmı bulunmaktadır. Burada

---

¹⁰ M. Ruhi Şirin. *Ninni Bebeğim Ninni*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990.

¹¹ Mevlüt Özhan. *Çocuk Oyunlarımız*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

oyun kavramı üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve çocuk oyunlarında söylenen tekerlemeler bir tasnife tabi tutulmuştur.

Yazar, “Oyun Tekerlemeleri” adlı bölümde ise, 45 adet oyun tekerlemesi yer almaktadır. “Oyunlar” başlığıyla verdiği bölümde, ortaya konulan oyunların oynanışını çeşitli şemalarla ve oyun esnasında çekilmiş gerçek resimlerle pekiştirmiştir. Oyunlarda kullanılan oyun tekerlemelerin ve bunların ezgilerinin de notalarıyla birlikte sunulmuş olması, çocuk folkloruyla ilgili renkli bir çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Kitabın sonunda oyun adları ve yer adları dizini ve kaynakça yer almaktadır. Çalışma, çocuk folklorunun malzemelerinden olan oyunlar ve tekerlemeler hakkında derli toplu bilgileri ve bunların birbirleriyle ilişkilerini aydınlatması bakımından önem taşımaktadır.

1992 yılında Erman Artun tarafından yayınlanan *Tekirdağ Çocuk Oyunları*¹² adlı çalışma, çocuk folkloru çalışmaları için önem taşıyan bir başka eserdir. Tekirdağ ilinde oynanan 104 çocuk oyununun derlenerek aktarıldığı eserde oyunların oynanışı ile ilgili çeşitli bilgilerin yanında bir takım şemalara da yer verilmiştir.

Suphi Saatçi'nin *Kerkük Çocuk Folkloru*¹³ adlı çalışması, Türk kültürü ve folkloru açısından oldukça zengin bir bölge sayılan Kerkük'ten derlenen folklor malzemelerinden oluşmaktadır. Bu malzemeleri, çocuk folkloru geleneğinde yaşayan dualar, okşamalar(sevmeler), ninniler, tekerlemeler, yanılmaçlar, atasözleri, bilmeceler ve masallar oluşturmaktadır. Döeler (Dualar), Ohşamalar (Okşamalıklar), Leyleler (Ninniler), Uşag Me'nileri, Çaşırtaçlar (Yanılmaçlar), Eskilersözü (Atalarsözü), Tapmacalar (Bilmeceler), Matallar (Masallar) başlıkları altında önce o bölüme dair açıklamalar, yani o tür hakkında çeşitli bilgiler verilmiş, daha sonra ise türe ait derlenen örnekler aktarılmıştır. 11 dua, 25 okşama, 21 leyle, 49 uşag manisi, 17 şaşırtaç, 24 eskilersözü, 249 tapmaca, 7 de matal metninin verildiği eser, bibliyografya ile sona ermektedir. Çocuk folklorunu çalışmasına ad olarak veren Saatçi'nin eseri bu bakımdan bir ilk özelliği taşımaktadır.

---

¹² Erman Artun. *Tekirdağ Çocuk Oyunları*. Tekirdağ: Trakya Doğuş Tesisleri, 1992.

¹³ Suphi Saatçi. *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul: Fuzulî Yayınları, 1994.

Memnune Yaman *Çocuk Yazını Olarak Masal*¹⁴ adlı eserde masalın çocukların dil eğitiminde, okumaya yönlendirilmesinde, düşünce ve ifade yeteneklerinin geliştirilmesinde, onlara geçmiş bilincinin ve moral değerlerinin kazandırılmasında vb. konularda ne gibi bir öneme sahip olduğunu değerlendirirken, masalların çocuk folkloru içerisindeki yerine herhangi bir şekilde temas edilmemiştir.

Mevlüt Özhan ve Prof. Dr. Malik Muradoğlu tarafından hazırlanan *Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları*¹⁵ adlı çalışmada, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'dan toplam 221 çocuk oyununa yer verilmiştir. Oyunların oynanışı, okuyan herkesin kolayca anlayabileceği ve uygulayabileceği düzeyde anlatılmış, oyunların oynanışı çeşitli çizimlerle desteklenmiştir. Oyunlarda söylenen şarkı, türkü, tekerlemelerin de aktarıldığı kitapta yer yer türkülerin notaları da verilmiştir. Benzer oyunları mümkün olduğunca kitaba almadığını söyleyen yazar, buna rağmen ortaya çıkan “ortak kültüre” dikkat çekmektedir. Kitabın sonuna, bir de fotoğraflar bölümü eklenmiştir. Çocuk folkloru dairesindeki malzemelerin, Türklerin yaşadıkları çeşitli bölgelerde ufak farklar ve büyük benzerliklerle oynandığına işaret eden eser, bu sahada hazırlanmış önemli kitaplardan birisidir.

Mevlüt Özhan'ın *Türkiye'de Çocuk Oyunları Kültürü*¹⁶ isimli çalışmasında oyun kavramı ve oyunun tarihi üzerinde durulmuş, oyunun bir parçası olan tekerlemeler, bilmeceler, yanıltmaçlar hakkında bilgi ve bu türlerden örnekler verilmekte, ayrıca çocukların oyuncak kültürüne dair bazı tespitler yapılmıştır. Çocuk oyuncakları, oyun ve oyuncak terimleri sözlüğü gibi bölümlerin de bulunduğu eser, çocuk oyunları kültürü üzerinde yapılmış geniş ve önemli bir çalışmadır.

Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy'un hazırladığı *Bulgaristan Türk Çocuk Edebiyatından Örnekler*¹⁷ adlı çalışma genel olarak yazarın pedagojik kimliğini ortaya

---

¹⁴ Memnune Yaman. *Çocuk Yazını Olarak Masal*. Erzurum: Atatürk Üni. Yayınları, 1995.

¹⁵ Mevlüt Özhan-Malik Muradoğlu. *Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

¹⁶ Mevlüt Özhan. *Türkiye'de Çocuk Oyunları Kültürü*. Ankara: Feryal Matbaası (I. Basım), 1997.

¹⁷ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy. *Bulgaristan Türk Çocuk Edebiyatından Örnekler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

koyduğu bir çalışma olmasının yanında, Bulgaristan Türklerinin folklor malzemelerinin bir arada verildiği nadir eserlerdendir. Eserin girişinde Bulgaristan'daki Türk çocuklarının ana dili öğretiminde çocuk edebiyatının yerine değinen Yenisoy, çalışmasının “Folklor Türleri” adını verdiği birinci bölümünde 83 bilmece, 5 adet ters bilmece, 15 adet tekerleme, 10 adet oyun tekerlemesi (sayışmaca), 19 adet yanıltmaca (şaşırtmaca), 28 adet yakıştırma, 5 fıkra ve 14 Nasreddin Hoca fıkrası, 10 adet de masal metni aktarmıştır.

Ali Duymaz tarafından hazırlanan *İrfanı Arzulayan Sözler: Tekerlemeler*¹⁸ adlı çalışma, üç bölüm altında tekerlemeler hakkında geniş bir incelemenin yapıldığı önemli bir çalışmadır. Önsözün ardından gelen “Tekerlemeler Üzerine” adlı bölümde kavram ve tür olarak tekerlemeler, tekerlemelerin kökeni ve teşekkülü, tekerlemelerin şekil ve ifade özellikleri, tekerlemelerin işlevleri, tekerlemelerin tasnifi gibi konular üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

“Yazı ve Bildiriler” adını taşıyan ikinci bölümde ise yazar, çeşitli bilgi şöleni ve kurultaylarda sunduğu toplam dokuz bildiriye aktarmıştır. Yazar bu bildirilerde tekerlemelerle ilgili pek çok noktayı ele alıp aydınlatmış, ayrıca bunlarda tekerlemelerin diğer Türk boylarındaki durumu ve onlardan örneklere de yer vermiştir. “Tasnife Bağlı Metinler ve Değerlendirmeler” adlı üçüncü bölümde ise tekerlemeler üç ana grup ve toplam 10 alt gruba ayrılarak her grup altında tekerleme örneklerine yer verilerek çalışma tamamlanmıştır. Söz konusu tasnifin ilk maddesinin “çocuk oyunları tekerlemeleri-sayışmacalar” şeklinde olması ve tekerlemelerin çocuk folkloru bakımından birtakım değerlendirmelerine de yer vermesi bakımından söz konusu çalışma, araştırma sahamız için önem taşımaktadır.

Doğan Kaya *Anonim Halk Şiiri*¹⁹ adlı çalışmasında yalnızca halk edebiyatı türleri ile ilgili çeşitli bilgiler vermemiş, bu türlerin birbirleriyle olan ilişkilerine de temas etmiştir. Yazar ayrıca türlerin Türk boyları arasındaki adlarına da değinerek bu türlere ait çeşitli örnekler vermiştir. Çocuk folkloru kapsamında değerlendirdiğimiz

---

¹⁸ Ali Duymaz. *İrfanı Arzulayan Sözler: Tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

¹⁹ Doğan Kaya. *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları (II. Baskı), 2004.

ninni, bilmece, tekerleme, okşama vb. türlerde verilen bilgilerin kapsamlı olması ve çeşitli açılardan değerlendirip karşılaştırması bakımından eser önem taşımaktadır.

“*Türkiye’de Çocuk Oyunları: Araştırmalar*”²⁰ adıyla ve Bekir Onur-Neslihan Güney editörlüğünde yayına hazırlanan kitap, ülkemizde çocuk oyunları üzerinde yapılmış bazı bilimsel çalışmanın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi (ÇOKAUM) çatısı altında gerçekleştirilen çalışmaların bir sonucu olan 229 sayfalık bu kitapta, çeşitli akademisyenlerin çocuk oyunları, oyunların çocuk gelişimine ve eğitimine etkisi vb. konularda kaleme aldıkları toplam on iki makale yer almaktadır. Söz konusu çalışma doğrudan çocuk folklorunu hedef almasa da, çocuğun dünyasını ilgilendiren çeşitli sosyal ve kültürel konuları ele aldığı için önem taşımaktadır.

Osmangazi Üniversitesi’nde düzenlenen ve M. Tekin Koçkar ile Erkan Erdemir’in yayına hazırladığı *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk*²¹ adlı sempozyum bildirileri kitabı, çocuk folkloru için önemli bir çalışmadır. Toplam yedi oturumda gerçekleşen sempozyumda halkbiliminde çocuk, aşama törenleri, şiirler, masallar, ninniler, oyun ve oyun araçları, müzik, beslenme, sağlık, geleneksel kültür, fotoğraf, atasözleri konularıyla ilişkilendirilerek sunulan yirmiden fazla bildirinin bazılarının “makaleler ve bildiriler” kısmında değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Söz konusu sempozyum ve bildiriler kitabı, Türkiye’de “Halkbilimi’nde Çocuk” temalı ilk çalışma olması bakımından büyük önem taşımaktadır.

M. Öcal Oğuz ve Petek Ersoy tarafından yayına hazırlanan *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*²² adlı çalışma, “Kaybolma Tehlikesi Altındaki Geleneksel Meslekler Halkbilimsel Araştırma ve Derleme Projesi” adı altında hayata geçirilen ve çocuk folklorunu konu alan önemli bir eserdir. Eserde, belirli ilkeler doğrultusunda öğrenciler tarafından derlenmiş ve söz konusu yazarlar tarafından düzenlenerek kitap haline getirilmiş geleneksel çocuk oyunları yer almaktadır.

---

²⁰ Bekir Ongun-Neslihan Güney. *Türkiye’de Çocuk Oyunları: Araştırmalar*. Ankara: ÇOKAUM, 2004.

²¹ M. Tekin Koçkar-Erkan Erdemir. *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005.

²² M. Öcal Oğuz-Petek Ersoy. *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*. Ankara: Gazi Üni. THBMER Yayını, 2005.

Oğuz ayrıca, geleneksel oyunlarımızın kent ortamına taşınmasının mümkün olabileceğine ve konunun kültür turizmi açısından önemine de vurgu yapmıştır. Hazırlanan kitabın önemli bir yanı da, oyunların oynanış biçimlerinin ve aşamalarının, oyunlarda kullanılan oyuncakların ve bu oyuncakların yapım aşamalarının ayrıntılı olarak belgelenip görselleşmesine fırsat vermesi olmuştur. Bu ve benzeri sebeplerle söz konusu kitap çocuk folkloru için büyük önem taşımaktadır.

Mevlüt Özhan'ın hazırladığı *Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü*²³, çocuk oyunları ile daha önce iki kitap yayımlamış olan araştırmacının geniş bir kaynak taraması ve alan araştırmasının ardından hazırladığı 5000 kelimedenden oluşan bir sözlük niteliğindedir. Yazarın çocuk oyunları ve oyuncaklarına verilen isimleri; ebe eş seçimi, oyuna başlama, oyun sırası ve bitişinde kullanılan sözcükleri; oyuncu, ebe, oyunda kullanılan oyun nesnelere, onların duruş şekli ve daha pek çok konuda kullanılan sözcüklerin anlamlarını alfabetik olarak sıralamak suretiyle meydana getirdiği eser, çocuk oyunları ile alakalı olarak hazırlanmış ilk sözlük olma özelliğini taşımaktadır.

Nebi Özdemir'in "*Türk Çocuk Oyunları*"²⁴ adıyla yayınlanan iki ciltlik eseri, geleneksel çocuk oyunlarımız üzerinde günümüze kadar yapılmış en kapsamlı çalışma olarak dikkat çekmektedir. Türkiye genelinde 284 oyun türü ve bu türlere ait 1667 oyunla bunların varyantlarının ayrıntılarıyla ele alındığı iki ciltlik eser bin sayfadan oluşmaktadır. Birinci cildin ilk bölümü "*Çocuk Oyunlarının Halkbilimi-Kültürbilimi Açısından İncelenmesi*", ikinci bölümü "*Çocuk Oyunlarının Bağlamı*", üçüncü bölümü "*Çocuk Oyunlarının Oynanması*", dördüncü bölümü "*Çocuk Oyunlarının İşlevleri*" adını taşımaktadır. Yazar bu başlıklar altında, Türk çocuk oyunlarını çok kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Çalışmanın ikinci cildinde yer alan beşinci bölümde ise 400 sayfalık geniş bir "*Türk Çocuk Oyunları Kataloğu*" sunulmaktadır. Türk çocuk oyunları ve çocuk folkloru bakımından büyük önem taşıyan kitap, Türk kültürünün en eski dönemlerine kadar geri giden aşık oyunundan çeşitli zeka oyunlarına kadar geleneksel oyun kültürümüzün

---

²³ Mevlüt Özhan. *Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2005.

²⁴ Nebi Özdemir. *Türk Çocuk Oyunları*. (II Cilt, I. Baskı) Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

varlığını ortaya koyan ve bu sahada çalışacak olanlar için bir başvuru kitabı olarak değerlendirilebilir.

Ali Abbas Çınar'ın yayımladığı *Muğla Çocuk Folkloru*²⁵, çocuk folkloru müstakil adıyla Türkiye'de yayınlanmış tek kitaptır. Söz konusu çalışma Sunuş, Önsöz, Giriş kısımlarından sonra gelen sekiz bölümden oluşmakta ve Genel Kaynakça, Ek ve Fotoğraflar adlı kısımlarla son bulmaktadır. Çocuk folkloru sahasında ülkemizde basılı eser düzeyinde yapılmış en önemli çalışma olan bu eseri ayrıntılı olarak tanıtmak yerinde olacaktır.

Eserin Önsöz'ünde çocuğun bireysel ve toplumsal olarak önemine değinilmiş, çocuğun kültürel değerlerle büyütülmesinin gerekliliğine temas edilmiştir. Ülkemizde çocuk folkloru ile ilgili çalışmaların yeterli düzeyde olmadığını bildiren yazar, çocuk folklorunun halk kültürü bakımından önemine değinip kitabın kısa bir tanıtımını yapmaktadır.

Çalışmanın Giriş kısmında “Araştırmanın Alanı, Amacı, Kaynakları, Teknik ve Araçları” başlığı altında çocuk folkloru deyiminden ne anlaşıldığı veya anlaşılması gerektiği ve çocuk folklorunun bir takım özellikleri üzerinde durulmaktadır. Burada daha çok kitabı yazmaktaki amacını, kitabı hazırlarken kullandığı yöntemi ele alan yazar, çocuk folkloru ile ilgili ülkemizde sürdürülen çalışmalara ve bu çalışmaların yürütüldüğü kurumlara da değinmektedir.

Çınar, çalışmasının amacını: “*Muğla merkez ve çevresinin unutulmuş, unutulmakta/kaybolma tehdidi/tehlikesi altında bulunan sözlü tarihin alt birimlerinden olan çocuk folklorunun tespiti, yapısı; çocuk halk kültürü ürünlerinin çocuk eğitiminde kullanılmasına yönelik materyal sağlanması ve bu yapıya bağlı potansiyelin araştırılması, derlenmesi, incelenmesi, elde edilen verilerin yayınlanmak suretiyle kamuoyuna sunulması ve geleneksel kültürün uygun örneklerin canlandırılması*” şeklinde ifade etmektedir.

“Halk Bilimi(Folklor) ve Çocuk Üzerindeki İşlevi” adlı ilk bölümde halk kültürü ve bilim disiplininin tanımı, kadroları ele alınmış ve folklorun kültürdeki yeri ile çocuk

---

²⁵ Ali Abbas Çınar. *Muğla Çocuk Folkloru*. Muğla: Karaca Ofset, 2008.

dünyasındaki işlevi üzerinde durulmuştur. Folklor, halkbilimi, folklor ürünlerinin sınıflandırılması gibi konuların değerlendirilmesinin ardından folklorun çocuk eğitim ve öğretimindeki işlevi üzerinde durulmuş, çocuk folkloru ürünlerinin genel olarak folklor içerisindeki yerine veya işlevineyse değinilmemiştir.

“Oyunlar” adını taşıyan ikinci bölümde oyunun tanımına, oyunun çocuk folkloru içerisindeki yerine ve önemine değinildikten sonra, Muğla çocuk oyunu folkloru çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Burada Muğla çocuk oyunlarının tarihi durumu, oyunların sınıflandırılması, oyunlarda kullanılan gereçler, oyun tekerlemeleri-saymacalar, oyunların oynanış biçimi gibi konular ele alınmış, daha sonra ise oyun metinleri başlığı altında yüz yetmiş beş çocuk oyunu örneği sunulmuştur. Oyunların oynanış biçimi, oyuncu sayısı, oyun alanı, oyun gereçleri vb. gibi pek çok bilgi, çeşitli fotoğraf ve şemalarla desteklenmiştir. Bütün bölümlerde olduğu gibi, söz konusu metinlerden önce bu metinleri değerlendirici incelemelere yer verilmiş, ardından da metinler sunulmuştur. Bu metinlerden sonra her bölüme ait yazılı kaynakça ve sözlü kaynak kişiler listesi aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde “Tekerlemeler” başlığı altında önce tekerlemelerle ilgili çeşitli bilgiler verilmiş, daha sonra metinler sunulmuştur. Tekerlemelerin genel özellikleri ve işlevlerinden bahseden yazar, onların çocuk folkloru bakımından bir değerlendirmesini ise yapmamıştır. Metin kısmında alfabetik olarak sıralanmış yüz on dokuz tekerleme örneği verilmiştir.

“Bilmeceler” başlıklı dördüncü bölümde bilmeceler çeşitli açılardan değerlendirilmiş, bilmecelerin çocuk folkloru içerisindeki yerine temas edilmiştir. Metinler kısmında ise “Geleneksel Bilmeceler” ve “Modern Tarz Bilmeceler” şeklinde iki ayrı başlık halinde bilmece örnekleri alfabetik olarak, cevaplarıyla birlikte sıralanmıştır. Çalışmanın beşinci bölümü “Yanıltmaçlar” başlığı ile verilen otuz iki yanıltmaç örneğinden, altıncı bölümü “Ninniler” başlığı ile verilen dört ninni metninden oluşmaktadır

Yedinci bölümde “Masallar” ele alınmaktadır. Masalların tanımı, tasnifi ve özellikleri üzerinde durduktan sonra masal metinlerini genel bir tasnife tabi tutarak aktarıyor yazar, burada da elli altı masal metnine yer vermiştir. Sekizinci bölüm ise

“Oyuncaklar” başlığıyla sunulmuştur. Oyuncağın tanımından, tarihi durumundan, tasnifinden ve çeşitli özelliklerinden söz eden yazar, daha sonra Muğla çocuk folkloru içerisinde oyuncakların bir değerlendirmesini yapmakta, ardından da Muğla’da yaşayan geleneksel çocuk oyuncaklarını çeşitli başlıklar halinde tanıtmaktadır. Kitabın sonunda ise Genel Kaynakçanın yanında bir de Fotoğraf bölümü yer almaktadır.

Muğla ilindeki çocuk folkloru malzemelerinin derli toplu bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesinin yanında çocuk folklorunun genel bir tanımının da yapılmış olması ve çocuk folklorunun ne olup olmadığı hakkında bir takım değerlendirmeleri barındırması bakımından, çalışmanın konumuz için önemi büyüktür.

Çocuk folkloru ile alakalı olarak son dönemde ortaya konulmuş çalışmalardan biri de Nerin Yayın’a aittir. *Oyun Tekerlemeleri Üzerine Bir İnceleme*²⁶ adını taşıyan eser çocuk folkloru ile ilgili genel değerlendirilmelerin yapıldığı ve çalışmanın tanıtıldığı Önsöz kısmıyla başlamaktadır. Bu bölümde çocukların folklor üreticiliği ve taşıyıcılığı hakkında bilgilerin yanında çalışmada kullanılan yöntem hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir.

Giriş kısmında ad, kavram ve tür olarak tekerlemelerin değerlendirilmesi, Türk boylarında tekerlemeye verilen adlar, tekerlemelerde tür meselesi, tekerlemelerin kökeni ve tekerleme temaları, tekerlemelerde işlev gibi konular işlenmiş, böylece tekerlemelerin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

“Tekerlemelerin Fonksiyonu” adıyla verilen birinci bölümde çocuk folklorundaki tekerlemelerin şekillenip ortaya çıkışı ve fonksiyonu ele alınmış ve ardından tekerlemeler fonksiyon esasına dayalı bir tasnifle değerlendirilmiştir. Birinci bölümün sonunda, tasnif maddeleri bir tablo üzerinden örneklendirilerek bir nevi özetlenmiştir. “Tekerlemelerin Teması ve Kökeni” adını taşıyan ikinci bölüm ve “Tekerlemelerin Teşekkülü” adlı üçüncü bölümde ise incelenen tekerlemelerin çeşitli yöntemlerle tasnifleri yapılmıştır. 159 tekerleme örneği üzerinden yapı ve fonksiyon esasına dayanan tasnifte, yapılarının özelliği açısından ve fonksiyon değişimi açısından

---

²⁶ Nerin Yayın. *Oyun Tekerlemeleri Üzerine Bir İnceleme*. İzmir: E. Ü. Yayınları, 2009.

tekerlemeler çeşitli alt gruplar halinde değerlendirilmiştir. Yazar bu bölümün sonuna da tekerlemelerin teşekkülünün tasnifini temsil eden bir tablo eklemiştir.

“Tekerlemelerin Yapısı” adını taşıyan dördüncü bölümde yazar tekerlemeleri kafiye durumlarına göre değerlendirmiş ve iki temel grup üzerinden tekerlemeleri yapısal olarak incelemiştir. Söz konusu yapısal incelemede tekerlemelerin uyak düzeni göz önünde tutulmuştur. Beşinci bölümde tekerlemelerin tipi ve varyantlaşma meselesi üzerinde duran yazar, tekerlemelerin yapısal bakımdan çeşitli değişikliklere uğrayarak nasıl varyantlaşma yoluna gittiğini ele almış ve tekerlemelerin tipi ve varyantlaşması konusunda alakalı özgün değerlendirmelerde bulunmuştur. Yine bu bölümün sonuna tekerlemelerin hangi yapısal değişiklikler sonucunda varyantlaştığını özetleyen bir tablo eklenmiştir.

“Psikanalistlerin Bakışıyla Oyun Tekerlemeleri” adını taşıyan altıncı bölümde çocukların dünyasında oyun ve tekerlemelerin psikolojik bakımından değerlendirilmesi yapılmıştır, Sonuç kısmında yapılan genel değerlendirmenin ardından gelen “Metinler” bölümüyle çalışma tamamlanmıştır. *Oyun Tekerlemeleri Üzerine Bir İnceleme*, tekerlemeler üzerine yapılmış güncel bir çalışma olarak çocuk folkloru bakımından önem taşımaktadır.

A.2. Makaleler ve Bildiriler

Fikret Türkmen’in “Boğazlıyan’da Çiğdem Pilavı”²⁷ adlı çalışmasında, çocukların baharın gelişini müjdelemek ve bunu kutlamak için kırlara çıkıp çiçek toplamaları, daha sonra ev ev dolaşarak çeşitli hediyeler almaları şeklinde mevsime bağlı gerçekleştirdikleri bir çocuk folklor geleneği ve bu geleneğin özellikleri üzerinde durulmuştur.

Musa Baran’ın “Çocukların İlk Oyunları”²⁸ adlı makalesi, çocuk ve oyun ilişkisinin ortaya konulduğu, çocukların gelişim sürecinde oynadıkları ilk oyunlar hakkında önemli bilgilerin verildiği bir çalışmadır. Yirmi iki geleneksel çocuk oyununu

---

²⁷ Fikret Türkmen. “Boğazlıyan’da Çiğdem Pilavı.” *Türk Folklor Araştırmaları*, Mayıs 1970, C. 12, ss. 5615-5616.

²⁸ Musa Baran. “Çocukların İlk Oyunları.” *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, III. Cilt: Halk Müziği-Oyun-Eğlence*. Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1977, ss. 129-141.

çeşitli başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde aktaran yazar, oyunların oynanışlarını çeşitli resimlerle destekleyerek aktarmıştır.

Doğan Kaya'nın "Folklorumuzda Yanıltmacalar"²⁹ adlı makalesi, yanıltmacaların üretimi ve icrası hakkında çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı ve çok sayıda yanıltmaç örneğinin aktarıldığı önemli bir çalışmadır. Makalenin başında yanıltmacaların fonksiyonlarını, üretimi ve icrasını açıklığa kavuşturan Kaya, daha sonra Türkiye'den ve diğer Türk boylarından çeşitli yanıltmaca örneklerine yer vermiştir. Yanıltmacalar konusunda kaleme alınmış sınırlı sayıda çalışmadan biri olan makale, Türkiye'de çocuk folklorunun bir türünü etraflı olarak değerlendirmesi bakımından önem arz etmektedir.

Yine Doğan Kaya tarafından hazırlanan "Kırgızlarda Ca Ramazan"³⁰ adlı makale, Kırgız Türklerinin çocuk folklorunda bir tür olarak geleneksel Ramazan şiirlerini tanıtmaktadır. Ramazan ayında Kırgız çocuklarının kapı kapı dolaşıp manzum sözler söyleyerek para, meyve, şeker, kuruyemiş gibi çeşitli hediyeler almaları ve ev sahiplerine dua etmeleri şeklinde icra edilen bu merasimin verilen örneklerine bakıldığında, Ramazan ayı ile ilgili söylenen çocuk folkloru ürünlerinin Türk boylarındaki örneklerinin büyük oranda birbirine benzediği anlaşılmaktadır. Bu türün Özbek çocuk folklorundaki karşılığı "Ya Ramazan"lardır.

Metin And'ın "Çocuk Oyunlarının Kültürümüzdeki Yeri"³¹ adını taşıyan çalışması, yazarın çocuk oyunlarının kültürel değerine dikkat çektiği önemli bir makaledir. Çocukların geleneksel oyunları ve bu oyunların oynanış usulleri, Anadolu'daki çocukların yaratıcılığını en güzel şekilde gösteren geleneksel oyuncaklar, oyunların-oynanış şeklinin ve oyuncakların halk inançlarındaki yeri, oyunlardaki tekerlemelerin Türklerin kültür tarihiyle olan ilişkileri gibi pek çok konuya değinilmiştir. Özellikle "Mangala" oyunu örneği üzerinde durulan makalede, çocuk oyunlarının Türk kültüründeki yeri açıklanmaya çalışılmıştır.

---

²⁹ Doğan Kaya. "Folklorumuzda Yanıltmacalar." Sivas Kültürü, Ocak-Şubat 1979, ss. 72-73.

³⁰ Doğan Kaya. "Kırgızlarda Ca Ramazan." Erişim: http://dogankaya.com/fotograf/ca_ramazan.pdf Erişim tarihi: 12 Ekim 2009.

³¹ Metin And. "Çocuk Oyunlarının Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi." Ulusal Kültür Dergisi, Sayı: 4, Nisan 1979, ss. 42-67

Zeynep Korkmaz “Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış”³² adıyla yayınlanan önemli makalesinde çocuk edebiyatının genel bir tanımını yapmış, Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde çocuk edebiyatı sahasındaki gelişmelerden söz etmiş, halk kültürü ve halk edebiyatı ürünleri üzerinin çocuk edebiyatı için önemi üzerinde durmuştur. Kültür aktarmada folklorun ve sözlü edebiyat ürünlerinin öneminin altını çizen yazar geleneksel türlerin üzerinde yapılan basit çalışmalarla bunların çocuk edebiyatında, modern bir tarzda, rahatlıkla değerlendirilebileceğini ve değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Korkmaz’ın önceki makalesiyle birlikte bu makale de çocuk edebiyatımızı kaynaklarıyla birlikte toplu bir şekilde değerlendirmesi ve çocuk folkloru ile çocuk edebiyatımızın ilişkisine dikkat çekmesi bakımından önem taşımaktadır.

Nevzat Gözaydın’ın “Çocuk ve Folklor”³³ makalesi, çocuk ve folklor konularının bir arada işlendiği ender çalışmadan biridir. Makalede çocuk, çocuk eğitimi, çocuk gelişimi ve çocuk kültürü ile ilgili düşüncelerini ortaya koyan yazar, daha sonra çocuk ve oyun kavramları üzerinde durmakta, oyuncakların çocuk kültüründeki yeri ve oyuncağın tarihine değinmektedir. Çalışmasında “çömçe gelin” gibi oyuncaklar üzerinden çocuk ile folklorun ilişkisine değinen yazar, çocuk ve folklor kavramlarını ilgilendiren alanı genişleterek çocuk folklorunun içeriğine ve buradaki türlere yönelik kısa ve önemli bilgiler sunmaktadır.

“Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı”³⁴ adlı bir diğer çalışmasında genel olarak masalların önemine değinen Zeynep Korkmaz, çocuk edebiyatı ve geleneksel ürünler hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Çeşitli yaşta çocuklara klasik masalların yanında büyük edebiyat eserlerinden parçalar da aktardığını ve çocuğun her ikisine de ilgi duyduğunu ifade eden Korkmaz, çocuk edebiyatında masallardan yararlanmanın önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu kapsamda çocuğun hayatı anlamasında atasözlerinin, soyut varlıkları somutlaştırıp etrafındaki varlıkları kavramasında bilmecelelerin, kendi iç dünyasını ve

---

³² Zeynep Korkmaz. “Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış.” *Türk Dili*, Sayı: 400, Nisan 1985, ss. 186-194.

³³ Nevzat Gözaydın. “Çocuk ve Folklor.” *Türk Dili*, Sayı: 400, Nisan 1985, ss. 326-352.

³⁴ Zeynep Korkmaz. “Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı.” *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*. İstanbul: Gökyüzü Yayınları, Ocak 1987, ss. 56-61.

çevresini kavramasında sayışmacaların, uygun vakitlerini kıymetli bir şekilde değerlendirmesinde masal ve tekerlemelerin, dil ve konuşma becerini geliştirmesinde yanılmacaların büyük öneme sahip olduğunu belirten yazar, söz konusu türler hakkında da çeşitli bilgiler aktarmaktadır.

Daha sonra 4 ninni, 10 mani, 41 bilmece, 7 çocuk oyunu (içerisinde oyun tekerleme ve manileriyle birlikte), 6 masal metninin aktarıldığı çalışma, çocuk folkloru, çocuk folklorunun tanımı ve çocuk folklorundaki türler üzerinde ciddi değerlendirmelerin yapıldığı, önemli bir makaledir.

Şükrü Elçin'in "Türklerde Aşık Oyunu ve Bu Oyunla İlgili Adet ve Ananeler"³⁵ adlı makalesinde, çok eski dönemlerden beri Türkler arasında oynanan ve günümüzde de bazı bölgelerde varlığını sürdüren "aşık oyunu" ile ilgili bazı bilgiler verilmiş, oyunun Türk kültüründeki inanç, ananeler ve eski Türk yaşantısı ile ilişkisi ortaya konulmuştur. Oyunun oynanışına dair aktarılan bilgilerde, çocukların hazırlık ve oynanma süreçlerinde aktif rol oynadıkları belirtilmiştir.

Mevlüt Özhan'ın "Çocuk Oyunlarında Dramatik Unsurlar"³⁶ adlı çalışmasında çocuk folklorunda önemli bir yer edinmiş bulunan çocuk oyunlarının seyirlik oyun ve dramatize edilmiş özelliği taşıyan örnekleri üzerinde durulmaktadır. Özhan çalışmasında, çocukların oyunlarının pek çoğunun seyirlik olma özelliği gösterdiğini ancak dramatik sayılması için çocuğun giyimiyle-makyajıyla, kendisinden başka bir kişiliği, bir olguyu canlandırması gerektiğini ifade etmektedir. Yazar ayrıca, çocuk oyunlarından dramatik özellikler gösterenlerinin genellikle büyüklerin oyunlarının taklidi niteliğinde olduğunu vurgulamaktadır. Oyunlar aracılığıyla çocuğun folkloru yaratıcı kimliğine dikkat çeken çalışma, çocuk folkloru için önemli bir çalışmadır.

---

³⁵ Şükrü Elçin. "Türklerde Aşık Oyunu ve Bu Oyunla İlgili Adet ve Ananeler." *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. Cilt: Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Mifad Yayınları, 1987, ss. 95-102.

³⁶ Mevlüt Özhan. "Çocuk Oyunlarında Dramatik Unsurlar." *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. Cilt: Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987, ss. 213-225.

Özcan Seyhan, “Ninnilerimiz ve Bir Tasnif Denemesi”³⁷ makalesinde ninnilerin kültürel değeri ve içerdiği konular üzerinde durmakta, ninnilerin geniş bir tasnifini yapmaktadır.

Mahmut Nedret’in “Çocuk Folkloru”³⁸ makalesi, çocuk ve folklor kelimelerinin bir arada geçtiği az sayıdaki çalışmadan bir diğeridir. Çocuk folklorunun halk edebiyatı içerisindeki yerine ve konumuna, çocuk folkloru içerisindeki türlere; en geniş anlamıyla çocuk folklorunun tabiatına ışık tutmaya çalışan yazar, çocuk yırları şeklinde ifade ettiği çocuk manzumelerini de tür bakımından tasnif etmiştir. Çocuk folkloru ve onun türleri hakkında bilgi vereceğimiz sonraki bölümlerde bu önemli çalışmadan mümkün olduğunca faydalanılacaktır. Söz konusu makale, çocuk folkloru ile alakalı olarak orta konulmuş ilk önemli çalışmalardan biri olması bakımından büyük bir öneme sahiptir.

Nail Tan’ın “Türk Halk Edebiyatında Okşamalıklar”³⁹ makalesinde ise, çocuk folklorunun türlerinden biri olan okşamaların tanımı yapılmış, okşamaların nerede, nasıl, kim tarafından ve kime karşı söylendiği üzerinde durulmuş ve nihayet okşama örnekleri verilmiştir. “Bebek, Çocuk Severken Kullanılan Okşamalıklar” başlığı altında 38, “Gençleri Severken Kullanılan Okşamalıklar” başlığı altında 24, “Büyüklerin Birbirleri İçin Kullandıkları Okşamalıklar” başlığı altında 36, “Hayvanları Severken Kullanılan Okşamalıklar” başlığı altında 23, “Bitkileri Severken Kullanılan Okşamalıklar” başlığı altında 9, “Esnafın, Seyyar Satıcıların Kullandıkları Okşamalıklar” başlığı altında ise 18 okşama örneği verilmiştir. Makale, okşamalıklar türü ile ilgili olarak hazırlanmış sınırlı çalışmalardan biri olarak önem taşımaktadır.

Özdemir Nutku, “Osmanlı Şenliklerinde Çocuk”⁴⁰ adlı makalesinde, Osmanlı döneminde çocuğa bakış açısını, çocuk eğlencelerini-eğlenceliklerini, çocukların uğraşlarını ve oyun alanlarını tanıtmaktadır. Çeşitli şenliklerde çocukların eğlence

---

³⁷ Özcan Seyhan. “Ninnilerimiz ve Bir Tasnif Denemesi.” *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*. Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 1987, ss. 289-297.

³⁸ Mahmut Nedret. “Çocuk Folkloru.” *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, III. Cilt: Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, ss. 133-141.

³⁹ Nail Tan. “Türk Halk Edebiyatı Okşamalıklar.” *III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*. Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 1993, ss. 385-389.

⁴⁰ Özdemir Nutku. “Osmanlı Şenliklerinde Çocuk.” *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 57-64.

biçimleri, çocukların yaptığı oyuncaklar ve oynadıkları alanlar, şenlikler esnasında eğlenmenin yanında çeşitli gösteriler de yapan çocukların, hatta yılanla gösteri yapan çocukların varlığı vb. gibi önemli bilgiler aktarılmıştır. Böylece makale, Osmanlı dönemindeki çocuk yaşantısına ve çocuk folkloruna yönelik hazırlanmış, araştırma sahamızı yakından ilgilendiren bir çalışma olarak değer kazanmaktadır.

Sabiha Tansuğ'un "Anadolu'da Çocuk Giyimleri"⁴¹ adlı çalışmasında ise, kültürümüzün zengin çocuk giyim çeşitleri ve örneklerini tanıtılmakta, geleneksel bağlamda çocuğun giyimi, bunlardaki kültürel unsurlar ve inanmaların yansımaları ele alınmaktadır. Çalışma, çocuk folklorunun bir kolu sayabileceğimiz çocuk giyimi ile alakalı çeşitli bilgiler barındırması ve işlediği konu hakkında ender çalışmalardan biri olması bakımından önem taşımaktadır.

Seyit Küçükbezirci'nin "Konya Çocuk Tekerlemeleri ve Halk Edebiyatı"⁴² adlı çalışmasında çocuk folklorunda bir tür olarak tekerlemelerin yerine ve önemine değinilmiş, çocuk ve edebiyat ilişkisi bağlamında tekerlemeler değerlendirilmiştir. Yazar burada çocuk tekerlemeliyle alakalı bir tasnif denemesi de yapmış ve tekerlemelerin çocuğun dünyasındaki yeri, çocukların üretici olarak folklordaki yeri gibi konuları da ele almıştır.

Mevlüt Özhan'ın bir diğer önemli makalesi ise "Türk Cumhuriyetlerinde Oynanan Çocuk Oyunları ve Tekerlemelerinin Türkiye'dekilerle Karşılaştırılması"⁴³ adını taşımaktadır. Yazar bu çalışmada "ortak kültür teorisi"ne bağlı kalarak, farklı coğrafi alanlarda yaşayan toplumların benzer koşullarda benzer kültürel ürünler yaratabileceği noktasından hareket etmiş, çocuk oyunlarının ve oyunlarda kullanılan tekerlemelerin dünyanın çok farklı bölgelerinde oynanıp söylene de benzer özellikler gösterebileceğini vurgulamıştır. Bu durumun çocuk folklorunda da belirgin olduğunu söyleyen Özhan; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti,

---

⁴¹ Sabiha Tansuğ. "Anadolu'da Çocuk Giyimleri." *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 127-131.

⁴² Seyit Küçükbezirci. "Konya Çocuk Tekerlemeleri ve Halk Edebiyatı." *Türk Halk Edebiyatı Bilgi Şöleni*. Ankara: TBMM Yayınları, 1995, ss. 189-197.

⁴³ Mevlüt Özhan. "Türk Cumhuriyetlerinde Oynanan Çocuk Oyunları ve Tekerlemelerinin Türkiye'dekilerle Karşılaştırılması." *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Hagem Yayınları, 1995, ss. 443-465.

Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan çocuk oyunları ve tekerlemelerinden örnekler vererek bunlar arasındaki benzerlikleri ortaya koymuştur.

Hülya Taş “Erzurum’da Doğum ve Çocukla İlgili Eski Adet ve İnançlar”⁴⁴ adlı makalesinde, Erzurum’da doğumla ilgili adet ve inanışları, doğum öncesi, doğum olayı ve doğum sonrası olmak üzere üç ana bölüm altında değerlendirmiştir. Yazarın “Bursa İli ve Çevresinde Doğum ve Çocukla İlgili Gelenek-Görenek ve İnançlar”⁴⁵ adlı çalışmasında da benzer bir yaklaşımla çocuk doğum folkloru üç ana bölümde incelenmiş ve doğum sonrası ile alakalı inanç ve pratikler ağırlıklı olarak değerlendirilmiştir. Ancak çalışmanın asıl önemi, yazarın yalnızca doğum ile ilgili geleneklerin değil, bununla beraber çocukla ilgili, atasözü-deyim, sevme ve okşama, kargış, bilmece, ninni gibi türlerde ortaya konulan ürünleri de çocuk folkloru türleri olarak değerlendirmiş olmasından ileri gelmektedir.⁴⁶

Yaşar Kalafat “Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançlarında Doğum”⁴⁷ adlı çalışmasında, doğum üzerine olan halk inançlara değinmekte, Özbekistan ve Anadolu sahalarındaki bu konuyla ilgili gelenekler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çocuk folklorunda doğum safhasındaki inanmaların hem Anadolu hem de Özbekistan’daki örneklerinin aktarıldığı makale, konumuz için büyük bir önem taşımaktadır.

Erdoğan Altınkaynak’ın “Avşar Ağıtlarında Ocak ve Ocak’ın Çocuklarla İlişkisi”⁴⁸ adlı makalesinde genel anlamda ocak kavramı üzerinde durulmuş, Türk Kültürü’nde çocuğun önemi, çocuk sahibi olmaya verilen önem, çocuksuzluk, ağıtlarda yer alan motiflerin bunlarla ilişkisi vb. incelenmiştir. Çalışmanın konumuz için önemli

---

⁴⁴ Hülya Taş. “Erzurum’da Doğum ve Çocukla İlgili Eski Adet ve İnançlar.” *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 228, 1996, ss. 187-214.

⁴⁵ Hülya Taş. “Bursa ili ve Çevresinde Doğum ve Çocuklarla İlgili Gelenek-Görenek ve İnançlar.” *Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*. C. 2, 2002, ss. 477-497.

⁴⁶ Hülya Taş. a.g.m. ss. 480-481.

⁴⁷ Yaşar Kalafat. “Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançlarında Doğum.” *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi; Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 249-271.

⁴⁸ Erdoğan Altınkaynak. “Avşar Ağıtlarında Ocak ve Ocak’ın Çocuklarla İlişkisi.” *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, 30 Kasım-2 Aralık 1998, ss. 63-83.

olan tarafı, incelenen ağıtların çocuk kavramı etrafında şekillenmiş olması ve Türk kültüründe çocuk ile ilgili yaratmalardan örneklerin ortaya konulmuş olmasıdır.

Erman Artun tarafından hazırlanan “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm”⁴⁹ adlı makale, çocuk folklorunda büyükler tarafından icra edilen bazı ritüellerin bir bölgeden hareketle genel olarak değerlendirmesinin yapıldığı önemli bir çalışmadır. Artun, makalenin ilk bölümünde çocuk doğum folkloru başlığı altında, Tekirdağ’da çocuk doğum folkloru ile alakalı çeşitli inanışları ve ritüelleri doğum öncesi, doğum sırasında ve doğum sonrası şeklinde üç süreç halinde ele almıştır. Evlenme ve ölüm adetlerinin de değerlendirildiği makalenin ilk bölümü, çocuk folkloru ve özellikle de çocuk doğum folkloru ile alakalı çok önemli bilgilerin yer aldığı, yöredeki inançların ortaya serildiği önemli bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Mehmet Yardımcı tarafından hazırlanan “Kıbrıs ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni ve Tekerlemeler”⁵⁰ adlı çalışmada, Türklerin meydana getirdiği sözlü kültür varlıklarından olan ninni ve tekerlemelerin, farklı coğrafyalarda benzer şekillerde yaşatılıyor ve icra ediliyor olmasına dikkat çekilmiştir. Yazar çalışmasının başında ninni kavramını, ninninin Türk boyları arasında hangi adlarla anıldığını, Türk boylarında ninnilerin biçimsel özelliklerine vb. ışık tutmuş, ardından ninnilerin şekil ve konu bakımından tasnifini yapmıştır. Burada Anadolu-Kıbrıs ve diğer Türk boyları arasında yaşatılan ninni örneklerindeki benzerliğe dikkat çekilmiştir.

Nebi Özdemir “Teknolojik Gelişmeler Bağlamında Türkiye’deki Çocuk Oyunlarının İncelenmesi”⁵¹ adlı çalışmasında, Türkiye’deki çocukların oyunlarında teknolojinin etkisini ele almış, kısa bir girişin ardından teknolojik gelişmelerin çocuk oyunlarımıza, oyun türlerine ve oyun araçlarına etkisini belirtmiş, ardından da sinema, televizyon, müzik sektöründeki teknolojik gelişmelerin Türkiye’deki çocuk oyunlarına etkisini aydınlatılmaya çalışmıştır.

---

⁴⁹ Erman Artun. “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm.” *Bir; Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1998, ss. 9-10.

⁵⁰ Mehmet Yardımcı. “Kıbrıs ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni ve Tekerlemeler.” *Gazimagusa-KKTC: II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri*, 1998, ss. 177-197.

⁵¹ Nebi Özdemir. “Teknolojik Gelişmeler Bağlamında Türkiye’deki Çocuk Oyunlarının İncelenmesi.” *Erdem*, Türk Halk Kültürü Özel Sayısı, Sayı: 38, Ankara: Can Ofset, 2002, ss. 411-423.

Cihan Yamakoğlu tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Çocuk Oyunları”⁵² adlı çalışmada ise genel olarak oyun ve çocuk oyunları kavramlarına değinilmektedir. Çocuk oyunları ve çocukların yaratıcılığı üzerinde duran yazar, hızlı gerçekleşen göçler sonucunda bu oyunların köylerde ölüme terk edildiğini ve geleneksel oyunlarımızın muhafaza edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda, çalışmasında Rize’nin Kalkandere ilçesinde 1940 ve öncesinde oynanmakta olan ve bugün yaşatılmayan 10 adet çocuk oyununu çeşitli özellikleriyle tanıtmıştır.

Ali Duymaz’ın “Tekerlemelerin Tür ve Şekil Problemleri Üzerinde Bir Değerlendirme”⁵³ adlı makalesi, tekerleme hakkında genel bir girişin ardından tekerlemenin tanımının ve geniş bir tasnifin yapıldığı önemli bir çalışmadır. Ayrıca çalışmada tekerlemenin çocuk folkloru içerisindeki yerine de kısmen temas edilmiştir.

2003 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi’nde düzenlenen *Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Sağlığına Yansıyan Şiddet Sempozyumu*’nda⁵⁴ sunulan bildirimlerden oluşan kitapta daha çok çocuk edebiyatının Türkiye’deki durumu, çocuk edebiyatı ürünlerinde yer alan şiddetin çocuğa ve dolayısıyla onun sağlığına yansımaları gibi çeşitli konular üzerinde durulurken, çocuk folkloru kavramının geçtiği çalışmalara yer verilmemiştir.

Rıdvan Öztürk’ün “Tura Oyunu”⁵⁵ adlı çalışmada, yazar tarafından Konya’nın Sarayönü ilçesine bağlı Kuyulsebil köyünden derlenen ve kızlar arasında oynanan “tura” adlı geleneksel çocuk oyununu tanıtılmaktadır. Oyunda kullanılan malzemeler, oyunun oynanışı, oyuncular hakkında bilgiler verildikten sonra söz konusu oyun hakkında genel bir değlendirme yapılmıştır. Yazarın çocuk oyunlarının kültürel değlerine de dikkat çektiği makale, çocuk folklorunun en çok araştırılmış kolu sayabileceğimiz oyunlar hakkında önemli bilgiler içermektedir.

---

⁵² Cihan Yamakoğlu. “Türkiye’de Çocuk Oyunları.” *Erdem*, Türk Kültürü Özel Sayısı III, C. 13, Sayı: 39, Ankara: Can Ofset, 2002.

⁵³ Ali Duymaz. “Tekerlemelerin Tür ve Şekil Problemleri Üzerinde Bir Değerlendirme.” *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 291-307.

⁵⁴ *Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Sağlığına Yansıyan Şiddet Sempozyumu Bildirileri*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2003.

⁵⁵ Rıdvan Öztürk. “Tura Oyunu.” *Milli Folklor*, Sayı: 57, 2003, ss. 92-95.

Ayhan Karakaş'ın "Osmaniye'de Durmayan Çocuk İçin Yapılan Uygulamalar ve Bunlardaki Eski Kültür İzleri"⁵⁶ adlı makale, çocuk folklorundaki inanmalardan bazılarının kültür tarihimizle ilişkisinin ele alınıp eski yaşantıların çocuk folklorunda uzun yıllar muhafaza edildiğini belgeleyen bir çalışmadır.

Ali Rıza Balaman'ın "Aşama Törenlerinde Çocuk: Duşak Kesme Töreni"⁵⁷ adlı bildirisi, çocuk folklorunda çocuğun ilk yürüyüşünü kutlamak amacıyla duşak kesme adı altında uygulanan merasim hakkında bilgi vermektedir. Yürümeye yeni başlayan çocuğun duşağının kesilmesi törenini öncesiyle ve sonrasıyla aktaran yazar, törenin bir nevi şenliğe, sosyo-kültürel birlikteliğe dönüştürüldüğünü aktarmaktadır. Makale, büyüklerin çocukla ilgili ritüellerinden bir tanesi olan duşak kesme töreni ve törende karşılan folklorik unsurları aydınlatması bakımından değer taşımaktadır.

Ömür Elçioğlu ve Nilüfer Poyraz'ın hazırladığı "Ninnilerimizde Geleneksel Çocuk Mekanlarından Biri: Beşik"⁵⁸ adlı bildiri, ninnilerin sosyo-kültürel, folklorik özellikleri ve değerleri üzerine yapılmış bir çalışmadır. Farklı bölgelerde icra edilen ninnilerde "beşik" in sık tekrar eden bir başlangıç ifadesi olduğuna dikkat çeken yazarlar, annenin arzu isteklerini, sevinç ve hüznlerini ninnilerde çocuğuna hiç çekinmeden aktardığını vurgulamaktadır.

Bahar Akarpınar tarafından hazırlanan "Bir Görsel Kaynak Türü Olarak Fotoğraf ve Aile Fotoğraflarından Yansıyan Çocuk Kültürü"⁵⁹ adlı bildiri, çocuk folklorununun farklı bir bakış açısıyla değerlendirildiği bir çalışmadır. Görsel kaynak olarak farklı bölgelerde yaşayan çeşitli ailelerden derlediği fotoğraflar üzerinden çocukluğu çeşitli devrelere ayıran yazar, daha sonra ise *Hamilelik, Loğusalık, Kırklama,*

---

⁵⁶ Ayhan Karakaş. "Osmaniye'de Durmayan Çocuk İçin Yapılan Uygulamalar ve Bunlardaki Eski Kültür İzleri." Karacaoğlan'dan Bela Bartko'a-Dadaloğlu'ndan Aşık Feymani'ye Osmaniye Kültür-Sanat ve Folklor Sempozyumu, Kasım 2004. Erişim: http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/karakas_osmaniye.pdf Erişim tarihi: 15 Eylül 2009.

⁵⁷ Ali Rıza Balaman. "Aşama Törenlerinde Çocuk: Duşak Kesme Töreni." *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi'nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 1-14.

⁵⁸ Ömür Elçioğlu-Nilüfer Poyraz. "Ninnilerimizde Geleneksel Çocuk Mekanlarından Biri: Beşik" *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi'nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 63-70.

⁵⁹ Bahar Akarpınar. "Bir Görsel Kaynak Türü Olarak Fotoğraf ve Aile Fotoğraflarından Yansıyan Çocuk Kültürü." *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi'nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 87-113.

Doğum Mevlidi, Diş Hediği, Mevlid Okumak/Okutmak, Yaş/Doğum Günü, Sünnnet, Düğün ve Çocuk, Ölüm ve Çocuk, Annelik, Babalar ve Çocukları, Büyükanne ve Büyükbabalar, Kardeşler gibi alt başlıklarla çocukluk devrelerini ve çocuk folklorunu yakından ilgilendiren konular üzerinden çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Burada mühim olan nokta, söz konusu fotoğraflarla alakalı olarak ele alınan çocukla alakalı gelenek ve tutumlar üzerinden, çocuk folkloru üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuş olmasıdır.

Nurdan Kırımlıoğlu ve Ömür Elçioğlu, “Atasözlerimizde Çocuk”⁶⁰ adlı bildirimlerinde, atasözlerimizde yer alan “çocuk” kavramı ve bununla ilgili kelimelerin kullanım sıklığını ele almışlardır. Ancak çalışmanın çocuk folkloruyla ilgili olan ve asıl önemli yanı, atasözlerimizde geçen söz konusu bu kavramlar üzerinden, kültürümüzde çocuğun önemi, çocuk yetiştirme, çocuk yetiştirmenin zorlukları, kız ve erkek çocukları ve anne-baba-çocuk ilişkileri, çocuk için sevgi ve oyunun önemi gibi konularda önemli bilgi ve yorumlar barındırıyor olmasıdır. Çalışma, aile ve toplumun bir bakıma çocuğa bakışını ve ondan beklentisini aydınlatması bakımından da önem kazanmaktadır.

Mürüvvet Meriç ve Ömür Elçioğlu’nun “Halk Tababetinin Çocuklara Yönelik Uygulamaları”⁶¹ makalesi, çağdaş tıbbın imkanlarından yararlanamayan kırsal bölgelerde geçerli olan halk tababetine ait maddi ve manevi uygulamaların, çocuklarla alakalı olan kısmını yansıtmaktadır. “Kırık-çıkıkçı, iğneci, yerli ebe, hacamatçı, muska yazan, bakıcı, okuyan, yara ilacı yapan, çocuk ilacı yapan, sünnetçi” olarak tespit edilen mutatabiblerin çocuklar üzerinde uyguladığı tedavi yöntemleri, “Çocuğun Doğumu İle Başlayan Geleneksel Uygulamalar”, “Göbek Bağı”, “Loğusa, Eş (son)”, “Anne ve Çocuğun Beslenmesi”, “Ad Koyma”, “Tuzlama”, “Höllük”, “Yaşaması İçin”, “Albasması/Kırkbasması”, “Yedileme”, “Yarı Kırk”, “Kırklama”, “Diş Töreni”, “Yürümesi, Konuşması” gibi çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Ebeveynlerin çocuklara yönelik çeşitli uygulamaları ve inançlarının folklor bağlamında ele alındığı çalışma, konumuz için önem taşımaktadır.

⁶⁰ Nurdan Kırımlıoğlu-Ömür Elçioğlu. “Atasözlerimizde Çocuk.” *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 115-124.

⁶¹ Meriç, Münevver- Ömür Elçioğlu. “Halk Tababetinin Çocuklara Yönelik Uygulamaları.” *a.g.e.* ss. 133-142.

Zekeriya Çağınlar'ın "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar İle Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış"⁶² adlı bildirisinde Çukurova'nın zengin kültürel dokusu, çocuğa bağlı inançlar doğrultusunda ele alınmaktadır. "Doğum Öncesine Ait Pratikler", "Doğum Sonrasına Ait İnanç ve Pratikler", "Sünnet ve Kirvelik", "Adana Yöresinde Reenkarnasyon ve Çocuk İlişkisi", "Adana Nusayrilerinde Dine Giriş Töreni" gibi başlıklar altında, bölgede ebeveynlerin ve toplumun çocukla alakalı olarfak oluşmuş çeşitli inanç ve pratikleri ele alınmıştır.

Selma Sol "Bolvadin-Büyükkarabağ Çocuk Oyunları"⁶³ adlı makalesinde söz konusu yöreye ait çocuk oyunlarının bireysel, toplumsal açıdan değerlendirmesini yapmakta, oyunun kültürle ve psikolojisiyle olan ilişkisini incelemiştir. Çalışmanın sonunda ise derlenen 12 adet bölgesel çocuk oyunu aktarılmıştır.

Hatice Baysal ve Ercan Küçükeşmen'in "Çocuk Oyunlarının Yönetim ve Organizasyon Teknikleri Açısından Analizi: Isparta ve Çevresine İlişkin Bir Değerlendirme"⁶⁴ ismini taşıyan makalesinde, üç çocuk oyunu üzerinden oyun ve çocuktaki liderlik, yönetim ve ekip çalışması güçlerinin ilişkisi, çocuğun gerçek dünyaya hazırlanmasında ve kişisel gelişimindeki önemi gibi konulara dikkat çekilmiştir.

Şevkiye Kazan ve Şengül Kazan Kırçık'ın birlikte hazırladıkları "Dünden Bugüne Burdur'da Oynanan Çocuk Oyunları"⁶⁵ adlı bildiri, çocuk folkloru içinde çocuk oyunları ile ilgili olarak hazırlanmış kapsamlı ve önemli bir çalışmadır. Çocukluk, oyun ve oyuncakla ilgili değerlendirmelerin yapıldığı giriş bölümünün ardından tekerlemeler ve tekerlemelerin tasnifi, çocuk oyunlarının yaş gruplarına göre tasnifi gibi konularda değerlendirmeler yapan yazar oyunların oynanışlarını karikatürlerle ve şekillerle desteklemiştir.

---

⁶² Zekeriya Çağınlar. "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar İle Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış." *a.g.e.* ss. 143-159.

⁶³ Selma Sol. "Bolvadin-Büyükkarabağ Çocuk Oyunları." *Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 14. 2005, ss. 139-144.

⁶⁴ Hatice Baysal-Ercan Küçükeşmen "Çocuk Oyunlarının Yönetim ve Organizasyon Teknikleri Açısından Analizi: Isparta ve Çevresine İlişkin Bir Değerlendirme." *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi'nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 161-177.

⁶⁵ Şevkiye Kazan- Şengül Kazan Kırçık. "Dünden Bugüne Burdur'da Oynanan Çocuk Oyunları." *a.g.e.* ss. 179-244.

Tosun Yalçınkaya ve Ahmet Sakin tarafından hazırlanan “Geleneksel Oyuncaklarımız ve Eyüp Senti”⁶⁶ adlı bildiriye, çocuk için üretilen bir materyal olarak oyuncakların ve 18. yy. a kadar uzanan Eyüp oyuncakçılığının tarihi aydınlatılmaktadır. Çocuk folkloru içerisinde çocuk için yapılan ve bazen de çocukların yaptığı bir somut kültür ürünü olarak karşımıza çıkan oyuncakların değerlendirildiği bu makale de yine çocuk folklorunun kapsamının genişlemesine hizmet eder nitelikte, önemli bir çalışmadır.

Ayşegül Koyuncu’nun “İğdir Köyü’nde Çocuk Oyunları ve Oyun Araçları”⁶⁷ adlı makalesinde, çocuk folklorunda önemli bir yeri olan çocuk oyunu ve oyuncakların Denizli Çivril’e bağlı İğdir köyündeki örnekleri tanıtılmıştır. Bu çalışma, çocuk oyuncak folkloru için, dolayısıyla da konumuz için önem taşımaktadır.

Hülya Yazıcı Okuyan “Burdur’un Geleneksel Çocuk Oyunları ve Çocuk Eğitimine Katkıları”⁶⁸ adlı çalışmasında, Burdur’un geleneksel çocuk oyunlarından bir kısmı, çocuğun psiko-motor, bilişsel, dil, kişilik ve ahlak gelişimine etkilerini incelenmiştir. Böylece geleneksel oyunlar üzerinden, oyunun eğitimdeki ve çocuğun sosyo-kültürel gelişimindeki yerine dikkat çekilmiştir.

Ahmet Yaşar Zengin, “Kastamonu Kültüründe Çocuk Oyunları”⁶⁹ makalesinde Kastamonu’da oynanan çocuk oyunlarını ve bunların kültürel değerini ele alınmış, çocuk oyunlarının çocuğun dünyasındaki yeri ve önemi vurgulanmıştır. Çocuk folklorunun önemli bir türü olan çocuk oyunlarının yapısal özellikleri ve Kastamonu kültüründe çocuk oyunlarını aydınlatan çalışma, bütün bu yönleriyle önem arz etmektedir.

Yusuf Habibov ve İsmail Sözen’in “Anadolu ve Azerbaycan Türklerinin Çocuk Oyunlarının Karşılaştırılması”⁷⁰ adlı makalesinde ise çocuk folklorunun önemli bir

⁶⁶ Tosun Yalçınkaya-Ahmet Sakin. “Geleneksel Oyuncaklarımız ve Eyüp Senti.” *a.g.e.* ss. 245-250.

⁶⁷ Ayşegül Koyuncu. “İğdir Köyü’nde Çocuk Oyunları ve Oyun Araçları.” *a.g.e.* ss. 261-265.

⁶⁸ Hülya Yazıcı Okuyan. “Burdur’un Geleneksel Çocuk Oyunları ve Çocuk Eğitimine Katkıları.” *a.g.e.* ss. 267-288.

⁶⁹ Ahmet Yaşar Zengin. “Kastamonu Kültüründe Çocuk Oyunları.” *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Gazi İletişim Basımevi, 2005, ss. 343-348.

⁷⁰ Yusuf Habibov-İsmail Sözen. “Anadolu ve Azerbaycan Türklerinin Çocuk Oyunlarının Karşılaştırılması.” *Ankara Üni. Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 1, 2006.

bölümünü teşkil eden çocuk oyunları ile birlikte çocuk müzik folklorunun da ele alındığını görmekteyiz. Makale, çocuk oyunları ile alakalı yapılmış olan çalışmaların tarihi ile başlamakta, ardından Azerbaycan ve Türkiye’de çalışmaların durumundan bahsedilmekte, daha sonra ise çocuk oyunları, oynandığı zaman-mevsim bakımından tasnif edilerek müzikal açıdan bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Daha çok çocuk müzik folkloru merkezli bir değerlendirmenin yapıldığı makale, konu ile ilgili hazırlanmış nadir çalışmalardan birisidir.

Hüsamettin Tat’ın “2005 Yılında Buldan ve Köylerinde Doğan Çocuklara Verilen Adlar”⁷¹ adlı makalesi, çocuğa ad koyma geleneğinin ele alındığı bir çalışmadır. Yazarın çalışma sonunda “Buldan köylerinde ad verme geleneğine göre adların verilme sebepleri” kısmındaki değerlendirmeleri ayrı bir öneme sahiptir. Yazar burada ataerkil bir toplumda çocuklara saygı gösterisi olarak genelde büyüklerin isimlerinin konulduğunu ifade etmektedir. İsim verme geleneği ve bunun çocuk folkloruyla ilişkisi dikkate alındığında, çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Nedim Bakırcı “Niğde Folklorunda Çocuk Oyunları”⁷² adlı makalesinde Niğde ilinden derlenen 28 çocuk oyununu yazıya aktarmış; oyun, çocuk oyunları kavramları üzerinde durmuş ve bu oyunlarda terennüm edilen tekerlemelerden örnekler sunmuştur.

Muhsine Helimoğlu Yavuz’un “Masal ve Çocuk”⁷³ adlı makalesinde, masalın çocuk dünyasındaki yeri ve önemine, özellikle de masalların eğitici rolüne dikkat çekilmiştir. Çocuğun anadili öğreniminde masalların önemini de belirten yazar, çocukların dinledikleri masalları daha sonra kendilerince yorumlayıp yeniden aktardıklarını ifade etmektedir. Böylece çocuğun üreticiliğine dikkat çekilen makalede, çocuk folkloru ile alakalı doğrudan bir değerlendirme bulunmamaktadır.

13-15 Kasım 2008’de Kafkas Üniversitesi’nde düzenlenen *Türk Halkları Edebiyatı II: “Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi”*, Türk Dünyası’nda çocuk edebiyatının genel durumunun ele alındığı ilk bilimsel toplantı olma

⁷¹ Hüsamettin Tat. “2005 Yılında Buldan ve Köylerinde Doğan Çocuklara Verilen Adlar.” *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, II. Cilt, 2006, ss. 909-911.

⁷² Nedim Bakırcı. “Niğde Folklorunda Çocuk Oyunları.” *Milli Folklor*, Sayı: 76, 2007, ss. 202-209.

⁷³ Muhsine Helimoğlu Yavuz. “Masal ve Çocuk.” *14. Kıbatek Edebiyat Sempozyumu Bildirileri, Gagavuz Kültürü*. CHIŞINAV, 2007.

özelliğini taşımaktadır. Kongrede sunulan iki yüz civarı bildirinin önemli bir kısmı “*Materyaller: Birinci Kitap*”⁷⁴ adıyla basılmıştır. Söz konusu bildirimlerden çocuk folkloru ile alakalı olanları “Çocuk ve Folklor” başlığı altında toplanmıştır. Söz konusu bildirimlerin bir kısmınaysa, dağınık olarak diğer başlıklar altında yer verilmiştir. Kongre, çocuk edebiyatı ve çocuk folkloru konularında düzenlenen önemli toplantılardan biridir.

Kongrede sunulan yirmiden fazla bildirinin çalışma konumuzla doğrudan alakalı olduğunu söylemeliyiz. Bu bildirimlerden bazıları şunlardır: “Türkmen Halk Edebiyatında Çocuk Edebiyatı Türleri” (Gurbandurdı Geldiyev. ss. 83-86), “Çocuk Edebiyatında Sözlü Geleneğin Bir Anlatım Türü: Karagöz Oyunları” (Aygün Ülgen. ss. 298-302), “Kazan Tatarlarının Doğum Geleneklerinde Eski Türk İnançlarının İzleri” (Çulpan Zaripova Çetin. ss. 308-315), “Çocuk Giyim Kültüründe Değişimler” (Şule Çivitçi-Nuran Kayabaşı. ss. 316-321), “Körpenin Zihni İnkişafında Layla ve Okşamaların Rolü.” (Elhan Memedov (Yurdoğlu). ss. 322-324), “Ortak Halk Kültürü Ürünlerinin Çocuk Edebiyatına Katkıları.” (Erman Artun ss. 325-331), “Destan ve Halk Hikayelerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örnekleme Olarak Havername.” (Hüseyin Özcan. ss. 242-251), “Türk Atasözlerinde Çocuk ve Eğitim.” (Tayyip Duman. ss. 424-430)

Fevzi Karademir’in “Halk Bilmecelerinin Oluşum ve Biçimlenmesindeki Etkenler Üzerine”⁷⁵ makalesinde ise genel olarak halk bilmecelerinin oluşumunu hazırlayan etkenler, bilmecelerin oluşum süreci ve ortamlarına dair bir takım dikkatler aktarılmıştır. Çalışmanın önemli bir noktası da bilmecelerin muamma, lugaz, mani, tekerleme, hikâye, efsane, atasözü-deyim gibi diğer türlerle ilişkisinin irdelenmiş olmasıdır. Ancak burada da bilmecelerin çocuk folkloru ile ilişkisine temas edilmemiştir.

---

⁷⁴ *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller: Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008.

⁷⁵ Fevzi Karademir. “Halk Bilmecelerinin Oluşum ve Biçimlenmesindeki Etkenler Üzerine.” *Akademik Bakış*, Sayı: 14, Nisan 2008.

Sultan Mambetkaliyev tarafından kaleme alınan “Şamanizm ve Çocuk Folkloru”⁷⁶ adlı bildiri, çocuk folklorunun Şamanizm’le olan bağlantısına dikkat çeken önemli bir çalışmadır. Şamanizm’in Kırgız sosyal düşünce sistemindeki yerini, özellikle de çocuğun doğumu, adının konulması ve çocuğun gelişme dönemi gibi çocuk folkloruyla yakından alakalı konulardaki ritüellerin Şamanizm’le olan ilişkisi üzerinde duran yazar, çocuk folkloru kavramıyla karşılanan çok çeşitli maddi ve manevi, sözlü ve ananevi ürünlerde Şamanizm’in izlerinin nasıl ve ne ölçüde yansıdığını ortaya koymaktadır.⁷⁷

İbrahim Özbakır’ın “Geleneksel Türk Çocuk Oyunlarında Fonksiyonel Oyuncu, ‘Ebe’”⁷⁸ adlı makalesinde, çocuk oyunlarında oyuncuların aldıkları rollerin dağılımı ve özellikle de “ebe” rolünün özellikleri üzerinde durulmaktadır. Oyun ve kültürel değeri, oyunların tasnifi gibi konuları ele alan yazar, büyüklerin oyunlarından etkilendiğini farzettığımız oyunlarda bile çocuğun yeniden düzenleme işinde aktif bir role sahip olduğunu ifade etmiştir. Çalışma, çocuk oyunlarının üretim ve icrasında çocukların rolünü ortaya koyan önemli bir makaledir.

Erman Artun’un “Ortak Türk Kültürü Ürünlerinin Çocuk Edebiyatına Katkıları”⁷⁹ adlı kısa çalışmasında ise sözlü kültür ürünlerimizin çocuk edebiyatının oluşum sürecinde ne derece önemli bir kaynak noktası olduğu ele alınmıştır. Burada Artun, halk edebiyatı ürünlerinden masal, fıkra, efsane, mani, bilmece, ninni, atasözü-deyim, tekerleme gibi türlerden yararlanılarak çok daha milli ve faydalı bir çocuk edebiyatının ortaya konulabileceği düşüncesi üzerinde durmaktadır. Makale, çocuk

⁷⁶ Sultan Mambetkaliyev. “Şamanizm ve Çocuk Folkloru.” Erişim: <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/55.php> Erişim tarihi: 20 Aralık 2008.

⁷⁷ Bunlara örnek olarak; Kırgızlar’da şımarıklık yapan veya ağlayan çocuğu korkutmak için söylenen “bököçö/mököçö/böö” gibi sözlerle Buryat ve Moğollardaki Şamana verilen “Böö” adının benzeşmesi, çocuğu kötü ruhlardan-nazardan korumak için gerçek adının gizlenmesi ve kulağa hoş gelmeyen isimlerle çağırılması (Mok Murun, Cindi), gizli güçlerin çocuğun yürümesini engellemesini önlemek için yapılan ve ayaklarına ala ip bağlanan çocukların bir tür yarış şekline gerçekleşen “Tuşoo Kesüü” adeti, Çocuğun hastalık vb. durumlarda vücuduna girdiğine inanılan kötü güçlerin kovulmasında Şamanizm inancını yansıtan manzum parçaların kullanılması vb. sayılabilir. bkz. Sultan Mambetkaliyev. a.g.m.

⁷⁸ İbrahim Özbakır. “Geleneksel Türk Çocuk Oyunlarında Fonksiyonel Oyuncu, “Ebe.” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 2/6, Şubat 2009, ss. 481-492.

⁷⁹ Erman Artun. “Türk Kültürü Ürünlerinin Çocuk Edebiyatına Katkıları.” Erişim: [http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman artun ortak turk kulturu cocuk edebiyatina katkilari.p](http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman%20artun%20ortak%20turk%20kulturu%20cocuk%20edebiyatina%20katkilari.pdf) *df* Erişim tarihi: 15 Eylül 2009.

folkloru ile çocuk edebiyatının paralel sahalar olduğunu ve yeniyi kurma aşamasında için eskinin büyük önem taşıdığını ifade etmesi yaklaşımıyla önemli bir çalışmadır.

Görüldüğü gibi çocuk folkloru ile alakalı olarak tanıtmaya çalıştığımız makale ve bildirilerin önemli bir kısmı çocuk oyunları ve tekerlemeler ile alakalıdır. Bu durum, çocuk folklorunun henüz sınırlı derecede tanındığı, bu sahada yapılan çalışmaların belli bir noktada yoğunlaşmaktan ileri gidemediği anlamını da taşımaktadır.

A.3. Tezler

Tanıttığımız kitaplar ve makaleler, Türkiye’de çocuk folkloru sahasında, doğrudan veya dolaylı olarak bazı çalışmaların hâlihazırda yapılmış olduğunun göstergesidir. Ancak akademik sahada, bu konuda çok az sayıda çalışmanın yapılmış olduğu dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılırken üst anlamda herkesin kabul ettiği bir “çocuk folkloru”nun varlığının kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak çocuk folklorunun ne olduğu, sınırları vb. gibi konuları aydınlığa kavuşturmak günümüze kadar gözden kaçmıştır.

Araştırmanın içeriği ve kapsamı bakımından çocuk folkloru alanıyla doğrudan alakalı olarak tanıtacağımız iki tez, Prof. Dr. Sulayman Kayıpov danışmanlığında, Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nde hazırlanmıştır. Üçüncü tez ise Esmâ Şimşek danışmanlığında, Fırat Üniversitesi’nde hazırlanmıştır.

Bunlardan Sinan İmamoğlu tarafından hazırlanan *Van Çocuk Folkloru*⁸⁰ adlı yüksek lisans tezi, çalışma sahasında yapılmış ilk yüksek lisans tezidir. Türk Halkbilimi alanında yeteri kadar araştırılmamış bir konu olarak belirttiği çocuk folklorunun araştırma sahası olarak yeniliğine dikkat çeken İmamoğlu’nun tezi, bir Girişin ardından üç ana bölümden oluşmaktadır.

Tezin Giriş kısmında çocuk folkloru kavramı ve çocuk folkloru araştırmaları ile ilgili bazı değerlendirmelerin ardından çalışmada kullanılan yöntemle ilgili bilgi verilmiş ve çalışmanın kısa bir tanıtımı yapılmıştır. Çocuk folkloruyla ilgili teorik çalışmaların derli toplu bir durumda olmadığını belirten İmamoğlu, bu sebeple kaynak

---

⁸⁰ Sinan İmamoğlu. *Van Çocuk Folkloru*. Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.

tespit etme alanına yöneldiğini belirtmektedir. Buna göre İmamoğlu çalışmasında, Van merkezinde bulunan ilçe ve köylerde yaşatılmakta olan çocuk folkloru örneklerini derleyip günümüz halkbilimi yöntemleri ışığında incelemeye çalıştığını ifade etmiştir. Çalışmanın bu kısmında ve genelinde, çocuk folkloru ile alakalı herhangi bir terim-tanım-tasnif denemesinde ise bulunulmamıştır.⁸¹

Çalışmanın birinci bölümünde “Çocuk ve Hamile Kadınla İlgili İnanışlar” başlığı altında, çocuğun doğumu öncesi ve doğum sonrasındaki uygulamalar, inançlar ve pratikler değerlendirilmiştir. Burada ele alınan yirmi iki alt başlıkta, çocuğun cinsiyet tahmininden başlamak üzere dini terbiyesine uzanmaya değin geniş bir derleme ve inceleme gerçekleştirilmiştir.

İkinci bölümde ise “Sözlü Gelenek Eserleri” başlığı altında, derlenen masal, bilmece ve ninni örnekleri aktarılmaktadır. Masallar kısmında otuz bir, bilmece kısmında kırk, ninniler kısmında yirmi bir adet derleme ninni örneği aktarılmıştır. Her bölümden önce, söz konusu tür hakkında kısa değerlendirmeler de yapılmıştır.

Üçüncü bölüm “Çocuk Oyunları”na ayrılmıştır. Oyunun tarifi ve tarihçesi ardından oyunun çocuğun gelişimindeki önemi ve etkilerine de değinen İmamoğlu, bu bölümde derlediği çocuk oyunlarını erkek çocukları tarafından oynanan ve kız çocukları tarafından oynanan ve olmak üzere üç başlık altında aktarmıştır. On bir erkek, yirmi dokuz kız, kırk altı da karma derleme oyun örneği aktaran İmamoğlu, söz konusu sözlü ürünler ve oyunlar hakkında her hangi bir tasnif veya değerlendirmede bulunmamıştır. Çalışma, Sonsöz, kısa bir Kaynakça ve Kaynak Kişilerin listesiyle sona ermektedir.

Araştırma ve inceleme yöntemleri bakımından birtakım aksaklıklar barındırmasına rağmen *Van Çocuk Folkloru*, ülkemizdeki çocuk folkloru ürünlerinin derlenip kayda geçirilmesi ve çalışma alanında var olan büyük boşluğu doldurması bakımından büyük önem taşıyan, cesur ve değerli bir akademik çalışmadır.

---

⁸¹ Sinan İmamoğlu. *a.g.e.* s. 5.

Söz konusu tezlerden ikincisi Münir Cerrahoğlu'na ait olan *Çankırı Çocuk Folkloru*'dur.⁸² Önsöz ve Girişin ardından gelen dört ana bölümden sonra, Sonsöz ve Kaynakça kısımlarıyla tez son bulmaktadır.

Önsöz ve Girişte çocuk folkloru ile ilgili bazı değerlendirmeler yapılmış, çalışmada kullanılan metotla ilgili bilgi verilmiştir. Genel olarak çocuk, folklor ve çocuk folkloru kavramlarının tanımı, çocuk folklorunun milli folklor içerisindeki yeri, çocuk folkloru araştırmalarının ülkemizde ve Türk dünyasındaki durumu, çocuk folklorunun çocuğun duygu düşünce ve eğitime katkısı gibi konular üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunan Cerrahoğlu böylece, “Çocuk Folkloru” ile ilgili derli toplu bilgiler vermiştir. Cerrahoğlu çalışmasını özet olarak şöyle tanıtmaktadır:

*“Çankırı’da çocuk doğumundan önce başlayıp, gençlik dönemine (14-16 yaş) kadar geçen süreçte yapılan uygulamaları, merasimleri, adetleri, çocuk oyunlarını, masallarını, ninnilerini araştırarak Çankırı çocuk folklorunun Çankırı folkloru ve Türk folklorundaki yeri ve önemini belirtmeye çalıştık.”*⁸³

“Çankırı Çocuk Folkloru” nun birinci bölümü “Çocuk Doğumu Öncesinde ve Sonrasında Yapılan Uygulamalar” adını taşımaktadır. Bu bölümde doğum odasının hazırlanmasından başlayıp kundaklama ile devam eden ve çocuğun dış çıkarıp yürümeye başlamasına kadar geçen süreçteki çok çeşitli uygulamaları, bu uygulamalara bağlı inanç ve ritüelleri ele alan Cerrahoğlu, bu ilk bölümü de kendi için de dört başlığa ayırmıştır: 1. Çocuk Doğumundan Önce Yapılan Hazırlıklar 2. Çocuk Doğumunda Yapılan Uygulamalar 3. Doğumu Takip Eden Günlerde Yapılan Uygulamalar 4. Çocuğun Gelişimindeki İlkler ve Yapılan Uygulamalar.

Çankırı ilindeki bu bölümle alakalı dikkat çeken uygulamalar belirli başlıklar halinde şu şekilde sunulmuştur: Doğum odasının hazırlanması, beşiğin düzülmesi, doğum, göbeğin kesilmesi, tuzlama, kırklama, kundaklama, oda temizliği, loğusalık geleneği, müjdeleme geleneği, isim verilmesi, çocuk satma, çocuk helvası, çocuk görme

---

⁸² Münir Cerrahoğlu. *Çankırı Çocuk Folkloru*. Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.

⁸³ Münir Cerrahoğlu. *a.g.e.* s. 2

geleneği, sa kesme geleneği, sünnet töreni, yürümesi ve konuşmaya başlaması, diş çıkarması ve diş bulguru.

Tezin ikinci bölümünde ise ‘‘ocuk Hastalıkları’’ başlığı altında ocuk hastalıklarına ilişkin geleneksel uygulamalar incelenmektedir. ocukla ilgili hastalıklara ilişkin halk tedavi yöntemleri, daha çok inanca bağlı olan uygulamalar, özetle bölgenin ocuk hastalıklarına yönelik pratik ve inançları aktarılmakta ve değerlendirilmektedir. Yine bu bölüm, kendi içinde iki bölüme ayrılmıştır: 1. ocuk Hastalıklarına İlişkin Halk Tedavi Yolları 2. İnanca Bağlı Olduğu Düşünülen ocuk Hastalıkları ve Halk Tedavisi. Cerrahoğlu, tedavi yöntemlerinin şu gibi durumlar karşısında uygulandığını ifade etmektedir: Arpacık, bakır basma, çıban, diş ağrısı, dolama, kabakulak, kızamık, kurdeşen, sarılık, siğil vd. İnanca bağlı olduğu düşünülen ve halk tedavisi uygulanan bazı durumlar ise şunlardır: Al basması, ağız eğriliği ve gz şaşılığı, kırk basması, nazar değmesi vd.

nc bölüm, ankırı’da ‘‘ocuk Yetiştirme Geleneği’’ne ayrılmıştır. Burada ocuğun ilkokula başlaması ve mektebe verilişi sırasındaki merasimler üzerinde durulmakta, bunların folklorik özellikleri değerlendirilmektedir. Arap elifbasının ğretimi gibi çocuğun eğitim-öğretimiyle ilgili geleneksel tutum ve uygulamalar da bu bölüm de anlatılanlar arasında yer almaktadır.⁸⁴

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise ‘‘Sözlü Gelenek Eserleri’’ başlığı altında, ankırı ocuk folkloruna dair yöreden derlenmiş olan ninniler, bilmeceler, yanılmaçlar, tekerlemeler ve oyun türküleri, masallar, alkışlar, kargışlar ve ocuk oyunları aktarılmıştır. Her türün ayrı ayrı başlıklar altında ele alındığı bu bölümde, söz konusu türler hakkında da açıklayıcı bilgiler ve tanımlara, türlerle ilgili çeşitli tasniflere de yer verilmiştir. Bu bakımdan çalışma, ocuk folkloruna ait türlerin toplu bir şekilde değerlendirilmiş ve bunların her birinin ayrı ayrı tanımlarının yapılmış olmasından dolayı da büyük değer taşımaktadır.

---

⁸⁴ Sbyan mekteplerinde okutulan hece şöyledir: Elif (l) oklağa gibi, Be (b) tekne gibi, Te (t) ona benzer, Se (s)ona benzer, Cim () karnı yarık vb. Münir Cerrahoğlu. *a.g.e.* s. 38.

M. Ebru Turgut tarafından hazırlanan *Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi*⁸⁵ adlı yüksek lisans tezi, ülkemizde çocuk folkloru konusıyla alakalı olarak hazırlanmış olan çok az sayıdaki tezlerden bir diğeridir. Elazığ'ın merkezinden ve ilçelerinden, 160'ı ana oyun olmak üzere çeşitlileriyle birlikte toplam 286 çocuk oyunu, alan araştırması yöntemi, katılımlı gözlem, görüşme yöntemi, anket yöntemi ve kılavuz kişi yardımı alma yöntemleri bir arada kullanılarak derlenmiş, bu esnada yazılı kaynaklardan yararlanıldığı da ifade edilmiştir. Önsöz ve Giriş kısımlarıyla başlayan çalışma “Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi” ve “Elazığ Çocuk Oyunları” adlı iki ana bölümden sonra, Sonuç, Terimler Sözlüğü, kaynak şahıslar hakkında bilgi, kaynak şahıslar ve animasyon resimleriyle son bulmaktadır.

Giriş kısmında “oyun” ve “çocuk oyunu” kavramları üzerinde durulmuş, bu kavramlar üzerinde fikir belirten yazarlardan alıntılar ve kavramların Türk dil ve kültür tarihindeki yerine değinilmiştir. Araştırma alanının tarihi bilgileri ve çocuk oyunlarının tasnifi üzerine yapılan değerlendirmelerle Giriş kısmı tamamlanmıştır.

“Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi” adını taşıyan birinci bölüm “Elazığ Çocuk Oyunlarının Yapı Özellikleri” ve “Elazığ Çocuk Oyunlarının Oynandığı Ortamla İlişkileri” şeklinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Elazığ çocuk oyunlarının yapı özellikleri “Oyun Adı”, “Oyun Aracı”, “Oyun Alanı”, “Oyun Zamanı”, “Oyun Rollerinin Dağıtımı ve Oyuna Başlama Sıralarının Belirlenmesi” gibi kısımlarda ele alınmış, oyunların oynandığı ortamla olan ilişkileri de “Fiziki Ortam”, “Tarihi ve kültürel Ortam”, “Teknolojik Ortam” gibi alt başlıklarda değerlendirilmiştir.

Tezin “Elazığ Çocuk Oyunları” adıyla verilen ikinci bölümünde ise derlenen çocuk oyunları, oyunlarda kullanılan araçların türlerine dayalı olarak yapılan tasnife tabi tutularak aktarılmıştır. Üst başlıkta oyunun adı verilirken alt başlıklarda oyunun “diğer adı”, “oyuncuların sayısı-yaşı-cinsiyeti”, “oyun zamanı”, “oyunun oynandığı bölge(ler)”, “oyunu oynama biçimi”, “oyunu anlatan kaynak kişi(ler)” ve bilgisayar

---

⁸⁵ M. Ebru Turgut. *Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi*. Fırat Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

ortamında hazırlanmış çizimlerin verildiği “oyuna ait grafik çizimleri” başlıkları kullanılmıştır.

Sonuç kısmında ise söz konusu oyunlar üzerine yapılan çeşitli tespitler ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Burada, oyunlardaki unsurların birbirleriyle yapısal-görevsel bir ilişki içerisinde bulunduğu, kaybolmaya yüz tutmuş pek çok oyundan bazılarının çeşitlendirilip günümüz şartlarına uydurularak devam ettirildiği vb. tespitlerde bulunulmuştur ve ardından “Elazığ Çocuk Oyunları Terimleri Sözlüğü” adlı alfabetik sözlükte oyunlarda geçen terimlerin açıklamaları yapılmıştır. “Kaynak Kişiler Hakkında Bilgi” ve geniş bir “Kaynaklar” bölümünün ardından oyunların oynanışını gösteren animasyon resimleri ile çalışma son bulmuştur.

Bunun dışında çocuk folkloru ile yapılmış, gözden kaçırdığımız veya ulaşamadığımız bir takım çalışmaların da var olabileceğini belirtmemiz yerinde olacaktır. Ancak yaptığımız geniş kaynak taraması ve tanıttığımız çalışmalar neticesinde, esasen çok zengin olan çocuk folklorumuz üzerinde yapılan incelemelerin belirli bir olgunlukta ve yeterlilikte olmadığını gördüğümüzü söyleyebiliriz. Zira günden güne unutulduğu gibi halen pek çok bölgede yaşadığı da aşık olan bu malzemenin yitmeden kayda geçirilmesi için bilim adamları daha fazla emek sarf etmelidir. Çalışmalar konusundaki bu durumun sebebi, Seyit Küçükbezirci’nin ifadelerinde kendisini şu şekilde bulmaktadır:

“Bence yetişkinler, kendi sanat dünyalarını anlamlandıran güzel sanat dallarını daha önemsemişler; bir zamanlar kendilerinin de dünyası olan ‘Çocuk Dünyası’nu gözardı etmişler, hatta küçümsemişlerdir. Oysa çocukların da çok renkli, çok zengin,; soyuttan somuta, somuttan soyuta dalga vuran çok anlamlı, engin bir sanat dünyaları vardır.”⁸⁶

---

⁸⁶ Seyit Küçükbezirci. “Konya Çocuk Tekerlemeleri ve Halk Edebiyatı.” *Türk Halk Edebiyatı Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: TBMM Yayınları, 1995, s. 190.

B. Özbekistan'da Yapılan Çalışmalar

Türk Dünyasında çocuk folkloru üzerine yönelen dikkat, 20. yüzyılın ortalarından itibaren, Rus oryantalistlerinin Türk Dünyasındaki folklor numunelerine merak salmalarıyla aynı döneme denk gelmektedir.⁸⁷ Bu durum, Özbek çocuk folkloru için de benzer şekilde gerçekleşmiştir. Özbek çocuk folkloru malzemeleri ile alakalı ilk derleme çalışmaları 1909 yılında, Rus N. P. Ostroumov ve M. A. Vasilyev tarafından, Özbek bilmece üzerine yapılmıştır.⁸⁸ Özbek bilmece örneklerinin derlenip yayınlanmasından ibaret olan bu çalışma, sahadaki ilk çalışma olarak dikkat çekmektedir.

Sovyetler Birliği döneminde Rus bilim adamları tarafından, Sovyetler Birliği sınırları içindeki bütün millet ve grupların folklor ürünlerinin derlenmesine yönelik çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalara bağlı olarak, Orta Asya'daki Türk boylarının folklor ürünleri ile ilgili ilk bilimsel çalışmalarının Sovyetler birliği döneminde başladığını ve Rus bilim adamları tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Söz konusu çalışmaların yapılmasında Sovyetler Birliği'nin politikaları ve siyasi yapısının önemli bir etkisi olduğu, başka bir ifadeyle, bu çalışmaların Sovyet Hükümeti tarafından yönlendirildiği bilinmektedir. Özbek çocuk folkloru ile ilgili çalışmaların Sovyetler Birliği döneminde ve Rus bilim adamları tarafından gerçekleştiren derleme faaliyetleri ile başlamasının da, Orta Asya'daki Türk boylarının folklor ürünleriyle ilgili ilk çalışmalarla benzer nedenlerle bağlantılı olduğu düşünülmelidir. Söz konusu durum, Selami Fedakâr'ın "Özbekistan'da Destan Çalışmalarının Tarihçesi" adlı çalışmasında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.⁸⁹

Bununla ilişkili olarak, çocuk folkloruna olan ilginin, bu konudaki derleme ve inceleme çalışmalarının, Sovyetler Birliği döneminde hız kazandığı görülmektedir.⁹⁰ Sovyetler Birliği içinde yer alan Türk boylarından derleme yapan bilim adamı M. S.

⁸⁷ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 332.

⁸⁸ Ostroumov, N. P. "Poslovitsi i Zagadki Sartov. Etnorr." Materialı, bıp. III, 1885, s. 138-168-Vasilyev A. Sartovskiye Zagadki. Gaz. "Turkestanskiye Vedomosti", 1909, s. 113'den aktaran Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 332.

⁸⁹ Selami Fedakar. "Özbekistan'da Destan Çalışmalarının Tarihçesi." *Milli Folklor*, Cilt: 8, Sayı: 62, 2004, ss. 67-79.

⁹⁰ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1985.

Andreyev 1923 yılında yayınladığı eserinde Özbekistan'dan derlediği “Havzak Havzak” adlı çocuk folkloru örneklerine yer vermiştir.⁹¹ N. Burzinskiy de “Ak Terak mi Kök Terak” (Ak Kavak mı Gök Kavak), “Ya Ramazan”, “Berat Keldi” gibi Özbek çocuk oyunları ve koşukları ile ilgili derlemeler yapmışlardır.⁹² Rus bilim adamları Vinogradov, Kapitsa, Çukovski, Divayev, M. S. Andreyev gibi isimlerin çalışmaları da Özbek halkbilimcilere örnek teşkil etmiştir. Tüm bu çalışmalarla birlikte, Özbek çocuk folkloru üzerine değerli çalışmaları olan Ğani Cahangirov bu sahayı incelerken, Özbek halkının zengin halk kültürü ve sözlü edebiyatının yanında teorik ve metodolojik olarak Rus halkbilimcilerinin çalışmalarından faydalandığını ifade etmiştir.⁹³

1920’li yıllarda Rus bilim adamlarının yanında Özbek bilim adamları da çocuk folkloru ile ilgili derlemeler yapmaya başladıkları görülmektedir. Örneğin, Töre Zihniy ve İsmail Arifiy Özbek bilmecelerini derlemiştir,⁹⁴ E. M. Peşçerova çocuk oyunları ile mevsim ve merasimle ilgili koşukları derlemiştir. Özbek folklorunun pek çok türüyle ilgili çalışmalar yapan Ğazi Alim Yunusov ise Özbek ninnileri üzerine “Alla Toğrisida Bir Neça Söz” (Ninniler Hakkında Birkaç Söz) makalesini ve “Alla” adlı ninni metinlerini yayımlamıştır.⁹⁵ Bu arada A. K. Borovkov, Özbek çocuk oyunları ile ilgili incelemelerde bulunmuş, Özbek halk kültüründe çocuklar etrafında şekillenen çeşitli inanmalar üzerine araştırmalar yapmıştır. Yine E. M. Peşçerova, Özbek çocuk oyunları, mevsim ve merasimlere ait törenlerdeki koşukları, çeşitli oyuncakları toplamış ve bunların etnografik olarak değerlendirilmesinin yolunu açmıştır.⁹⁶

1930’lu yıllarda Özbek çocuk folkloru ile ilgili yapılan derleme çalışmaları devam ettiği gibi, derlenen malzemelerin yayınlanmaya ve bu malzemelere özellikle okul kitaplarında, ansiklopedilerde yer verilmeye başlanmıştır. 1937’de Elbek

⁹¹ Andreyev M. S. Veshiye snı, neskolko primet i detskaya igra “Soroka-Vorona”, Sredi Nekotorih Narodov Glavnim Obrazom Sredney Azii. Materialı po etnografii. “ İzvestiya Gl. Sred. Az. Muzeya” vıp. II, Taşkent, 1923, ss. 1-33’den aktaran: Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 332.

⁹² Burzinskiy N. Narodnaya Poeziya Taşkentsi Sartov.”Srednaya Aziya.” Taşkent, 1910. KN. IX-X, ss. 160-163’den aktaran Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 5.

⁹³ Ğani Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1975, ss. 9-10.

⁹⁴ İsmail Arifiy. *Tapişmaklar*. Taşkent, 1929.

⁹⁵ Ğazi Alim Yunusov. “Alla Toğrisida Bir Neça Söz.” *Maarif ve Okıtuvçı Jurnalı*, Sayı: 4, 1926.

⁹⁶ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 5.

tarafından hazırlanan “Balalar Koşığı” adlı çalışma bu çalışmaların en dikkat çekenidir.⁹⁷ Derlemelerin ve derlenen malzemenin yayımlanması faaliyetleri 1940 ve 1950’li yıllarda da artarak devam etmiştir.

Bu dönemden sonra ise, tanınmış Özbek bilim adamı Hadi Zarif’in konuyla ilgili çalışmaları büyük önem taşımaktadır.⁹⁸ Hadi Zarif’in çalışmaları, Özbek çocuk folkloru araştırmalarına bilimsel bir yol çizmiş, pek çok araştırmacı da bu yolu takip ederek eser vermişlerdir.⁹⁹ 1939-1940’lı yıllardan itibaren Özbek folklorcular, Hadi Zarif’in yönetiminde okullarda okutulmak amacıyla Özbek folklorunu derleme ve yayınlama çalışmalarına başlamış, ansiklopedilerde Özbek ninnileri, bilmeceleri, tekerlemeleri vb. gibi halk edebiyatı ürünlerine de yer verilmiştir. İşte bu çalışmalar, Özbek çocuk folkloruyla ilgili bilimsel incelemelerin de başlamasına neden olmuştur.¹⁰⁰ Bu çalışmaların, özellikle 1960 ve 1970’lerde belirli bir olgunluğa ulaştığı, çocuk folklorunun kapsamı içerisindeki ürünlerin çok çeşitli kitaplara girerek bunların incelendiği ve bu malzemenin kitaplaşması meselesinin türler derecesinde gerçekleşmeye başladığı görülmektedir.¹⁰¹ Örneğin Zubayda Husayinova Özbek bilmecelerini derlemiş ve 1968 yılında *Özbek Tapişmaklari*¹⁰² adıyla yayınlamıştır. Yazar 1981’de, 2664 bilmeceyi içine alan bir *Tapişmaklar*¹⁰³ kitabı da yayınlamıştır.

Özbek çocuk oyun folkloru üzerine yapılan çalışmalar 20. yy’ın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlar. Ancak tam olarak 70 ve 80’li yıllardan sonra ciddi çalışmalarla karşılaşmaktadır. A. E. Abdurrahmanova’nın “Oyun Vasitasida

---

⁹⁷ Elbek. *Balalar Koşığı*. Maktabgaça Balalar Uçun Halk Edebiyatı. Taşkent: 1937’den aktaran: Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 332.

⁹⁸ Hadi Zarif’in tam bibliyografyası için bkz. Selami Fedakar. “Prof. Dr. Hadi Tillayeviç Zarifov: Hayatı ve Eserleri.” *Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2005, ss. 249-258.

⁹⁹ *Özbek Folklori*. (Pedagogik İnstitutlar Uçun Hrestomatiya) Cilt: I, Yayına Hazırlayan: H. Zarif. Taşkent: ÖzSSR Davlat Okuv-Pedagogik Neşriyatı, 1939.

¹⁰⁰ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1985, ss. 8-13.

¹⁰¹ T. Turdiyev. *Yaş Avladni Tarbiyalaşda Halk Ağzaki İcadining Roli*. Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 1965 ve *Maktabgaça Tarbiya Yaşidagi Balalar Uçun Halk Oynlari*. Taşkent, 1970; S. Ğaziyeva. *Özbek Halk İcadi ve Bala Tarbiyasi*. Taşkent: Bilim Neşriyatı, 1976 ve *Ming Bir Bala Oyni*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1978.

¹⁰² Zubayda Hüsainova. *Özbek Tapişmaklari*. Taşkent: ÖzSSR Fan Neşriyatı, 1968’den aktaran: Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 8.

¹⁰³ Zubayda Husainova. *Tapişmaklar, Özbek Halk İcadi*, 1981.

Okuvçılar Bilimini Müstahkamlaş”¹⁰⁴, Ğani Cahangirov’un “Kuvnak Oyunlar”, Ahuncan Safarov’un “Kızıqlarning Bahariy Oyinlari” adlı makaleleri, Bahadır Sarımsakov’un *Özbek Marasim Folklori*¹⁰⁵, Ş. Taliev’in *Özbek Balalar Oyun Folklori*, Sabit Avezov’un *Sanama Canri Tabiati ve Badiiyati*,¹⁰⁶ Nigara Safarova’nın *Özbek Balalar Oyun Folkloru Tabiati ve Badiiyati*¹⁰⁷ adlı kitapları bunlar arasında en dikkat çekici olanlardır.

Burada Ğani Cahangirov’un Özbek çocuk folkloru ile ilgili yaptığı çalışmalara özellikle değinmek yerinde olacaktır. Özbek çocuk folkloru üzerine uzun yıllar boyunca çalışmış olan Ğani Cahangirov, bu sahanın tanınmasında ve çocuk folklorunun özelliklerinin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmalar neticesinde ilk olarak 1972 yılında *Balalar Ertaklari* yayınlanmış, daha sonra 1975 yılında *Özbek Balalar Folklori*¹⁰⁸ adlı çalışma yayınlanmıştır. Bu iki eser, Özbek çocuk folkloru üzerine ortaya konulmuş önemli iki çalışmadır. Ğani Cahangirov eserlerde Özbek çocuk folklorunun araştırma tarihine değinerek çocuk folklorunu tasnif etmenin yanında, bu türlerle ilgili çeşitli tetkiklerde de bulunmuştur.

1970 ve 80’li yıllardan itibaren Özbek bilim adamları çocuk folkloru ile alakalı müstakil çalışmalar ortaya koymaya başlamışlar ve bu zengin sahayı ayrıntılı ve derli toplu bir şekilde incelemeye başlamışlardır. Bunda özellikle Taşkent’te çıkarılan Özbek Tili ve Edebiyatı adlı derginin ve Özbek folkloruyla alakalı olarak burada yayınlanan makalelerin büyük etkisinin olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Biz de ulaşabildiğimiz kaynaklar üzerinden Özbekistan’da yayınlanan bilimsel çalışmaları, derlemeleri ve diğer kitapları burada incelemeyi uygun görüyoruz.

---

¹⁰⁴ A. E. Abdurrahmanov. “Oyin Vasitasida Okuvçılar Bilimini Müstahkamlaş.” Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985.

¹⁰⁵ Bahadır Sarımsakov. *Özbek Marasim Folklori*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1986.

¹⁰⁶ Sabit Avezov. *Sanama Canri Tabiati ve Badiiyati*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008.

¹⁰⁷ Nigara Safarova. *Özbek Balalar Oyun Folklori Tabiati*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008.

¹⁰⁸ Ğani Cahangirov. *Balalar Ertaklari*. Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 1972; *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1975.

B.1. Kitaplar

Özbek çocuk folkloru ile ilgili hazırlanmış ilk ciddi çalışma Ğani Cahangirov'a aittir. Ğani Cahangirov'un 1975 yılında yayınladığı *Özbek Balalar Folklori*¹⁰⁹ adlı çalışma, giriş ve hülasa kısımlarından başka beş ana bölümden oluşmaktadır. Girişinde çocuk folkloru üzerine çeşitli dikkatlerin yöneltildiği çalışmanın beş bölümü, Özbek çocuk folklorunun kapsamı içerisine giren çeşitli türlerin incelenmesine ayrılmıştır. İlk bölümde beşik koşukları, ikinci bölümde çocuk masalları, üçüncü bölümde tekerlemeler, bilmeceler ve söz oyunları, dördüncü bölümde çocuk koşukları, beşinci bölümde ise çocuk oyun folkloru, çeşitli başlıklar altında etraflıca değerlendirilmiştir. Kitabın hülasa kısmı ise yapılan çalışmanın bir nevi özeti ve çalışmadaki değerlendirmelerin sonucudur. Özbek çocuk folkloru sahasında bugün de en değerli çalışmaların başında yer alan bu çalışmanın ayrıntılı olarak tanıtılması gerekmektedir.

Özbek çocuk folkloru konulu ilk kapsamlı çalışma olma özelliğini taşıyan eserin Giriş kısmında yazar, çocuk folklorunun genel olarak folklor içerisindeki yerini, çocuk folklorunun çeşitli özelliklerini değerlendirmektedir. Çocuk folklorunun kapsamı, bu folklor içerisindeki türler, çocuğun folklor üretimi, büyüklerin çocuk folkloru içerisindeki konumları gibi konuların ele alındığı bu bölümde yazar, Türkistan'da ve Özbekistan'da çocuk folkloru çalışmalarının nasıl başladığını da incelenmekte, Özbekistan'da çocuk folkloru araştırmalarının genel bir tarihini de vermektedir.

Çalışmanın Giriş bölümünde Özbek çocuk folklorunun özüne has özellikleriyle ve türleriyle büyük bir zenginlik taşıdığını belirten Ğani Cahangirov, "Beşik Koşukarı" adlı ilk bölümde, bu zengin folklor malzemesinin türler bazında incelemeye başlamıştır.¹¹⁰ Burada beşik koşukları bir üst tür, yani "Canr" (İngilizce Genre'den) olarak verilmekte, bu üst başlık altında çocuk folklorunun "Alla" (Ninni), "Avutmaçak" (Avutmaca), Makal, Metel ve İbret Öğüt Sözleri (Atasözü-Deyimler), Vakeabend İbret-Öğüt Sözleri (Kıssadan Hisse) gibi türleri ele alınmıştır. Yazar her tür ile ilgili çeşitli tespitler yaparken, bunları o türdeki örnekler üzerinden gerçekleştirmiştir.

---

¹⁰⁹ Ğani Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1975.

¹¹⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 12.

“Balalar Ertaklari” adlı ikinci bölümde ise çocuk masalları ele alınmaktadır. Bu bölümün başlangıcında masalın özellikleri, Özbeklerde masalcılık geleneği, araştırmaların tarihi vb. konular değerlendirilmektedir. Daha sonra masalın çocuk eğitimindeki yeri ve önemi, masalın didaktik yönü, masalın çocuk folklorundaki yeri, büyüklerin masal anlatıcılığı ve çocuğun yeniden üretimi, masalların okul kitaplarına girişi gibi konular üzerinde durulmaktadır. Burada masallar temelde öğretici ve eğlence amaçlı olarak ikiye ayrılmakta (Terbiyevi Ertaklar ve Ermak-Ertaklar), çocukların dilinde ve repertuarında, anlatıma bağlı yeni masalların veya mevcut masalların varyantlarının oluşabileceği vurgulanmaktadır.

“Tez Aytışlar, Tapışmaklar ve Söz Oyunlari” (Tekerlemeler, Bilmeceler ve Söz Oyunlari) üst başlığıyla verilen üçüncü bölümde ise çocuk tekerlemeleri, çocuk bilmeceleri ve çeşitli söz oyunları değerlendirilmekte, bunlarla ilgili çeşitli örnekler sunulmaktadır. Bu bölüm kendi içinde üç kısma ayrılmakta, bu kısımlar da çeşitli alt başlıklarla incelenmektedir. “Çocuk Tekerlemeleri ve Söz Oyunlari” başlığı altında çocuk tekerlemeleri ile çeşitli söz oyunları ele alınırken “Bilmeceler” başlığı altında Özbek çocuk bilmecelerinin özellikleri değerlendirilmekte ve bu bilmecelerden örneklere yer verilmektedir.

Dördüncü bölümde ise “Balalar Koşuklari” başlığı altında, çocukların bizzat kendilerinin ürettiği çeşitli türkü-mani-koşma-şiiirleri incelenmiştir. Özbek çocuklarının ürettiği folklor malzemesi içinde önemli yeri olan koşuklar, temelde mevsimler ve törenlere bağlı olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında çocukların diyalogları üzerine kurulu ürünler de vardır. Buna bağlı olarak çocuk koşukları bu bölümde “Balalar Mehmet Koşuklari”, “Fasl ve Merasim Koşuklari”, “Bitki ve Hayvanlarla İlgili Koşuklar”, “Fasl, Merasim ve Bitki-Hayvanlarla İlgili Koşuklar”, “Bala Termeleri” gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Örnek şiiirlerin ve bu şiiirlerin yapı ve şekil özellikleri ile ilgili bilgilerin de verildiği bölümde, Özbek çocuk koşuğu geleneğinin en güzel örnekleri verilmekte ve bu sahanın zenginliği ortaya konulmaktadır.

“Balalar Oyun Folklori” adlı son bölümde ise, çocukların oyun folkloru üzerinde ayrıntılı olarak durulmaktadır. “Oyuna Çağırış”, “Oyun Başı”, “Sanak Termeleri” (Oyun Tekerlemeleri), “Oyun Sonu” gibi başlıklar altında toplanan çocuk oyun

folkloru, ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Çocukların oyun dünyası, çocukların geleneksel oyunlarının Divan-ı Lügatit-Türk'ten günümüze kadarki gelişim süreçleri, oyunun eğitici yönü, Özbek çocuk oyun folklorunda oyunların yapısal özellikleri, oyunların oynanışı vb. gibi konular değerlendirilmektedir.

“Oyuna Çağırış” adlı bölümde, çocukların oyuna başlamadan önce arkadaşlarını toplama şekilleri ifade edilmektedir. Oyun başı koşukları, veya “sanak termeleri” ise oyun başı tekerlemelerinin Özbek çocuk folklorundaki karşılığı olarak dikkat çekmektedir. Pek çok geleneksel çocuk oyunu türü, bunların başlangıcından sonuna kadar oynanış şekilleri, oyunların varyantları, çocukların oyundaki konumları, oyun tekerlemeleri, oyundaki unsurların folklorik özellikleri ve değeri gibi konular aydınlatılmaktadır.

Kitap, değerlendirmelerin bir sonucu ve özeti mahiyetindeki “*Hülasa*” kısmı ile son bulmaktadır. Özbek çocuk folkloru ile ilgili ortaya konulmuş en ciddi teorik çalışmalardan biri olma özelliği gösteren çalışma, araştırma sahası için büyük öneme sahiptir.

1983 yılında Ahuncan Safarov tarafından yayınlanan *Balalarni Erkalavçi Özbek Halk Koşıkları*¹¹¹ adlı çalışma, yazarın 1985’de yayınladığı ve ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak tanıtacağımız *Özbek Balalar Poetik Folklori* adlı kitabın bir bölümü olarak, herhangi bir düzenlemeye gidilmeden kullanılmış olduğu için burada ayrıca tanıtmayı uygun görmüyoruz. Ancak kitabın 1983 yılında Özbek çocuk folklorunu genel olarak değerlendirildiği önemli bir eser olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

1984 yılında Ahuncan Safarov ve Kamal Açilov tarafından yayınlanan *Bayçeçek*¹¹² adlı çalışma, Özbek çocuk folkloru örneklerini toplu şekilde içeren, önemli bir çalışmadır. Ahuncan Safarov ve Kamal Açilov tarafından hazırlanmış ve 1984 yılında Taşkent’te yayınlanmış olan *Bayçeçek* adlı kitapta, koşuklardan seçilmiş örnek metinler yer almaktadır. Kitap; “Balalar Folklori” (Çocuk Folkloru) ve “Mehnat Koşıkları” (İş/Çalışma Koşukları) adlı iki ana bölümden oluşmaktadır.

---

¹¹¹ Ahuncan Safarov. *Balalarni Erkalavçi Özbek Halk Koşıkları*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1983.

¹¹² Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984.

Kitabın “Balalar Folklori” (Çocuk Folkloru) adlı birinci bölümünde çocuk folklorundaki koşuklardan örneklere yer verilmiştir. Söz konusu örnekler şu başlıklar altında tasnif edilmiştir: “Beşik Koşuklari” (Beşik Koşukları), “Süyiş Koşuklari” (Okşama-Sevme Koşukları), “Mavsım ve Marasım Teraneleri”, “Koşık Oyinga Çarlaydi” (Oyuna Çağırma Koşukları), “Aytışma Oyunlar” (Söyleşmeli Oyunlar), “Oyin Koşuklar” (Oyun-Koşuklar), “Türli Koşuklar” (Çeşitli Koşuklar), “Aytışuvlar” (Atışmalar-Söyleşmeler), “Balalar Repertuaridagi Ötmiş Davr Koşuklari” (Çocukların Repertuarındaki Geçmiş Zamana Ait Koşuklar), “Balalar Repertuaridagi Sovet Davri Koşuklari” (Çocukların Repertuarındaki Sovyet Devrine Ait Koşuklar), “Uzun Koşuklar”, Satirik ve Yumoristik Koşuklar” (Mizahi ve Hiciv-Yergi Koşukları).

Bu bölümde koşuk örneklerinin yer alığı başlıklara bağlı olarak bir tasnif yapıldığını söylemek mümkündür. Ancak, çocuk folkloru veya ele alınan koşuklarla ilgili bir inceleme bulunmamaktadır. Kitabın ikinci bölümü, “Mehnat Koşuklari” (İş-Çalışma Koşukları) başlığını taşımaktadır ve bu bölümde de örnek metinlere yer verilmiştir.

Kitap, Ahuncan Safarov ve Kamal Açılov tarafından yazılmış iki makale ile son bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Ahuncan Safarov tarafından yazılmış olan “Balalik Kuylasa-Alem Münavvar” (Çocukluk Söylese/Terennüm Etse Dünya Aydınlanır) adlı makaledir. Bu makalede, Özbek çocuk folkloru ile ilgili çalışmaları bulunan bilim adamlarının isimleri sıralanmış, daha sonra Özbek çocuk folkloru ile ilgili çalışmalar, 20. yüzyılın başından 1970 yılına kadar, on yıllık dönemler halinde, kronolojik olarak tanıtılmıştır. Kitabın sonunda yer alan diğer makale ise, Kamal Açılov tarafından yazılmış olan “Mehnat Koşuklari Hakida” (İş/Çalışma Koşukları Hakkında) adlı makaledir. Bu makalede ise, iş/çalışma koşuklarının konuları ve yapısal özellikleri hakkında genel bir değerlendirme yer almaktadır.

Çalışma, Özbek çocuk folklorundaki koşuklara ait örnek metinlere yer vermesi ve de bu koşuklar hakkındaki çalışmaların tanıtılması, Ahuncan Safarov tarafından yazılmış makaleye yer vermesi nedeniyle, Özbek çocuk folkloru için önemli bir çalışmadır.

1985 yılında Ahuncan Safarov tarafından yayınlanan *Özbek Balalar Poetik Folklori*¹¹³ adlı çalışma, Özbek çocuk folkloru üzerinde yapılmış en kapsamlı araştırmalardan biri olarak dikkat çekmektedir. Kitap; Giriş, beş ana bölüm ve Sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

“Mukaddime” adıyla verilen giriş kısmında genel olarak çocuk folklorunun tarihi temelleri üzerinde durulmuş ve çocuk folkloru-folklor ilişkileri irdelenerek çocuk folklorunun genel olarak folklor içerisindeki yeri tayin edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Özbek çocuk folkloru ile ilgili araştırmalarda Rus halkbilimcilerinin çalışmalarının önemine değinilmiş, çalışmaların henüz yeterli olgunluğa ulaşmadığı belirtilerek Özbek çocuk folkloru üzerinde yapılan çalışmaların genel bir tarihçesi verilmiştir. Özetle bu kısımda çocuk folkloru ile ilgili daha önce ortaya konulmuş olan Ğani Cahangirov’un *Özbek Balalar Folklori* adlı çalışmasındaki görüşler üzerinde durulmuş, Özbek çocuk folkloru çalışmalarında o güne kadarki alınan yol ve çalışmaların durumu ortaya konulmuştur.

Yazar girişte çocuk folklorunun malzemeleri ve bunların özellikleri ile ilgili yaptığı genel değerlendirmelerin yanında, Özbek çocuk folklorunun türlerini de tanıtmıştır. Türlerin belirlenmesinde bir takım zorlukların olduğunu belirten yazar, bu zorluklardan başlıcalarının ise çocuk folkloru malzemesinin bir hayli geniş oluşu, türlerin birbirlerinin özelliklerini taşıyıp büyük oranda benzeşebilmeleri, özellikle de bu folklorlarda üreticinin kim olduğunun tartışılması gibi konular olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴ Yine Özbek çocuk folklorundaki türleri karşılayabilecek terimler noktasında bir takım eksiklikler ve bunları giderme yolları, bu bölümde üzerinde durulan önemli noktalardan birisi olarak görülmektedir. Giriş kısmının sonunda ise çocuk folklorunun sınırları içerisindeki malzemenin türler düzeyinde belirlenmesine yönelik değerlendirmeler dikkat çekmektedir. Buna göre çocuk folkloru temel olarak beş grup halinde tasnif edilmiştir. Bu beşli tasnif, aynı zamanda kitabın beş ana bölümüne de adını vermiştir.

---

¹¹³ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985.

¹¹⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 12-13.

Birinci bölüm “Balaları Erkalavçi Özbek Halk Koşıkları” (Çocukları Sevme Amaçlı Söylenen Özbek Halk Koşıkları) adını taşımaktadır. Bu bölümde “Beşik Koşukları-Allalar”, “Aytım-Alkışlar”, “Süyiş Koşukları” gibi kısımlar altında, Özbek çocuk folklorundaki türler incelenmiştir. Yine kısımlar da kendi aralarında çeşitli alt başlıklarla açıklanmıştır. Bu başlıklar, aynı zamanda Özbek çocuk folklorundaki türleri de temsil etmektedir. Söz konusu bölüm, Ahuncan Safarov tarafından 1983 yılında müstakil bir kitap olarak da yayınlanmıştır.

İkinci bölüm “Özbek Balalar Kalenderi ve U Bilen Bağlık Ayrim Canrlar” (Özbek Çocuk Takvimi ve Onunla Alakalı Bazı Türler) başlığı ile verilmiştir. Bu bölümde de “Bahar Teraneleri”, “Yaz ve Güz Teraneleri”, “Kış Teraneleri”, “Yalınçaklar”, “Hükmlağıçlar” gibi kısımlar yer almaktadır.

Üçüncü bölüm “Balalar Oynları Bilen Bağlık Poetik Canrlar ve Ularning Spetsifikası” (Çocuk Oyunlarına Bağlı Poetik Türlerin Kendine Özgü Söz Sanatı Olarak) adını taşımaktadır. Burada, çocuk folklorunda önemli bir ağırlığı olan çocuk oyun folkloru ve buna bağlı türler üzerinde durulmakta, çocuk oyun folklorunu oluşturan ve iç içe geçmiş halde bir özellik gösteren türler ayrı ayrı değerlendirilmektedir. “Çarlamalar”, “Çeklaşmaçaklar”, “Güldür-Güpler”, “Sanamalar”, “Oyun-Koşıklar”, “Tarkaliş Koşıkları”, “Söz Oynları”, “Tez Aytışlar ve Çandışlar”, bu bölümdeki alt başlıkları, bir başka deyişle Özbek çocuk oyun folkloru içerisindeki diğer bazı türleri karşılamaktadır.

Dördüncü bölüm “Balalar İcadkarlığı Öziga Has Söz Sanatı Sıfatida” (Çocuk Yaratıcılığının-Sanatının Kendine Has Özelliklerine Dair) başlığıyla verilmekte, burada çocuğun folklor üreticiliğine, söz sanatkârlığına dair çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu bölümde çocukların ürettiği söz sanatlarının on bir temel özelliği verilmiş, çocukların çeşitli olay ve durumlar karşısındaki tepkilerinin söz sanatına dönüşmesi hakkındaki dikkatler aktarılmıştır.

Beşinci bölüm “Satirik ve Yumoristik Koşıklarning Esasiy Hususiyatları” (Hicvi-Yergisel ve Mizahi Koşukların Genel Özellikleri) başlığı altında ele alınmıştır. Burada çocuk folkloru malzemelerindeki mizah malzemeleri değerlendirilmiş, “Teğişmeçak” ve “Masharalama” adlı iki mizahi çocuk folkloru türü altında çocuk

folklorundaki mizah unsurları aydınlatılmaya çalışılmıştır. “Hülasa” kısmında ise söylenenlerin genel bir değerlendirilmesi yapılmış, söylenenler bir sonuca bağlanmıştır.

1992 yılında Ğani Cahangirov tarafından yayına hazırlanan *Çittigül*¹¹⁵ adlı çalışma, Özbek çocuk folkloru ürünlerinden, daha çok çocukların ürettiği sözlü folklor malzemelerini barındıran ve bu yönüyle büyük önem taşıyan bir kitaptır. Kitapta, Fergana bölgesinden derlenen çocuk folkloru malzemeleri, belirgin bir tasnife tabi tutulmadan verilmiştir. Ancak örnekler; “Çittigül”, “Hatlardan Satrlar”, “Kitabiy Bitikler”, “Çakalakni Avutiş”, “Aytışuv”, “Heziller”, “Terme-Teğişmeçaklar”, “Seval-Cavablar”, “Ramazan Koşıklar”, “Sanamalar”, “Oyınlar”, “Tez Aytış”, “Tapışmak Koşuklari”, “Tapışmaklar” gibi başlıklar altında verilerek genel bir tasnifin yapılmış olduğu düşünülebilir. Özbek çocuk folklorunun özelliklerini yansıtan dört yüz yirmi civarı manzum malzemenin sunulduğu *Çittigül*, çalışma sahası için ciddi bir kaynak olarak değer taşımaktadır.

1993 yılında Mahmud Sattar’ın yayınladığı *Özbek Udumlari*¹¹⁶ adlı eser, genel olarak Özbek gelenekleri, özel olarak da çocuk folklorunda mühim bir yeri olan çocuk doğum folkloru ile alakalı ortaya konulmuş çok önemli bir çalışmadır. Yazar çalışmasının birinci bölümünü “Balalik: Beğubarlik” (Çocukluk: Saflık, temizlik ve tasasızlık) başlığıyla aktarmış, burada çocuğun doğumu ile alakalı pek çok inanç, gelenek ve uygulamaya yer vermiştir. Çocuğun doğumu, beşik toyu, ad verme, bebek bakımı ve daha pek çok konuda Özbekler arasında yaşayan inanç, gelenek ve uygulamalar burada ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın devam eden bölümünde ise sünnet merasimi ve bu merasimle alakalı gelenek, görenek, inanç ve uygulamalar hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde çocuklar arasında oynanan geleneksel oyunlar ele alınmıştır. Çalışmanın “Bayram-Toy-Temaşa” adıyla verilen dördüncü bölümünde ise beşik toyu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Eserin daha sonraki kısımlarında ise çocuk folkloru dairesi dışındaki diğer Özbek gelenek ve göreneklerine, kült ve ritüellerine yer verilmiştir. Söz konusu çalışma çocuk folkloru

---

¹¹⁵ Yoldaş Sultanov-vd. *Çittigül*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1992.

¹¹⁶ Mahmud Sattar. *Özbek Udumlari*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1993.

içerisinde değerlendirebileceğimiz çocuk merasim folkloru ile alakalı değerli bilgiler aktaran az sayıdaki çalışmadan birisi olarak önem taşımaktadır.

Sabit Avezov tarafından 2008 yılında yayınlanan *Sanama Canri Tabiati va Badiiyati*¹¹⁷ (Saymaca/Sayısmaca Türü Tabiatı ve Estetiği) adlı kitap; Önsöz, Giriş, üç bölüm, Sonuç ve Faydalanılan Kaynaklar kısımlarından oluşmaktadır. Kitap, Özbek folklorunda “Saymaca/Sayısmaca” türü üzerinde çalışan ilk folklorcularından biri olan Ahuncan Safarov tarafından yazılmış “Sanama Canri Tabiatiga Dair Salmakli Tadkikat” (Saymaca/Sayısmaca Türünün Özelliklerine Dair Detaylı İnceleme) adını taşıyan bir Önsözle başlamaktadır. Bu kısımda Ahuncan Safarov, çalışmada ele alınan konuları özetlemiş ve bu çalışmanın, saymaca/sayışma türünün özelliklerinin tespit edilmesi ve tasnifi meselesinin aydınlatılması bakımından önemli bir çalışma olduğunu vurgulamıştır.

Kitabın “Giriş” kısmında, Rus ve Özbek folklorcuların saymaca/sayısmaca türü ile ilgili çalışmaları kronolojik olarak tanıtılmıştır.

“Sanamalarining Canriy Tabiati” (Saymaca/Sayısmacaların Tür Özellikleri) adlı birinci bölüm’de yazar, saymaca/sayışmaların şiirsel özelliklerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Yazar, bu türün şiirsel özelliklerini tespit etmek için; saymaca/sayısmacaların söyleniş özellikleri, saymaca/sayısmacalardaki sayı, ve sözlerin şiirsel işlevleri, ritim, kafiye ve mısraların diziliş düzeni konularını ele alınmıştır.

“Sanamalarining Tasnifi va Tarkibiy Hususiyatlari” (Saymaca-Sayısmacaların Tasnifi ve Yapısal Özellikleri) adlı ikinci bölüm’de, Rus ve Özbek folklorcular başta olmak üzere çeşitli bilim adamları tarafından yapılmış olan saymaca/sayısmaca tasniflerine kronolojik olarak yer verilmiştir. Yazar ele aldığı her tasnifi, hem konu hem de işlev bakımından tartıştıktan sonra, Ahuncan Safarov’un tasnifinden yola çıkarak yaptığı yeni tasnife yer vermiştir. Yazar, kendi tasnifini, saymaca/sayısmaca örnekleriyle örneklendirerek açıklamıştır.

---

¹¹⁷ Sabit Avezov. *Sanama Canri Tabiati va Badiiyati*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008.

Kitap, çalışmada yer alan bölümlerin genel olarak değerlendirildiği “Sonuç” ve yararlanılan kaynak listesinin yer aldığı “Faydalanılan Kaynaklar” kısımlarıyla tamamlanmıştır. Sabit Avezov tarafından hazırlanan bu çalışma, saymaca/sayısmacalarla ilgili Rus ve Özbek bilim adamlarının çalışmalarının ayrıntılı olarak incelenmesi ve saymaca/sayısmacaların tür özelliklerinin belirlenmesi bakımından önemli bir çalışmadır.

Nigara Safarova tarafından 2008 yılında yayınlanan “*Özbek Balalar Oyun Folklori Tabiati*”¹¹⁸ adlı kitap “Oyun Folklori Hakida Yengi Tadmikat” adlı değerlendirme, Giriş, üç ana bölüm, Sonuç ve Kaynakça’dan oluşmaktadır.

Giriş kısmından önce “Oyun Folklori Hakida Yengi Tedkikat” (Oyun Folkloru Hakkında Yeni Araştırma) adıyla ve Töre Mirzayev imzasıyla verilen iki sayfalık kısımda, Özbek çocuk oyun folklorunun genel bir değerlendirilmesi, bu konunun bilimsel olarak incelenme sürecinin kısa bir ele alınışı gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Bu değerlendirmenin ardından Giriş kısmında Özbek çocuk folklorunun genel olarak folklor içerisindeki yeri, çocuk oyunları çalışmalarının durumu gibi meselelere değinilerek, bu kitap ile Özbek çocuk oyunları üzerine ilk ciddi çalışmanın hedeflendiği belirtilmektedir.

“Özbek Balalar Oyun Folklorining Öziga Has Hususiyatlari” (Özbek Çocuk Oyunlarının Kendine Has Özellikleri) adıyla verilen ilk bölümde ise Özbek çocuk folklorunun tabiatı, ele aldığı konular ve genel olarak oyunlardaki kurgu üzerinde durulmaktadır. Çocuk oyunlarında hareket, ritim, ahenk ve koşuklarla sağlanan kompozisyonun mekan ve icra bağlamında birleşerek çocuk oyunlarının kurgusunu oluşturduğunu belirten Nigara Safarova, daha sonra Özbek çocuk oyunlarının genel özelliklerini beş madde halinde sıralamış ve oyunları üç ana gruba ayırmıştır. Kahramanlık oyunları, hayvanlar hakkındaki oyunlar ve maişiy oyunlar şeklindeki bu gruplar, daha sonra yazar tarafından ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

---

¹¹⁸ Nigara Safarova. *Özbek Balalar Oyun Folklori Tabiati*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008.

“Özbek Balalar Oyun Folklorining Tarihi Esaslari” adlı ikinci bölümde yazar oyunların tarihi süreçte şekillenmesini, oyunların geçmiş yaşantılarla olan bağlantısını, oyunların üretimi ve icrasında büyüklerin yerini ve tesirini, kısacası Özbek çocuk oyunlarının gelenekteki yerini açıklığa kavuşturmuştur.

“Özbek Balalar Oyun Folklorining Badiiy Hususiyatlari” (Özbek Çocuk Oyunlarının Sanatsal Özellikleri) adını taşıyan üçüncü bölümde oyunların estetik ve sanatsal yönleri üzerinde durulmuş, oyundaki elementler sekiz ana başlık altında değerlendirilmiştir. Yazar bu bölümde ayrıca, çocuk oyuncak folkloru ile alakalı değerlendirmeler de yapmıştır.

“Hülasa” adıyla verilen son bölümde ise kitapta üzerinde durulan konular ve öne sürülen fikirlerin kısa bir özeti yapılarak kitap tamamlanmıştır. Özbek çocuk folklorunda oyun folkloru ile alakalı yapılmış en önemli çalışmalardan birisi olan eser, bütün bu tanıttığımız yönleriyle genelde Özbek çocuk folkloru ve özelde Özbek çocuk oyun folkloru için büyük öneme sahiptir.

B.2. Kitap Bölümleri

Söz konusu çalışmalar dışında, genel olarak Özbek halk edebiyatı ve folklorundan bahseden çeşitli kitapların içerisinde de çocuk folkloru ile alakalı bölümlere yer verilmiştir. Burada bu kitapları da kısaca tanıtmayı uygun görüyoruz.

İçerisinde “çocuk folkloru” adıyla bir bölüm bulunan bu kitaplardan ilki *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi*¹¹⁹ adlı çalışmadır. “Balalar Folklori” başlığı altında ele alınan bu bölümde çocuk folklorunun kapsamı ve genel olarak folklor içerisindeki yerine değinilmiş, Özbek çocuk folklorundaki türler hakkında bilgi verilmiş ve bu türlerle ilgili örnekler aktarılmıştır. Söz konusu türler “alla koşıkları”, “ertaklar”, “tez ayışlar”, “tapışmaklar”, “oyun koşıkları”, “oyunlar”, “ermaklar”, çocukların mevsim ve merasimlere bağlı olarak ortaya koydukları koşuklar ve diğer bazı çocuk koşukları şeklinde belirlenmiştir.

---

¹¹⁹ H. Razzakov-vd. *Özbek Halk Poetik Ağzaki İcadi*. Taşkent: Okıtuvçı, 1980. ss. 268-277.

Çocuk folkloru ile alakalı bölüm içeren bir başka eser ise *Özbek Folklori Oçerklari*'dir.¹²⁰ Söz konusu çalışmanın sonunda "Balalar Folklori" adıyla Ahuncan Safarov ve Ğani Cahangirov tarafından hazırlanan bir bölüm bulunmaktadır. Burada yine çocuk folklorunun kapsamı, çocuk folklorunda büyüklerin yeri, çocuk folklorundaki ürünler ve türler ele alınarak bunlarla ilgili çeşitli örneklere yer verilmiştir. Bu bölümde türler üç temel grupta değerlendirilmiştir. Büyüklerin çocuklarını sevmek, avutmak ve onlarla güzel vakit geçirmek için ürettikleri türlerden oluşan birinci grupta "allalar", "avutmaçaklar", "erkalamalar", "kızıkmaçaklar" yer almaktadır. "Analik Folklori" adı verilen bu gruba "ertak", "latife", "repriz" gibi sözlü nesir türlerinin de dahil edilebileceği ifade edilmiştir.¹²¹ İkinci gruptaki ürünler ise önce büyüklerin üretilip icra ettikleri fakat sonradan çocuk folkloruna girip burada gelişimini sürdüren "mevsim ve merasim koşıkları" yer almaktadır. Yazarlar bu koşukların artık çocuk folklorunun kendi türü olduğunu, hatta bunların bir kısmının da tamamen çocuklar tarafından üretilip icra edildiklerini ifade etmektedir.¹²² üçüncü grupta ise çocukların kendi üretim-icraları temelinde ortaya çıkan "balalık koşıkları" yer almaktadır. Bu son grup da kendi içinde dörde ayrılmaktadır: "Oyun folkloruna bağlı olarak üretilip icra edilen türler" (Çarlamalar, Çeklaşmaçaklar, Güldür-Güpler, Sanamalar, Oyun-Koşıklar, Tarkalış Koşıkları) "Söz Oyunlar", "Koşıklar" (Üçlük-Dörtlük-Beşlik ve Altılıklar, Aytışuvlar), "Hicvi-Mizahi Koşıklar" (Kafiyedaş Lakab ve Tegişmeçaklar, Masharalamalar)¹²³

Çocuk folkloruna yer veren çalışmalardan biri de K. İmamov tarafından hazırlanan *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi*'dir.¹²⁴ "Balalar Folklori" adını taşıyan bölümde Özbek çocuk folklorundaki türler kısa başlıklar altında ele alınmış ve bu türlerle ilgili örneklere yer verilmiştir. Söz konusu türler "alla", "erkalama" "avutmaçak", "merasim koşıkları", "hükmlağıçlar", "törtlik", "aytışuvlar", "tegişmeçaklar", "masharalamalar", "çeklaşmaçaklar", "sanamalar", "çarlamalar",

¹²⁰ *Özbek Folklori Oçerklari*. (I. Kitap) Taşkent: Fan Neşriyatı, 1988, ss. 272-284.

¹²¹ a.g.e. ss. 273-274.

¹²² a.g.e. ss. 274-275.

¹²³ a.g.e. ss. 274-278.

¹²⁴ K. İmamov-vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi*. Taşkent: Okıtuvçı, 1990, ss. 287-303.

“güldür-güpler”, “oyunlar”, “söz oyunları”, “tez aytışlar”, “çandışlar”, “aldanmaçaklar” şeklinde belirlenmiştir.¹²⁵

B.3. Makaleler

Ğani Cahangirov’un 1972 yılında “Tez Aytış”¹²⁶ adıyla yayımlanan makalesi, Özbek tekerlemelerinin Özbek halk edebiyatı içindeki yerine ve önemine değinen, tekerleme türlerinden bahseden ve çocuk tekerlemeleri hakkında çeşitli bilgiler verilen önemli bir çalışmadır. Ğani Cahangirov çalışmasında tekerlemeleri genel olarak beş grupta incelemiş ve çeşitli tekerleme örneklerine yer vermiştir.

Ahuncan Safarov’un 1978’de yayımlanan “Balalar Folklorida Havzak-Havzak” adlı makalesi, Özbek çocuk folklorunda büyükler tarafından üretilen ve Ahuncan Safarov’un “oyun-avunmaçağı” olarak tabir ettiği tür hakkında çeşitli bilgilerin yer aldığı bir çalışmadır.¹²⁷ Ahuncan Safarov tür hakkında çeşitli değerlendirmelerin yanında pek çok havzak havzak örneğine de yer vermiştir.

Ahuncan Safarov’un 1983’de yayımlanan “Çandışlar” adlı makalesi, Özbek çocuk folkloru türlerinden olan çandışlar hakkında genel değerlendirmelerin yapıldığı, çandışların tasnif edildiği bir makaledir.¹²⁸ Türler bölümünde de geniş olarak ele aldığımız çandışların tanımını yaptıktan sonra çandışları dört ana gruba ayırarak inceleyen Ahuncan Safarov, makalesinde bazı çandış örneklerine de yer vermiştir. Söz konusu makaledeki bilgilerin bütünü, yazarın 1985’de yayınladığı *Özbek Balalar Poetik Folklori* adlı kitabında da genişletilerek aktarılmıştır.

Ahuncan Safarov’un 1982’de yayımlanan “Erkalamalarning Canriy Hususiyatlari” adlı makalesi, çocuk folkloru türlerinden birisi olan ve büyükler tarafından üretilip icra edilen erkalama hakkında ayrıntılı bilgilerin verilip çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı önemli bir çalışmadır.¹²⁹ Ğani Cahangirov’un erkalamaları

¹²⁵ K. İmamov-vd. *a.g.e.* ss. 287-303.

¹²⁶ Ğani Cahangirov. “Tez Aytış.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 3, 1972, ss. 49-53.

¹²⁷ Ahuncan Safarov. “Balalar Folklorida Havzak-Havzak.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 6, 1978, ss. 31-33.

¹²⁸ Ahuncan Safarov. “Çandışlar.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 4, 1983, ss. 49-53.

¹²⁹ Ahuncan Safarov. “Erkalamalarning Canriy Hususiyatlari.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 1, 1984, ss. 49-53.

avutmaçak dairesinde ele aldığı söyleyen Ahuncan Safarov bu türün avutmaçaklardan ayrı, orijinal ve kendine has bir tür olduğunu belirtmektedir. Yazarın daha sonra bu bilgileri kitabında genişleterek işlediği görülmektedir.

Ahuncan Safarov'un 1984'de yayınlanan "Yalınçaklarning Canr Tabiatiga Dair"¹³⁰ adlı makalesi, yine Özbek çocuk folkloru türlerinden olan ve çocukların tabiat unsurlarıyla ilgili koşuklarının hepsine birden verilen tür adını karşılayan "yalınçaklar" hakkında geniş bir değerlendirme olarak dikkat çekmektedir.

Ahuncan Safarov'un 1985'de yayınlanan "Hükmlagiçlar Hakida"¹³¹ adlı makalesi, Özbek çocuk folklorundaki hükmlagiç türü ile alakalı çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı bir çalışmadır. Söz konusu türün ayırt edici özelliklerini 30'dan fazla örnekle ortaya koyan Ahuncan Safarov, söz konusu makalesiyle Özbek çocuk folkloru çalışmalarına yaptığı önemli katkıları sürdürmüş olmaktadır.

Ahuncan Safarov tarafından 1986'da yayınlanan "Bir Kızıkmaçakning Özbekça ve Türkmença Variantlari"¹³² adlı makalede "Gaz-Gazim Bar" adlı kızıkmaçak metninin Özbekçe ve Türkmençe eş metinleri üzerinde durulmuş, bu kapsamda genel olarak kızıkmaçak türünün genel bir değerlendirmesi de yapılmıştır. Özbek ve Türkmen boylarının geçmişten beri bir arada yaşadığını belirten yazar, bu makale ile Özbek ve Türkmenlerin, dolayısıyla Türk boylarının paylaştığı ortak ve zengin kültür birikimine de dikkat çekmiştir.

Sabit Avezov'un "Sanamalarining Tabiati Hususida"¹³³ adlı makalesi, sanama türünün tarifinin yapıldığı, sanamaların Özbek çocuk folkloru içerisindeki yeri hakkında çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı önemli bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Sanamaların bir tür çocuk oyunu olduğunu belirten yazar, sanamaların çeşitli fonksiyonlarının ve diğer bazı özelliklerinin yanında çocukların gelişimleri için de önemli bir tür olduğunu belirtmektedir. Yine sanamalarda varyantlaşma durumuyla sık

---

¹³⁰ Ahuncan Safarov. "Yalınçaklarning Canr Tabiatiga Dair." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 1, 1984, ss. 40-46.

¹³¹ Ahuncan Safarov. "Hükmlagiçlar Hakida." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 1, 1984, ss. 40-46.

¹³² Ahuncan Safarov. "Bir Kızıkmaçakninn Özbekça ve Türkmença Variantlari." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1986, ss. 22-26.

¹³³ Sabit Avezov. "Sanamalarining Tabiati Hususida." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 4, 1986, ss. 54-57.

sık karşılaştığını, sanamaların en mühim özelliğinin çocuklara ritim ve ahenk farkındalığı sağladığını belirten Sabit Avezov, söz konusu değerlendirmeleri de çeşitli örnekler üzerinden aktarmıştır.

M. Yakubbekova'nın "Özbek Halk Allalarıda Ruhیات Tasviri"¹³⁴ adlı makalesi, Özbek çocuk folklorunda büyüklerin ürettirip icra ettiğii bir tür olarak ninnileri, ninnilerin yapısal özelliklerini, ritim ve ahengi ile ninnilerdeki tasvirleri çeşitli yönleriyle değerlendirmiştir.

Nafisa Kurbanova'nın "Beşik Toylari Marasimi Folklori"¹³⁵ adlı çalışması, Özbek çocuk folklorunun doğum safhasında gerçekleştirilen çeşitli merasimlerin ve uygulamaların incelendiğii önemli bir çalışmadır. Çocuğun doğumu, doğumundan sonraki süreçte gerçekleştirilen uygulamalar, çocuğun yirmisinin ve kırkının çıkarılışı, bebeğın ilk kez belenmesi, çocuğun şerefine toy düzenlenmesi gibi pek çok mesele söz konusu makalede ele alınmıştır.

Ahuncan Safarov'un "Ya Ramazan Koşıkları Hakida"¹³⁶ adlı makalesi ise Özbek çocuk folklorundaki merasim koşuklarından "Ya Ramazanlar" hakkında bilgiler verilmektedir. Yazar önce Ya Ramazanların merasim folkloru olarak değerlendirmesini yaparak Ramazan ayı ve bu ayın Özbekler arasında algılanışı ile ilgili çeşitli bilgiler vermekte, ardından da bu türdeki koşuk örnekleri üzerinden koşukların icrasına yönelik değerlendirmeler yapmaktadır. Ya Razamanların önce büyükler folklorunda ürettirip icra edildiğini söyleyen yazar, bunların çocuk folkloru repertuarına ne zaman geçtiğininse tam olarak bilinmediğini ifade etmektedir.

S. Davlatov'un "Bala Kaçdı Marasimi Hakida"¹³⁷ adlı çalışmasında, Özbek folklorunda çocuğun sünnet ettirilmesi esnasında gerçekleştirilen bir tören şeklinde icra edilen "bala kaçdı" hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmada bununla birlikte sünnet toyuyla alakalı çeşitli bilgiler de yer almaktadır.

---

¹³⁴ M. Yakubbekova. "Özbek Halk Allalarıda Ruhیات Tasviri." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 2, 1990, ss. 49-51.

¹³⁵ Nafisa Kurbanova. "Beşik Toylari Marasimi Folklori." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 1, 1992, ss. 55-58.

¹³⁶ Ahuncan Safarov. "Ya Ramazan Koşıkları Hakida." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 2, 1992, ss. 24-27.

¹³⁷ S. Davlatov. "Bala Kaçdı Marasimi." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 2, 1996, ss. 43-46.

Ahuncan Safarov, Dermanay Oraeva, Gülfüza Narzullaeva tarafından “Matam Allalari Hakida Ayrim Mülazahalar”¹³⁸ adıyla yayınlanan makalade ise Özbek ninnilerinden ağıt özelliği gösteren bir takım örnekler üzerinden matem merasimi ve bu merasimlerde icra edilen koşukların özellikleri hakkında bazı genel değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu çalışma, bir ürünün birden fazla türün özelliklerini nasıl taşıyabildiğini ve türlerin birbirlerinin fonksiyonlarını nasıl ödünç alabildiğini gösteren güzel bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

Nergiza Kuranboeva'nın “Harazm Beşik Toyi Marasimi”¹³⁹ adlı çalışmasında ise çocuğun doğumu sırasında sonrasındaki inanç ve uygulamaları hep birden “beşik toyu” başlığı altında ele almış, Özbeklerin çocuk doğum folkloru ile ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Manzure Pirmetova'nın “Ya Ramazan Koşıkları Hakida Bazı Mülazahalar”¹⁴⁰ adlı makalesi, Özbek çocuk folklorunda Ramazan ayında, merasime bağlı olarak icra edilen “Ya Ramazan” koşukları hakkında çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı bir çalışmadır. Yazar makalenin girişinde Özbek merasim folklorunu üçlü bir genel tasnife tabi tuttukten sonra Ramazan ayı ve bu ayın Özbek Müslümanları için önemine değinmekte, makalenin kalan kısmında ise bu ayda icra edilen “Ya Ramazan” koşukları hakkında çeşitli bilgiler ve bu koşuklardan örnekler sunmaktadır. Makalenin son kısmında ise Özbek çocuk folklorundaki Ya Ramazan koşuklarının dört temel özelliği verilerek konu özetlenmektedir.

Nigara Safarova'nın “Ak Terak mi Kök Terak Oyunı Genezisi Hakida.”¹⁴¹ makalesinde, Özbek çocuk folklorunda oyun-koşuk olarak bilinen Ak Terek-Kök Terek koşuğunun Özbeklerin eski dönemlerdeki animistik ve totemistik inançlarıyla olan bağlantısını incelenmektedir. Özbek çocuk folkloru repertuarında çok uzun zamanlardan

---

¹³⁸ Ahuncan Safarov-vd. “Matam Allalari Hakida Ayrim Mülazahalar.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1997, ss. 30-31.

¹³⁹ Nergiza Kuranboeva. “Harezmi Beşik Toyi Marasimi.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 2, 1998, ss. 48-50.

¹⁴⁰ Manzure Pirmetova. “Ya Ramazan Koşıkları Hakida Bazı Mülazahalar.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1998, ss. 33-36.

¹⁴¹ Nigara Safarova. “Ak Terak mi Kök Terak Oyunı Genezisi Hakida.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1998, ss. 57-60.

beri var olan koşuktaki “ak” ve “kök” renklerinin eski inançlarla yakından alakalı olduğunu belirten Safarova, bu bağlamda eski inançların çocuk folkloruna girip asırlar boyunca nasıl burada muhafaza edildiğine de dikkat çekmektedir. Ayrıca yazar, söz konusu oyundaki ve koşuktaki “terek” (direk) ifadesinin Türklerin ağaç kültürüyle yakından alakalı olduğunu ifade etmektedir.

Sabit Avezov’un “Sanamalar Tasnifatı Hususida”¹⁴² adlı makalesi, Özbek çocuk folkloru repertuarının önemli bir bölümünü teşkil eden sanama (oyun tekerlemeleri) türü hakkında çeşitli bilgilerin verildiği, sanamaların geniş bir tasnifinin yapıldığı ve bir takım yeni önerilerin sunulduğu bir çalışmadır. Sabit Avezov sanamaların çocuk folklorundaki yerine değindikten sonra bu türü “vakeabend”, “kümülatif” ve “sökme” olarak üç ana gruba ayırmıştır. Daha sonra vakeabend sanamaları da kendi içinde “sanak ritmi esasida vakeabend sanamalar” ve “sözler esasida vakeabend sanamalar” şeklinde iki grupta incelemiştir. Sanamaların Özbek çocuk folklorunda oyunun başlangıç kısmı sayıldığını, ancak bazı oyunlarda sanamaların sadece ebeyi seçmek için değil bütün bir oyunda hakim olarak kullanıldığını söyleyen Sabit Avezov, yeni bir tasnifin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Buna göre; sanamaların mukaddime sanamalar ve sanama esasındaki oyunlar şeklinde iki ayrı grup halinde de incelenmesi gerektiğini ifade eden Sabit Avezov, sanamaların tür ayırımına yeni bir yaklaşım kazandırmış bulunmaktadır.

Kamal Açilov “Sünnet Toyining Halk Ağzaki İcadida Tasvirlanişiga Dair”¹⁴³ adlı makalesinde Özbekler’deki çocuğu sünnet ettirme geleneğini, bu geleneğe bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamaları ve bunların Özbek halk edebiyatı ürünlerindeki yansımalarını ele almıştır. Çalışmada yazar sünnet geleneğinin kaynakları, sünnet oyununun düzenlenişi, çocuğun sünnet ettirilişi gibi konularda önemli bilgiler vermiştir.

Hamid Rozmetov “Harezmi Balalar Folklorining Canriy Terkibi”¹⁴⁴ adlı makalesinde, Ahuncan Safarov’un türler noktasındaki tasnifinden yola çıkarak Harezmi

---

¹⁴² Sabit Avezov. “Sanamalar Tasnifatı Hususida.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 3, 2002, ss. 42-45.

¹⁴³ Kamal Açilov. “Sünnet Toyining Halk Ağzaki İcadida Tasvirlanişiga Dair.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 2004, ss. 64-66.

¹⁴⁴ Hamid Rozmetov. “Harezmi Balalar Folklorining Canriy Terkibi.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı:4, 2004, ss. 51-54.

bölgesindeki çocuk folkloru türlerini ele almıştır. Rozmetov çalışmasında Ahuncan Safarov'un belirlediği türlerin hepsinin Harezmi bölgesi çocuklarının folklorunda da yer aldığını, buna ek olarak yalnızca Harezmi bölgesinde rastlanılan bazı türlerin varlığından bahsetmiştir. Buna göre yazar, “bakvavak” adı verilen ve sünnet merasimi şeklindeki törenin, çemençi koşukları adı verilen bir takım koşukların da Özbek çocuk folkloru içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Özbek çocuk folkloru ile ilgili hazırlanmış olan, ulaşamadığımız veya en azından adından bahsetmemiz gereken bir takım kitaplar ve makaleler de vardır. Bu makaleleri, değerlendirdikleri türler bağlamında kısaca ele almayı uygun görüyoruz.

Özbek folklorunun pek çok türüyle ilgili çalışmalar yapan Ğazi Alim Yunusov'un Özbek ninnileri üzerine “Alla Toğrisida Bir Neça Söz”¹⁴⁵ (Ninniler hakkında birkaç söz) ve “Alla” adlı makaleleri, M. Yakubbekova'nın “Özbek Halk Allalarida Ruhiyat Tasviri”¹⁴⁶, Ahuncan Safarov, D. Orayeva ve D. Narzullayeva'nın “Matam Allalari Hakida Ayrim Mulahazalar” adlı makaleleri ve Ahuncan Safarov'un *Alla-ya Alla: Özbek Halk Allalari*¹⁴⁷ adlı çalışması, Özbek ninnileriyle alakalı olarak yayınlanan diğer bazı çalışmalardır.

Özbek çocuk tekerlemeleri üzerinde yapılmış olan çalışmaların sayısı, diğer türlerdeki çalışmalara nazaran azdır. Hadi Zarif'in hazırladığı *Özbek Folklori*¹⁴⁸ adlı çalışmada çeşitli tekerleme, bilmece ve söz oyunları örneklerine yer verilmiştir.

Özbek bilmeceleri üzerinde yapılan çalışmaların nitelik ve nicelik bakımından belirli bir olgunlukta olduğu görülmektedir. Özbek bilmecelerinin derlenmesi ve neşredilmesi Ğazi Alim Yunusov ve Hadi Zarif ile başlamış, Büyük Kerimov, Zubayda Husayinova, A. Memetkulav, N. Razmuhammedov, A. Halmetov gibi isimlerle bilmeceye yönelik dikkatler artmıştır. Gazete ve dergilerle çeşitli mecmualarda

---

¹⁴⁵ Ğazi Alim Yunusov. “Alla Toğrisida Bir Neça Söz.” *Maarif ve Okutuvçı Jurnalı*, Sayı: 4, 1926.

¹⁴⁶ M. Yakubbekova. “Özbek Halk Allalarida Ruhiyat Tasviri.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 2, 1990, ss. 49-51.

¹⁴⁷ Ahuncan Safarov *Alla-ya Alla: Özbek Halk Allalari*. Taşkent: Okutuvçı Neşriyatı, 1999.

¹⁴⁸ Hadi Zarif. *Özbek Folklori*. Birinci Kitap, 1939.

bilmeceler üzerine yazılar çıkmış, daha sonra ise bilmeceler bilimsel bir tür olarak ilk defa Zubayda Husayinova ve İsmail Arifiy tarafından incelenmiştir.¹⁴⁹

Özbekistan’da bilmecelerle ilgili yayınlanmış kaynakların sayısı oldukça fazladır. Bunlardan belli başlıcaları olarak İsmail Arifiy’nin “*Tapişmaklar*”,¹⁵⁰ Zubayda Husayinova’nın “*Özbek Tapişmaklari*”¹⁵¹ ve “*Tapişmaklar*”¹⁵², S. Ğaziyeva’nın “*Rasmlı Tapişmaklar*”, M. Abdurahimov’un “*Özbek Tapişmaklari-Uzbekskıye Zagadki*”¹⁵³ adlı kitapları, Zubayda Husayinova’nın “*Tapişmak Terminlari*”¹⁵⁴, “*Özbek Halk Tapişmaklarini Örganiş Tarihidan*”¹⁵⁵, “*Tapişmak Terminlari*”,¹⁵⁶ Hazırgı Zaman Tapişmaklari Hakida”¹⁵⁷, Halk Tapişmaklaridagi Bir Badiiy-Tasviriy Vasita Hakida”¹⁵⁸, “*Tapişmakda Epitet*”¹⁵⁹, “*Tapişmaklar*”¹⁶⁰ adlı çalışmaları, H. Razzakov’un “*Tapişmaklar*”¹⁶¹, M. Saitbaeva’nın “*Tapişmaklarda At Kesimi Cavab Uçün Yaşirilgan Gaplar*”¹⁶², F. Rayhanov’un “*Tapişmaklarda Kafiya*”¹⁶³, C. Abdullayev’in “*Halk*

---

¹⁴⁹ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985.

¹⁵⁰ İsmail Arifiy. *Tapişmaklar*. Taşkent, 1929.

¹⁵¹ Zubayda Husayinova. *Özbek Tapişmaklari*. Taşkent, 1961; Zubayda Huseyinova. *Özbek Tapişmaklari*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1966.

¹⁵² Zubayda Husayinova. *Tapişmaklar*. (Özbek Halk İcadi) Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1981.

¹⁵³ *Özbek Tapişmaklari-Uzbekskıye Zagadki*. (Özbek Bilmeceleri), (Özbekçe-Rusça), Yayım Hazırlayan ve Rusça’ya Tercüme Eden: M. Abdurahimov, Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1991.

¹⁵⁴ Zubayda Husayinova. “*Tapişmak Terminlari*.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 3, 1960, ss. 28-33.

¹⁵⁵ Zubayda Husayinova. “*Özbek Halk Tapişmaklarini Örganiş Tarihidan*.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 4, 1962, ss. 20-26.

¹⁵⁶ Zubayda Husayinova. “*Tapişmak Terminlari*.” *Özbek Halk İcadi*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1967, ss. 111-123.

¹⁵⁷ Zubayda Husayinova. “*Hazırgı Zaman Tapişmaklari Hakida*.” *Özbek Sovet Folklori Masalalari*. (Tadkikatlar, 1-Kitab), Taşkent: Fan Neşriyatı, 1970, ss. 71-80.

¹⁵⁸ Zubayda Husayinova. “*Halk Tapişmaklaridagi Bir Badiiy-Tasviriy Vasita Hakida*.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 4, 1984, ss. 36-40.

¹⁵⁹ Zubayda Husayinova. “*Tapişmakda Epitet*.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 1, 1988, ss. 54-56;

Zubayda Husayinova. “*Tapişmaklar*.” *Özbek Folklori Oçerklari*. Cilt: 1, Taşkent: Fan Neşriyatı, 1988, ss. 98-128.

¹⁶⁰ Zubayda Husayinova. a.g.m. ss. 98-128.

¹⁶¹ H. Razzakov “*Tapişmaklar*.”; H. Razzakov-vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1980, ss. 116-123.

¹⁶² M. Saitbaeva. “*Tapişmaklarda At Kesimi Cavab Uçün Yaşirilgan Gaplar*.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 4, 1980, ss. 69-70.

¹⁶³ F. Rayhanov. “*Tapişmaklarda Kafiya*.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 5, 1985, ss. 30-31.

Tapişmaklari Leksikasi”¹⁶⁴ ve Töre Mirzayev’in “Tapişmaklar”¹⁶⁵ adlı çalışmalarını saymak mümkündür.

Yine *Bayçeçek* kitabının girişinde yer alan, Ahuncan Safarov tarafından yazılmış olan makale, çocuk folklorunun genel olarak değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Balalik Kuylasa-Alem Münavvar”¹⁶⁶ (Çocukluk Söylese/Terennüm Etse Dünya Aydınlanır) adlı bu makalede, Özbek çocuk folkloru ile ilgili çalışmalar, 20. yüzyılın başından 1970 yılına kadar, on yıllık dönemler halinde, kronolojik olarak tanıtılmıştır.

---

¹⁶⁴ C. Abdullayev. “Halk Tapişmaklari Leksikasi.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 6, 1990, ss. 54-55.

¹⁶⁵ Töre Mirzayev. “Tapişmaklar.” *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1990, ss. 100-108.

¹⁶⁶ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, ss. 321-327.

I. BÖLÜM:

ÇOCUK FOLKLORUNUN KAPSAMI, TANIMI, ÖZELLİKLERİ, TÜRLERİ VE TÜRK BOYLARINDA ÇOCUK FOLKLORU

I.1. Çocuk Edebiyatı, Çocuk Folkloru ve Çocuk Folklorunun Kapsamı

Çocuk folklorunun ne olduğu ve bu sahanın genel olarak folklor içerisindeki yeri, çocuk edebiyatı ile çocuk folklorunun karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi ve çocuk folklorunun kapsamı, tanımı, özellikleri, türleri gibi konular çocuk folkloru ile ilgili ele alınması gereken öncelikli konular arasındadır. Bu sebeple biz bu kısımda, söz konusu konuları sırasıyla ele almayı ve bunlar hakkındaki değerlendirmelerimizi ayrıntılı olarak aktarmayı uygun görüyoruz.

I.1.1. Çocuk Edebiyatı

Çocuk edebiyatı, ülkemizde Batı tesirinin kuvvetle hissedildiği Tanzimat döneminde yapılan çevirilerle ve çocuklara yönelik çıkarılan süreli yayınlarla tam olarak belirmeye başlamıştır. Çocuk folklorumuz da, Türk kültür tarihinin belgelerle ulaşılabilen ilk dönemlerinden itibaren varlığını hissettirmeye başlamış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Daha çok sözlü kültür bağlamında üretilip icra edilerek yaşatılan ve böylece varlığını sürdüren çocuk folkloru ürünleri, şüphesiz ki modern dönemde hızla ivme kazanan çocuk edebiyatımıza kaynaklık etmiştir ve etmeyi de sürdürmektedir. Böylece; kol kola ilerleyen bir “çocuk edebiyatı” ve “çocuk folkloru” geleneğinden söz edebilmemiz mümkün olmaktadır.

Ancak şu var ki; çocuk edebiyatı ile çocuk folklorunun ilişkileri, sınırları, birbirlerini etkileme dereceleri; kısacası ayrıldıkları ve birleştikleri noktalar henüz yeterli derecede incelenmiş ve tam olarak aydınlatılmış değildir.

Pek çok araştırmacı, çocuk ve edebiyatın lügat anlamları ile birlikte, iki kelimenin birleşmesiyle oluşan terkinin kavramsal ve teorik özelliklerini ortaya koymuş, böylece çocuk edebiyatının tanımını yapmıştır. Hıfzı Toz’a göre çocuk edebiyatı; “...*genel manasıyla çocukların hayatı kavramasına, hayal gücünü geliştirmesine ve çocuğun eğitilmesine yardımcı olan, okumayı sevdiren bir edebiyat*

türüdür.¹⁶⁷ Alemdar Yalçın ve Gıyaseddin Aytas'a göre ise; “Çocuk edebiyatı, çocukların büyüme ve gelişmelerine, haya, duygu ve düşüncele yeteneklerine, zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimlerdir.”¹⁶⁸

Zeynep Korkmaz'a göre çocuklar için, sadece onların okuması için, ayrı bir edebiyat yaratmanın lüzumu yoktur. Korkmaz'a göre, yaşa göre elbette bazı düzenlemeler yapılmalıdır ancak bunları büyük eserler üzerinde, sadece çocuklar için değil, her kademedeki okuyucu için yapmak gerekmektedir. Korkmaz, çocuk edebiyatı adıyla bir edebiyat vücuda getirilecekse, bunda mutlaka köklü edebiyat geleneğimizden faydalanmak gerektiğine de işaret etmektedir.¹⁶⁹ Çocuk edebiyatını “...çocukların okuması için yazılmış, derlenmiş veya yayınlanmış olan bütün yayınları içine alır.”¹⁷⁰ şeklinde tanımlayan Korkmaz, çocuk edebiyatı denildiğinde iki eser biçiminin akla geldiğini belirtmektedir:

1. Okuyucu olarak sadece çocukların hedef alındığı eserler
2. Bütün insanlığın veya bir milletin malı olan değerli eserlerin çocuklar için yeniden işlenmesi.¹⁷¹

İnsanların hep bir arada yaşadığı göçebe dönemlerde, toplumla birlikte yaşadığı için çocuğun da toplumun bir ferdi olarak herkesle birlikte halk edebiyatı mahsulleriyle beslendiğini belirten Korkmaz, çocuk edebiyatının asıl kaynağının yine milli kültür olduğunu veya olması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁷² Yazarın çocuk edebiyatının başlangıç serüvenine ve kısmen günümüzdeki durumuna da işaret eden şu ifadelerini aynen nakletmeyi uygun görüyoruz:

“Aslında çocuk edebiyatının pedagojik araştırmaların ve matbaanın bulunuşuyla ortaya çıktığını söylemek pek hatalı olmaz. Bu andan itibaren çocuk

---

¹⁶⁷ Hıfzı Toz. “Gelişim Sürecinde Türkmen Çocuk Edebiyatı.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, s. 99.

¹⁶⁸ Alemdar Yalçın-Gıyaseddin Aytas. *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yay. , 2002. 'den aktaran Hıfzı Toz. a.g.m. s. 99.

¹⁶⁹ Zeynep Korkmaz. “Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı.” *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*. Gökyüzü Yay. , Ocak 1987, ss. 56-61.

¹⁷⁰ Zeynep Korkmaz. “Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış.” *Türk Dili*, Sayı: 400, Nisan 1985, s. 185.

¹⁷¹ Zeynep Korkmaz. a.g.m. s. 185.

¹⁷² Zeynep Korkmaz. a.g.m. s. 186.

*edebiyatı veya çocuk kitapları adları altında yapılan yayımlarda temel hedefin zamanla ticari bir mana kazandığı da görülmektedir. Bugün dünyadaki çocuk kitapları yayımcılığında sanat ile ticari amacın birleştiği, zaman zaman da cemiyetin istediği türde çocuk yetiştirmek maksadının güdüldüğü anlaşılmaktadır.*¹⁷³

Peki çocuk edebiyatı ne gibi ihtiyaçlar sonucu hâsıl olmuştur ve bu edebiyatın genel özellikleri ve asıl kaynağı ile çıkış noktası neresidir? Genel olarak, çocuk edebiyatının sosyal-psikolojik bir gereksinim olduğu kabul görmektedir. Çocukların edebiyata neden ihtiyaç duydukları veya çocuk edebiyatına neden ihtiyaç duyulduğu, çocuk edebiyatının temel nitelikleri, Hıfzı Toz tarafından belli başlı şu noktalarda toplanmıştır:

1. Edebiyat, insan ruhunu kötülüklerden arındırır, tazeler, canlandırır ve insana yaşama azmi verir.
2. Edebiyat, çocuğun hayatı tanınmasını ve keşfetmesini sağlar, onu yaratıcı olmaya iter.
3. Edebiyat, çocuğun kendisini tanımaya yardımcı olur ve ona rehberlik eder.
4. Edebiyat, çocuğu eğlendirir ve eğlendirirken ona hoşça vakit geçirir.
5. Edebiyat, edebi eserler marifetiyle çocuğun ana dilinin ve onun güzelliklerini en iyi şekilde tanımaya imkan verir.
6. Edebiyat, çocuğun estetik-güzellik ihtiyacını karşılar.
7. Edebiyat, çocuğu geleceğe hazırlar, hayatın sürprizleri ve zorlukları karşısında yapması gerekenleri ve bu zorluklar karşısında azmi, çabalamaı, sonuçta da çocuğa başarmayı öğretir. Böylece çocuğun sosyal hayata uyum sağlanmasını, ruhen ve fiziken sağlıklı yetişmesini destekler.¹⁷⁴

Türk çocuk edebiyatı tarihine ilişkin hazırlanan kaynaklarda çoğu kez “Cumhuriyet Öncesi” veya “Tazminat Öncesi” ibareleriyle karşılaşılmaktadır. Yazarlar söz konusu dönemlerden önce çocuk edebiyatının bugünkü fonksiyonunu, sözlü kültür bağlamındaki ninniler, bilmeceler, şiirler, masallar, destanlar, efsaneler, kıssalar, halk hikayeleri, Karagöz oyunları, Nasreddin Hoca fıkraları, geleneksel oyunlar gibi türlerin

---

¹⁷³ Zeynep Korkmaz. a.g.m. s. 186.

¹⁷⁴ Hıfzı Toz. a.g.m. s. 99.

üstlendiğini belirtmektedirler.¹⁷⁵ Böylece bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da çocuk edebiyatının sözlü kültür ürünleriyle başladığı kabul görmektedir. Bu tespit, Tazminat öncesinde doğrudan çocuklara yönelik hazırlanmış bir edebi eserin varlığının bilinmemesi sebebiyle ortaya çıkmış bulunmaktadır. Buna göre sözlü kültürdeki bu türler daha sonra yazıya aktarılmış ve bu haliyle de çocuk edebiyatına kaynaklık etmeyi sürdürmüştür. Yani her durumda çocuk folkloru ürünlerinin çocuk edebiyatının kaynağında yer aldığını (veya bugün için alması gerektiğini) söylemek mümkündür.

I.1.2. Çocuk Edebiyatı-Çocuk Folkloru

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmelerin ardından, çocuk edebiyatı ile çocuk folklorunun kendilerine has ve dar anlamda ayrı gelişme alanı ve süreçlerine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira çocuk folkloru olarak adlandırılan gelenek günümüzde de varlığını sözlü kültür ortamı içerisinde sürdürebilmekte ve çocuk folkloru ürünleri, teknolojinin bütünüyle hâkimiyet kuramadığı sahalarda kendisine daha rahat bir hareket alanı bulabilmektedir. Bu, elbette ki çocuk edebiyatı ile çocuk folklorunun farklı kültür daireleri içerisinde şekillenmiş ayrı değerler olduğu anlamını taşımamalıdır. Hem çocuk edebiyatı, hem de çocuk folkloru, Türk kültür dairesi içerisinde şekillenen ve varlığını sürdüren paralel birer alan özelliği taşımaktadır. Eğer çocuk edebiyatıyla çocuk folkloru arasında bir fark aranacaksa, bunu geçirdiğimiz ve geçirmekte olduğumuz kültürel etkileşimlerde, sosyo-ekonomik yapının gösterdiği bölgesel-sınıfsal farklılıklarda ve elbette ki bunların folklor ve edebiyata olan yansımalarında bulmak mümkün olacaktır. Bu, bir bakıma Anadolu kültürünün sağlam temellerinden ve kültürel çeşitliliğinden, buna ilaveten güçlü bir Doğu-Batı ilişkisinden kaynaklanan bir durumdur.

Bu durumda çocuk folkloru, çocuk edebiyatından daha eski ve daha geniş ölçekli bir alan olarak, ayrı bir araştırma ve inceleme sahası olma niteliği kazanmaktadır. Çocuk edebiyatı ile çocuk folklorunun ayrıştırılması veya nitelik bakımından karşılaştırılması kültür tarihimizin aydınlatılması bakımından ne kadar

---

¹⁷⁵ Selçuk Çıkla. “Tanzimat’tan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler.” *Hece*, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, Sayı: 104-105, Ağustos-Eylül 2005, ss. 89-107.

faydasız bir eylemse, çocuk folklorunun kendine has özellikler taşıyan bir alan olduğunu görmezden gelmek de o denli kusurlu bir tutum olacaktır. Çünkü çocuk folklorunun özüne has bazı özellikleri, onu ayrı bir ad ile ve farklı metotlar ile incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu özelliklerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Çocuk folkloru, malzemesini daha çok folklordan temin eden ve sözlü gelenek içerisinde şekillenen bir alandır. Çocuk folklorundaki türler çocuk edebiyatı ürünlerinin oluşumuna kaynaklık ettiği bilirse de bu, çocuk folkloru ile çocuk edebiyatını aynı şey saymaya yetecek bir ilişki değildir.

2. Çocuk folklorunun içerisinde yer alan bazı türleri çocuk edebiyatı kapsamında inceleyebilmek mümkün değildir. Buna en iyi örnek olarak çocuk doğum folkloru, çocuk giyim folkloru malzemeleri verilebilir.

3. Çocuk dünyaya geldiğinde okuma yazma bilmez. Dünyaya yeni gelmiş çocuğun eğitiminde eğer bir edebiyattan söz edeceksek bunda mutlaka büyük pay folkloru ait olacaktır. Annenin çocuğa söylediği ninni, daha sonra anlatılan masallar, çocuğun kendi dünyasına alıp şekillendirdiği tekerleme, bilmece, efsane, fıkra, mani, atasözü, oyun vb. gibi türler hep halk edebiyatı ürünleri ve çocuk folkloru malzemesidir. Bunlar elbette ki çocuk edebiyatında da malzeme olarak kullanılabilir ancak tüm bu ürünlerin asıl çıkış noktası ve kaynağı halk kültürü, yani folklordur.

Kısacası hem toplumun-çocukların üretici kimliği, toplumların çocuklarını sevme, yetiştirme; hem de çocukların zihinsel ve fiziksel doğal ihtiyaçlarının ifade etmesi ve bu ihtiyaçların karşılanması vb. durumlar sonucu çocuk folkloru adı altında bir takım malzeme vücuda getirilmiştir. Bu durum, kültür dairemiz içerisinde her örneği özel bir yapıya sahip olan yeni bir inceleme alanının doğmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu inceleme alanının folklor disiplini içerisindeki adı “çocuk folkloru” şeklinde ifade edilmektedir.

I.1.3. Çocuk Folklorunun Kapsamı

İnsan hayatının en önemli dönemleri veya dönümleri olarak belirtilen üç aşama doğum, evlilik ve ölümdür. Toplumların inanç ve pratiklerinin daha çok bu noktalarda kümeleniği görülmektedir. İnsanların hayat serüvenlerinin ayrı dönemlerini

barındırması ve nitelik bakımından da farklılıklar arz etmesi bakımından, bu dönemlere ait geleneklerin de nitelikleri-nicelikleri ayrı ayrı olabilmektedir.

Şüphesiz ki çocukluk, insanlığın bu serüveninde kendisini en masum, en huzurlu, en özgür bulduğu dönemdir. Genel olarak edebiyatta da çocukluğun bir fildişi kule olarak düşünülmesi, sık sık özlenen ve kaybedilmesinden duyulan hüznle anılması da bununla ilişkili olmalıdır. Bu; insanların, toplumların ve sanatçıların çocuk ve çocukluğa olan ilgisinin belli başlı nedenlerinden de biri olmalıdır. İşte bu ve benzeri sebeplerle, çocuk edebiyatı veya çocuk folkloru denildiğinde söz konusu malzemenin üreticileri arasına yetişkinlerin de katıldığını görmekteyiz.

Bazen bir çocuk gibi şiir yazan şair şiirini bazen de bir çocuk için yazabilmekte, Anadolu köylerimizde çocuksu oyunlar oynayarak çocuklarının oyunlarına ilham veren insanlarımız bazen de çocukla çocuk olup bu oyunların içerisinde bizzat görev alabilmektedirler. Anne, dışarıda veya ev içinde dışa vuramadığı hislerini, özlemlerini çocuğunun beşiği başında, onu uyutmak için ninni sanatına dönüştürebilmektedir. Aynı anne çocuğunu giydirirken hayat görüşünü, zevk ve estetik anlayışını bütün boyutlarıyla kullanabilmekte, çocuk hastalandığında dualarıyla, pratikleriyle onu sağaltmak için ilk müdahaleyi kendisi yapabilmektedir. Halk zekasının bilip de bilmezden gelme veya saflık-temizlik gibi bilinçli tutumları neticesinde bilmecelelerdeki-tekerlemelerdeki çocukça tavır belirlemekte, yine bu eserler çocuklar arasında ve çocuğun dünyasında ayrı bir çeşniyle adeta yeniden kurgulanıp üretilebilmektedir. Elbette ki bunların hepsi, insanların çocuğa ve çocukluk kurumuna karşı hissettikleri ile yakından alakalıdır.

Çocuk folkloru ürünlerinin oluşumunda, çocuk olmaya yönelik bu imrenmenin yanında, çocuk sahibi olmaya verilen değer de önemli bir yeri vardır. İnsanın doğasından gelen bir ses, ona arkasında iz bırakmayı veya gitse de kalıcı olmayı adeta emreder. Bırakılan maddi unsurların ötesinde, manevi olarak insanın varlığını sürdürebilmesinin en yaygın türlerinden birisi de aile kurması ve çocuk sahibi olmasıdır. Hele ki söz konusu Türk kültürü olduğunda, çocuk sahibi olmak ve soyunu sürdürmek, bir bakıma ölümsüzleşmek, daha da önem kazanmaktadır. Türk kültüründe çocuk folklorunun hayli gelişmiş olmasının nedenlerinden biri de kuşkusuz bu durumdur.

Öte yandan çocuk, bir Tanrı emaneti olarak algılanmış ve çocukların rızkını temin etmek, sağlıklarını korumak, eğitimlerini sağlamak ana baba için geleneksel ve dini bir borç gibi algılanmış, aile kurumunun yapıtaşı olan çocuğun üzerinde ayrı bir dikkatle durulmasını mümkün kılmıştır.¹⁷⁶ Bu ve benzeri durumların doğal bir sonucu olarak Türkler, çocuklarıyla ilgili folklor üretimlerini mümkün olabildiğince geniş tutmuşlardır. Gözden kaçırılmaması gereken diğer bir etkense Türklerin yaşadığı topraklarda çocuğun kendisini ortasında bulduğu sosyal hayatın ta kendisidir. Sabahın erken saatlerinden gün bitimine kadar kendisini tabiatın kucağında ve komşusuyla, arkadaşlarıyla beraber “yaşatan” çocuğun “kültür” ve “kültür ürünleri” meydana getirmesi pek zor bir iş olmamalıdır. Çünkü kültürün temel anlamlarından birisi de “işlemek”tir. Bu sebeple, Türk kültüründe çocuk folkloru malzemesinin bolluğunu, yani çocuk folklorumuzu, kendimize ait hususiyetlerde ve yaşadığımız topraklarda aramak uygun olacaktır. Zira Türk çocuk folklorunda hisse sahibi olabilmek için yaş ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın “çocuk olmak”, “çocuk sahibi olmak” veya “çocuk olabilmek” yeterli olacaktır.

Böylece çocuk folkloru, çocuklar tarafından, büyükler tarafından veya ortaklaşa üretilen, çocukların dünyasında yer alan, çocuklara yönelik olarak ortaya konulan maddi ve manevi bütün kültürel ürünleri kapsamaktadır. Çocuğun doğumu öncesinden başlayıp ergenlik dönemine kadar geçen süreç, süreçte rol sahibi olan birey ve çevrenin niteliği ve niceliği, aynı zamanda çocuğun dünyası etrafında şekillenen folklor malzemesinin nitelik ve niceliği, çocuk folklorunun kapsamı içerisinde yer almaktadır.

Tüm bunların sonucunda, çocuk folklorunun sınırları içerisinde anne babanın veya toplumun çocuğun dünyaya gelişi öncesi, esnası ve sonrasındaki tutumlarını, çocukla ilgili inançları, çocuğun sevilme ve uyku gibi ihtiyaçlarını karşılamak maksatlı ortaya konulan sözlü malzemeleri; çocuk oyunlarını, tekerlemeleri, bilmeceleleri, ninnileri ve diğer halk bilgisi ve halk edebiyatı malzemelerini dahil etmek mümkündür.

---

¹⁷⁶ Tayyip Duman. “Türk Atasözlerinde Çocuk ve Eğitimi.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, s. 425.

I.2. Çocuk Folklorunun Tanımı

Çocuk folklorunun sınırlarını çizebilmek, iyi bir tanım ve bu tanımın altındaki malzemeyi karşılayan terimlerin varlığıyla ve tüm bunları programlı bir şekilde değerlendiren bir tasnif ile mümkün olabilir. Çocuk folkloru ile ilgili sınırları çizilmiş, tam kapsayıcı bir tasnif henüz vücuda getirilmiş olmasa da, araştırmacıların ortaya koydukları bir birikimden söz etmek mümkündür.

Bu tanımlama girişimlerinden bir tanesi Nebi Özdemir'e aittir. Halkbiliminin *“İnsan topluluklarına kimliklerini veren ve onları birbirinden ayıran özelliklerin (simgeler, eşyalar, hal ve hareket kodları, dil, kuttörenler, davranış normları, inanç sistemleri vb.) toplamı olarak tanımlanan kültürü inceleyen bilim dalı”*¹⁷⁷ olarak açıklayan Özdemir, kültür adlı bu yapının yaklaşık üçte birlik bölümünün çocuklarla ilgili olduğunu ve bu nedenle de folklorun en önemli bölümlerinden birini “çocuk folkloru/kültürü”nün meydana getirdiğini belirtmektedir.¹⁷⁸ Bu ifade, çocuk folklorunun genel olarak folklor içinde neden ayrıca incelenmesi gereken bir alan olduğu hakkında da önemli bir ipucudur. Çocuk folklorunun kapsamını ortaya koyması ve konuyu büyük oranda aydınlatan bir özelliğe sahip olması bakımından Özdemir'in çocuk folkloru hakkındaki ifadelerini burada aynen nakletmeyi uygun görüyoruz:

“Çocuk folkloru, burada halkbiliminin hem bir alt araştırma dalı, hem de bu dalın malzemesinin adı olarak kullanılmaktadır. Çocuk folkloru, yetişkinlerin çocukla ilgili maddi ve manevi yaratmaları ile çocukların her türlü sözlü, sözsüz ve yarı sözlü yaratmalarını içerir. Bu ikili yapı, çocuk folklorunun kapsamının ve zenginliğinin belirtilmesi bakımından önemlidir. Nitekim çocuğun doğum öncesinden evleninceye kadar geçen yaşamı, pek çok gelenek, görenek, inanç ve benzeri ile doludur. Bunda geçmiş yıllardaki çocuk ölüm oranlarının yüksekliğinin yanında, yetişkinlerin çocuklarını kendi sosyo-kültürel yapılarına uygun olarak yetiştirme kaygısının etkisi büyüktür. Çocuk bu kültürlenme adı verilen süreç içinde yerel ve ulusal kimliğini kazanır. Çocuk folklorunun diğer yanını, çocukların kendi yaratmaları meydana getirir. Bu maddi ve manevi ürünler, bağımsız ortamlarda ve isteğe bağlı olarak çocuklar tarafından yaratılmaktadır. Çocuk dili, çocuk törenleri, araçları, çocuk inançları, çocuk

¹⁷⁷ Nebi Özdemir. *“Türk Çocuk Oyunları.”* I. Cilt, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006 (I. Baskı), s. 16.

¹⁷⁸ Nebi Özdemir. *a.g.e.* s. 16.

*mizahı ve benzerinin yanında çocuk oyunları ve oyun araçları bu alanın en önemli ürünlerini meydana getirmektedir.”*¹⁷⁹

Çocuk folklorunun ne olduğu, onun kapsamı ve özellikleri hakkında bilgi veren Nevzat Gözaydın'a göre ise çocuk, dünyaya geldikten sonra okuyarak veya sosyal çevre üzerinden öğrendiği folklor malzemelerini bir nevi taklit eder. Bu malzeme çocuk tarafından hiç değiştirilmeden veya çok az değiştirilerek aktarılır ve böylece çocuk folkloru ve buradaki malzeme tekrar tekrar üretilerek yeni nesillere aktarılmış olur. Bütün çocuk folkloru ürünlerinde görülebileceği gibi, çocuğun hayatı içinde yer alan bütün olaylar onun kendisi tarafından yaratılmakta ve zenginleştirilip çeşitlendirilmektedir.¹⁸⁰ Böylece Gözaydın, çocuk folklorunun tanımını “...*çocuğun dünyası içinde yer alan bütün olaylardan yola çıkarak yarattığı, zenginleştirdiği veya çeşitlendirdiği kültür malzemelerinin bütünü*”¹⁸¹ şeklinde yapmıştır. Ancak çocuk folklorunun yalnızca çocuklar tarafından üretilen türleri kapsamadığı, bu sahada büyüklerin de söz sahibi olduğu dikkate alındığında bu tasnifin genişletilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Özbek çocuk folkloru üzerine değerli incelemeler yapan Ğani Cahangirov, *Özbek Balalar Folklori* adlı eserinde, çocuk folkloru üzerine önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre “...*çocuk folkloru denildiğinde, büyüklerin çocuklar için söyleyip yarattığı sözlü ürünler, önce büyüklerin ağzında şekillenip onların arasında işlenerek daha sonra çocukların folklor sahasına giren ürünler ve nihayet çocukların kendilerinin ortaya koydukları sözlü ürünler ve malzemeler anlaşılmalıdır.*”¹⁸²

Sinan İmamoğlu ise *Van Çocuk Folkloru* adlı tezinin giriş kısmında “*Çocuk folkloru denince; çocuğun anne karnında başlayıp gençlik dönemine kadar devam eden hayat serüvenini ve bu serüven içerisinde değerlendirilebilecek folklor ürünlerinden olan annenin hamileliği, loğusalık dönemi ile ilgili inanışlar, çocuğun cinsiyet tayini, çocuğun kırkının çıkması, çocuğun göbek kesimi, diş çıkarması, saç kesimi, yürümesi, konuşması gibi konuların yanında, belirli bir olgunluğa ulaşan çocuklar için çocuk*

¹⁷⁹ Nebi Özdemir. *a.g.e.* ss. 16-17.

¹⁸⁰ Nevzat Gözaydın. “Çocuk ve Folklor.” *Türk Dili*, Sayı: 400, Nisan 1985, s. 326.

¹⁸¹ Nevzat Gözaydın. *a.g.m.* ss. 328-329.

¹⁸² Ğani Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1975, s. 24.

masalları, çocuk bilmeceleri gibi malzemeler görülür."¹⁸³ ifadesini kullanmaktadır. Burada daha çok çocuk doğum folkloruna ait unsurlarla çocuk için anlatılan ürünler çocuk folklorunun kapsamı içerisine alınırken, çocuğun folklor üreticiliğine dair bir değerlendirme yapılmamıştır.

Münir Cerrahoğlu da, çocuk ve folklor kelimelerini ayrı ayrı açıkladıktan sonra çocuk folklorunu şu şekilde tanımlamıştır: "*Çocuk folkloru, annenin hamile kalmasıyla başlayan ve çocuğun yetişkinlik dönemine kadar devam eden bir süreçtir. Çocuk folkloru bu süreçteki bir takım uygulamaları, merasimleri ve sözlü gelenek ürünlerini inceler. Çocuk folklorunun içerisinde epik, lirik, premiolojik eserler ile birlikte halk tiyatrosu ve halk oyunlarının örneklerini görürüz.*"¹⁸⁴ Bu tanım, büyük ölçüde başarılı bir çocuk folkloru tanımı olarak dikkat çekmektedir.

Muğla çocuk folkloru üzerine 2008 yılında önemli bir çalışma yayımlamış olan Ali Abbas Çınar'ın çocuk folkloru ile ilgili yaklaşımları dikkate değerdir. Çınar, bu konudaki fikirlerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Çocuk folkloru (halk kültürü) deyiminden sadece çocukların meydana getirdiği değerler mi, yoksa bebeklikten başlayarak ergenliğe geçişe kadarki dönemde büyüklerce meydana getirilen anonim kültür ürünü değerleri mi düşünülmelidir? Kanaatime göre her ikisi de birbirinden kopmaz bağlarla bağlıdır ve her ikisinin de bütünü görmek açısından değerlendirilmesi gerekir. Bu süreçte büyükler veya çocuklarca meydana getirilen pek çok gelenek, görenek ve sözlü edebiyat ürünü vardır. Dolayısıyla çocuk folkloru deyiminden hem çocukların, hem de büyüklerin çocuklar için ürettiği sözlü kültür değerlerini anlamak gerekir. Zira bizzat çocuklarca oynanan oyun veya oyuncakların çoğu da yine büyükler yardımıyla veya onlardan öğrenilerek uygulanmakta, oynanmaktadır."¹⁸⁵

Bu yaklaşımlar ışığında ve kendi incelemelerimiz sonucu edindiğimiz bilgilerle birlikte yeni bir çocuk folkloru tanımı yapacak olursak çocuk folklorunu; "*Çocuğun*

¹⁸³ Sinan İmamoğlu. *Van Çocuk Folkloru*. Yüzcüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, s. 1.

¹⁸⁴ Münir Cerrahoğlu. *Çankırı Çocuk Folkloru*. Yüzcüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, s. 1.

¹⁸⁵ Ali Abbas Çınar. *Muğla Çocuk Folkloru*. Muğla: Karaca Ofset, 2008, s. 1.

dünyaya gelişinden önce ya da sonra, büyükler-çocuklar tarafından veya ortaklaşa üretilen, çocuğun dünyasına hitap eden veya çocuğun dünyasını yansıtan maddi-manevi, yazılı-sözlü kültür ürünlerinin bütünü” şeklinde tanımlamamız mümkündür. Bir folklor malzemesinin çocuk folklorunun sınırları içerisine dâhil edilmesi için çocuk tarafından, çocuk için, çocuk gibi veya çocuğa göre; kısacası çocuğun dünyasına hitap eder bir tarzda üretilmiş olması ve çocuk dünyasının estetiğini ortaya koyan bir özelliğe sahip olması yeterli olacaktır. Burada herhangi bir yaş sınırlaması getirmenin sakıncalı olduğunu düşünüyoruz. Zira çocuk folklorunda çocuk üretici olacağı gibi muhatap da olabilmektedir.

I.3. Çocuk Folklorunun Yapısal Özellikleri, Üreticileri ve İcracıları

Çocuk folkloru, folklorun genel özelliklerini barındırmakla birlikte kendisine has bir takım özellikler de taşımaktadır. Çocuk folklorunu genel olarak folklordan kopuk değerlendiremeyeceğimiz gibi, onu geniş folklor dairesinin içerisinde eritip yok saymamız da mümkün değildir. Çünkü “...*çocuk folkloru ürünlerinde bulunan özelliklerin büyük bir bölümü genel olarak folklorla iç içe olmasına karşın, çocuk faktörüyle folklorun çoğu alanlarına kazandırılan folklor zenginliğinin göz ardı edilmesi mümkün değildir. Çocuk folkloru, milli folklorun içerisinde, kendine ait vazgeçilmez özellikleri olan ayrı bir folklor alanıdır. Milli folklorun ayrı bir dalı olan çocuk folkloru, folklorun bütün alanlarında ve ürünlerinde bulunan özelliklerin büyük bir bölümünü içinde barındırır. Bununla birlikte kendi kitlesi olan çocuklara ait ürünleri göz önünde bulunduran bir alandır.*¹⁸⁶ Bu durumda çocuk folklorunu, genel olarak folklor içerisinde gelişen ve genel olarak folklordan beslenerek varlığını sürdüren bir alt gelenek olarak tayin etmek ve bu şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

Çocuk folklorunu genel olarak folklor içerisinde gelişen bir alt gelenek olarak değerlendirmek, onun bazen genel olarak folklor metotlarıyla incelenebileceği gibi, bazen de farklı metotlarla yaklaşımı zorunlu kıldığını da söylemek anlamını taşımaktadır. Burada Nevzat Gözaydın’ın bir dikkatini aktarmak yerinde olacaktır. Gözaydın’a göre çocuk dünyasıyla iç içe bulunan birçok folklor ürününün nesilden nesile aktarılması, halk edebiyatı malzemelerinde olduğu gibi dilden dile aktarılarak

---

¹⁸⁶ Münir Cerrahoğlu. *a.g.e.* s. IV.

gerçekleşmemektedir. Buna göre çocuk folkloru ürünleri çeşitli uygulamalar sonunda büyükten küçüğe geçmekte, çocuklar tarafından korunmakta ve böylece uzun yıllar özelliklerinden ve değerinden bir şey kaybetmeden, bir gelenek içerisinde canlılığını sürdürmektedir.¹⁸⁷ Benzer durumlar neticesinde çocuk folkloru bazen genel olarak folklorun niteliklerine uygun, bazen de kendi yapısına has özelliklerle karşımıza çıkabilmektedir. Böylece çocuk folklorunun halk edebiyatı metodlarının yanında çeşitli halkbilimi kuramlarıyla da değerlendirilmesi gerektiği sonucu çıkarılmalıdır.

Çocuk folkloru içerisindeki türlerin ve bu türler altında ortaya çıkan malzemenin, genel olarak folklor içerisindeki türlerle bazen aynı gibi görünmesine karşın kendilerine has bir tabiatı vardır. Buna tekerlemeler, bilmeceler ve çeşitli oyunlar örnek olarak gösterilebilir. Zira önce büyükler arasında ortaya çıktığı bilinen bu türler, çocuğun dünyasında yeni form ve anlam katmanlarıyla örülerek değişik bir karakter kazanmış ve çocuk folkloru malzemesi olarak çocuklar tarafından yeniden üretilerek, bugün artık çocuk folkloruyla anılan türler halini almıştır.

Çocuk folkloru içerisindeki türlerin kendilerine has bir yapısı bulunduğu gibi, türler arasındaki bariz ilişki de dikkati çekmektedir. Örneğin çocukların oyun folkloru ile oyunun icrasında kullanılan bilmece, mani, tekerleme ve müzikler, belirli bir kompozisyon içerisinde. Bazen oyunda kullanılan bir bilmece hem oyuna adını vermekte, hem de oyunda icra edilecek olan müziğe ritmini vermektedir. Yine bir ninni aynı zamanda okşama gibi kullanılabilen, ninninin ağıt-ninni şeklinde icra edilen örneklerine rastlanılabilmektedir.¹⁸⁸ Çocuğun yürümesi için dua edilirken bu bazen tekerleme formunda icra edilmekte, bazense dualar ninnilerde karşımıza çıkabilmektedir.¹⁸⁹ Çocuklar için uygulanan çeşitli pratiklere baktığımızda da benzer bir durumla karşılaşmaktayız. Örneğin çocuğun göbeğinin rastgele kesilmemesi, buna çok güzel bir örnek olarak değerlendirilebilir. Van'da kesilen çocuk göbeği rastgele bir yere atılmaz, kimi anne baba okusun diye onu okula-cami avlusuna koyar, kim nasıl arzu

---

¹⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nevzat Gözaydın. a.g.m. s. 329.

¹⁸⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ahuncan Safarov-vd. "Matam Allalari Hakida Ayrim Mülâhazalar." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1997, ss. 30-31

¹⁸⁹ Doğan Kaya. "Dualar ve Beddualar." Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı: 4, Sivas, 1997, ss. 99-121.

ederse ona göre bir yere atar.¹⁹⁰ Çankırı’da ise çocuğun hayvancılıkla uğraşması isteniyorsa göbek ahıra, gurbete çıkmaması isteniyorsa evin bir köşesine bırakılır.¹⁹¹ Burada hem çocuk tebabeti, hem doğum folkloru, hem de çocuğun ileriki yaşantısında meslek seçimi ve bahtı ile alakalı inanç ve pratikler iç içe geçmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

İşte bu kompozisyon, çocuk folklorunun kendine has bir yapıya sahip olduğuna işaret etmekle kalmayıp, onun ayrı bir yapı olarak değerlendirilme zorunluluğunu da ortaya çıkarmaktadır. Böylece çocuk folkloru dairesine girene kadar kim tarafından üretilmişse üretilmiş olsun her türlü sözlü-yazılı malzeme, bu yapı içerisinde kendisine özgü bir mahiyet kazanmakta ve adeta yeniden üretilmektedir. Söz konusu durumun, bağlam ve icra merkezli halkbilimi yöntemlerinden olan “işlevsel halkbilimi kuramı ve yöntemi” ile değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁹²

Çocuğun folklor üreticiliği ve bu üretmenin zamanı, sınırları kesin çizgilerle belirlenebilecek bir olgu değildir. Çocuğun folklor içerisinde üretici pozisyonunda bulunabildiğini söyledik. Peki, çocuk ne zaman folklor üretmeye başlar? “Doğduğu andan itibaren” kolay ve çelişkili bir cevaptır. Çocuk en azından konuşmaya başladığında, hiç olmadı gözleri görüp de duygularını çeşitli mırıltı ve hecelerle dışa vurmaya başladığı andan itibaren sanat üretmeye, folklorda rol sahibi olmaya başlar da diyebiliriz. Fakat doğum folkloru göz önüne alındığında, çocuk, daha dünyaya gelmeden önce bir nevi folklor üreticisidir. En azından kendisi için üretilen ve çocuk folkloru içerisinde değerlendirdiğimiz malzemenin oluşmasında çocuk, söz konusu üretime ilham verici itici bir güçtür.

Yine belirttiğimiz gibi, çocuk folkloru yalnızca çocukların vücuda getirdikleri malzemedan ibaret değildir. Onun, genel olarak folklor içerisinde, geniş katılımcılı ve çeşitli temellere dayanan, kendine has bir yapısı vardır. Bir başka deyişle çocuk folkloru, çocuğun tek başına üreticilik ve icracılık yaptığı bir alan değildir. Bu durum,

---

¹⁹⁰ Sinan İmamoğlu. *a.g.e.* s. 37.

¹⁹¹ Münir Cerrahoğlu. *a.g.e.* s. 9.

¹⁹² Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Ekici. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Feryal Matbaası (II. Baskı), 2007, ss. 124-126; Metin Ekici. “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi.” *Milli Folklor*, Yıl: 1998, Sayı: 39, ss. 25-34.

halk bilgisi kuramlarından “performans” yöntemi ile düşünülmesi gereken bir konudur.¹⁹³

Çocuk folklorunun oluşumunda çocuktan başka bir de sosyal çevre faktörü vardır.¹⁹⁴ Çocuk folkloru içerisinde yer alan bazı türlerin ve bu folklor içerisindeki malzemelerin bir kısmının üretiminde anne-baba, yakın çevre bazen doğrudan üreticidir ve bu durumda çocuğun bu malzemelerin üretimindeki konumu pasif bir özellik gösterir. Çocuklarının maddi ve manevi çeşitli ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran anne babalar ve çocuğun diğer sosyal çevresi hem çocuğun bu ihtiyaçlarını gidermek hem de kendilerini sanatsal olarak ifade etmek veya rahatlatmak için bir şeyler “üretme” gereksinimi duymuşlardır. Örneğin ninnilerin, okşamaaların üretiminde çocuğun teşviki vardır ancak üretici ve icracı rolündeki kişi çocuktan başka birisi olmak durumundadır ve bu, çoğu zaman annedir. Bazen de malzemenin büyüklerle çocukların birlikte üretimi neticesinde veya çocukların yetişkinleri taklit etmesi sonucunda ortaya çıktığı görülür.¹⁹⁵ Bu da en çok geleneksel çocuk oyunlarında, bilmece ve tekerlemelerde kendisini göstermektedir. Bu durumda, çocukların büyüklerden görüp aldıkları folklor malzemelerini ve parçalarını benimseme sürecinde, malzemenin yapısal özelliklerinde ve icra biçiminde bir takım değişiklikler yaptıkları görülmektedir.

Çocuğun ailesi olarak tanımladığımız bu sosyal çevre, çocuğun çevresi içerisindeki unsurlardan yalnızca biridir. Zira çocuğun çevresini üç bölümde değerlendirmek mümkündür:

1. Fiziki Çevre
2. Toplum ve Çevresi
3. Fikir ve Hayal Çevresi¹⁹⁶

---

¹⁹³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Özkul Çobanoğlu. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, ss. 258-301; Metin Ekici. *a.g.e.* ss. 130.

¹⁹⁴ Halk bilgisi ürünlerinin oluşumunda şartlar ve çevrenin etkisi ile ilgili bkz. Metin Ekici. “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi.” *Milli Folklor*, Sayı: 39, Ankara: 1998, ss. 25-34.

¹⁹⁵ Çocuk erişkinlik dönemine kadar devamlı bir “taklit” sürecindedir. Öyle veya böyle etrafındaki kişi, nesne ve olayları taklit etmeye-tekrarlamaya çalışır. Çocuk folkloru ve onun türlerini değerlendirirken bu durumu daima göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

¹⁹⁶ Sabri Akdeniz. “Çocuğun Fikir ve Hayal Çevresi.” *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, Tebliğler ve Müzakereler Kitabı-I*. İstanbul: İlimi Neşriyat, ss. 322-341.

Bu tablo üzerinden, çocuk folkloru ve içerisindeki türler ve bu türler altında üretilen malzemenin oluşumunda çocuğun ve çevresinin birlikte etkin olduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü çocuk sadece taklit etmez, fiziki ve toplumsal çevresinde görüp öğrendiği her şeyi kendi fikir ve hayal çevresi etrafında yeniden işler. Sonuçta ortaya çıkan malzeme ise, ancak çocuk folkloru başlığı altında değerlendirebileceğimiz özellikler sergiler. Çocuğun çevresi dediğimizde, anneden arkadaşa, sokaktaki kediden gökteki kuşa kadar çok geniş bir çevreyi kastetmiş olmaktadır.

Çocuk folklorunun oluşumu, bütün bir süreç olarak düşünüldüğünde, neredeyse tamamen büyüklerin folklor yaratmaları üzerine kuruludur. Çünkü çocuğun söz kabiliyetini zenginleştirip olgunlaştıran yine ilk olarak annenin, babanın veya diğer sosyal çevre unsurlarının söylediği sözler, icra ettiği çeşitli folklor ürünleridir.¹⁹⁷ Annenin söylediği ninnilerle ve şiirlerle başlayan süreç; çocuğun kendi bulduğu sözlerle örülü çocuk koşukları üretmesi neticesine kadar ulaşmaktadır.¹⁹⁸ Bunlardan hareketle, çocuk folklorundaki türlerin hemen bütününde büyüklerin öyle veya böyle etkisi vardır demek mümkündür.

Buraya kadarki ifadelerimizden çıkarılacak sonuç; çocuk folklorunun sınırlarını çizerken de, çocuk folkloru diye tabir ettiğimiz sahanın içerisine giren ürünleri değerlendirirken de “*bunları kim üretmiş olabilir?*” veya “*ilk üreticileri kimler?*” sorularından önce, “*bunlar çocuğu ve çocuğun dünyasını ilgilendiriyor mu?*”, “*bunlar çocuğa ve onun dünyasına yönelik ürünler mi?*” sorularını sormanın daha uygun olduğudur. Aksi takdirde Cemal Süreyya’ya ait olan “*Çocuk edebiyatını çocuklar mı oluşturuyor, var mı çocuk yazar?*”¹⁹⁹ benzeri bir soruyla karşılaşmamız olasıdır ve bu bir çıkmazdır.

---

¹⁹⁷ V. P. Anikin. “Russkie İarodiya Poslovitsiya, Pogovorki, Zagaki i Detskiy Folklor”, M. , 1957, str. 113-114 ve D. Frezev, “Zolotaye Vetv. , M. , 1928, “Magiya i Religiya”dan aktaran Ğani Cahangirov, a.g.e. ss. 98-99.

¹⁹⁸ Ğani Cahangirov. a.g.e. s. 98.

¹⁹⁹ Mustafa Oğuz. “Çocuk Edebiyatında Dil ve Üslup/Edebiyatın Çocuksuluğu ve Çocuksu Duruşu.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, s. 139.

Bu konuda Ğani Cahangirov'un değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Ğani Cahangirov çocuk folklorunda büyüklerin icrası ve çocukların icrası şeklinde iki tür icracılığın olduğunu söylemektedir. Buna göre büyüklerin icrası esnasında çocuk pasif dinleyicidir, ancak daha sonra, dinlediği masalı kendisinden küçüklere anlatması söz konusu olduğunda burada ikinci bir dönem başlar ve çocuk artık aktif üretici-icracıdır.²⁰⁰

“Çocuk Folkloru” adlı makalesinde çocuk folklorunun kendine has özelliklerini ele alan Nedret Mahmut'un ortaya koyduğu tespitlere bakılırsa, çocuk folklorunun şu gibi bazı hususiyetleri de vardır:

Çocuk folkloru içerisinde yer alan tür ve malzemelerin konu ve miktarı değişik olsa da onları birleştiren ortak üslup özellikleri de vardır. Buna göre çocuk folkloru içerisindeki nazım özelliği taşıyan ürünlerin pek çoğu, yüzyıllardan beri çeşitli olaylar karşısında icat edilmiş, insanın tabiat güçlerine karşı yaptığı savaşlar ve çeşitli kötülüklerden korunmaya yönelik pratiklerin bir yansıması olarak dikkat çekmektedir. Bu formüle şiirlerde dikkat çeken ortak kadronun başlıca üyeleri şunlardır: Güneş, ay, yağmur, hayvan, çiçek, çeşitli kuşlar, kelebek. Çocuk folkloru ürünleri özellikle basitlik, müzik ve estetik yönleriyle dikkat çeker. Çocuk dünyasıyla iç içe bulunan birçok folklor ürünündeki imge ve semboller, genellikle hayvan ve çiçek, sosyal hayattan, aile içindeki çeşitli olaylardan veya hayali bir dünyadan alınmişlardır. Sanat unsurları olarak en çok kullanılan yöntem çağrışım, söz veya mısra tekrarları, basit fakat canlı tasvirler, sayılar, küçültmeler, diyaloglar, mukayeseler vb. gibi unsurlar kullanılırlar. Çocuk folkloru malzemelerinin sözlü olanlarında, çocukların kendilerine has ölümsüz sıfatlar, renkler, çocuk dünyasına uygun olan sırlı sözler bulunur.²⁰¹

Çocuk folkloru canlı, gerçek bir olaydır. Durmadan değişir fakat bu değişme içerisinde yeniden üretildiği görülen malzemenin tutarı sınırlıdır. Denilebilir ki çocuk folkloru ürünlerine can, hayat ve coşkunluk veren arkaik unsurlar, her dönemde, çeşitli

---

²⁰⁰ Ğani Cahangirov, *a.g.e.* s. 119.

²⁰¹ Nedret Mahmut. “Çocuk Folkloru.” *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, III. Cilt: Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, ss. 133-134.

şartlar ve çevreler etrafında, yeniden üretilen ve çeşitlemelerle değiştirilip genişletilen arkaik bir kütleden ibarettir.²⁰²

Nedret Mahmut, çocuk folkloru malzemelerini çok çeşitli görevleri olduğu için bu sahadaki ürünlerin oldukça zengin bir özellik gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre çocuk folklorunun yüzyıllar boyunca icat edilmiş eserleri, büyüklerin folklorundan çeşitli parçaları da bünyesine alıp işlemekte olduğunu belirten yazar, çocuk kültürünü teşkil eden ürünlerin çok eski bir temele ve köklü bir geçmişe sahip olduğunu ifade etmektedir.²⁰³

Çocuk folkloru malzemelerinde, özellikle nazım özelliği taşıyan ürünlerde lirizm ön plandadır. Epik malzemelere ve epik özelliklere daha az rastlanır. Bu çocuğun hayal dünyasıyla alakalı bir durumdur. Çünkü çocuğun fikir ve hayal dünyası, kahramanlıktan çok duygusallığa dönüktür.

Çocuk folklorunun eğitici, öğretici yönü, her zaman için vardır diyebiliriz. Bu eğitici-öğreticiliğin sınırları ise oldukça geniştir ve çocuk folklorunun neyi, nasıl ve ne zaman öğrettiği, tamamen sosyal çevrenin çocuk ve folklor ile ilgili tutumlarıyla alakalıdır. Bunlardan bir tanesi, şüphesiz çocuğun içinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel dinamiklerini algılaması, yani sosyal çevresi ile uyum içerisinde yaşamasıdır. Çocuğun folklor sayesinde edindiği kültür, onun hem ailesi hem de arkadaşları ile tam bir uyum içinde olmasına yardım etmektedir. Ailesi ve yakın akraba arasındaki çeşitli olayların kendisinden yaşça büyük insanlar tarafından ne şekilde ele alındığını, yorumlandığını ve hatta birçok soruya ne şekilde cevap verildiğini görüp yaşayan çocuk, farkında bile olmadan ailesi ve yakın çevresi tarafından eğitilmekte ve yönlendirilmektedir. Böylece neyin nerede nasıl ve ne zaman söylenip yapılması gerektiğini ve gerekmediğini öğrenen çocuk, toplumun tabu ve yasak olarak algıladığı değerlerin bilincine varır, sosyal çevresine uyum sağlamada zorluk çekmez. Bu uyum; aile, çevre ve okul üçgeninde değerlendirilebilir.²⁰⁴

---

²⁰² Nedret Mahmut. a.g.m. ss. 133-141.

²⁰³ Nedret Mahmut. a.g.m. s. 133.

²⁰⁴ Nevzat Gözaydın. "Çocuk ve Folklor." Türk Dili, Sayı: 400, Nisan 1985, s. 326.

Yetiştığı çevre içinde kendisine aktarılan folklor ürünlerinin yararlı olduğuna inanan, onları seven ve bunlardaki bilgileri kendi yaşamında uygulayan çocuğun kendisine olan güveni, cesareti ve yetenekleri de artmaktadır.²⁰⁵ Kısacası çocuk folkloru ürünlerinin yerinde ve doğru öğretilmesi ve ondan doğru yönde faydalanılması sonucunda çocuğun kişisel gelişimine, toplumsal yaşantısına iyi yönde katkı sağlanabilir. Çocuğun folklor aracılığıyla eğitimi ve bu eğitimin boyutu ise, bütünüyle aile ve sosyal çevreye göre şekillenen bir durumdur.

Çocuk folkloru malzemesini okunması, üretilmesi ve paylaşılması, yaşla sınırlandırılmaz. Çocuk folkloru malzemelerini her yaşta insan zevkle okuyabilir, üretebilir, paylaşabilir. Bu bakımdan çocuk folkloru, folklorun genel geçer kaideleri doğrultusunda oluşturulan, çocuk dünyasını yansıtan bir şölendir denilebilir.²⁰⁶ Bu durum, çocuk folklorunun üreticilik veya icracılık faaliyeti bakımından sadece çocuklarla alakalı bir saha olmadığına da bir göstergesidir.

“Folklorla sinmiş olan toplumun kültür tarihi, dili ve daha pek çok özelliği, çocuk folklorunda daha halis ve daha orijinal bir biçimde kendisini gösterir. Zira çocuk tutucudur, kültürel ürünleri bozulmadan, nispeten daha uzun süre muhafaza ederek günümüze taşır.”²⁰⁷ Bazen, çocuk dünyasını büyüleyen şiirler ve kısa kısa manzumelerde, dilde kullanılmayan eski kelimeler ve bazı morfoloji kuralları muhafaza edilerek gelmişler, aynı zamanda dilde artık kullanılmayan bir çok gizli anlamlı kelimeleri de yaşatıp gelmişlerdir.²⁰⁸ Böylece bir toplumun kültür tarihini değerlendirirken çocuk folkloru malzemelerinden faydalanmak da mümkün olmaktadır.

Halkın kültürel hazinesinin bölünmez bir parçasını teşkil eden çocuk folkloru, kendisine ait içeriği veya tutarıyla ve sanatsal işleviyle de ayrı bir tür olarak kendini göstermektedir. Yüzyıllar boyunca kuşakların katkısıyla yontulmuş olan çocuk folkloru

---

²⁰⁵ Nevzat Gözaydın. a.g.m. s. 327.

²⁰⁶ Mustafa Oğuz tarafından çocuk edebiyatı etrafında yapılan bu değerlendirme, çocuk folkloru ürünleri için de geçerli sayılabilir. bkz. Mustafa Oğuz. “Çocuk Edebiyatında Dil ve Üslup/Edebiyatın Çocuksuluğu ve Çocuksu Duruşu.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, s. 139.

²⁰⁷ Metin And. “Çocuk Oyunlarının Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi.” *Ulusal Kültür Dergisi*, Sayı: 4, Nisan 1979.

²⁰⁸ Nedret Mahmut. a.g.m. s. 134.

*malzemeleri ve estetik varlığı, çocuk veya çocukluk var oldukça kendisini yaşatacaktır.*²⁰⁹ Bu ifadelerle beliren çocuk folklorun sürekliliği özelliği, onun kökü geçmişe uzanan ve bugün de varlığını sürdüren, canlı ve dinamik bir saha olduğunu ortaya koymaktadır.

Tamamen çocuğun dünyasına veya çocuğa yönelik bir yaklaşımla şekillenen çocuk folkloru türlerinin pek çoğunda çocuk folklorunun niteliklerini yansıtan özel bir sanat anlayışı, estetik, musiki bünye bulunmaktadır. Çocuk folkloru ürünlerinin icra edildiği ortamın müstakil, kendine has bir yapısı vardır.

Çocuk folkloru ürünlerinin çeşitli özellikleri ile ilgili olarak Ahuncan Safarov *Özbek Balalar Poetik Folklori* adlı çalışmasında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.²¹⁰ Ahuncan Safarov burada daha çok çocuk koşuklarının üretimi ve icrası noktasından hareketle çocukların folklor üretmede ne gibi sanatsal ve estetik tavırlar sergilediğini belirlemeye çalışmıştır. Çocukların üreticiliğini ve icrasını en iyi yansıtan ürünlerin çocuk koşukları olduğu düşünülecek olursa bu maddeleri, çocukların genel olarak folklor malzemesi üretme ve icrasındaki temel nitelikleri şeklinde değerlendirmek de mümkün olabilmektedir. Ahuncan Safarov'un çocukların folklor ürünleri hakkında sarfettiği söz konusu temel nitelikleri şu şekilde aktarmak mümkündür:

1. Çocukların ürettiği malzemelerde ritim çok önemlidir, canlıdır ve ahengin en önemli unsurudur. Ses, ritim ve ahenk bir kompozisyon dahilinde çocukların ürettiği malzemelerin en önemli noktasını teşkil ve temsil eder.
2. Bu ürünlerde dinamiklik ve hareketlilik önemlidir. Bu dinamiklik ve hareket sonucunda çocuk folkloru malzemesi hem bir “olaylılık” hali kazanır, hem de ahenk zenginleşir. Bu olaylılık hali Özbekçede “vakebend” adını almaktadır.
3. Çocuk folkloru ürünlerinde ortaya konulan “olay örgüsü” ve “kişiler” belirli bir yapısal düzende, bu sahanın kendine has özelliklerine uygun ayrı bir ahenktedir.

---

²⁰⁹ Nedret Mahmut. a.g.m. s. 137.

²¹⁰ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*, Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, ss. 246-249.

4. Çocuk folkloru ürünlerinin dili ağdalı değil sade, soyut değil somuttur. Derin gramatikal yapılarıyla değil, halk dilinin sadeliği ve olgunluğuyla üretilen çocuk folkloru malzemelerinde açık ve düz bir mantık, parlak bir fikir yapısı belirlemektedir.
5. Bu ürünlerin kafiye düzeni basittir. (aa), (bb), (cc) gibi her ikiliğin kendi arasında kafiyelendiği görülür. Bu durum, çocukların kendilerine has basit kafiye örgüsü ve estetik anlayışıyla, basit ve hareketli ritim tutkularıyla da alakalı olmalıdır.
6. Bu ürünlerde çok süslü istiharelerin yerine basit fakat yaratıcı benzetmeler, sevimli kıyaslamalar tercih edilmektedir. Çocuk folklorundaki yapısal düzen ve ahengi basit bir şemayla aktaracak olursak, aşağıdaki üç grubun birleşerek ürünlere estetik değerini kazandırdığını söyleyebiliriz:

Aliterasyon	}	Ritim,	Taklidi sözler	}	Genel Ahenk Unsurları.
Asonans		Canlılık	Yansımalar		
Ses Tekrarları		ve Ahenk Unsurları.	Söz Tekrarları		

Benzetmeler	}	Tiplerin ve olay örgüsünün kompozisyonunu sağlayarak ürünün estetik ve edebi değerini tamamlar.
Paralelizm		
Abartı		

7. Çocuk folkloru malzemesi, çocukların şahsiyetlerine uygun olarak, coşkun ve cıvıl cıvıl bir karaktere sahiptir. Bunları basit, soğukkanlı veya durağan bir şekilde icra etmek anlamsızdır ve bu ürünler bir köşede sessizce okunabilecek ürünler değildir.
8. Çocuk folklorunun pedagojik olarak ayrı bir değeri vardır ve bu değer de en az estetik değeri kadar önemlidir. Halk pedagojisinin yansıtıldığı ve önemli bir eğitim aracı olma fonksiyonunu üstlenen çocuk folkloru malzemeleri, sosyal ve toplumsal hayatın dinamiği ve geleceği olan çocuğun hayatında çok önemli bir yere sahiptir.

I.4. Çocuk Folkloru Ürünlerinin Tasnifi

Genel olarak folklorun içerisine dahil edilebilecek türlerin, yani halk bilgisi ürünlerinin belirlenmesi konusu büyük oranda halledilmiş durumdadır.²¹¹ Ancak; çalışmamızın “Giriş” kısmında çocuk folkloru hakkında yapılan çalışmaları tanıtırken, sık sık bu sahada müstakil çalışmaların sayısının az olduğunu, çocuk folkloru hakkında derli toplu çalışmaların henüz yeterli olgunlukta bulunmadığını belirtmiştik. Bu durumun bir sonucu olarak çocuk folkloru sahasının sınırları içerisine giren ürünler, bu ürünlerden hangilerinin türleşme yoluna gittiği, bu ürünlerle türlerin özellikleri ve buna benzer meseleler henüz tam olarak aydınlatılmış değildir. Bu sebeple biz, Özbek çocuk folklorundaki türlerin değerlendirmesine geçmeden önce, genel olarak çocuk folklorundaki türler ve Türk boylarındaki çocuk folklorunun durumunun ne olduğu hakkındaki dikkatlerimizi aktarmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Buradaki maksadımız “çocuk folkloru” şeklinde ifade ettiğimiz sahanın içerisine dâhil edilebilecek malzemelerin neler olabileceğinin belirlenmesidir.

Çocuk folklorunun sınırları içerisine giren türleri değerlendirirken birkaç noktaya, özellikle dikkat etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, bu türlerin tarihi olgu olarak yüzyıllar boyunca sözlü gelenekte zaten yaşamış ve önemli ölçülerde şekillenmiş olduklarıdır. Bilmece, tekerleme vb. gibi türler genel olarak halk edebiyatı içerisinde ortaya çıkmış ve gelişimlerini burada sürdürmüşlerdir. Daha sonra çocuk folkloru dairesi içerisine girmiş olan bu türler burada yeniden şekillenmişlerdir ve böylece çocuk folkloru malzemesi olarak karşımıza yeniden çıkmışlardır. Bu dönüşüm esnasında kazanılan yeni form elbette ki kendine has özelliklere sahiptir ancak temelde, genel türün formel özellikleri belirli ölçülerde muhafaza edilmiştir. Yani “ninni” bir formdur ve çocuk folkloru türü olmadan önce zaten kendine has yapı ve şekil özellikleriyle bir halk edebiyatı türüdür.

Çocuk folkloru içerisindeki ayrı ayrı türler üzerine çeşitli tasnif denemeleri yapılmıştır ancak çocuk folkloru ve içerisindeki türler üzerinden topyekun bir tasnif denemesi henüz yoktur. Bu gibi durumlar, çocuk folklorunun sınırları içerisinde yer alan hemen hemen bütün türler için geçerlidir. Bunların bir neticesi olarak, çocuk

---

²¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Ekici. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Feryal Matbaası (II. Baskı), 2007, ss. 92-97.

folklorundaki türlerin tarihi süreçte çok önceleri şekillenip işlenmesine rağmen, çocuk folkloru tabiri ancak 20. yy'ın başında kullanılmaya başlanmıştır.²¹²

Halk edebiyatı türlerinin tarihi olgu olarak çocuk folklorundaki türlere kaynaklık etmesinin yanında bir de şekil ve muhtevanın türler üzerindeki hakimiyeti söz konusudur. Çocuk folkloru malzemesinin şekil ve muhtevası büyük ölçüde temel formun niteliklerini taşır. Ancak bunlar da çocuk folkloru malzemesi olarak bir takım yeni nitelikler kazanabilir. Bu, elbette ki sözlü ürünlerin yüzyıllar süren serüveni içerisinde olduğu toplumun ve türleri üretenlerin nitelikleri ile de yakından ilgilidir. Örnek olarak bazı çocuk oyunlarında koşukların mutlak hakimiyeti söz konusudur ve çocuk kendi ürettiği oyunun içerisinde koşuk üreteceği esnada, büyüklerin şekillendirdiği koşuk formlarını kullanacaktır. Böylece oyun sadece bir oyun değil, aynı zamanda koşuğun da hakim olduğu çok yönlü bir tür halini alabilecektir. Özbek çocuk folkloru içerisinde değerlendireceğimiz oyun-köşük türü de bahsettiğimiz bu durumun bir neticesi olarak örnek gösterilebilir.

Türlerin formuyla ilgili bir konu da, “bağlama göre şekillenme”dir. Nasıl ki türkünün genel bir formu, söyleneceği kesin ve belirli bir yeri-zamanı yoksa ve türkü ödünç sözü alıp kullanıyorsa, çocuk da genel olarak folklorda büyüklerinden aldığı malzemeyi ödünç kullanabilir ve ortaya yeni bir malzeme çıkarabilir. Bu malzeme çocuğun dünyasında ya çocuk tarafından, ya da çocuğa göre yeniden şekillendirilmiş, farklı bir bağlamda vücuda gelmiş, böylece yeniden yaratılmış olur. Örnek olarak bazı oyunların, tekerleme, yanıltmaç ve bilmece gibi türlerin büyüklerin folklorundan çocuk folkloruna geçmesini bu durumla ilişkilendirmek mümkündür. Yine ninni söyleyen bir anne, eğer çocuğunu uyutmak istiyorsa buna uygun bir ninni söyler; ancak çocuk hastaysa ve uyutmak istiyorsa, ninninin içerisinde sağaltıcı sözlere de rastlanabilir. Buradaysa ninni ve tababet folkloru iç içe icra edilmiş olur. Küçük yaşta kaybedilmiş bir çocuk söz konusuysa ninni formu bir ağıdı dillendirmek için kullanılabilir.²¹³

---

²¹² Bu tabiri ilk kullanan araştırmacılar arasında Rus araştırmacı Binogradov ve Kapitsa'nın adı geçmektedir. bkz. <http://www.azmif.net> internet kaynağındaki “uşaq folkloru” bölümünde yer alan incelemeler. Erişim tarihi: 12 Ağustos 2009.

²¹³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahuncan Safarov-vd. “Matam Allalari Hakida Ayrim Mülahazalar.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1997, ss. 30-31.

Yine bu durumla alakalı olarak; doğum folkloru şeklinde adlandırılan çocuk folklorunun içerisine aynı zamanda alkış kargış türünün de dâhil olabildiği görülmektedir. İstenilen çocuğun miktarına veya cinsiyetine yönelik, aile veya yakın çevre tarafından yapılan dualar da çocuk doğum folklorunun dahilinde sayılmalıdır. Böylece bir tür, bağlama göre şekillenmiş olmakta ve bağlama uygun olarak icra dilmektedir. Kısacası üretici çocuk da olsa, büyük de olsa, genel olarak folklorun formu alınır ve çocuk bağlamında yeniden üretilir. Bu bağlam ve icra ortamı, çocukların kendi iç dünyaları, birbirleriyle olan ilişkilerinden doğan bağlam ve büyüklerin çocuklarına bağlamdaki bakış açıları olarak teyit edilebilir.

Anlaşıldığı gibi çocuk, etrafında bulduğu malzemeyi halk edebiyatı türlerinin şekil ve muhteva özellikleri kapsamında, kendi icrasıyla yeniden üretir. Bunu yapan büyük de olsa, icrasını yine aynı yolla, fakat çocuğa yönelik veya çocuk gibi gerçekleştirir. Böylece genel olarak folklor içerisinde çocuk folkloru, çocuk folklorunun malzemesi ve çocuk folklorundaki türler ortaya çıkmış olur.

Türlerin sınıflandırılmasında bir takım zorlukların söz konusu olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir. Bunların başında, yukarıda bahsettiğimiz gibi, bazı türlerin oluşumunda büyüklerin folklorunun başlangıç noktası olması ve bu türlerin nereye ait olacağının çözümlenmesinin güçlüğüdür. Ancak daha da önemlisi, çocuk folkloru içerisindeki malzemelerin büyük çoğunluğunun “seyyar” bir yapıya sahip olmasıdır.²¹⁴ Bu seyyarlık, türlerin birbirlerinin yapı veya fonksiyon özelliklerini ödünç almaları şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin bir ninni örneği, bazen bir “yığrı” formunda karşımıza çıkabilmektedir. Yine aynı çocuk koşuğunun bir yerde “sanama” (oyun başı tekerlemesi-sayısmaca), bir yerde “güldür güp” (harekete dayalı bir Özbek çocuk oyunu türü), bir yerde “yalınçak” (doğa ile alakalı söylenen Özbek çocuk koşuklarının genel adı) fonksiyonuyla kullanılması ve araştırmacılar tarafından farklı şekilde değerlendirilmesi söz konusu olabilmektedir.²¹⁵ Böylece, bir malzemeyi kesin ve net olarak bir türün içerisine koymak ve onu yalnızca orada zikretmek oldukça zor bir hal alabilmektedir.

---

²¹⁴ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 13.

²¹⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 13.

Türlerin tasnifinde zorluk yaratan bir başka durum da, bir takım türlerin adlandırılmasında kullanılan terimler noktasında belirlemektedir. Çocuk folklorundaki türleri tam olarak karşılayacak nitelikteki uygun terimler, henüz tam olarak geliştirilememiştir. Türlerin birbirlerinden farklarını ortaya koyan ve türlerin farklı özelliklerini belirten terimlerin tam olarak belirlenememiş olması, çocuk folklorundaki türlerin belirli bir tasnife tabi tutularak incelenemesinin önündeki en önemli engellerden birisidir. Bu konuda Ahuncan Safarov, Özbek çocuk folklorundaki “alla” türünün “beşik koşukları” ile aynı isimle incelenmesini örnek vermekte ve bunun yanlışlığına vurgu yapmaktadır. Buna göre “alla”, ninni türü olarak “beşik koşukları”na mensup bir türdür. Ancak beşik koşukları bir üst grup olarak ninnileri ve diğer birçok türü bünyesinde barındırmaktadır, “alla” ise bir alt türdür.²¹⁶ Bu gibi problemler, çocuk folklorunun ayrı bir saha olarak ve belirli bir disiplin temelinde incelenmesi için halledilmesi gereken önemli ve öncelikli meselelerdir.

Bütün bunlar, çocuk folkloru içerisindeki türlerin ve çocuk folkloru adı altında değerlendirilebilecek olan malzemenin tasnifi meselesinin önemini arttırmaktadır. Ancak çocuk folkloru içerisindeki malzemeyi bir tasnife tabi tutmak, belki de işin en zor kısmıdır. Bu zorluğun sebeplerini, malzemenin çeşitliliği, bu çeşitliliğe rağmen bunların henüz sistemli bir şekilde incelenip değerlendirilmemiş olması, türlerin birbiriyle iç içe geçmiş olması-ayrılması güç bir özellik sergilemesi-seyyar bir özellik göstermesi ve bu malzemenin zaman zaman, çocuk folklorunun tanımı kısmında çizmeye çalıştığımız sınırlarının dışına taşabiliyor olması gibi noktalarda toplamak mümkündür.

Sonuç olarak, hem Türk boyları çocuk folkloru, hem de Özbek çocuk folkloru bakımından türlerin tasnifi konusunda, terim eksikliği veya karmaşası sebebiyle bazı problemler yaşandığı görülmektedir. Bu problemlerin, çocuk folkloru ile ilgili yapılacak yeni çalışmalarla birlikte ortadan kalkacağını ümit ediyoruz. Bu sebeple, öncelikle çocuk folklorundaki türlerin ne olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Pek çok bölgede çocuk folkloru denildiğinde akla gelen ilk malzeme çocuk oyunları veya masallar iken,²¹⁷ biz çocuk folkloru sahasında bunların dışında da pek çok türün üretilip icra

---

²¹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 13-14.

²¹⁷ Suphi Saatçi. *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul: Fuzuli Yayınları, 1994, ss. 13-14.

edildiğini ortaya koymak adına, çocuk folkloru içerisine dahil edilebilecek malzemeyi olabildiğince geniş tutmanın ve türler noktasında olabildiğince zengin bir anlayışı benimsemenin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü çocuk folkloru denildiğinde, çocuğun dünyasını ilgilendiren gelenek-görenek ve inançlardan çocuk etnografyasına yönelik konulara, çocukların üretip icra ettikleri, büyüklerin çocuklar için ürettikleri türlerden büyüklerle küçüklerin icra ettikleri türlere kadar birçok ürünün değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Böyle bir anlayış, “çocuk folkloru” adıyla yeni ve daha geniş bir inceleme sahasının ortaya çıkması anlamını da taşımaktadır.

Bu noktadan hareketle, aşağıda yapacağımız değerlendirmelerde, türlerin özellikleri hakkında ortaya konulan fikirler ve çocuk folkloru ile ilgili yapılmış dağınık çalışmaları göz önünde tutarak, çocuk folklorunu bir bütün halinde değerlendirmeye çalışacağımızı belirtmek istiyoruz. Burada yapacağımız değerlendirmeler, üretici temelinde yapılan bir tasnif değil, yalnızca çocuk folklorundaki türlerin kapsamını belirlemeye yönelik hazırlanmış geniş bir değerlendirmeden ibarettir.

Çocuk folklorunun inceleme sahası içerisine giren türlerden ilk grup, “çocuk doğum folkloru” başlığı altında bulunan ürünlerden oluşmaktadır. “Analık Folkloru” olarak da adlandırılan, çocuğun doğumu öncesinden başlayarak belirli bir yaşa gelişine kadar yaşanan süreçteki çeşitli inanç ve uygulamaları kapsayan çocuk doğum folkloru, diğer Türk boylarında olduğu gibi, Türkiye çocuk folklorunda da zengin bir gelenek olarak varlığını sürdürmektedir. Çocuk doğum folkloru, içerisinde pek çok gelenek-görenek ve ananeyi barındıran bir yapıya sahiptir. Bu konuda yapılmış olan çalışmalar, Türklerin doğum ile ilgili pratik ve inançlarını koruyarak günümüze kadar getirdiklerini göstermektedir. Ayrıca, bu gelenek ve göreneklerin Türk boylarında büyük ölçüde benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu geleneklerin kökeninde eski Türk kültürünün, dininin, töre ve geleneklerinin izlerine de rastlanmaktadır.²¹⁸

Burada üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise, Türk toplumunun, çocuğun gelişim süreçleriyle alakalı herhangi bir durumu bile bir “toy” haline dönüştürmesi, bunu çeşitli inanç, pratik ve uygulamalarla zenginleştirmesidir.

---

²¹⁸ Ali Çelik. “Trabzon ve Balıkesir Çepnileri’nin Türk Tarihi İçindeki Yeri ve Trabzon-Şalpazarı Çepnileri’nde Doğumla İlgili Gelenek Görenek ve İnanmalar.” *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Balıkesir: Balıkesir Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999, ss. 396-413.

Çocuk folklorunun doğum evresini, yani çocuk doğum folklorunu ele alırken, çocuğun dünyaya gelişinden önce başlayan hazırlıklardan sünnet geleneğine kadar uzanan bir süreci söz konusu etmek mümkündür. Bu süreçte anne-babanın, çevrenin; kısacası toplumun çocuk ve çocukluk ile ilgili inançlarını, pratiklerini, gelenek-göreneklerini, tutum ve davranışlarını üç ana başlık dâhilinde incelemek mümkündür: Doğum Evveli, Doğum Esnası ve Doğum Sonrası.²¹⁹ Doğum folklorunun sınırları içerisine alabileceğimiz malzemenin pek çoğu inanç ve pratiklerle alakalıdır. Yani bunların çoğu, ananevi malzemelerdir. Bu sebeple “Çocuk Doğum Folkloru” adı verilen alanda vücuda gelen malzemeyi “Doğum Öncesi”, “Doğum Esnası” ve “Doğum Sonrası” şeklinde tasnif ederek incelemek yerinde olacaktır.

Çocuk doğum folklorunun ilk maddesi doğum öncesidir. Dünyaya gelecek çocuğun sağlıklı olması, kötü ruhlardan korunması için daha bebek ortada yokken yapılması gerektiğine inanılan birtakım törenler ve uyulması gerektiğine inanılan kurallar vardır. Buna bağlı olarak çeşitli inanışlara göre çocuğa henüz annesinin karnındayken göz değebilir, kötü ruhlar anneye ve babaya zarar verebilir. Bu ve benzeri inanışlara bağlı olarak doğum öncesi ile ilgili pek çok pratik ve uygulama ortaya çıkmıştır. Doğum öncesine yönelik gelenekler arasında gebe kalmak için başvuru olan yollar-çareler veya çocuğu olmayan kadınlar için başvuru olan çeşitli yöntemler, hamile kadınların bebeklerini sağlıklı bir şekilde dünyaya getirmesi veya onları kötü ruhlardan korunması için başvuru olan çeşitli yöntemler, yaşlı ve bu konuda ün salmış insanlara anne adayının karnını okşatma, çeyiz üzerinde erkek çocuk yuvarlama, koca evine getirilen gelinin kucağına erkek çocuk oturtma, çocuğu olmayan kadının başında mum veya kurşun dökme, evliya kişilerin mezarlarını ziyaret etme ve ağaçlara bez bağlama, dilek dileme, çocuğun cinsiyetini çeşitli şekillerde tahmin etme, çocuğun istenen cinsten doğmasına yönelik bazı pratiklere başvurma, doğum öncesi aşırma vb. inançları bu kısma dahil etmek mümkündür.²²⁰

---

²¹⁹ Yaşar Kalafat. “Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançlarında Doğum.” *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi; Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 249.

²²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çulpan Zarifova Çetin. “Kazan Tatarlarının Doğum Geleneklerinde Eski Türk İnançlarının İzleri.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, ss. 308-315; Yaşar Kalafat. a.g.m.

Çocuk doğum folklorunun ikinci maddesi ise doğum esnasıdır. Bu kısımda sayılabilecek gelenekler genel olarak çocuğun doğumu esnasında karşılaşılan güçlüklerle mücadele, çocuğun dünyaya gelişini kolaylaştırmak, onun bahtının açık olması, cinsiyetinin arzu edildiği gibi olması vb. maksatlarla ortaya konulmaktadır. Türk boylarında doğum esnasında gerçekleştirilen uygulamalar oldukça dikkat çekicidir. Tatarlar arasında çocuğun ters gelmesi durumunda cami kapısının kırılması, doğum uzun sürer ve anne zorlanırsa eşikten “ayağı hafif” olarak bilinen bir kadının geçirilmesi, Hıristiyan Türklerde ise babanın kiliseye giderek “altın kapıları açmayı” hedeflemesi söz konusudur.²²¹ Kazaklar’da ise kadın doğum sancısı çekerken asılı duran eşyaların indirilmesi, sandıkların kapaklarının açılması söz konusudur.²²² Özbeklerde çocuk büyüyünce şefkatli olsun diye babasının paltosu veya kürkü beşiğin üzerine konulması gibi durumlar da yine çocuk doğum folklorunda bu gruba dahil edilebilir.²²³ Doğum sırasında ezan veya sela okutulması, kapı eşiğine at getirilip kişnetilmesi, kapı eşiklerin açık bırakılması, odaya lamba-mum yakılıp konulması vb. tutumların Türklerin eski inanç sistemlerinin kalıntıları ve bunların çeşitli dönemlerde yeniden yorumlanmış biçimleri olarak değerlendirmek mümkündür.

Çocuk doğum folklorunun üçüncü maddesi doğum sonrasıdır. Doğum sonrası geleneklerinin pek çoğu çocuğu yaşatma, sağlıklı bir şekilde büyütme ve onunla ilgili özel olan herhangi bir gün veya durumda bunu bir toya çevirme maksadıyla gerçekleştirilmektedir. Burada çocuğun hayata gözlerini açmasından sonra kundağa sarılıp beşiğe konulmasından ergenlik dönemine kadar geçen uzun bir süreç ve bu dönemde uygulanan pratikler söz konusu olmaktadır. Çocuk doğum folkloru içerisinde çocuğun doğumundan sonraki döneme yönelik inanç ve pratiklerin çocuğun göbek kesimi, çocuğa ad verilmesi, çocuğu temsili olarak satın alma, kırk basması-kırk çıkması-kırklama ve nazar ile ilgili inançlar, diş çıkarma ile ilgili inanç, pratik ve uygulamalar, konuşma ile ilgili inanç, pratik ve uygulamalar, yürüme ile ilgili inanç, pratik ve uygulamalar, sünnet gelenekleri, ergenliğe girişle alakalı inanç-pratik ve

---

²²¹ Çulpan Zarifova Çetin. a.g.m. s. 309.

²²² Abdılacan Akmataliyev. *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar (Evlilik Geleneği ve Türküleri, Çocuk Folkloru, Edebi Eser ve Tarihi Kahramanlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. , 2001, s. 141.

²²³ Çulpan Zarifova Çetin. a.g.m. s. 310.

uygulamalar vb. noktalarda toplandığını söylemek mümkündür. Çocuk folkloru içerisinde özellikle isim verme geleneğine büyük önem verildiği anlaşılmaktadır. Çocuğa verilecek isim, onu ömrünce taşıyacağı için, bir bakıma çocuğun kişiliğini, toplum içindeki yerini de belirleyecektir. Ayrıca her bölgede farklı inançlara bağlı olarak, çok çeşitli ve zengin bir isim verme geleneği olabilmektedir. Bir bölgede çocuklara verilen isimler üzerinden, toplumun o isme yükledikleri anlam ve buna yönelik inançlarını gözlemek mümkündür. Ailelerin çocuğu kötü ruhlardan koruma amacıyla kulağa hoş gelmeyen isimlerle çağırması, verilen isminin yanında ikinci ve çok bilinmeyen bir ismin de çocuğa verilmesi Türk kültüründe yaygın karşılaşılan bir durumdur. Ayrıca Türk destanlarında kahramanın gösterdiği her başarıya paralel olarak bir isim aldığı da bilinmektedir.²²⁴

Çocuk folkloru içerisine dâhil edilebilecek türlerin belirlenmesinde, çocuk doğum folklorundan sonra ikinci ana grup olarak “Halk Edebiyatı Türlerinin Çocuk Folkloru İle İlişkisi” başlığı altında, halk edebiyatı türleri çocuk folkloru bağlamında değerlendirmeye alınabilir. Bu noktadan hareketle, halk edebiyatı içerisindeki türlerin ve halk edebiyatı ürünlerinin çocuk folkloru ile olan ilişkileri ve bu ilişkinin boyutu ele alınarak çocuk folklorunda yer alabilecek birtakım türleri belirlemek mümkün olacaktır. Böyle bir değerlendirmeye ihtiyaç duymamızın sebebi, bazı türlerin çocuk folkloru ile doğrudan ilişkili olup çocuk folkloru türü olarak kullanılmasına karşın bazı türlerin çocuk folkloru ile sınırlı bir şekilde ilişkili olması durumundan kaynaklanmıştır. Bu durumdan hareketle, “çocuk folkloru içerisinde yaygın olarak kullanılan halk edebiyatı türleri” ve “çocuk folkloru içerisinde sınırlı olarak kullanılan halk edebiyatı türleri” şeklindeki iki ana grup altında, halk edebiyatı türleri çocuk folkloru bakımından değerlendirilebilir ve bu türlerin çocuk folkloru içerisindeki kullanım sıklığı incelenebilir. “Çocuk folkloru içerisinde yaygın olarak kullanılan halk edebiyatı türleri” olarak ninnileri, okşamalıkları, tekerlemeleri, bilmeceleri, sayışmacaları ve yanıltmacaları saymak mümkündür.²²⁵ “Çocuk folkloru içerisinde sınırlı olarak

---

²²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüsamettin Tat. “2005 Yılında Buldan ve Köylerinde Doğan Çocuklara Verilen Adlar.” *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, 2. Cilt, 2006, ss. 909-911.

²²⁵ Bu türler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan Seyhan. “Ninnilerimiz ve Bir Tasnif Denemesi.” *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*. Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay. , 1987, ss. 289-297; Ayşe Farsakoğlu. *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*. Atatürk Üni.

kullanılan halk edebiyatı türleri” başlığı altındaysa destan ve efsaneleri, halk hikayelerini, Karagöz ve Ortaoyunu gibi görsel türleri, alkış ve kargışları, masalları, fıkraları, atasözü ve deyimleri değerlendirmek mümkündür.²²⁶

Çocuk folklorunda değerlendirilmesi gereken bir alt grup da “çocuk mizah folkloru” olmalıdır. Çünkü genel olarak çocuk folkloru ürünlerine bakıldığında, bunların büyük bir kısmında mizah unsurlarının çeşitli frekanslarda varlığını hissettirdiği kolayca görülmektedir. Özellikle bilmece, şaşırtmaca-yanıltmaca, tekerleme gibi çocuk folkloru türlerinde mizahi unsurlarla sıkça karşılaşmak mümkündür. Çocukların dünyasında alaya almak veya mizah olarak tabir edebileceğimiz tavır, büyüklerin çocuklar için ürettiği ürünlerde de ansızın karşımıza çıkabilmektedir. Sonuç olarak pek çok çocuk folkloru malzemesinde mizahi unsurlara rastlamak mümkündür ve çocuk folklorunda mizah, ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Çocuk folklorunun inceleme sahası içine giren malzemelerin önemli bir bölümü de “çocuk oyun ve oyuncak folkloru” başlığı altında ele alınmalıdır. Çocuk oyunlarını “çocuk folkloru içerisinde yaygın olarak kullanılan halk edebiyatı türleri” kısmına dahil etmeyip ayrı bir saha olarak değerlendirmemizin sebebi, çocuk oyun folklorunun çocuk folkloru içerisinde çok ayrı bir yere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ayrıcalık, çocuk oyunlarının kendilerine has yapısal özelliklerinde, diğer türlerle belirli bir kompozisyon içerisinde icra edilmesinden ve çocuk oyunlarının herhangi bir manzum-

---

Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006; Nail Tan. “Türk Halk Edebiyatı Okşamalıkları.” *III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*. Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 1993; Suphi Saatçi. *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul: Fuzuli Yayınları, 1994, s. 25; Ali Duymaz “Tekerlemelerin Tür ve Şekil Problemleri Üzerinde Bir Değerlendirme.” *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 291-307; Doğan Kaya. “Folklorumuzda Yanıltmaçlar.” *Sivas Folkloru*, Ocak-Şubat 1979, ss. 72-73; Ali Duymaz. *İrfanı Arzulayan Sözler: Tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, s. 113.

²²⁶ Bu türler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ferhat Aslan. “Efsanelerin Çocuk Eğitimindeki Önemi.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, ss. 332-338; Hüseyin Özcan. “Destan ve Halk Hikayelerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Havname.” *a.g.e.* ss. 342-351; Aygün Ülgen. “Çocuk Edebiyatında Sözlü Geleneğin Bir Anlatım Türü: Karagöz Oyunları (Tasvir Yapımcılığı ve Oynatıcılığı).” *a.g.e.* ss. 298-302; Münir Cerrahoğlu. *a.g.e.* ss. 112-114; Suphi Saatçi. *a.g.e.* ss. 21-25; Mustafa Şenel. “Şarkı ve Türkülerdeki Atasözü ve Deyimlerin Çocukların Dil Gelişimine Katkısı.” *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 352-365.

mensur temele dayandırılmayacak, bazen harekete bazen de söze ağırlık veren müstakil bir tür özelliği sergilemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bugüne kadar üzerinde yeteri kadar durulmamış oyuncak folkloru da çocuk oyun folkloru ile beraber ele alınması gereken bir başka çocuk folkloru sahasıdır. Maddi ve somut bir kültür ürünü olarak oyuncaklar, bazen çocukların kendilerinin ürettiği, bazen de büyüklerin çocuklar için ürettiği ve çoğu zaman oyun aracı olarak kullanılan nesnelere bir tür değil ancak çocuk folkloru içerisinde değerlendirilmesi gereken halk bilgisi malzemeleridir.²²⁷

Çocuk folklorundaki türler ve bu türlerin altında vücuda gelen malzemelerin dikkat çekici özelliklerinden birisi de, bunlardaki müzikal unsurlardır. Çocuklar için söylenen ninnilerden çocukların söylediği tekerleme-manilerdeki ezgilere kadar birçok çocuk folkloru malzemesinde müziğin ve ezginin ayrı bir yeri vardır. Bu sebeple, çocuk folkloru malzemelerinin ayrıntılı olarak incelenmesi neticesinde ortaya çıkacak sonuçları, “çocuk müzik folkloru” başlığı altında ayrıca ele almak da mümkün olacaktır.

Çocuk folklorunu ilgilendiren bir başka halkbilimi olgusu ise “çocuk giyim folkloru”dur. Geçmişten günümüze kadar yaşanan sosyal, kültürel ve politik olaylar, toplumsal hayatın her bölümünde etkin olduğu gibi çocuk giyimine de yansımıştır.²²⁸ Bu sebeple, halkbiliminin inceleme sahası içerisine giren giyim geleneklerinin çocuklarla alakalı olan tarafını çocuk giyim folkloru başlığı altında ayrıca ele almak mümkündür.²²⁹

---

²²⁷ Çocuk oyuncak folkloru ile ilgili bkz. Özdemir Nutku. “Osmanlı Şenliklerinde Çocuk.” *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 57; Nevzat Gözaydın. “Çocuk ve Folklor.” *Türk Dili*, Sayı: 400, Nisan 1985, s. 327; Sabiha Tansuğ. “Anadolu’da Çocuk Olmak.” *Skylife* Dergisi, Haziran 2005; Tosun Yalçınkaya-Ahmet Sakin. “Geleneksel Oyuncaklarımız ve Eyüp Senti.” *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 245-250; <http://anatoliantoys.com/geleneksel.htm> Erişim tarihi: 10 Haziran 2009.

²²⁸ Şule Çivitçi-Nuran Kayabaşı. “Çocuk Giyim Kuşam Kültüründe Değişimler.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, s. 321.

²²⁹ Çocuk giyim folkloru için ayrıntılı bilgi için bkz. Sabiha Tansuğ. “Anadolu’da Çocuk Giyimleri.” *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 127-131; Sabiha Tansuğ. “Anadolu’da Çocuk Olmak.” *Skylife* Dergisi, Haziran 2005; Hülya Tezcan. “Sarayda Çocuk Olmak.” *Skylife* Dergisi, Nisan 2006; Şule Çivitçi-Nuran Kayabaşı. “Çocuk Giyim Kuşam Kültüründe Değişimler.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, ss. 316-321.

Çocuğu sağlıklı bir şekilde dünyaya getirmek ve onu sağlıklı bir şekilde büyütme, ailenin çocukla ilgili temel uğraşlarından birisi olmuştur. Çağdaş tıp imkanlarının yaygınlaşmadığı dönemlerde ve coğrafyalarda çocuğun sağlığına yönelik uygulamaların büyük ölçüde halk hekimliğinin sınırları içerisinde sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu kapsamda çocuğun doğumu gibi doğduktan sonra karşılaşılabildiği herhangi bir sağlık sorunu da çeşitli inançlara dayalı olarak gelişmiş pratik ve uygulamalarla giderilmeye çalışılmıştır. Bu ve benzeri durumlar neticesinde, halk hekimliği adı verilen inceleme sahasında, çocuklara yönelik olarak geliştirilen pek çok sağaltma yöntemi ortaya çıkmıştır. İşte bu malzeme de çocuk folkloru üst başlığıyla, çocuk folklorunun sınırlarını genişletmek adına incelenmesi gereken bir başka saha olarak dikkat çekmektedir. Bu sahada ortaya çıkmış olan halk bilgisi malzemelerini “çocuk tababet folkloru” başlığı altında değerlendirmek mümkündür.

Çocuk tababet folklorunun kapsamı içerisinde tespit ettiğimiz uygulamaların başlıcalarını şu şekilde sıralayabiliriz: Doğumu kolaylaştırmaya yönelik tıbbi uygulamalar, göbek kesimi, çocuğun bakımına yönelik uygulamalar (yıkınması, tuzlanması, kundaklanması, höllüğe tutulup-belenmesi, saç-tırnak kesimi vb.), çocuğun fiziki özelliklerinin iyileştirilmesine yönelik uygulamalar (boyunun uzaması vb.), ateş, sarılık, çıban, kabakulak, kızamık vb. tıbbi hastalıkların tedavisine yönelik uygulamalar, diş çıkarmasını kolaylaştırma ve diş ağrısına yönelik uygulamalar, çocuğun yürümesini, konuşmasını kolaylaştırmaya yönelik uygulamalar. Burada saydığımız uygulamaların birçoğu, çocuk doğum folkloru içerisinde de değerlendirilmiştir. Ancak çocuk doğum folkloru içerisindeki uygulamaların pek çoğunun kaynağında çeşitli inançlar ve sözlü kültür malzemeleri yatarken buradaki uygulamaların daha çok tıbbi özellik gösterdiklerine dikkat etmek gerekmektedir.

Bahsettiğimiz bu alanlar dışında, çocuk folkloru kapsamında değerlendirilebilecek birtakım folklor ürünlerinin tespit edilmesi elbette mümkündür. Biz çocuk folkloru başlığı altında ele alınabilecek malzemenin sınırlarının belirlenmesi için hazırladığımız bu bölümü burada sonlandırırken, çocuk folkloru üzerine çalışan araştırmacıların bu konuya özellikle temas etmelerinin gerektiğini vurgulamak istiyoruz.

I.5. Türk Boylarında Çocuk Folkloru

Yeryüzünde iki yüz milyon civarında Türk çocuğunun yaşadığı düşünülmektedir.²³⁰ Sosyal bilimler sahasında yapılan pek çok çalışma göstermektedir ki; Türk boyları arasındaki coğrafi mesafeye rağmen, bu boylar arasında ortak bir kültür hala paylaşılmaktadır. Çocuk folklorunun kültür taşıyıcılığındaki önemi düşünülürse, ortak milli kültürün tespiti ve gelecek nesillere aktarılması için, ortak bir çocuk folkloru-edebiyatı incelemesine gidilmesinin oldukça önemli bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Zeki Gürel'in ifadeleriyle “...çocuklarımızı içinde doğdukları milli kültürümüzün bir ferdi olarak, ortak insanlık ideallerini gerçekleştirecek biçimde yetiştirmek mecburiyetindeyiz, küreselleşen dünyada var olmanın şartı budur. Türk milletini, kendi devletini ve bütün insanları seven, tarihini, dilini ve dinini bilen, milli kimlik ve milli benlik meselelerini halletmiş, Türk Dünyasının birliği ve kalkınması için çalışan, bilgili, faziletli yeni nesiller yetiştirmemiz çocuk eğitime ve çocuk edebiyatına vereceğimiz milli istikamete bağlıdır...”²³¹ İşte bu istikamete yön verecek en önemli unsurlardan bir tanesi de milli kültürümüzün içinden kopup gelen çocuk folkloru malzemelerinin muhafaza edilmesi ve değerlendirilmesidir. Elbette ki bir şeyin değerlendirilmesi, onun tanınıp ortaya çıkarılması ve muhafazası ile mümkün olacaktır.

Bu bölümü hazırlamadaki amacımız; Türk boylarında çocuk folkloru türlerinin durumunu kısmen karşılaştırmalı olarak ortaya koymak ve böylece “Türk Dünyasında Çocuk Folkloru” konusuna bir giriş yapmaktır. Türk boylarındaki çocuk folkloru malzemelerinin geniş bir tasnifine gitmek ve türlere ait örnekler vermek konumuzun sınırlarını çok aşacağından, Türk boylarının çocuk folklorundaki türler hakkında genel bir değerlendirmede bulunup, gerekli yerlerde de karşılaştırma yaparak Türk boylarındaki çocuk folkloru çalışmalarının günümüzdeki durumunu tanıtmakla yetineceğiz.

---

²³⁰ Zeki Gürel. “Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Niçin ve Nasıl Yazılmalıdır?” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, s. 212.

²³¹ Zeki Gürel. a.g.m. s. 213.

Türk boylarında çocuk folkloru ürünlerinin geniş bir tür yelpazesi altında ve zengin malzemeye sahip olduğu görülmektedir. Bunda, genel olarak Türk boylarının köklü bir sözlü geleneğe sahip olması, yaşam biçimi ve eski inançlarını uzun yıllar sürdürmesi, özellikle çocukların ve çocuk folklorunun koruyucu tavrı vb. gibi unsurların etkili olduğu düşünülebilir. Çocuk folkloru üzerinde yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığında, diğer Türk boylarının çocuk folklorunun Türkiye'deki çocuk folklorundan daha fazla incelendiği görülmektedir. Türkiye'deki çocuk folklorunun da çok zengin olmasına rağmen, bu sahada çocuk folklorunun incelendiği müstakil çalışmaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Bunların dışında, Türk boylarında çocuk folkloru çalışmalarının gelişmesinde bir de Sovyet etkisi vardır. Türk boylarındaki çocuk folkloru çalışmaları, büyük oranda Rus bilim adamlarının bu sahadaki çalışmalarından beslenmiştir. Rus halkbilimcilerin hem Rus halkının, hem de Orta Asya coğrafyasında yaşayan Türk halklarının sözlü geleneklerinde var olan malzemeyi derlemeleri ve bu malzeme üzerine çalışmaları, şüphesiz ki çocuk folklorunun gelişmesinde büyük bir tesire sahip olmuştur.²³²

Ruslar'ın 19. asırda halk arasında söylenen çocuk folkloru ürünlerini toplayan, derleyen, düzenleyen ve çocuklara hazırlayan Uşinskiy güzel bir örnektir.²³³ Ayrıca, Türk dünyasında çocuk folkloru malzemelerinin bugün de canlı bir şekilde yaşadığını ve modern dönemde gelişen çocuk edebiyatına da pek çok yönüyle kaynaklık etmeyi sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Türk boylarının çocuk folkloru ve bu alana ait malzeme bazen benzer, bazen de farklı isimler altında üretilip icra edilmiş, asırlar boyunca işlenmiş ve varlıklarını günümüze kadar taşıyabilmiştir. Türk boylarının çocuk folklorundaki türler henüz tam olarak belirlenmiş değildir. Bu bağlamda, "Türk Dünyası Çocuk Folkloru" adı altında incelenecek malzemenin, bu malzemenin karşıladığı türlerin ve bu türlerden yola çıkarak bir tasnifin yapılması zarureti söz konusudur. Bu tasnifi ortaya koyabilmek için,

---

²³² Gurbandurdı Geldiyev. "Türkmen Halk Edebiyatında Çocuk Türleri." *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, ss. 83-86.

²³³ Gurbandurdı Geldiyev. a.g.m. s. 101.

Zeki Gürel'in Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Tarihi için önerdiği coğrafi tablodan büyük oranda yararlanılabilir.²³⁴

Çalışmamızda Türk boylarının folklor ve edebiyatlarını yansıtan çeşitli kitapları ve varsa çocuk folkloru üzerine yapılmış müstakil incelemeleri tarayarak Türk boylarındaki çocuk folkloru ve çocuk folkloru türleri ile ilgili bilgileri saptamaya çalıştık. İncelemelerimiz sonucunda elde edebildiğimiz bilgileri Türk boylarında çocuk folklorunun durumu ve folklordaki çocuk edebiyatı türlerinin tespiti noktasında mümkün olabildiğince kullandık. Bu bölümde boyların çocuk folklorunu ele alış sıramızda Doğu'dan Batı'ya doğru coğrafi bir sırayı izlemeyi uygun görüyoruz. Bu doğrultuda Kırgız, Kazak, Türkmen ve Irak Türkmen, Tatar, Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin çocuk folkloru ve bu folklorda oluşturulan türler sırasıyla değerlendirilecektir. Bu boyların dışında kalan Türk boylarının çocuk folkloru ile alakalı olarak elde ettiğimiz bilgileri de "Diğer Türk Boylarında Çocuk Folkloru" başlığı altında verdikten sonra bölüm tamamlanmış olacaktır.

I.5.1. Kırgız Çocuk Folkloru

Kırgızlar'da çocuk folkloruna "Balдар Folkloru" denilmektedir. Kırgız çocuk folkloru üzerine ilk çalışmalar, 20. yy'ın başlarında ortaya çıkmıştır. Kırgızların folkloru üzerine yapılan ilk derlemeler ve bunlar üzerine yapılan incelemeler neticesinde G. Orozova tarafından kırk ciltlik bir "El Adabiyatı" serisi basılmıştır. 20. cildinin adı "Balдар Folkloru" olan bu serinin önsözünde çocuk folkloru ve çocuk folklorundaki türler ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.²³⁵

Kırgızların çocuk folkloru malzemeleri ilk olarak *Kırgız Poeziyasının Antologiyası*, *Kırgız Balдар Poeziyasının Antologiyası* gibi çeşitli antolojilerde yer almış ve çocuk folkloru ürünleri okullarda ders kitaplarında okutulmuştur.²³⁶ Daha sonra ise Kırgız çocuk folkloru ile alakalı olarak *Baldarga Arnalğan Eldik Oozeki Çıgarmalardın Ülgülörünön, Öspürümdör Oyundarı, Kırgız Halk Tabışmaktarı*,

²³⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Gürel. "Türk dünyası Çocuk Edebiyatı Niçin ve Nasıl Yazılmalıdır?" *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, s. 212.

²³⁵ G. Orozova. *Kırgız El Adabiyatı*. 20. Cilt: "Balдар Folkloru." Bişkek: Şam Basması, 1998, ss. 5-6.

²³⁶ G. Orozova. *a.g.e.* s. 15.

Yanıltmaçları, Kolptarı, Kırgız Oyundarının Pedagogikalık Manisi, Balalar Jomoktoru gibi çeşitli kitaplar yayınlanmıştır.²³⁷ Daha sonra Abdılacan Akmatiev'in 1988'de "Balдар Folkloru" ve 2001'de yayımladığı *Makal-Lakaptar* isimli kitapları basılmış, böylece Kırgız çocuk folkloru ile ilgili müstakil çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kırgız çocuk folklorundaki türler konusu henüz tam olarak aydınlatılmış değildir. Kırk ciltlik "El Adabiyatı" serisinin 20. cildinin girişinde Kırgız çocuk folklorundaki türler yedi maddede tasnif edilmiştir. Buna göre Balдар Cırları (Çocuk Şiirleri), Cañıltmaçtar (Yanıltmacalar-Tekerlemeler), Tabışmaktar (Bilmeceler), Balдар Oyondarı (Çocuk Oyunları), Kalptar (Yalanlamalar), Makal-Lakaptar (Atasözü-Deyimler), Comoktor (Masallar ve Latifeler) kitapta verilen Kırgız çocuk folkloru türleridir. Bu türlerin de kendi içinde çeşitli alt gruplara ayrıldığı görülmektedir. Örneğin "Balдар Cırları" üç gruba ayrılmaktadır: "Beşik Cırı" (Beşik Şiirleri) ve "Oyon Cırları" (Oyun Şiirleri) ve "Kordoo Cırları" (Mizahi-Hicvi Çocuk Şiirleri). Tasnifte yer alan "Comoktor" ise üç grupta incelenmektedir: "Aybanattar Cünündeğü Comoktor" (Hayvanlarla İlgili Masallar), "Turmuştuk Comoktor" (Öğretici Masallar) ve "Apendinin Comoktarı" (Nasreddin Hoca Fıkraları).²³⁸

Ayrıca Türkiye Dışındaki Türkler Ansiklopedisi'nin Kırgız Edebiyatına ayrılan cildindeki "Balдар Folkloru/Çocuk Folkloru" bölümü altında türler "Aleydar" (Ninniler), "Cöö Comoktor" (Masallar), "Cañıltmaçtar" (Tekerlemeler), Kalptar (Yalanlar) şeklinde tasnif edilmiştir.²³⁹ Yine "Yüzyıllardır Devam Eden Söz Sanatı" adlı bölümde de Kırgız çocuk folkloruna değinilmiş, bu bölümde sevme-avutma maksatlı söylenen ürünlere "Aldey", "Salbilek" gibi isimlerin verildiği, Ramazan'da çocukların icra ettiği koşukların "Caramazan" adını aldığı belirtilmektedir.

Bütün Türk topluluklarında olduğu gibi Kırgız Türklerinde de çocuk folkloru malzemeleri, özellikle çocuklarla ilgili geçiş dönemine ait çocuk doğum folkloru ile ilgili malzeme, hayli geniştir. "Beşik toyu", "tuşoo kesü" toyu gibi çocuklarla ilgili toyların Kırgızlar arasında halen yaygın olduğu bilinmektedir. "Çocuklu ev pazar,

²³⁷ G. Orozova. *a.g.e.* ss. 15-34.

²³⁸ G. Orozova. *a.g.e.* ss. 37-469.

²³⁹ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi*. Kırgız Edebiyatı-I. Cildi (31. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005, ss. 218-240.

çocuksuz ev mezar”, “Çocuk bağır etidir”²⁴⁰ gibi atasözlerinin de doğruladığı gibi, Kırgız Türkleri’nde de çocuk sahibi olmaya büyük önem verilir. Bu yüzden, çocuk doğum folkloru oldukça zengin bir malzeme sunmaktadır.²⁴¹ ayrıca söz konusu malzemelerin Özbek çocuk folklorundaki malzemelerde büyük oranda benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Kırgızlar’da “sütkardeşliği” ve sütkardeşleri arasındaki hakların korunması da önemlidir. Sütkardeşlerinin evlendirilmemesine önemle dikkat edilir, birlikte aile kurmaları günah kabul edilir. Eğer buna dikkat etmeyen olursa öbür dünyada mesuliyetinin büyük olacağına inanılır. Kırgızlar da sünnet folkloruna büyük önem vermekte, sünneti çocukların Müslümanlığa geçişi olarak algılamaktadırlar. Sünnet 3, 5 veya 7 yaşlarında yaptırılır, sünnet olan çocuğun oyalanması için eline “cılık” adı verilen kemikli et verilir. Sünnet toyuna gelen misafirler at, inek gibi büyük hediyeler getirirler. Kırgızlar’da çocuk ilk defa yürümeye başladığında “tuşo kesüv” adetine uygun olarak çocuğun duşağı kesilir. Çocukların ilk saç ve onun kesilmesi Kırgızlar’da da önemlidir. Kırgızlar’da çocuğun saçının gür çıkacağı inancıyla ilk saçın ve çocukluk döneminde çıkan diğer saçların usturayla kesilmesi söz konusudur. Kırgızlarda da çocuğun çokluğu bereket sayılır, çocuğu çok olan ocakların sönmeyeceğine inanılır.²⁴² Tüm bunlar; Türk boylarının çocuk folklorunun büyük bir ortaklaşma gösterdiğini işaret etmektedir.

I.5.2. Kazak Çocuk Folkloru

Kazak Türkçesinde ise, çocuk folkloru için “Balalar Folkloru” terimi kullanılmaktadır. Kazak çocuk folkloru ile ilgili çalışmaların 19. yüzyılın ikinci yarısında Rus araştırmacıların Kazakistan sahasında yaptığı derlemeler içinde bilmece, masal vb. türlerin yayınlanmasıyla başladığı kabul edilmektedir. İlk yayınların hemen ardından, 1920-1930 yılları arasında Kazak bilim adamlarının “Kazak Folkloru” ve “Kazak Edebiyat Tarihi” gibi genel konulu yayınları içinde çocuk folkloru

²⁴⁰ Abdillacan Akmatallyev. *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar (Evlilik Geleneği ve Türküleri, Çocuk Folkloru, Edebi Eser ve Tarihi Kahramanlar)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. , 2001, s. 100.

²⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdillacan Akmatallyev. *a.g.e.*

²⁴² Orhan Çeltikçi. “Kırgızistan Türkleri Halk Kültürü.” Erişim adresi: www.genckalemler.org Erişim tarihi: 6 Ekim 2009.

yaratmalarına ait metinler yer almıştır. 1926 yılından itibaren Kazak çocuk folklorunu müstakil olarak ele alan yayınlar yapılmaya başlamıştır. 1926 yılında “Balalarga Tartu” (Çocuklara Benzemek), 1927 yılında “El Ötirigi” (Tekerlemeler), 1928 yılında ise “Avıldagı Jastar” (Köydeki Gençler) isimli kitaplar yayınlanmış ve bu kitaplarda çocuk folkloru ile ilgili metinlere yer verilmiştir. Burada ismi verilen çalışmalardan sonra Kazak çocuk folkloru ile ilgili müstakil yayınlar artmasına rağmen, bu çalışmalarda Kazak çocuk folkloru adı altında yer alacak türler konusunda fikir birliğine varılamadığı hemen her çalışmada farklı türlere yer verildiği görülmüştür.²⁴³

Kazak çocuk folkloru üzerinde çalışmalarda bulunan Kencehan İslamjanulı, *Ruhani Uvız* (Manevi Kaynak) adlı çalışmasında çocuk folkloru türlerinin yaratıcılarına göre tasnif etmiştir.²⁴⁴ Bu tasnife göre Kazak çocuk folkloruna ait türleri üç ana grup halinde ele alınmıştır. Birinci grup “Elpeştev Poeziyası” (Çocukları Avutma Maksatlı Söylenen Türler) şeklindedir ve bu gruptaki alt türler “Besik Jırı” (Beşik Jırları), “Sebilik Ğurıp Jırları”(Çocuklar İçin Söylenen Jırlar) ve Mepelev Jırları (Avutma Jırları) olarak belirlenmiştir. Birinci gruptaki ürünlerin üreticisi ve icracısı tamamen büyüklerdir. İkinci ana grup Jetkinşekter Poeziyası (Okul Çağındaki Çocukların Folkloru)dur ve bu gruptaki alt türler “Mevsımdık Jırlar”(Mevsim Jırları), Arnav-Tilek Ölender” (Başkasını Tarif Etme, Övme ve İyi Niyet Şarkıları-Nağmeleri), “Balalar Ölenderi” (Melodili Çocuk Şarkıları-Nağmeleri), “Takpaktar” (Melodisiz Çocuk Şarkıları-Nağmeleri), “Suramaktar” (Soru-Cevaplar), “Kızıktamalar” (Şaşırtmacalar), “Ötirik Ölen” (Yalanlamalar), “Mazaktama” (Dalga ve Alay Şiirleri) şeklinde belirlenmiştir. Bu ikinci grupta üretim ve icranın merkezinde çocuklar yer almaktadır. Üçüncü ve son grup ise “Oyındık Folklor” (Oyun Folkloru)dur. Bu grubun alt türleri de “Oyınğa Şakırıv” (Oyuna Çağırış), “Kalamak” (Ebe ve Eş Seçimi), “Sanamak” (Saymaca-Sayışmacalar), “Dramalık Oyındar” (Dramatik Oyunlar), “Ölen Oyındar” (Oyun-Koşuklar, Şiirli Oyunlar), Tejikelesuv” (Kelim-şiir-mimik ve hareketlere dayanan alay koşukları), “Janıltpaş” (Yanıltmaçlar), Jumbak” (Bilmece), “Balalar Aytısı” (Atışmalar) şeklinde belirlenmiştir.

²⁴³ Kencehan İslamjanulı. *Ruhani Uvız. (Balalar Folklorı)* Almatı: Ana Tili Neşriyatı, 1995, s. 15.

²⁴⁴ Kencehan İslamjanulı. *a.g.e.* ss. 27-136.

Söz konusu tasnife bakıldığında, ilerde ayrıntılı olarak değerlendireceğimiz Özbek çocuk folklorundaki tür tasnifi ve türlerin adlandırılmasıyla büyük dikkat çektiği görülmektedir. Kısa bir mukayese yapmak gerekirse Kazak çocuk folklorundaki Elpeştev Jırları Özbek çocuk folklorundaki “Analık Folkloru”, yani “Beşik Koşukları” ile neredeyse aynı türleri barındırmaktadır. İkinci gruptaki “Mevsımdık Jırlar” Özbek çocuk folklorundaki mevsim ve merasim koşukları ile benzerdir. Kazak çocuk folklorunun son grubunu teşkil eden “Oyındık Folklor” ve bu gruptaki alt türler de Özbek çocuk folklorundaki “Oyun Folklori”nin ufak farklarla aynen tekrarı gibidir. Özetle; Kazak çocuk folkloru ile Özbek çocuk folkloru türlerinin sadece adlandırma bakımından birtakım farklılıklar sergilediği, bunun dışında türlerin tasnifi ve tasnifteki türlerin yapı, fonksiyon ve özellik bakımından hemen hemen eşdeğer olduğunu söylememiz mümkündür.

Türkiye Dışındaki Türkler Ansiklopedisi’nin Kazak Edebiyatı cildinde de “Ertegiler” masalları, “Makaldar men Metelder” atasözü ve deyimleri, “Jumbaktar” bilmeceleleri, “Beşik Jırı” ninnileri, “Oyun Savıklar” oyun tekerlemelerini-sayışmacaları, “Janılpaş” tekerlemeleri karşılaman türler olarak verilmektedir.²⁴⁵

Kazaklar’da çocuk folkloru ile alakalı ilgi çekici gelenekler de vardır. Örneğin bebek dünyaya gelmeden önce, onun giysilerini hazırlamak erkek tarafının mesuliyetindedir. Beşik toyu benzeri bir merasimin ardından kırkıncıdan çıkan bebek kınalı su ile yıkanır. Böylece kötülükten arındırıldığına ve görünmez zararlardan korunulacağına inanılır. Hamile kadının (yeriklemiş) canı ekşi çekiyorsa doğacak çocuğun kız, tatlı çekiyorsa erkek olacağına inanılır. Anne karnındaki çocuk kımıldamaya başladığı zaman, anne ilk defa kimi görürse doğacak çocuğun huyunun, karakterinin ilk görülen kişiye benzeyeceği inancı vardır. Kazak Türklerinde, doğan çocuğun göbeği temiz bir bıçakla kesilir. Bu bıçak daha sonra yıkanır. Yıkanan bıçak atılmaz, uygun bir yer bulunarak toprağa gömülür. Toprağa gömme esnasında, anne gömülen yere bakmamalıdır. Anne bakarsa başka çocuğunun olmayacağına inanılır. Kesilen göbek, takriben 7 gün sonra düşer. Düşen göbek, bir atın yelesine takılır.

---

²⁴⁵ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi*. Kazak Edebiyatı-I. Cildi (27. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005, ss. 218-240.

Böylece çocuğun at gibi hızlı ve cesur olacağına inanılır. Çocuk doğumları kazaklarda müjdelendir. Çocuk doğumunu ilk müjdeleyen çocuğa at ya da para verilir. Kazak Türklerinde, doğumdan sonra Görümlük (Çocuğun görülmeye gelmesi) yapılır. Bu amaçla koyun soyulur (kesilir). Düğün toyu gibi büyük toy yapılır. Toyda, Kelam-ı Kadim (Kur'an-ı Kerim) okunur. Doğan çocuğun vatana millete hayırlı olması için dualar edilir. Bu toya Şıldehana denilir.²⁴⁶

I.5.3. Tatar Çocuk Folkloru

Tatarlarda da çocuk folkloru “Balalar Folkloru” olarak adlandırılmaktadır. “Tatar Balalar Folkloru” üzerine ilk çalışmalar yine Rus bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. M. İvanov, S. Kuklyeşev, E. A. Pokrovskiy tarafından hazırlanan çeşitli çalışmalarda Tatar çocuk folkloru ile ilgili ilk örneklere yer verilmiştir.²⁴⁷

1905'ten sonra Tatar sosyal ve kültürel hayatında yaşanan değişim Tatar folklorunun derlenmesi ve incelenmesine de tesir etmiştir. 1907'de Moskova'da çocuklar için “Terbiyet el-Etfal” ve ardından 1913'te Kazan'da yayınlanan “Akyol” dergilerinde çocuk folkloru ile ilgili çeşitli türlere yer verilmiştir. Dergilerdeki çocuk folkloru malzemesinin derlenip bastırılmasında G. Üzbek (G. Rehim) önemli rol oynamıştır. Orenburg'da çıkan “Şura” dergisi de çocuk folkloruna çok önem vermiş, bu dergide de çocuk folkloru türlerine yer verilmiştir. Ayrıca Tatar milli şairi Abdullah Tukay çocuk edebiyatına büyük önem vermiş, eserlerinde halk edebiyatı ürünlerini kullanmıştır.²⁴⁸

1926 yılında M. A. Vasilyev ve G. Rehim tarafından hazırlanan “Folklor hem Halk İcatıñ Ciyuv Buyınça İnstruktsiya” (Folklor ve Halk Yaratmalarının Derlenmesi İçin Kılavuz) ve 1927 yılında yayınlanan “Bizning Yul” (Bizim Yol) dergisinde F. Tüyke'nin “Halık Edebiyatın Tikşirüv Yulında” (Halk Edebiyatının İncelenmesi Hakkında) adlı çalışmalarda çocuk folkloru türlerine yer verilmiş, bunların çeşitli özellikleri ve derlenmesi ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. G. Tolımbayskiy'in 1928'de “Megarif” (Eğitim) dergisinde “Balalar Folklorı Meselesi” adlı makalesinde de çocuk

²⁴⁶ Orhan Çeltikçi. “Kazakistan Türkleri Halk Kültürü.” Erişim adresi: <http://www.genckalemler.org>
Erişim tarihi: 6 Ekim 2009.

²⁴⁷ Reşit Yagferov. *Tatar Balalar Folklorı*. Kazan: Rannur Neşriyatı, 1999, s. 3.

²⁴⁸ Reşit Yagferov. *a.g.e.* s. 3.

folklorunun belli başlı türleri hakkında bilgi verilmiş ve okuyuculara çocuk folklorunun derlenmesi hakkında çağrıda bulunulmuştur. Böylece 1930'lu yıllara Tatar çocuk folkloru çalışmaları yeni bir ivme kazanmıştır.²⁴⁹

1940'lı yıllara geldiğimizde ise Tatar çocuk folklorunun araştırılması ve yayınlanmasında Nakiy İsenbet ismi öne çıkmaktadır. Gençliğinden itibaren çocuk dilindeki folklor eserleriyle ilgilenip onları toplamaya başlayan Nakiy İsenbet'in 1941'de "Balalar Folklorı" adlı eseri basılır. 1967'de "Neniler Şadlana", 1970'de "Balalar Dönyası", 1984'te "Balalar Folklorı ve Cırlı-Süzli Yöz Törli Uyn" adlı kitapları basılır. Bu kitaplar Tatar çocuk folklorunun araştırılması bakımından büyük öneme sahiptir. Nakiy İsenbet'in bu kitapları yayımlandıktan sonra çocuk folkloru türleri ders kitaplarında da yer almaya başlamıştır.²⁵⁰ 1950'li yıllardan sonra Tatar çocuk folkloru ile ilgili çalışmaların arttığı görülmektedir. Bu yıllarda; İ. Nadirov, H. Gatina, R. Möhemmedcanov, E. Abdullin, M. Nigmatcanov, R. İshakova-Vamba, R. Möhemmetova, Ya. Hanbikov ve E. Galiyev, H. Kurbatov, R. Urazmanova, H. Kukuşkin'in çalışmaları anılmaya değerdir.²⁵¹

Tatar çocuk folklorunda türler Reşit Yagferov tarafından temel olarak üç ana gruba ayrılmıştır. Bunlar "Bagu Poeziyası" (Çocukları avutmak, uyutmak için söylenen türler), "Küngil Açuv Folkloru" ve "Uyn Folklorı"dır.²⁵² Yagferov bir başka çalışmasında "Bagu Poeziyası"na "Bala Baguv Poeziyası", "Küngil Açış Folklorı"na ise "Balaçak Poeziyası" adını vermiştir.²⁵³ Bagu poeziyası içinde "Bişik Cırları" (Beşik Şiirleri), "Yuatkıçlar" (çocuğu fizik bakımından geliştirmek, büyütme için anneler ve çocuk bakıcıları çeşitli hareketler, kol ve ayaklarını tutarak jimnastik yaptırması sırasında söylenen şiirler), "Mavıktırgıçlar" (çocuk büyüyüp konuşulanları anlamaya başlayınca çevreyi, aile üyelerini ve sosyal-fiziki çevresini tanıtmak için büyükler tarafından söylenen sözler) yer almaktadır. "Küngil Açuv Folkloru" ana grubunun

---

²⁴⁹ Reşit Yagferov. a.g.e. s. 4.

²⁵⁰ Reşit Yagferov. a.g.e. s. 5.

²⁵¹ Reşit Yagferov. a.g.e. s. 6.

²⁵² Reşit Yagferov. a.g.e. s. 6.

²⁵³ Reşit Yagferov. "Balalar Folklorı." *Tatar Folklorı Janrları*. Kazan: SSSR Fenler Akademiyası Kazan Filialı, 1978, ss. 124-138.

altında ise “Nevrüzler” (Nevruz törenlerine çocukların söylediği şiirler) ve “Yana Yıl Tilekleri” (yeni yılın karşılanması ile ilgili çocukların söylediği şiirler), “Sören Salular”²⁵⁴, “Endeşler” (çocuk folklorunda eski tarım gelenekleriyle alakalı olarak; güneş, yağmur vb. gibi tabiat olayları ile ilgili söylenen poetik parçalar), “Eytinüvler” (çeşitli böcekler, hayvanlarla oynarken ve onlarla konuşurken söylenen şiirler) “İyermişler”²⁵⁵ (kuşların sesine benzeterek sesler çıkarmak, hayvanları taklitle dayalı oyunlar ve şiirler) “Ürteviçler” (lakap ve takılma şiirleri), “Taktaklar” (hızlı bir ritimle söylenen ezgili şiirler) “Taktakza” (oyun sırasında söylenen şiir türü olarak taktaklardan farkı belirli bir ölçünün olmamasıdır), “Til Körmeclendirgiçler” (yanıltmacalar), “Ekiyetler” (masallar), “Aldaviç Ekiyetler” (masal anlatmaya vakti olmayan büyüklerin, çocukların ısrarı neticesinde masal anlatmaya başlaması fakat bir yolunu bularak masalı kısa kesip sonlandırması temeline dayanan aldatma-masallar), “Mezekler” (fıkralar) yer almaktadır. “Uyın Folklorı” ana grubunda ise “Uyınlar” (çocuk oyunları), “Sanamışlar” (oyun içi tekerlemeleri, sayışmacalar) “Şobaga Eytişleri” (oyunbaşı-anabaşı-oyuncu seçme tekerlemeleri), “Eytişler” (diyalog esasına dayalı mizahi konuşmalar) “Aldaviçlar” (diyalog şeklinde, aldanma-kandırma esasına dayanan ve eğlenme maksatlı mizahi çocuk şiirleri) yer almaktadır.²⁵⁶

Yukarıdaki tasnifin yanında Nakiy İsenbet’in hazırladığı *Balalar Folklorı Hem Cırlı-Süzli Yöz Törli Uyın*²⁵⁷ adlı çalışmasında “Mekaller hem Tabışmaklar” başlığı altında atasözleri ve bilmeceleleri de çocuk folkloruna dahil etmiştir.

---

²⁵⁴ İlkbaharda yapılan bir tören. Bu gelenek Tatarlar arasında “Kızıl Yomırta Köni” ve “Yomırka Cıyuv” olarak da adlandırılmaktadır. İlkbaharda yapılan bu kutlamada çocuklar erkenden kalkarak evleri dolaşır ve yumurta toplarlar. Daha sonra kırlara çıkarak “Yomırka Uyını” oynarlar. Bu esnada çeşitli ezgili şiirler söylenir. Bunlara “sören salular” denilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. S. F. Bayezitova. *Tatar Halkınının Beyrem Hem Könküriş Yoları. (Ruhîy Mirasımız Hezinesinnen)* Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1995, ss. 14-16.

²⁵⁵ N. İsenbet iyermişleri “Sayrabıçlar” olarak adlandırmaktadır. bkz. Nakiy İsenbet. *Balalar Folklorı Hem Cırlı-Süzli Yöz Törli Uyın*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1984.

²⁵⁶ Reşit Yagferov. *Tatar Balalar Folklorı*. Kazan: Rannur Neşriyatı, 1999, ss. 5-21 ve Reşit Yagferov. “Balalar Folklorı.” *Tatar Folklorı Janrları*. Kazan: SSSR Fenler Akademiyası Kazan Filialı, 1978, ss. 124-138.

²⁵⁷ Nakiy İsenbet. *Balalar Folklorı Hem Cırlı-Süzli Yöz Törli Uyın*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1984.

Kırım Tatarlarında “Bala Yırları”, “Alkışlar-Kargışlar-Andlar-Dualar”, “Adahlı Ohşamalar”, “Arzulamalar”, “Nağıllar”, “Tapmaçalar”, “Tez Aytuvlar”, “Eriştirüvler” çocuk folklorundaki türler olarak aktarılmıştır.²⁵⁸

İdil-Tatarlarının çocuk folklorunda “Yula Hem Uyun Jırları” oyun ve tören türkülerini, “İl Fasılları Bilen Beyle Şiğri İcat” mevsimlerle ilgili çocuk şiirlerini, “Bıyu Takmakları” dans koşmalarını, “Ekiyatlar” masalları, “Mezekler” fıkraları, “Mekalbler” atasözlerini, “Elli” ve “Belli”ler ninnileri karşılamaktadır.²⁵⁹

I.5.4. Türkmen ve Irak Türkmen Çocuk Folkloru

Türkmen çocuk folkloru ile ilgili ulaşılabildiğimiz bilgi kısıtlıdır. Biz bu kısımda Irak Türkmenlerinin çocuk folkloru ile Türkmen çocuk folklorunu birlikte değerlendirmenin uygun olduğunu düşünüyoruz.

Türkmence’de çocuk folkloru “Çagalar Folkloru” adını alır. “Bala Yırları” ninnileri, “Ertekiler” masalları, “Latifeler”, “Şortasözler”, “Ependi” fıkraları, “Tapmacalar” ve “Matallar” bilmeceleri, “Sanavaçlar” sayışmacaları, “Yanıltmaçlar”, “Yañıltmaçlar-Yeñiltmeçler” yanıltmacaları karşılamaktadır.²⁶⁰

Ali Abas Çınar, *Türkmen Halk Kültürü İncelemeleri*²⁶¹ adlı çalışmasında Türkmen folklorundaki çocuk folkloru türleri hakkında da bilgi vermektedir. Çınar’ın çalışmasından, Türkmen çocuk folklorundaki “Hövdüler” (ninniler), “Matallar” (Bilmeceler), “Sanavaçlar”, “Yanıltmacalar”, “Ertekiler” (masallar) gibi çocuk folkloru türleri hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Türkiye Dışındaki Türkler Ansiklopedisi’nin Türkmenistan Edebiyatı’na ayrılan 10. cildinde verilen “Hövdüler” (ninniler), “Sanavaçlar” (sayışmacalar), “Yañıltmaçlar”

²⁵⁸ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi*. Kırım Türk-Tatar Edebiyatı Cildi (13. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 54.

²⁵⁹ *a.g.e.* Tatar Edebiyatı-I. Cildi (17. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, ss. 63-70.

²⁶⁰ Gurbandurdı Geldiyev. Türkmen Halk Edebiyatında Çocuk Edebiyatı Türleri.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üni. Neşriyatı, 2008, ss. 83-86.

²⁶¹ Ali Abbas Çınar. *Türkmen Halk Kültürü İncelemeleri*. İzmir: Birleşik Matbaa, 2004.

(yanıltmaçlar), “Matallar” (bilmeceler), “Şortasözler” (fıkralar), “Ependi” (Nasreddin Hoca Fıkraları) gibi türlerin çocuk folkloruyla ilişkilerine temas edilmiştir.²⁶²

Irak Türkmenlerinde ise çocuk folkloru için “uşak folkloru” terimi kullanılmaktadır. Uşak folklorunda ninni türüne ait yaratmaların oldukça zengin olduğu ve ninnilerin başlangıç formelleriyle diğer bazı kalıplarının Özbek allaları ile büyük benzerlik gösterdiği görülmektedir.²⁶³ Ayrıca Irak Türkmenleri’nin çocuk folklorunda çocuğun doğumuyla ilgili inanç ve pratiklerin oldukça zengin olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁴

Irak Türkmenlerinin çocuk folklorunda “beşik nağmeleri” adı altında “leyleler”, “ohşamalar”, “bayatı-tapmacalar” gibi türler değerlendirilmiştir. Burada “latifeler” başlığı altında verilen “Molla Nasreddin Fıkralarını da çocuk folkloru çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.²⁶⁵

“Uşak Folkloru” başlığı altında müstakil olarak verilen türler ise “Matallar”, “Uşak Oyunları”, “Uşak Oyun Manileri” (düzgüler, guş dili, açıtımlar, sanamalar) şeklindedir.²⁶⁶ Buradaki Uşak Oyunları bizim Özbek çocuk folklorunda Balalar Oyunları Bilen Bağlık Ayrım Canrlar adıyla ele aldığımız çocuk folkloruna bağlı olarak ortaya çıkan türler olarak düşünülebilir.

Suphi Saatçi, Irak Türkmenlerinin çocuk folkloru malzemesi ve bu sahadaki türler hakkında önemli bilgiler verdiği *Kerkük Çocuk Folkloru* adlı çalışmasında, daha çok seyirlik ve eğlence niteliğinde olan çocuk oyunları ile çocuk dünyasını ilgilendiren gelenek-görenek ve inançlarla çocuk etnoğrafyası gibi konuların ayrı bir inceleme sahası olduğunu ve bu yüzden söz konusu ürünleri eserine almadığını belirtmiştir.²⁶⁷ Biz bu konuda, çocuk folklorunun sınırlarının olabildiğince geniş tutulmasının ve çocuk folkloru kavramının çocuğun ürettiği veya çocuk için üretilen folklor malzemesinin

---

²⁶² *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi. Türkmenistan Türk Edebiyatı* I. Cildi (10. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, ss. 38-60.

²⁶³ Örnekler için bkz. Suphi Saatçi. *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008, ss. 31-38; *Azerbaycan Folkloru Antologikası*. II. Cilt: Irak-Türkmen Cildi. Bakı: Gizil Şark Matbaası, 1999, ss. 161-162.

²⁶⁴ *a.g.e.* ss. 42-46.

²⁶⁵ *a.g.e.* ss. 203-303.

²⁶⁶ *a.g.e.* ss. 379-403.

²⁶⁷ Suphi Saatçi. *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul :Ötüken Neşriyat, 2008, ss. 13-14.

bütününe ele alması gerektiğine dair fikirlerimizi ve bu tezi destekleyen dayanaklarımızı daha önce belirtmiştik. Bu noktadan hareketle ve incelediğimiz kaynaklar ışığında Irak Türkmenlerinin çocuk folklorundaki türleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Dö’eler (Dualar)
- Bedde’eler (Beddualar)
- Oxşamalar (Sevmeler)
- Leyleler (Ninniler)
- Uşaq Me’nileri (Oyun Şarkıları ve Tekerlemeler)
- Çaşırtmacalar (Yanıltmaçlar)
- Eskilersözü (Atalarsözü)
- Tapmacalar (Bilmeceler)
- Matallar (Masallar)
- Milla Nesreddin Nükteleri (Nasreddin Hoca Fıkraları)

Görüldüğü gibi Türkmenlerin ve Irak Türkmenlerinin oldukça zengin bir özellik gösteren çocuk folkloru türleri ile Özbek çocuk folkloru ve genel olarak Türk boylarının çocuk folkloru türleri arasındaki ayırım büyük oranda isimler ve telaffuzlarda kendisini göstermektedir.

I.5.5. Azerbaycan Çocuk Folkloru

Çocuk folkloruna ait ürünler, Azerbaycan folkloru üzerinde çalışan araştırmacılar tarafından “uşaq folkloru” şeklinde adlandırılmaktadır.²⁶⁸ Ancak “uşaq folkloru”na dahil edilecek türler konusu tartışmalı bir haldedir. Bu nedenle çocuk folklorunu derleyen Azerbaycan folklor külliyyatında bazı türler “uşaq folkloru”na dahil edilmesine rağmen bazıları bu sahanın dışında tutulmuş, bazen de sadece bu türlerin çocuk folkloruyla alakalı olduğuna değinilmiştir.²⁶⁹

---

²⁶⁸ *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*’nın II. , III. , IV. V. VI, VIII. Ve IX. ciltlerinde müstakil olarak “Uşaq Folkloru” bölümlerine yer verilmiş, bu bölümler altında Azerbaycan çocuk folkloru türleri ve bu türlerden örnekler aktarılmıştır.

²⁶⁹ Taranan kaynaklar: *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*. II. Cilt: Irak-Türkmen Cildi. Bakı: Gizil Şark Matbaası, 1999; *a.g.e.* III. Cilt: Göyçe Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 1999; *a.g.e.* IV. Cilt: Şeki Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2000; *a.g.e.* V. Cilt: Karabağ Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2000; *a.g.e.* VI. Cilt: Şeki Folkloru II. Cilt. Bakı: Nurlan Neşriyatı, 2002; *a.g.e.* VIII. Cilt: AğbabaFolkloru.

Bu noktada, nağıl (masal) ve tapmacalar (bilmeceler) genellikle çocuk folkloru dışında ayrı birer tür olarak kabul edilirken, bazı kaynaklarda ise nağıllar doğrudan çocuk folklorunun bir türü olarak değerlendirilmektedir.²⁷⁰ Masal ve atasözleri, özlü sözler ve meseller, latifeler ise bazı kaynaklarda çocuk folkloruyla ilişkilendirilirken,²⁷¹ bazılarında çocuk folklorundan ayrı olarak ele alınmaktadır.²⁷² Buraya kadar sayılan türler dışındaki türler ise, uşaq folkloru içerisinde değerlendirilmektedir.

Tapmacaların çocuk folkloru malzemesi olarak değerlendirilmediği *Azərbaycan Folklor Antologikası (Azərbaycan Folklor Antolojisi)* nin III. cildinde “Uşaq Folkloru” başlığı altında ele alınan türler “Beşik Nağmeleri” (Leyleler, Nazlamalar, Ezizlemeler), “Nağıllar”, “Yanıltmaçlar”, “Çırnatmalar”, “Oyunlar” olarak belirlenmiştir.²⁷³

Azərbaycan Folklor Antologikası’nın IV. cildinde ise “Nevruz Nağmeleri” başlığı altında ve VI. ciltte “Merasim Şarkıları” başlığı altında örnekleri verilen “Benevşe” adlı koşuğun Özbek çocuk folklorundaki aynı adı taşıyan koşukla büyük benzerlik taşıdığı görülmektedir.²⁷⁴ Böylece Türk Dünyasında Nevruz Bayramının kutlanması esnasında çocukların icra ettikleri koşukların benzerlik taşıdığı anlaşılmaktadır. Yine bu bölümde toy merasimlerinden verilen örneklerin bir kısmının çocuk folkloru ile alakası olduğu görülmektedir. Böylece büyüklerin çocuklar için gerçekleştirdiği çeşitli toy merasimlerinin de birbirleriyle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.²⁷⁵ Bu bölümdeki “Ana Nağmeleri” örneklerinin de anne tarafından çocuklar için söylenen koşuklar olarak değerlendirilmesi mümkündür.²⁷⁶ Bu ciltte uşaq folkloru başlığı altında ele alınan türler ise “Beşik Nağmeleri” (leyleler), “Dilaçmalar”,

---

Bakı: Seda Neşriyatı, 2003; a.g.e. IX. Cilt: Gencebasar Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2004; Firidunbey Köçerli. *Balalara Hegüyye*. (II. Baskı) Bakı: Kençlik Neşriyat, 1972.

²⁷⁰ *Azərbaycan Folkloru Antologiyası*’nın IV. , V. , VI. , VIII. , IX. ciltlerinde Nağıllar ve Tapmacalar çocuk folklorundan ayrı olarak ele alınmıştır. III. ciltte ise Nağıllar, doğrudan çocuk folkloru içerisinde ele alınmıştır.

²⁷¹ a.g.e. III. Cilt: Göyçe Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 1999, ss. 560-625

²⁷² a.g.e. ’nin IV. , V. , VI. , VIII. , IX. ciltlerinde bu türler çocuk folkloru dışında değerlendirilmiştir.

²⁷³ a.g.e. III. Cilt: Göyçe Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 1999, ss. 679-751.

²⁷⁴ *Azərbaycan Folkloru Antologiyası*. IV. Cilt: Şeki Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2000, s. 56; *Azərbaycan Folkloru Antologiyası*. VI. Cilt: Şeki Folkloru II. Cilt. Bakı: Nurlan Neşriyatı, 2002, s. 42.

²⁷⁵ a.g.e. IV. Cilt, ss. 67-76.

²⁷⁶ a.g.e. IV. Cilt, s. 83.

“Ölretmeler”, “Öçeşmeler”, “Düzgüler”, “Dolamalar”, “Uşaq Oyun-Temaşaları”, “Sanamalar-Oyun Nağmeleri”, “Yanıltmaçlar”, “Tapmacalar”, “Açmaçalar”.²⁷⁷

V. ciltte tapmacalar ve nağıllar çocuk folkloru dışında değerlendirilmiş, uşaq folkloru başlığı altında “Leyleler”, “Nazlamalar”, “Deyimler”, “Sanamalar”, “Atmaçalar”, “Garavelli”, “Yanıltmaçlar”, “Oyunlar”, “Öyüdlər”, “Söylençler” gibi türler ele alınmıştır.²⁷⁸

VI. ciltte de tapmacalarla nağıllar uşaq folkloru dışında tutulmuş, uşaq folkloru müstakil başlığı altında “Laylalar” (beşik nağmeleri), “Oxşatmalar” (nazlamalar), “Uşaq Nağmeleri”, “Sanamalar”, “Yanıltmaçlar”, “El Barmakları Hakkında Deyim”, “Kargä Dili” gibi malzemeler değerlendirilmiştir.²⁷⁹

VIII. ciltte benzer bir biçimde, tapmaca, nağıllar ve atalar sözi uşaq folklorundan ayrı olarak ele alınmış ve uşaq folkloru başlığı altında “Sanamalar”, “Düzgüler”, “Yanıltmaçlar”, “Oyunlar” incelenmiştir.²⁸⁰

IX. ciltte nağıllar, tapmacalar, atalar sözleri ve tapmacalar uşaq folkloru dairesi dışında tutulmuş, uşaq folkloru sahası içerisinde “Oyun-nağmeler”, “Sanamalar”, “Düzgüler”, “Dolamalar”, “Cırnatmalar”, “Yanıltmaçlar”, “Nazlamalar”, “Laylalar” ve “Oyunlar” değerlendirilmiştir.²⁸¹

Ramazan Kafarlı'nın “Uşaq Folklorunun Hüsusiyyətləri”, “Uşaq Folklorunun Tasnifatı”, “Azerbaycan-Türk Uşaq Folklorunun Janr Sistemi ve Poetik Strukturu”²⁸² adlı incelemelerinde de Azerbaycan uşaq folklorundaki türlerle ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Burada araştırmacı Azerbaycan çocuk folklorundaki türleri “Dilaçmalar” (Öyretmeler), “Uşaq Nağmeleri”, “Çağırışlar-Müraciətlər”, “Sanamalar”, “Oyun-temaşalar”, “Öçeşmeler”, “Oyun-tapmacalar”, “Eyləndirmələr”, “Oxşamalar”,

²⁷⁷ a.g.e. IV. Cilt, ss. 383-436.

²⁷⁸ a.g.e. V. Cilt: Karabağ Folkloru. ss. 370-390.

²⁷⁹ a.g.e. VI. Cilt: Şeki Folkloru, II. Cilt. Bakı: Nurlan Neşriyatı, 2002, ss. 89-100.

²⁸⁰ a.g.e. VIII. Cilt: Ağbaba Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2003, ss. 383-399.

²⁸¹ a.g.e. IX. Cilt: Gencebasar Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2004, ss. 452-480.

²⁸² <http://www.azmif.net> internet sitesinde yer alan “uşaq folkloru” bölümünde yer alan bu incelemeler, yazarın çocuk folkloru üzerine kaleme aldığı *Azerbaycan Uşaq Folkloru ve Poetikası* adlı çalışmanın küçük birer özeti niteliğindedir. Erişim tarihi: 12 Ağustos 2009.

“Yanıltmacılar”, “Laylalar”, “Düzgüler”, “Tapmacalar”, “Uşaq Nağılları”, “Atalar Sözü”, “Meseller”, “Beşik Mahnıları”, “Dolamalar”, “Zarafatlar”(Uşaq Yumoru), “Acıtmalar”, “Uşaq Yumoru”, “Oyun Uşaq Folkloru”, “Söz Oyunları” şeklinde belirlemiştir.²⁸³

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisinde ise çocuk folkloru malzemesi olarak adı geçen ürünlerden “Sınamalar”, “Sayğaçlar” saymacaları, “Uşaq Neğmeleri” ve “Uşaq Nağılları” çeşitli tören ve merasimlerde okunan şiirleri, “Nazlamalar”, “Arzulamalar”, “Okşamalar”, “Beslemeler” çocuk okşamalıklarını ve sevmeceleri; “Çaşdırmalar” yanıltmacaları, “Düzgüler” tekerlemeye yakın özellikleri olan ritmik şiirleri, “Tapmacalar” bilmececiği, “Laylalar” ve “Nenniler” ninnileri “Yanıltmacılar”, “Molla Nasreddin Fıkraları” fıkraları “Nesihetler” nasihat ve öğüt sözlerini karşılamaktadır.²⁸⁴ Bunların yanında bir de “Acıtmalar” adı verilen bir grup vardır. G. Azerbaycan’da sevmecce-okşamalıkların “Nazlama” adını aldığı bilinmektedir.²⁸⁵

Bunların dışında, çocuklarla ilgili adet ve inanmalar, ırım sınırlar, merasimler üzerine de incelemeler yapılmalı ve Azerbaycan çocuk folkloru geniş bir bakış açısıyla ele alınıp değerlendirilmelidir.

I.5.6. Türkiye Çocuk Folkloru

Türkiye’de çocuk folkloru üzerine yapılan çalışmalarını “Giriş” kısmında ayrıntılı olarak tanıtmış ve Türkiye’de çocuk folkloru ile ilgili yapılmış müstakil çalışmaların sayısının çok az olduğunu söylemiştik. Türkiye’de, çocuk folkloru ürünleri üzerine ve parça parça türler üzerine yapılan çalışmalar neticesinde, çocuk folkloru ile ilgili çeşitli değerlendirmeler yapmamız mümkündür.

Türkiye’de çocuk folkloru ile ilgili yapılmış müstakil çalışmalar olarak Ali Abbas Çınar’ın *Muğla Çocuk Folkloru* adlı kitabını, Sinan İmamoğlu’nun *Van Çocuk Folkloru* ve Münir Cerrahoğlu’nun *Çankırı Çocuk Folkloru* adlı yüksek lisans tezlerini, önemine binaen burada tekrar zikretmeyi uygun görüyoruz. Türkiye sahasında bu

²⁸³ <http://www.azmif.net> internet kaynağındaki uşaq folkloru bölümü. Erişim tarihi: 12 Ağustos 2009.

²⁸⁴ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi*. Azerbaycan Türk Edebiyatı I. Cildi (1. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, ss. 184-185.

²⁸⁵ Suphi Saatçi. *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul: Fuzuli Yayınları, 1994, s. 25.

çalışmalarla çocuk folkloruna dikkat çekilerek çocuk folklorunun sınırları çizilmeye çalışılmış ve çocuk folklorundaki türler noktasında önemli değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin Ali Abbas Çınar, çocuk folklorunun türleri hakkında eserinde şunları söylemiştir: “Çocuk folkloru; içinde toplumsal değerleri ve sözlü tarihin birçok ögesini de barındırma özelliğine sahiptir. Kanaatimizce çocuk halk kültürü içerisinde; geçiş döneminin ilk basamakları doğum ve sünnet, çocuk oyunları, geleneksel çocuk oyunları, tekerlemeler, bilmeceler, yanılmacalar, ninniler, masallar vb. yer alır.”²⁸⁶

Çınar çalışmasında ayrıca “Oyunlar”, “Tekerlemeler”, “Bilmeceler”, “Yanıltmaçlar”, “Masallar”, “Oyuncaklar” başlıkları altında, çocuk folklorundaki bu malzemeleri ayrıntılı olarak değerlendirmiş ve böylece çocuk folklorundaki türleri belirlemeye çalışmıştır.

Sinan İmamoğlu ise *Van Çocuk Folkloru*²⁸⁷ adlı yüksek lisans tezinin birinci bölümünde “Çocuk ve Hamile Kadınla İlgili İnanışlar” başlığı altında, çocuğun doğumu öncesi ve doğum sonrasındaki uygulamaları, inançlar ve pratikleri ele almış, ikinci bölümde ise “Sözlü Gelenek Eserleri” başlığı altında, derlenen masal, bilmece ve ninni örneklerini aktarmıştır. İmamoğlu tezinin üçüncü bölümünü “Çocuk Oyunları”na ayırmıştır. İmamoğlu böylece çocuk folkloru içerisine “Çocuk Doğum Folkloru”, “Masal”, “Bilmece”, “Ninni” ve “Oyun” gibi türleri dahil etmiştir.

Çalışmasını “Çankırı’da çocuk doğumundan önce başlayıp, gençlik dönemine (14-16 yaş) kadar geçen süreçte yapılan uygulamaları, merasimleri, adetleri, çocuk oyunlarını, masallarını, ninnilerini araştırarak Çankırı çocuk folklorunun Çankırı folkloru ve Türk folklorundaki yeri ve önemini belirtmeye çalıştık.”²⁸⁸ şeklinde tanıtan Münir Cerrahoğlu ise çalışmasının birinci bölümünde “Çocuk Doğumu Öncesinde ve Sonrasında Yapılan Uygulamalar”ı ele almıştır. İkinci bölümde “Çocuk Hastalıkları” başlığı altında çocuklarda görülen hastalıkları ve bunlara yönelik uygulanan geleneksel yöntemleri değerlendiren Cerrahoğlu bu bölümde, çocuk tababet folklorunu ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiştir. Üçüncü bölümde “Çocuk Yetiştirme Geleneği” üzerinde

²⁸⁶ Ali Abbas Çınar. *Muğla Çocuk Folkloru*. Muğla: Karaca Ofset, 2008, s. 1.

²⁸⁷ Sinan İmamoğlu. *Van Çocuk Folkloru*. Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.

²⁸⁸ Sinan İmamoğlu. *a.g.e.* s. 2

duran Cerrahoğlu, bu bölümde çocuğun ilkokula başlaması ve mektebe verilmesi sırasındaki merasimler üzerinde durmakta ve bunların folklorik özelliklerini değerlendirmektedir. Tezin dördüncü ve son bölümünde ise “Sözlü Gelenek Eserleri” başlığı altında, Çankırı çocuk folkloruna dair yöreden derlenmiş olan ninniler, bilmeceler, yanılmaçlar, tekerlemeler ve oyun türküleri, masallar, alkışlar, kargışlar ve çocuk oyunlarını aktarmıştır. Böylece Münir Cerrahoğlu, çalışmasında çocuk folkloru türleri olarak “Çocuk Doğum Folkloru”, “Çocuk Tababet Folkloru”, “Ninniler”, “Bilmeceler”, “Yanılmaçlar”, “Tekerlemeler ve Oyun Türküleri”, “Masallar”, “Alkışlar ve Kargışlar”, “Çocuk Oyunları”nı belirlemiştir.²⁸⁹

I.5.7. Diğer Türk Boylarında Çocuk Folkloru

Başkurlarda çocuk folkloru “Bala Folkloru” şeklinde ifade edilmektedir. Çocuk folkloru Başkurt Türklerinde üçe ayrılarak incelenmektedir: 1. Eseler Poeziyahı 2. Balalar Avız-Til İjadı 3. Uyn Folkloru. “Eseler Poeziyahı” çocuk için söylenen şiirleri, ninnileri, çocuk yıkanırken veya çocukla oynarken söylenen şiirleri içine almaktadır. “Balalar Avız-Til İjadı” içerisinde bilmeceler ve dile bağlı ürünler yer almaktadır. Çocukların hayvan seslerini taklit ederek söylediği şiirler, halk hayatına, çeşitli bitki ve hayvanlara dair taklitler, yanılmaçlar da bu grup içerisinde değerlendirmektedir. “Uyn Folkloru” grubu ise çocuk oyunları, oyunda ebe seçimi sırasında ve oyunu bozanları cezalandırmak için söylenen şiirler bu grup içerisinde yer alır.²⁹⁰

Karaçay-Malkar Türklerinin folklorunda “Çomakla” masalları, “Nart Sözlere” atasözlerini, “Beşik Cırla” ninnileri, “Alğışlar” duaları, “Elberler” bilmeceleri, “Çocuk Utandıran Şarkılar” okşamaları, “Nart Sözlere” atasözlerini karşılamaktadır.²⁹¹

Karakalpakların çocuk folkloru “Balalar Edebiyatı” ve “Balalar Folkloru” adını almaktadır. Karakalpakların “balalar folkloru”nda yer alan türler ise; 1. Halık Kosıkları (halk koşukları), 2. Ertak (masal), 3. Añız (Efsane), 4. Janılpaş (yanılmaca), 5. Jumbak (bilmece), 6. Nakıl hem Makal (atasözü-deyimler), 7. Epos (destanların çocuklarla ilgili

²⁸⁹ Münir Cerrahoğlu. *Çankırı Çocuk Folkloru*. Yüzyüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.

²⁹⁰ İ. F. Felevetdinov-vd. *Balalar Folkloru: Bala Sak-Uynap-Kölöp Üser Sak*. Öfö: Başkörtoston Kitap Neşriyeti, 1994, s. 3.

²⁹¹ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi*. Karaçay-Malkar Türk Edebiyatı Cildi (22. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 47-50.

olan kısımları) şeklinde ifade edilmektedir.²⁹² Türkiye dışındaki Türkler Ansiklopedindeki bilgilere göre ise Jumbaklar” bilmeceleri, “Ertegiler” masalları, “Heyye-Heyye”ler ninnileri, “Salt-Destür Kosıkları” örf-adet şiirlerini, “Yaramazan Kosıkları” Ramazan manilerini, “Anekdotlar” fıkraları, “Halık Nakıl-Makalları” atasözlerini, “Termeler” öğüt sözlerini, “Kıska Gürringler”, “Angızlar” kısa hikayeleri karşılamaktadır.²⁹³

Başkurtların “Bala-Sağa Folklorı” dedikleri çocuk folkloru sahasındaki türleri ise “Bala Yola Folkloru” (çocuk gelenek-görenek folkloru), “Doğum Yırları”, Akıyattar, Oyun Takmaktar (oyun şiirleri), “Yomaktar-Tabışmaktar” (bilmeceler-bulmacalar), Makaldar (atasözleri), “Ayteşmaktar” (sayışmacalar), “Kölamastar” (fıkra), “Akıyattar (masallar) şeklinde ifade edilmektedir.²⁹⁴

Kumuk Türklerinde çocuk folklorunun karşılığı olarak “Yaşlanı Folkloru” kullanılmakta ve bu başlık altında “Beşik Yırlar-Kakaklar (beşik nağmeleri-ninnileri), Oyunlar, “Yumunçaklar” (saymaca-tekerlemeler) gibi türlerin adı geçmektedir.²⁹⁵

Uşaq Neğmeleri”, “Çaşdırmalar”, “Mövsüm Nağmeleri”, “Mart Nağmeleri” çocuk koşuklarını, “Sanamalar” saymacaları, “Bala Yırları”, “Laylalar” ve “Ayneniler” ninnileri, “Yanıltmacalar” yanıltmacaları, “Atalar Sözü ve Aytımlar” atasözü ve deyimleri,”Nesihetler” öğüt sözlerini, “Şeremazan” Ramazan manilerini, “Nasrettdin Oca” ve “Molla Nesreddin” fıkraları karşılamaktadır.

Bu bölümde Türk boylarının çocuk folkloru üzerinde yapılan çalışmalardan yola çıkılarak bir takım tespitlerde bulunmuş ve bu konuda genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Ancak Uygur Türkleri, Sibiry Türkleri vd. bazı sahalar hakkında, kaynak temini ve benzeri imkansızlıklar nedeniyle bilgi verilememiştir.

---

²⁹² İsmail Kurbanbaev. *Karakalpak Balalar Edebiyatı Tarihiyının Oçerki*. Nökis: Karakalpakistan Basması, 1974, s. 11.

²⁹³ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi*. Karakalpak Edebiyatı Cildi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

²⁹⁴ a.g.e. Başkurt Edebiyatı I. Cildi (29. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2004, s. 248.

²⁹⁵ a.g.e. Kumuk Türk Edebiyatı Cildi (20. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 81-86.

İKİNCİ BÖLÜM:

ÖZBEK ÇOCUK FOLKLORUNDA TÜRLER

Özbeklerin köklü tarihi ve kültürel zenginliklerine bağlı olarak gelişen ve “Halk Ağzaki İcadi” (Halk Sözlü Üretimi) adıyla anılan sözlü gelenekleri, asırlar boyunca olgunlaşarak günümüze kadar ulaşmıştır. Genel olarak Özbek folkloru içerisinde, bu zengin gelenekten beslenerek varlığını sürdüren “Özbek Çocuk Folkloru” da kendine has özellikleri ve türleriyle, zengin bir araştırma ve inceleme sahası olarak dikkat çekmektedir. Büyük bir kısmı kayıt altına alınmış bulunan bu zengin kültürü incelemek ve onun varlığını ortaya koymak yalnızca Özbek Türklerinin folkloru için değil, genel olarak Türk dünyası folkloru bakımından da büyük öneme sahiptir.

Özbek çocuk folkloru, genel olarak Özbek folkloru içerisinde, eski devirlerde meydana gelmiş ve asırlar devamında yeni renkler ve şekiller altında gelişerek varlığını sürdürmüş, günümüze kadar ulaşmış zengin, kendine has yapısal özellikleriyle dikkat çeken sistematik bir folklor sahasıdır.²⁹⁶ Bu folklor sahasında üretilmiş çeşit çeşit malzeme, Özbek folklorunda rengârenk ve çocuklara mal olmuş türlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çeşit çeşit malzeme ve rengârenk türlerin kendilerine has hususiyetleri ve yapısal özellikleri bulunmaktadır. Çocukların sosyal hayat içerisindeki durumunu, çocukların kültür içerisindeki yerini ve kültür üretmedeki pozisyonlarının anlaşılması için de oldukça önemli olan bu folklor malzemeleri, her şeyden önce çocukların “sanat” ve “estetik” noktasındaki becerilerinin ve icracılıklarının en güzel yansımaları olarak, üzerinde durulmaya ve incelenmeye değer folklor ürünleridir.

Bir sahanın bilimsel olarak incelenip araştırılması, terim-tanım-tasnif noktasından hareket ederek daha önce yapılan çalışmaları değerlendirilmesi ve bunların daha da olgunlaştırarak söz konusu sahadaki çalışmaların geliştirilmesi esasına dayanmalıdır. Biz de bu temel düşünceyle Özbek çocuk folklorundaki türleri bir tasnife tabi tutmak, bu türler altında vücuda gelmiş bulunan malzemeyi incelemek ve bir genel sonuca ulaşmayı planladık. Bu temel düşünceyle, çalışmamızın bu bölümünde “Özbek

---

²⁹⁶ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okituvçi Neşriyatı, 1985, s. 23.

Çocuk Folklorunda Türler” konusu değerlendirilecektir. Özbek çocuk folklorunda tür konusu, diğer boylarda olduğu gibi, bu konudaki çalışmaların henüz yeterli olgunluğa ulaşmaması nedeniyle, şimdilik karmaşık bir görüntü içerisindedir. Bu bölümde Özbek çocuk folkloru ile ilgili yapılmış çalışmalardan ve derlenmiş-yayınlanmış malzemeye ulaşabildiklerimizden yola çıkılarak makul ve üretici-icracı merkezli bir tasnif oluşturmaya çalışılacaktır.

Özbek çocuk folkloru malzemesi üzerine yaptığımız tasnife geçmeden önce, bu konuda daha önce yapılan tasnif çalışmalarını tanıtmak ve ulaşabildiğimiz malzemenin türler düzeyindeki durumunu aktarmamız gerekmektedir. Özbek çocuk folklorunun türleri üzerine bilimsel olarak çalışmış olan iki araştırmacıdan Ğani Cahangirov’un *Özbek Balalar Folklori*²⁹⁷ ve Ahuncan Safarov’un *Özbek Balalar Poetik Folklori*²⁹⁸ adlı çalışmalarında türler noktasındaki değerlendirmeler büyük oranda birbirine benzemektedir. Ahuncan Safarov kitabını Ğani Cahangirov’dan daha sonra yazmış ve türlerin tasnifinde teorik olarak Ğani Cahangirov’un düşüncelerini kısmen geliştirerek tekrar etmiştir. Yine türlerin tasnifi meselesinde *Bayçeçek*²⁹⁹ ve *Çittigül*’deki³⁰⁰ çocuk folkloru malzemelerin verilme sırası, Sabit Avezov’un *Sanama Canri Tabiati va Badiiyati*³⁰¹ ve Nigara Safarova’nın *Özbek Balalar Oyun Folklori Tabiati*³⁰² adlı kitaplarında kitapların kurgulanışı, dolaylı da olsa, Özbek çocuk folklorunun türleri ile alakalı çalışmalar olarak düşünülebilir. Biz de ortaya koyduğumuz tasnifi oluştururken, temel olarak bu eserlerdeki teorik bilgilerden, çalışmalardaki tür sıralamalarından ve kitap kurgularından, ek olarak da aktarılan malzemelerden mümkün olabildiğince faydalanmaya çalıştık. Bu sebeple, önce söz konusu çalışmalardaki tasnif denemeleri hakkında bilgi verilecek, daha sonra özgün tasnifimiz sunulacak ve son olarak, yaptığımız tasnifteki türlerle ilgili gerekli görülen yerlerde ayrıntılı bir şekilde çeşitli açıklamalar yapılacaktır.

---

²⁹⁷ Ğani Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1975.

²⁹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985.

²⁹⁹ Ahuncan Safarov-Kamal Açılov. *Bayçeçek*. Taşkent: Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984.

³⁰⁰ Yoldaş Sultanov-vd. *Çittigül*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1992.

³⁰¹ Sabit Avezov. *Sanama Canri Tabiati va Badiiyati*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008.

³⁰² Nigara Safarova. *Özbek Balalar Oyun Folklori Tabiati*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008.

Özbek çocuk folklorundaki türler hakkında bilgi veren ilk araştırmacı Ğani Cahangirov'dur. Yazar *Özbek Balalar Folklori* adlı çalışmasında, çocuk folklorundaki türleri allalar, ertaklar, koşıklar, termeler, tapışmaklar şeklinde ifade etmektedir.³⁰³ Aynı çalışmanın 14. sayfasında ise eldeki malzemedeki yola çıkarak Özbek çocuk folklorunu beş ana grup altında incelemenin uygun olduğunu belirtmiştir. Ğani Cahangirov'un çalışmasında incelediği türler şu şekildedir:³⁰⁴

1. Beşik Koşıkları

1.1. Allalar (Ninniler)

1.2. Avutmaçaklar (Avutma Sözlere)

1.2.1. Beşiĝe Koyma ve Beşikten Almada Söylenen Avutmaçaklar

1.2.2. Çocuĝun Diş Çıkarması, Yürümesi vb'de Söylenen Avutmaçaklar

1.2.3. Vücut Organlarını ve Çeşitli Nesnelere Tanıtıcı Avutmaçaklar

1.3. Makal, Metel ve İbret-Öĝüt Sözlere (Atasözü-Deyim ve İbret-Öĝüt Sözlere)

1.3.1. Makal (Atasözü)

1.3.2. Metel (Deyim)

1.3.3. İbret-Öĝit Sözlere (İbretli Öĝüt Sözlere)

1.3.3.1. İbret Öĝit Sözlere

1.3.3.2. Vakebend İbret Öĝit Sözlere (Kıssadan Hisseler/Öĝüt ve Nasihat Amacıyla Bir Sözü Olay Çevresinde Anlatma)

2. Balalar Ertakları (Çocuk Masalları)

2.1. Terbiyeviy Ertaklar (Eĝitici Masallar)

2.2. Ermak-Ertaklar (Eĝlenme ve Güzel Vakit Geçirme Amaçlı Masallar)

3. Tez Aytışlar, Tapışmaklar ve Söz Oyunları (Tekerlemeler, Bilmeceler ve Söz Oyunları)

3.1. Tez Aytışlar (Tekerlemeler)

3.1.1. Ses Tekrarına Dayalı Tekerlemeler

3.1.2. Kelime-Cümle Tekrarına Dayalı Tekerlemeler

³⁰³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1975, s. 4.

³⁰⁴ Bu tasnif, Ğani Cahangirov'un *Özbek Balalar Folklori* adlı çalışmasında incelediği türlerin tablolatırılmış halidir. Türler, söz konusu çalışmanın 13. ve 118. sayfaları arasında incelenmiştir.

- 3.1.3. Ses, Kelime ve Cümle Tekrarına Dayalı Tekerlemeler
- 3.1.4. Hazırcevaplılık Esasına Dayanan Söyleşmeli Tekerlemeler
- 3.1.5. Suretli Tekerlemeler (Resimli-Göstergeli Tekerlemeler)
- 3.2. Söz Oyunları (Söz Oyunları)
  - 3.2.1. Belirli Bir Sözün Türlü Manalarından Faydalanılarak Oluşturulan Anonim Söz Oyunları
  - 3.2.2. Bilmece Formundaki Söz Oyunları
  - 3.2.3. Bir ya da Daha Fazla Sözün Tekerlenmesiyle Ortaya Yeni Bir Anlamın Çıkarılması
- 3.3. Balalar Tapışmaları (Çocuk Bilmeceleri)
4. Balalar Koşukları (Çocuk Koşukları)
  - 4.1. Balalar Mehmet Koşukları(İş-Çalışma Konulu Çocuk Şiirleri)
  - 4.2. Fasl ve Merasim Koşukları(Mevsim ve Merasim Şiirleri)
  - 4.3. Bitki ve Hayvanlarla İlgili Koşuklar
  - 4.4. Bala Termeleri
5. Balalar Oyun Folklori (Çocuk Oyun Folkloru)
  - 5.1. Oyuna Çağırış
  - 5.2. Oyun Başı-Çek Taşlaş
  - 5.3. Sanak Termeleri (Oyun Saymacaları)
  - 5.4. Oyun Ahiri (Oyun Sonu)
  - 5.5. Oyunda Folklor Elementleri (Özbek Çocuk Folklorunda Oyun Çeşitleri ve Oynanış Şekilleri Hakkında Bilgiler)

Görüldüğü gibi Ğani Cahangirov'un tasnifinde temelde beşik koşukları, çocuk masalları, tekerlemeler-bilmeceler-söz oyunları, çocuk koşukları ve çocuk oyun folkloru gibi temel bir gruptandırmaya gidilmiştir. Ğani Cahangirov'un tasnifi, oldukça genel bir tasnif olarak dikkat çekmektedir. Bu sebeple, bu tasnif üzerine bir takım değerlendirmelerin, eklemelerin ve genişletmelerin yapılması gerekmektedir.

Ğani Cahangirov, ilk grup olan "Beşik Koşukları"nın içine ninnilerden çocuklarla ilgili gelenek-görenek folkloruna, atasözü ve deyimlerden ibretli öğüt sözlerine kadar pek çok türü dahil etmiştir. Oysa bu türlerin hepsini, ayrı ayrı

değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bunların hepsi, kendisine has özellikleriyle, üretim ve icrasındaki çeşitli farklılıklarla çocuk folkloru içerisinde ayrı birer tür olma niteliği taşımaktadır. Ayrıca burada, çocuk folkloru malzemesinin üretiminde büyüklerin etki derecesine dikkat çeken her hangi bir gruplandırma veya tasnif maddesi belirlenmemiştir. Bu ve benzeri sebeplerle biz, Özbek çocuk folklorunda ilk tasnif denemesi olan ve büyük öneme sahip olan Ğani Cahangirov'un tasnifinin genişletilerek yeniden değerlendirilmesinin gerekliliğine inanıyoruz. Ayrıca, Ğani Cahangirov'un "avutmaçaklar" başlığı altında değerlendirdiği çocuk folkloru malzemelerinin Ahuncan Safarov tarafından "aytım-alkışlar" grubu altında ele alındığı görülmektedir.

Ğani Cahangirov'dan sonra onun tasnifini genişleterek ortaya yeni bir tasnif koyan Ahuncan Safarov'un tasnifi, türler ve onların değerlendirilmesi bakımından daha geniş kapsamlı ve daha olgun bir nitelik taşımaktadır. *Özbek Balalar Poetik Folklori* adlı çalışmasının girişinde tasnif konusuna yer ayıran Ahuncan Safarov, tasnifini oluştururken çocuk folkloru ile ilgili Rus araştırmacıların ve diğer Türk Dünyası halkbilimcilerinin çalışmalarının yanında on yılı aşkın bir süredir derlenip toplanan Özbek çocuk folkloru malzemelerini de göz önünde tutarak kapsayıcı bir tasnif denemesi yaptığını belirtmektedir.³⁰⁵ Bu tasnifte ayrıca, Ğani Cahangirov'dan farklı olarak, çocuk folklorunda üreticilerin dikkate alındığı, türlerin icrasında büyüklerin veya çocukların etkilerine de temas edildiği görülmektedir.

Buna göre Ahuncan Safarov, Özbek çocuk folklorundaki türleri üç ana grup altında ele almayı uygun bulduğunu ifade etmektedir. Birinci grup "Analık Folklori" veya "Analarning Erkalavçi Poeziyasi" adı verilen ve "allalar", "aytım-alkışlar", "erkalamalar", "avutmaçaklar", "havzak-havzaklar", "kızıkmaçaklar" gibi türleri kapsayan gruptur.³⁰⁶ Bu grup da kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: "Beşik Koşıkları" ve "Süyiş Koşıkları". Beşik koşuklarının içinde allalar, çeşitli etnoğrafik inançlar ve bunlara bağlı ica edilen parçalar zikredilmektedir. Beşik koşukları olarak adlandırılan türler, çocuğun doğumundan 3 yaşına kadarki dönemde icra edilen türleri kapsamaktadır. Süyiş koşukları içerisinde de "erkalamalar", "avutmaçaklar", "havzak-

---

³⁰⁵ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1985, s. 18.

³⁰⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 19.

havzaklar”, “kızıkmaçaklar” yer almaktadır ve bu türler, çocuğun 11 yaşına kadarki döneminde büyükler tarafından icra edilmektedir.³⁰⁷ Birinci ana grupta yer alan türlerin bütünüyle büyükler tarafından üretilip icra edilen türler olduğunu söylemek mümkündür. Biz tasnifimizde, türlerin sınırlarını tam olarak belirleme noktasında iyi bir gruplama yöntemi olmadığını düşündüğümüz için beşik koşukları veya süyiş koşukları tabirlerini kullanmak yerine her türü ayrı ayrı, büyüklerin ürettikleri türler bağlamında değerlendirmeyi uygun gördük.

İkinci ana grup ise “Mevsim ve Merasim Teraneleri” adıyla, çocukların mevsim ve merasimlere bağlı olarak üretilip icra ettikleri koşukları kapsayan gruptur. Bu guruptaki türlerin önce büyükler tarafından üretilip icra edildiği, sonradan çocukların folklor dairesine girdiği ve burada yaşatıldığı bilinmektedir.³⁰⁸ Bu sebeple, söz konusu gruptaki ürünleri hem büyüklerin hem de çocukların üretilip icra ettikleri ürünler olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Mevsim ve merasim koşukları grubu altında “bahar teraneleri”, “yaz ve güz teraneleri”, “kış teraneleri”, “yalınçaklar” ve “hüklmegiçler” yer almaktadır.

Ahuncan Safarov’un tasnifinde üçüncü ana grup ise “Balalar Oyunları Bilen Bağlık Poetik Canrlar” adı altında, çocukların oyun folkloruna bağlı olarak çeşitli şekillerde ürettikleri ve icra ettikleri türleri karşılayan grup olarak ifade edilmektedir. Bu grubun içerisinde “çarlamalar”, çeklaşmaçaklar”, “güldür-güpler”, “sanamalar”, “oyun-koşıklar”, “tarkalış koşıkları”, “tez aytışlar”, “çandışlar” gibi türler yer almaktadır. Dördüncü ana grup Balalar İcadkarlığı Özige Has Söz Sanatı Sıfatıda (Çocukların Kendilerine Has Söz Sanatı Yaratıcılığı ve Bunların Özelliklerine Dair) başlığı altında “kıkıldamalar”, “dörtlükler”, “arazlama ve yaraştırıcılar”, “sual-cevaplar” gibi türleri kapsamaktadır. Altıncı ve son ana grup ise Satirik ve Yumoristik Koşıkların Esasiy Hususiyatları (Hiciv-Yergi ve Mizah Unsurları Taşıyan Koşukların Genel Özellikleri) adıyla verilmiş ve bu gruba da “tegişmeçaklar”, “masharalamalar” dahil edilmiştir.³⁰⁹ Son üç grup, çocuk folklorunun en geniş sahası olarak Ahuncan

---

³⁰⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 20.

³⁰⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 20.

³⁰⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 20-24.

Safarov tarafından “Balalık Koşıkları” adıyla da anılmaktadır.³¹⁰ Bu son üç gruptaki türlerin bütünü, çocuklar tarafından üretilip icra edilen ürünlerden oluşmaktadır.

Kısacası Ahuncan Safarov’un tasnifi, Ğani Cahangirov’un tasnifinin ve diğerk bazı tasniflerin temel alınmasıyla beraber, geliştirilmiş ve olgunlaştırılmış bir tasnif olarak dikkat çekmektedir. Bu tasnif, genel hatlarıyla üretici ve icracının kim olduğun temel alınmasıyla şekillenmiş bir tasnif olarak dikkat çekmektedir. Ancak bu tasnifte bilmecelelere herhangi bir şekilde yer verilmemiş, tekerleme gibi türlerde büyüklerin tesirine dikkat çekilmeyerek çocukların ürettiğı ürünler kapsamında değerlendirilmiştir. Aytım-alkışlar adı altında verilen ürünlerin hangi türleri kapsadığı ve bunların tam olarak hangi gruba dahil edileceğı gibi konular da tam olarak aydınlatılmış değildir. Bu gibi problemler dışında Ahuncan Safarov’un tasnifi, bugüne kadar Özbek çocuk folklorunda türler üzerine hazırlanmış en geniş kapsamlı ve en başarılı tasnif olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu tasnifin tablolastırılmış hali şu şekildedir:

1. Balalarını Erkalavçi Özbek Halk Koşıkları (Çocukları sevme-şımartma amaçlı söylenen ürünler)

1.1. Beşik Koşıkları-Allalar (Beşik Koşukları-Ninniler)

1.1.1. Parakende Allalar (Doğaçlama-Konusuz Ninniler)

1.1.2. Vakebend Allalar (Olaylı-Konulu Ninniler)

1.1.3. Avalavçi Allalar (Avutma Maksatlı Söylenen Ninniler)

1.1.4. Maişiy Allalar (Sosyal Hayatı Konu Alan Ninniler)

1.1.5. Tarihi Allalar (Tarihi Olayları-Meseleleri Konu Alan Ninniler)

1.2. Aytım-Alkışlar (Alkışlar, Dualar ve Törenselle Metinler)

1.3. Süyiş Koşıkları (Sevme-Okşama Sözleri)

1.3.1. Erkalamalar

1.3.2. Avutmaçaklar

1.3.3. Havzak-Havzaklar

1.4.4. Kızıkmaçaklar

2. Özbek Balalar Kalenderi ve U Bilen Bağlık Ayrim Canrlar (Özbek Çocuk Folklorunda Takvim-Mevsim ve Törenlere Bağlı Türler)

---

³¹⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 21.

- 2.1. Bahar Teraneleri
- 2.2. Yaz ve Güz Teraneleri
- 2.3. Kış Teraneleri
- 2.4. Yalınçaklar
- 2.5. Hükmeleşmeler
3. Balalar Oyunları Bilen Bağlık Poetik Canrlar ve Ularının Spetsifikası (Çocuk Oyunlarına Bağlı Olarak Üretilen Türler)
  - 3.1. Çarlamalar (Oyuna Çağırış Tekerlemeleri)
  - 3.2. Çeklaşamaçaklar (Oyun Başı Tekerlemeleri-Sayışmacalar)
  - 3.3. Güldür-güpler
  - 3.4. Sanamalar (Tekerlemeler)
    - 3.4.1. Vakebend Sanamalar (Belirli Bir Konusu Olan Tekerlemeler)
    - 3.4.2. Kümülatif Sanamalar (Tertipsiz Tekerlemeler)
    - 3.4.3. Sökme Sanamalar (Anlamsız Tekerlemeler)
  - 3.5. Oyun-Koşıklar (Oyun-Koşuklar)
  - 3.6. Tarkalış Koşıkları (Dağılma Koşukları)
  - 3.7. Söz Oyunları(Söz Oyunları)
    - 3.7.1. Tez Aytışlar (Tekerlemeler)
    - 3.7.2. Çandışlar (Söz Yarıştırmaları)
      - 3.7.2.1. Suni Diyalog Şeklindeki Çandışlar
      - 3.7.2.2. Tabii Diyalog Şeklindeki Çandışlar
      - 3.7.2.3. Aldanmaçak-Çandışlar
      - 3.7.2.4. Kıştırma Çandışlar
4. Balalar İcadkarlığı Özige Has Söz Sanatı Sıfatıda (Çocukların Kendilerine Has Söz Sanatı Yaratıcılığı ve Bunların Özelliklerine Dair)
  - 4.1. Kıkıldamalar
  - 4.2. Dörtlükler
  - 4.3. Arazlama ve Yaraştırıcılar
  - 4.4. Aytışuvlar/Sual-Cevaplar Soru Cevap Şeklindeki Söyleşmeler)
5. Satirik ve Yumoristik Koşıkların Esasiy Hususiyatları (Hiciv-Yergi ve Mizahi Koşukların Genel Özellikleri)

5.1. Tegişmeçaklar

5.1.1. Lakab Tegişmeçaklar

5.1.2. Portret Tegişmeçaklar

5.1.3. Epigrama-Tegişmeçaklar

5.1.4. Uyaltıruvçi Tegişmeçaklar

5.2. Masharalamalar

Ahuncan Safarov ve Kamal Açilov tarafından hazırlanan *Bayçeçek*'teki çocuk folkloru ürünlerinin aktarılma sırası bilimsel bir tasnifi ifade etmese de, türlerin belirlenmesinde aydınlatıcı bir özellik taşımaktadır. Ahuncan Safarov tarafından hazırlanan kitaptaki sıralama, büyük oranda Ahuncan Safarov ve Ğani Cahangirov'un yukarıda aktarılan tasniflerine uygun olarak düzenlenmiştir. Ancak bu sıralama, büyüklerin ve çocukların, türlerin oluşumu üzerindeki etkisi veya konumunu aydınlatacak bir özellik taşımamaktadır. Özbek çocuk folkloru malzemelerinden seçilen ürünler, *Bayçeçek* adlı eserde şu sıraya göre verilmiştir:

1. Beşik Koşıkları

1.1. Allalar

1.2. Aytım-Alkışlar

2. Süyiş Koşıkları

2.1. Erkalamalar

2.2. Avutmaçaklar

2.3. Havzak-Havzaklar

2.4. Kızıkmaçaklar

3. Mavsım ve Marasım Teraneleri

3.1. Kış Tarifindeki Koşuklar

3.2. Bahar Tarifindeki Koşuklar

3.3. Yaz Tarifindeki Koşuklar

3.4. Yalınçaklar

3.5. Çeşitli Doğa Olaylarıyla İlgili Teraneler

4. Hükmlagiçler

5. Korıkçılık Davetleri (Çalışma-İş Koşukları)

6. Koşık Oyinga Çarlaydı (Oyun Folkloruna Bağlı Olarak Oluşan Türler)

- 6.1. Çarlamalar
- 6.2. Çeklaşmaçaklar
- 6.3. Güldür-güpler
- 6.4. Sanamalar
- 6.5. Aytışma Oyunlar
- 6.6. Oyun-Koşıklar
- 6.7. Tarkaliş Koşıkları
- 6.8. Çandışlar
- 6.9. Aldanmaçaklar
- 6.10. Arazlamalar
- 6.11. Yaraştırğaçlar
- 6.12. Tez Aytışlar

7. Türlü Koşıklar

- 7.1. Kıkıllamalar
- 7.2. Aytışuvlar (Söyleşmeler-Atışmalar)

8. Balalar Repertuarıdaki Ötmiş Davr Koşıkları (Çocukların Repertuarındaki Eski Zaman Koşıkları)

9. Balalar Repertuarıdaki Sovet Davr Koşıkları (Çocukların Repertuarındaki Sovyet Devri Koşıkları)

10. Uzun Koşıklar

11. Satirik ve Yumoristik Koşıklar (Yergi, Alay ve Mizahi Koşıklar)

Görüldüğü gibi, *Bayçeçek*'te çocuk folkloru ürünlerinin verilme sırasında da belli başlı gruplar altında bir genel tasnif söz konusudur. Burada büyüklerin çocuk folkloru malzemeleri üzerindeki tesiriyle veya çocukların folklor üreticiliği-icracılığı ile ilgili bir madde yoktur. Ayrıca biz, 8. ve 9. tasnif maddesindeki “çocukların repertuarındaki eski zaman koşıkları” ve “çocukların repertuarındaki Sovyet dönemi koşıkları” gibi bir tasnif maddesinin türleri ayırmada sağlıklı bir yöntem olduğunu düşünmüyoruz. Bu sebeple, ilerde yapacağımız tasnifte bu iki maddeye yer verilmeyecektir.

Çittigül'de de dağınık bir sıralama söz konusudur: “Çittigül” (Mevsim ve Merasimlere Bağlı Koşuklar), “Çakalakni Avutiş” (Bebeği Avutma), “Aytışuv”, “Heziller”, “Terme-Tegişmeçaklar”, “Seval-Cevaplar”, “Ramazan Koşıkları”, “Sanamalar”, “Oyunlar”, “Tez Aytış”, “Tapişmak Koşukları”, “Tapişmaklar” gibi başlıklar altında sunulan ürünlerin herhangi bir şekilde tasnifi yapılmamış, Özbek çocuk folkloru ürünleri dağınık bir sırayla verilmiştir.³¹¹

Kısacası, Özbekistan’da yapılmış söz konusu çalışmalarda ve tasniflerin bazılarında, çocuk folklorundaki ürünlerin-türlerin oluşumunda ve icrasında büyüklerin tesirinden bahsedilmemiş, bir kısmında ise büyüklerin tesirlerinin var olduğundan bahsedilmiş, bu konu hakkında çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Buna karşın; çocuk folkloru ürünleri tasnif edilirken, türlerin oluşumunda ve icrasında büyüklerin tesir ve konumuna herhangi bir şekilde dikkat çekilmemiştir. Bir başka ifadeyle, Özbek çocuk folklorundaki türlerin tasnif edilişinde, büyüklerin bu folklordaki etkisini ortaya koyan, büyüklerle çocukların üretimdeki ve icradaki pozisyonlarını ve derecelerini belirleyen bir tasnif anlayışına daha önce yer verilmemiştir. Bu sebeple çalışmamızda, Özbek çocuk folklorunda türlerin tasnifini “üretici bakımından”, yani icra ortamı bağlamında düzenlemeyi uygun görüyor ve tasnifimizi oluşturan üç ana grubun adını “Büyükler Tarafından Üretilen Türler”, “Büyükler ve Çocuklar Tarafından Üretilen Türler” ve “Çocuklar Tarafından Üretilen Türler” şeklinde belirlemeyi yerinde buluyoruz. Burada asıl maksadımız, elbette ki, çocuk folklorunun büyükler ve küçüklerin birlikte oluşturduğu malzemedan müteşekkil bir folklor sahası olduğunu vurgulamak, bu folklorlarda büyüklerin ve çocukların üretim ve icra pozisyonlarını ve etki derecelerini ortaya koymaktır.

Buna göre, Özbek çocuk folklorunda türler üzerine yapılan tasnif denemeleri neticesinde ve üzerinde durulan türler ışığında en uygun tasnifin, temelde bu üçlü sınıflandırma üzerinden yapılmasının yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda, mevcut malzeme ve çalışmalardan yararlanarak önerdiğimiz tasnif aşağıdaki gibidir:

---

³¹¹ Yoldaş Sultanov-vd. *Çittigül*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1992, s. 92.

- I. Büyükler Tarafından Üretilen Türler
  - I.1. Aytım-Alkışlar
  - I.2. Allalar
  - I.3. Erkalamalar
  - I.4. Avutmaçaklar
  - I.5. Kızıkmaçaklar
  - I.6. Havzak-havzaklar
  - I.7. Makal, Metel ve İbret-Öğüt Sözleri
  - I.8. Ertaklar
- II. Büyükler ve Çocuklar Tarafından Üretilen Türler
  - II.1. Tapışmaklar
  - II.2. Tez Aytışlar
  - II.3. Balalar Mihnet ve Mevsim-Merasim Koşukları
    - II.3.1. Mihnet Koşukları
    - II.3.2. Mevsim ve Merasim Koşukları
      - II.3.2.1. Bahar Teraneleri
      - II.3.2.2. Yaz ve Güz Teraneleri
      - II.3.2.3. Kış Teraneleri
      - II.3.2.4. Ya Ramazan Koşukları
  - II.4. Yalınçaklar
  - II.5. Hükmeğiçler
  - II.6. Aytışuvlar
- III. Çocuklar Tarafından Üretilen Türler
  - III.1. Balalar Oyunları
  - III.2. Çocuk Oyunlarına Bağlı Olarak Üretilen Türler
    - III.2.1. Çarlamalar
    - III.2.2. Çeklaşamaçaklar
    - III.2.3. Güldür-güpler
    - III.2.4. Sanamalar
    - III.2.5. Arazlama ve Yaraştırgıçlar
    - III.2.6. Tarkalış Koşukları

- III.2.7. Oyun-Koşuklar
- III.2.8. Söz Oyunları ve Çandışlar
- III.3. Satirik ve Yumoristik Koşuklar
  - III.3.1. Tegişmeçaklar
  - III.3.2. Masharalamalar
- III.4. Çeşitli Çocuk Koşukları
  - III.4.1. Kıkıllamalar
  - III.4.2. Dörtlükler

Yukarıdaki tasnifte yer alan maddeler, daha önce Özbek çocuk folkloru üzerine hazırlanmış olan ve bizim de ayrıntılı olarak tanıttığımız çalışmalar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Temelde söz konusu eserlerdeki türlerin hangi gruba dâhil edildiği dikkate alınmakla birlikte tarafımızca bir takım düzenlemeler de yapılmıştır. Hazırladığımız tasnif üretici ve icracı temelinde bir tasnif olduğundan, söz konusu çalışmalardaki tasnifler ve düzenlemeler, malzemenin-ürünün-türün kim veya kimler tarafından üretildiği-icra edildiği dikkate alınarak yeniden gruplandırılmış ve ortaya özgün bir tasnif çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ana hatlarını verdiğimiz türlerin yukarıdaki tasnif ediliş şekli, genel itibariyle üretici pozisyonundaki yaratıcının veya icracının kim olduğu esasına dayanmaktadır. Bunun yanında türleri nazım ve nesir gibi özellikleri bakımından, çocuğun gelişim dönemleri bakımından, ürünlerin yapı ve şekil özellikleri bakımından vb. gibi çeşitli şekillerde tasnif etmek de mümkündür. Örneğin “Latifeler” ve “Ertaklar” nesir hususiyetleri taşıyan düzyazı türlerdir. Bunun dışındaki ürünler ise genel olarak manzum özellik gösterirler.

Şimdi tasnifimizde yer alan türlerin tanımını ve özelliklerini, türlerin söz konusu üretici grupları altında neden ve ne şekilde değerlendirildiğine dair bilgileri tek tek ve detaylı olarak, örnekleriyle birlikte ele alalım.

II.1. Büyükler Tarafından Üretilen Türler

Büyüklerin çocukları için ürettikleri folklor malzemelerini ve bu malzemelerden oluşan türleri değerlendireceğimiz bu bölümde, çocuk folkloru türlerinden tamamen büyüklerin üretim ve icrasında gerçekleşen türler ele alınacaktır. Çocuk folklorunda büyüklerin etkisini ve ağırlığını daha önce çeşitli vesilelerle değerlendirdiğimiz için bunu tekrar ele almayı uygun görmüyoruz. Ancak bu gruptaki türlerin ne olduğunun ve büyüklerin bunların üretim ve icrasındaki etki derecesinin aydınlatılması gerekmektedir.

Büyüklerin çocuklar için ürettiği folklor malzemeleri ifadesinden; başta anne olmak üzere çocuğun ailesi ve sosyal çevresinin ortaya koyduğu malzeme anlaşılmalıdır. Çocuğu sevme, okşama, oyalama, avutma, uyutma vb. gibi fiziki ihtiyaçlarını giderme güdüsünün yanında onu çeşitli kötülük ve zararlardan koruma, ruh ve fizik olarak sağlıklı bir şekilde büyütme gibi istekler neticesinde ortaya konulan bu malzeme, çocuk folklorunun önemli bir bölümünü teşkil etmektedir.

Çocuğunu sağlıklı ve mutlu bir şekilde büyütüp yetiştirme, bu esnada onu çeşitli hastalıklardan ve zarar verici unsurlardan koruma görevini üstlenmiş bulunan anne ve diğer sosyal çevre, bu yükümlülüğü yerine getirişi sırasında pek tabii olarak folklor üretir. Daha önce belirtilen bu görevler ve bunların yerine getirilmesi esnasında çocuk folklorunda büyükler tarafından üretilen türler ortaya çıkmıştır. Özbek çocuk folklorunda büyüklerin bu bağlamda ürettikleri çocuk folkloru türlerini “Aytım-alkışlar”, “Allalar”, “Erkalamalar”, “Avutmaçaklar”, “Kızıkmaçaklar”, “Makal, Metel ve İbret-Öğit Sözleri” ve “Ertaklar” şeklinde sıralamak ve bu başlıklar altında inceleyip değerlendirmek mümkündür.

II.1.1. Aytım-Alkışlar

Bu bölümde, Özbek çocuk folkloru içerisinde yer alan, daha çok çocuğun doğumu öncesinden başlayıp yetişkinlik dönemine kadarki dönemi kapsayan süreçte büyükler tarafından üretilen, çocuklarla alakalı çeşitli inanmalar ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalar ele alınacaktır. Özbekler arasında çocuk folkloru ile alakalı olarak bir zamanlar var olan veya halen varlığını koruyan inanmalar ve bu inanmalara bağlı olarak gerçekleştirilen çeşitli ritüelleri “aytım-alkışlar” şeklinde ayrı bir başlıkta ele almamızın sebebi, bu ürünlerin halk edebiyatı malzemesinden çok halkbilimi

malzemesi olarak çeşitli inanç ve merasimlerden oluşmasından; bu sebeple farklı bir yaklaşımla değerlendirilmesine duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Bu yaklaşım neticesinde, Özbek çocuk folklorunda çocuklarla ilgili oluşan inançlar ve bu inançlar doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamalar, bu uygulamalarda icra edilen sözlü ürünler tasnifimizde büyükler tarafından üretilen türlerin ilk maddesi olarak “aytım-alkışlar” başlığı altında değerlendirilecektir

Ahuncan Safarov’un ifadelerine göre, Özbek çocuk folklorunda çocukların fiziki ve ruhi bakımdan sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi için icra edilen, çoğu çeşitli gelenek göreneklere bağlı olarak gerçekleştirilen ritüeller ve bu ritüellerde icra edilen sözlü ürünler hep birden aytım-alkış adını almaktadır. Çocuklar için anne ve diğer sosyal çevre bireyleri tarafından üretilen, birçoğu çeşitli inançlara ve törenlere bağlı olarak icra edilen dua ve iyi niyet niteliğindeki aytım-alkışlar³¹² daha çok çocuğun beşik döneminden başlayarak yetişkinlik dönemine kadarki süreçte düzenlenen çeşitli merasimlerde icra edilmektedir. Bu merasimlerde icra edilen aytım-alkışların genel amacı, çocuğun maddi ve manevi şer odaklarından korunarak sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesidir. Bu sebeple, bu sözlerin pek çoğu alkış-dua hükmünde tecelli etmektedir. Aytım alkışlar bir nevi iyi dileklerdir, kargışın karşısında çocuk için yapılan iyi niyet gösterileri ve dualardır.

Ğani Cahangirov ise aytım-alkış terimini kullanmamış, bunun yerine ırım-sırımları ve çeşitli toy-merasimlerde icra edilen ürünleri “avutmaçak” başlığı altında değerlendirmiştir. Ğani Cahangirov’un değerlendirmelerini dikkate alacak olursak, avutmaçak adı altında incelenecek malzeme, çocuk folklorunda türler bölümünde ele aldığımız, doğum folklorunun doğum öncesi, doğum esnası, özellikle de doğum sonrasında uygulanan gelenek, görenek, inanç ve ritüelleri karşılamakla birlikte çocuk tebabet folklorunu da içermektedir. Ayrıca avutmaçaklarda çocuğu bir şeyle meşgul etme, onunla iyi vakit geçirme, çocuğu avutma gibi bir amaç da güdülmektedir.³¹³ Çocukların gelişim dönemlerine bağlı olarak onu kötü ruhlardan korumak maksadıyla gerçekleştirilen tören, pratik ve ritüelleri de avutmaçak başlığı altında ele alan Ğani Cahangirov avutmaçakları, “büyüklerin çocukları eğlendirmek, avutmak, şımartmak

³¹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 44.

³¹³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 20-28.

maksadıyla söylediği sanatlı sözler” olarak tanımlamaktadır. Ahuncan Safarov, avutmaçaklar başlığı altında çocukların kötü ruhlardan korunmasına yönelik, büyük oranda annesi veya sosyal çevresi tarafından çocuklar için ananevi olarak kalıplaşmış olan söz ve hareketleri de değerlendirmektedir. Yine Ğani Cahangirov avutmaçakların içine, çocuğun vücut organlarını tanıtmak üzere anne-babaların yaptığı uygulamaları da katmıştır. Hatta kız evlatların saçlarının sevilmesi veya taranması esnasında söylenen sözler de avutmaçakların içerisinde zikredilmiştir.³¹⁴ Tüm bu bilgiler, avutmaçak teriminin Ğani Cahangirov tarafından oldukça geniş bir malzemeyi karşılar biçimde kullandığını ortaya koymaktadır. Ancak türlerin ayrımı bakımından bu tutumun sağlıklı olmadığı açıktır. Bu sebeple Özbek çocuk folklorunda çocukla alakalı ırım-sınımlar ve toy-merasimler bağlamında ortaya çıkan ürünlerin “aytım-alkış” başlığı altında değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Çocuklara yönelik inanç ve gelenekleri yansıtan bu ürünlerin üreticisi ve icracısı büyüklerdir. Fakat bunların ortaya çıkmasına sebep olan asıl varlık ve bu ritüellerdeki odak noktası çocuktur. Çünkü çocuğun doğumu, çeşitli özel günleri, sünneti, bakımı vb. gibi zamanlarda büyüklerin çocukları için çeşitli faaliyetlerde bulunması veya çocuğun ruhen-fiziken sağlıklı bir şekilde büyütülüp yetiştirilmesi için çeşitli inanç ve pratiklere başvurması gibi durumlarda ortaya çıkan bu folklor malzemelerinin merkezinde hep çocuk vardır.

Özbeklerde de bütün Türk boylarında olduğu gibi çocuğa, özellikle de erkek çocuğa büyük önem verilmektedir. Çocuk sahibi olmak için gerçekleştirilen uygulamalar ve çocuk sahibi olduktan sonra da çocuğun bütün gelişimsel dönemlerinin çeşitli etkinliklerle kutlanması bunun en somut kanıtıdır. Hem soyun-ailenin devamını sağlamak, hem de insanların aile sevgisi ve kıvancı gibi ihtiyaçlarını karşılamak için çok önemli bir varlık olan çocuk, Özbeklerde ve Özbek çocuk folklorunda kendisine önemli bir yer bulmuştur. Buna bağlı olarak çocuklarla ilgili çok çeşitli halk edebiyatı ve halkbilimi malzemesi ortaya konulmuştur. Bâlalik üy bâzâr, bâlasiz üy mâzâr.³¹⁵

---

³¹⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 21-24.

³¹⁵ Hayat İsmailov. *Özbek Toylari*. Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 1992, ss. 5-6.

(*Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar gibidir*) atasözü, Özbeklerde çocuğa verilen önemi yansıtan güzel bir örnektir.

Bunun yanında, Özbekistan'da genel olarak merasimlere büyük önem verilir. Modern hayata geçiş yaparken milli özelliklerini kaybetmemiş olan Özbekler, doğumdan ölüme kadar bütün merasimleri, bir arada yaşama ve kutlama alışkanlıklarını devam ettirmektedirler.³¹⁶ Bala beşik toyu (bebeklik dönemine ait çeşitli merasimler), toğulgan kün (doğum günü) hatne toyu (sünnet merasimi), tokız toyu (nişan), üy kurma toyu (düğün) vb. gibi pek çok merasim, Özbekler arasında halen yaygın bir şekilde gerçekleştirilmektedir.³¹⁷ Özbekler arasındaki en önemli toylar arasında “tuğış toyu”, “beşik toyu”, “tiş toyu”, “ayak toyu”, “sünnat toyu”, “moylav toyu”, “nikah toyu”, “kümüş toyu”, “altın toyu”, “havlı toyu”, “üy toyu” gibi merasimler yer almaktadır.³¹⁸ Bunlardan “tuğış toyu” (doğumun hemen ardından gerçekleştirilen çeşitli merasimler), “beşik toyu”, “tiş toyu” (ilk dişin çıkışı esnasında yapılan toy), “ayak toyu” (ilk defa yürümesi esnasında yapılan merasim), “hatne toyu” (sünnet), “moylav toyu” (ilk bıyığın çıkışı veya kesilmesiyle ilgili düzenlenen merasim) doğrudan çocuk folkloruyla alakalıdır. Özbekler çocuklarına ve onların terbiyelerine büyük önem vermektedirler. Toylar arasında da uygulanmasına en fazla dikkat edilen toylar çocuklarla alakalı olan bu toylardır.³¹⁹

Özbekler arasında hem çocuğa hem de merasimlere verilen bu önem neticesinde, Özbek çocuk merasim folkloru ve çocuklarla ilgili ırım-sırımlar oldukça gelişmiş ve zengin bir inceleme sahası olarak ortaya çıkmıştır. Biz de bu bölümde, Özbek folklorunda çocuklarla ilgili inançları, bu inançlara bağlı olarak ortaya konulan toy ve merasimleri “aytım-alkışlar” başlığı altında ele alacağız.

Aytım alkışlar en çok, Özbek anneleri tarafından standart bir merasim haline getirilen çocuğu “beşiğe koyma” ve “beşikten alma” esnasında icra edilen sözler olarak dikkat çekmektedir. Ancak aytım-alkışlar sadece beşiğe koyma ve beşikten alma

---

³¹⁶ Mehmet Hazar. “Özbekistan’da Nevruz Törenleri ve Merasimlerin Özbek Hayatındaki Yeri.” *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, Sayı: 3, 2004, s. 95.

³¹⁷ Mehmet Hazar. a.g.m. ss. 95-98.

³¹⁸ Hayat İsmailov. a.g.e. s. 4.

³¹⁹ Hayat İsmailov. a.g.e. s. 5.

esnasında söylenen sözler değil, çocuklarla ilgili olarak düzenlenen daha pek çok merasim esnasında icra edilen söz ve uygulamalar olarak düşünülmelidir. Çocuğa elbise giydirme, yemek yedirme, çocuğu yıkama gibi sıradan durumlarda icra edilen pek çok aytım-alkış örneği de vardır. Söz konusu merasimler belirli günlerde ve zamanlarda, aytım-alkışlar eşliğinde icra edilmektedir. Özbek çocuk folklorundaki ırım-sırımları ve toy-merasim folklorunu “aytım-alkış” başlığı altında ve birlikte değerlendirmemiz de bu durumdan kaynaklanmaktadır. Böylece “aytım-alkış” denilince hem ırım sırımları, hem de toy-merasimleri karşılayan bir üst tür akla gelmelidir.

Konuyu aydınlatılabilmek için Bahadır Sarımsakov’un Özbek merasim folkloru ile alakalı ifadeleri dikkate değerdir. Özbek merasim folklorunun iki ana tabakasının olduğundan bahseden Bahadır Sarımsakov, bunlardan ilkinin geçiş tarzı ve hal-hareketlere bağlı olan tabaka, ikincisinin ise söz tabakası olduğunu ifade etmiştir.³²⁰ Bunlardan ilkinine hareket tabakası, ikincisine de söz tabakası demek mümkündür. O halde burada ele aldığımız ve çocuk folkloru içerisine dahil ettiğimiz merasimlerde de hem çeşitli ırım-sırımlara bağlı olarak yapılan uygulamalar ve gerçekleştirilen törenler, hem de bunların gerçekleştirilmesi esnasında icra edilen manzum parçalar veya ölçülü-ölçüsüz sözler söz konusu olmaktadır. Hem ırım-sırımları, hem de toy-merasimleri “aytım-alkış” başlığı altında, tek bir tür dahilinde incelememizin temelindeki düşünce de bu durumdan ileri gelmektedir.

Özbekler’de gelenek-görenek anlamında kullanılan terim ise “ırım-çırım” şeklinde bilinmektedir. Çoğu eski inançlara bağlı olarak gelişen bu ırım çırımlar, çocuk folklorunda kendisine büyük oranda yer bulmaktadır. Yukarıda temel başlıklar halinde verilen söz konusu merasimlerin her birine özgü çeşitli inanışlar, merasimler, buna bağlı olarak gerçekleştirilen aytım alkışlar söz konusudur. Özbekler arasında çocukla alakalı gelenekler çoktur. Örneğin misafilikte-toyda doğan çocuğun toycu, yolda doğan çocuğun ise yolcu olacağına dair bir inanış hâkimdir.³²¹ Yine Ramazan ayında doğan çocuğa Ramazan, Kadir Gecesi’nde doğan çocuğa Kadir ismi verilmelidir.³²² Şayet doğan çocuk kız ise ve daha sonra erkek sahibi olmak isteniyorsa kıza Oğulay simi

³²⁰ Bahadır Sarımsakov. *Özbek Marasim Folklori*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1998, s. 16.

³²¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 44.

³²² Mahmud Sattar. *Özbek Udumlari*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1993, s. 167.

verilir. Çocuk Nevruz'da doğmuşsa Nevruz ismini almalıdır yoksa Allah'ın gazabına uğrar.³²³ Bunlar halk arasında mutlaka yapılması gerektiğine inanılan önemli olan itikatlardır.

Aytım alkışların icra edildiği toy ve merasimler, büyük oranda çocuğun doğumu, kırkının çıkması, beşiğe yatırılması ve beşikten alınması, ilk defa konuşması, yürümeye başlaması, diş çıkarması vb. gibi durumlarda ve zamanlarda gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, aytım-alkışları, çocuk doğum folkloru ile benzer yapıya sahip olan bir tür olarak düşünmek de mümkündür. Aytım-alkışlar, aynı zamanda çocuğun ruhen ve fiziken sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi için icra edilen sözlü (aytımlar) ve fiziki (toylar) halk edebiyatı-halk bilgisi ürünlerini karşılamaktadır. Böylece Özbek çocuk folklorunda çocuğun doğumu ve doğumu sonrasındaki bakımı sırasında uygulanan toy-merasimleri ve bu merasimlere yol açan ırım-sırımları “aytım-alkış” adı altında, birlikte ele almak yerinde olacaktır.

Özbeklerin çocuklarının doğumunu takiben, çeşitli inançlara bağlı olarak bir dizi toy ve merasim gerçekleştirdiği görülmektedir. Çocuğun doğumundan önceki döneme ait bir takım inanç, pratik ve uygulamalar söz konusudur. Örneğin Özbeklerde hamile kadın doğum yapıncaya kadar saçını kesmez, resim çektirmez, düğün yemeği yemez.³²⁴ Doğum esnasında ise annenin başucuna; ekmek, tuz, un konulur. Ayrıca anneye üzerlik koklatılır.³²⁵ Böylece doğumun sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi amaçlanır. Doğum sonrasına yönelik inanç, pratik ve uygulamaların sayısı ise oldukça fazladır. Çocuğun doğumunun ardından gelen 3, 5, 9 ve 40. Günlerine yönelik inançlar ve bunlar neticesinde gerçekleştirilen bir takım uygulamalar, çocuğa ad verilmesi, çocuğun sünnet ettirilmesi, çocuğun bakımıyla ilgili çeşitli uygulamalar, çocuğun ilk olarak beşiğe konulması, ilk olarak konuşması-yürümesi vb. durumlara bağlı olarak icra edilen uygulamalar doğum sonrasına yönelik inanç ve uygulamalardan bazılarıdır.

Çocuk bakımıyla alakalı olarak da bir takım inanç ve pratikler ortaya çıkmıştır. Çocuğun gelişim sürecinde “ilk”lere büyük önem verilmektedir. İlk defa yıkanması-ilk

---

³²³ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 168.

³²⁴ Orhan Çeltikçi. “Özbekistan Türkleri Halk Kültürü 1-2” Erişim adresi: www.genckalemler.org Erişim tarihi: 6 Ekim 2009.

³²⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 45.

banyo yaptırılması, ilk defa konuşması, ilk defa kendi başına oturmayı başarması, ilk defa emeklemesi-dengesini sağlaması-yürümesi, ilk defa yemek yedirilmesi vb. gibi durumlar esnasında da bir takım ırım sınırlara, dolayısıyla “aytım-alkışlar”a başvurulmaktadır.³²⁶ Yine çocuk ayakları üzerine basmaya başladığında ve kendi ayaklarının üzerinde dengede durmayı öğrendiğinde, çocuğun tay-tay edilmesi sırasında da çeşitli aytım-alkışlar söylenmektedir.

Çocuğun ilk defa beşiğe konup bağlanması ve ilk defa beşikten çözülmesi esnasında söylenen aytım-alkışların sayısı oldukça fazladır. Bunlar bazen bir tören beraberinde gerçekleştirilirken bazen de annenin her defasında farklı bir aytım-alkış söylemesi şeklinde sıradan bir vaziyette karşımıza çıkmaktadır.³²⁷ Çocuğu beşiğe koyarken, beşikten alırken, beşikteyken veya yıkarken söylenen kafiyeli sözler ve yapılan uygulamalar şeklindeki ırım-sınırların pek çoğu, çocuğu kötü ruhlardan koruma maksatlı söylenen kalıp ifadelerdir. Örneğin “Eğäläri kirsın, bâbäläri çıksın”, “Uyqısı beşikdä qalsın, “Isırık, ısırık; ey cin, es-ğuşungni yoqâtqıbi aytım-alkışlar, çocuğun beşiğe konulup beşikten alınması sırasında kötü ruhlardan ve zararlı odaklardan arındırılması amacıyla icra edilmektedir.³²⁸

Çocuğun vücudunun ölçülü olması için gerçekleştirilen bir takım uygulamalar ve bu esnada söylenen aytım-alkışlar da vardır. Örneğin anne çocuğunu beşikte yüzüstü yatırarak çocuğun kollarıyla ayaklarını çapraz bir şekilde birbirine uzatarak değdirir. Burada amaç, çocuğun vücudunun ölçekli ve biçimli bir şekilde gelişimini sürdürmesidir.³²⁹ Bu uygulamalar bazen yalnızca sözlü bir şekilde, bazen sağaltmak için tıbbi bir müdahale, bazen de her ikisinin uygulanması şeklinde gerçekleşebilmektedir. Örneğin anne çocuğunu beşiğe yüzüstü bir şekilde koyup ellerini-kollarını hareket ettirirken “Ös, Ös!” ve “Yetti mi, yetti mi?” gibi sözler söylemektedir.³³⁰

Çocuğun anne-baba-kardeş gibi büyükleriyle ilk defa tanıştırılması, çocuğa yeni kıyafet giydirilmesi, diş çıkarması, saçlarının taranması esnasında da çeşitli aytım-

---

³²⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 49.

³²⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 49.

³²⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 21.

³²⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 22.

³³⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 22.

alkışları icra edilmektedir.³³¹ Çocuğun doğduğu gün veya hayatındaki diğer önemli günlerin de toy haline çevrildiği görülmektedir.³³² Bunu bir bakıma geleneksel doğum günü kutlaması olarak değerlendirmek mümkündür.

Bütün bunlar neticesinde diyebiliriz ki, Özbek çocuk folklorunda aytım-alkış adı altında çok sayıda halkbilimi malzemesi üretilip icra edilmektedir. Yukarıda ana hatlarını belirlediğimiz aytım-alkış türünde icra edilen ürünleri ve bunların özelliklerini, Özbek halk kültüründe yaşayan belli başlı inanç ve törenler üzerinden değerlendirmenin uygun olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda “tuğış toyi”, “beşik toyi”, “çille kuviş”, “saç toyi”, tiş toyi”, “ayak toyi”, “ad verme”, “kiyim kiydiriş”, “beşikketti”, “balakaçdı”, “hatne toyi”, “yigit aş”, “moylav toyi” gibi ana başlıklar altında aytım-alkışlar ele alacak, bu toyların temelindeki ırım sınırları ve nihayet bu toylarda icra edilen aytım-alkışlar detaylı bir şekilde incelenecektir.

II.1.1.1. Tuğış Toyi:

Özbek çocuk folklorunda çocuğun doğuşuyla ilgili inanç, pratik ve uygulamalara genel olarak “tuğış toyi” demek mümkündür. Özbekler’de “tuğış toyi” adı verilen ve çocuğun doğduğu gün çeşitli şekillerde icra edilen belirli bir tören vardır ancak bu tören dışında kalan, çocuğun doğumuyla alakalı diğer bazı inanç ve uygulamalar da tuğış toyi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çocuğun doğumu öncesine, doğum sırasına ve doğumu sonrasına yönelik pek çok merasimi ve bu merasimlerde icra edilen aytım-alkışı “tuğış toyi” adı altında değerlendirmek mümkündür.

Özbek halk inançlarında hayırlı evlat sahibi olmak en büyük devlet olmaktır. Ayrıca iyi niyetli olmak Özbek Türklerinde pek makbul kabul edilir. İyi niyete sahip olmak yarım devlet olmak demektir. Bu sebeple çocuğu kötü ve yaman gözlerden, zararlı etkilerden korumak için hamile kadın düğün ve cenazelere gitmez. Doğumdan önce biçki dikiş işlerine bakmaz. Takı takmaz kimse ile dalaşmaz.³³³

---

³³¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 44.

³³² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 20–28.

³³³ Orhan Çeltikçi. *a.g.m.*

Çocuğun doğumunu anne babaya, dedeye ve aileden bir başkasına ilk haber eden kim olursa ona çeşitli hediyeler verilmesi çok eski bir gelenektir.³³⁴ Özbeklerde bir evde çocuk doğduğunda mahalledeki herkes sevinir, tanıyan tanımayan sohbeti olan olmayan bütün mahalleli, eş ve yakınlar aileye çocuğun sağlıklı ve mutlu bir hayat geçirmesi hakkındaki iyi dileklerini iletip aileyi tebrik ederler.³³⁵

Özbeklerde ilk erkek çocuğun doğumu büyük bir sevinçle karşılanır. Bu durumda ailenin bireyleri ve yakın çevre hemen evde toplanır ve çocuğun doğumundan duyulan sevinç sıcağı sıcağına hep birlikte paylaşılır. Bu “ilk toy”da aile maddi imkanlarına göre çeşitli kurbanlar kesip yemekler hazırlayarak misafirlerini ağırlar.³³⁶ Kısacası Özbekler’de çocuk sahibi olmak, her yönüyle olumlu bir durumdur. Bunu, Özbeklerdeki bazı dualardan da anlamak mümkündür: “Çok çocuk göresin.”, “Hamal olsun, vali olsun. Vali olsun, beşi kız beşi oğlan olsun.”, “Allah sana beş, yedi dokuz oğul, üç de kız versin”³³⁷ gibi.

Özbekler arasında çocukların doğumu ile ilgili yapılan merasim toylarından birisi “tuğış toyi” (doğum merasimi)dir. Bu merasim, çocuğun doğduğu ilk gün, çocuğun doğumunun duyulmasıyla birlikte yapılan ilk toydur. Çocuğunu gören baba toya gelen yakınlarının “tuğuluk” tebriklerini kabul eder. Böylece ilk toy başlamış olur. Bu bir “toyça” yani küçük toydur. Bu toyda dikkat çeken geleneklerden birisi, toya gelenlerin aileye veya ailenin toya gelenlere gül vermesidir. Yine bu ilk toyda uygulanması gereken bir ritüel de annenin ilk pişirdiği yemeğin tavuk yumurtası olmasıdır. Tavuk yumurtası, neslin devamının bir simgesi olarak kabul görmektedir. Bu ilk yemekten sonra misafirlere çeşitli yemekler hazırlanır ve değişik ikramlarda bulunulur.³³⁸

---

³³⁴ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 8.

³³⁵ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 6.

³³⁶ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 9.

³³⁷ Yaşar Kalafat. “Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançlarında Doğum.” *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi; Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 249.

³³⁸ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 10.

II.1.1.2. Beşik Toyi:

Özbek çocuk folklorunda çocuğun beşik dönemine, yani 0-3 yaşları arasındaki döneme denk gelen inanç ve uygulamaların hepsine birden “beşik toyları” denilmektedir. Özbekler’de “beşik toyi” adı altında kutlanan belirli bir tören vardır ancak “beşikge salı” (beşiğe koyma), “beşikten alış” (beşikten alma), çille kuyuş (kırklama), kıyım kiydiriş (elbise giydirme), çömeltirış (yürütülmesi), “tiş çıkarış” (diş çıkarması) gibi merasimler de “beşik toyi” çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak biz bu merasimleri ve bunlarda icra edilen aytım-alkışları daha sağlıklı bir şekilde incelemek için, ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Özbekler arasında çocuk doğum folkloruyla alakalı olarak en sık karşılaşılan gelenek “beşik toyları”dır. Beşik Toyları “Beşik Saldı” adıyla da bilinmektedir.³³⁹ Özbekler arasında beşik toyu merasimi çeşit çeşitlilikleri, rengarenklilikleri ve kendilerine has özellikleriyle zengin bir gelenek olarak dikkat çekmektedir. Beşik toyları çocuğun doğuşu ve büyümesi esnasında önemli olduğuna inanılan bir takım günlerle çocuğun ilk defa yıkanması, oturması, emeklemesi, yürümesi, diş çıkarması gibi bir takım önemli faaliyetleri ilk defa gerçekleştirmesi esnasında uygulanan tören ve uygulamalardan oluşmaktadır.³⁴⁰

Burada beşik, çocuğun doğumundan sonraki sürece ait inanmaları ve icraları karşılaması bakımından bebekliği temsil eden bir sembol olarak değer kazanmaktadır. Çocuğun doğduğu andan itibaren gerçekleştirilen bir takım inanç, uygulamalar ve törenlerin hepsi birden “beşik toyu” başlığı altında değerlendirilmekte ve çocuğun doğumu esnasındaki uygulamalar, göbeğinin kesilmesi, ilk defa yıkanması, kırklanması, yürümeye başlaması, diş çıkarması vb. gibi pek çok süreçteki uygulamalar hep birden “beşik toyları” şeklinde adlandırılmaktadır.³⁴¹ Ancak biz bunları ayrı ayrı ele alarak, çocuk folklorundaki inanç ve bunlara bağlı gerçekleştirilen merasimlerin yapısal özelliklerini daha iyi anlaşılmasının mümkün olacağını düşünüyoruz.

---

³³⁹ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 113.

³⁴⁰ Nafisa Kurbanova. “Beşik Toyları Marasimi Folklori.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 1, 1992, ss. 55-58.

³⁴¹ Nafisa Kurbanova. *a.g.m.* s. 55.

Çocuğun “tuğış toyı” denilen ilk toyundan sonra, “beşik toyı” düzenlenir. Bu, çocuğun ilk olarak beşiğe yatırılması merasimidir. Bu merasim, çocuğun doğumunun beşinci gününde gerçekleştirilir. Eğer evde daha önce çocuk olmuşsa onun beşiği, ilk çocuğa yeni alınan bir beşik eve getirilir.³⁴² Bu beşiğe kutsal sayılan ağaçtan bir dal kesilip asılır. Çeşitli tütsüler yakılır.³⁴³ Beşik çocuk için önemlidir çünkü çocuğun ayağa kalkıp yürümeye başlamasına kadar geçen süreçte yaşadığı yer beşiktir. Özbekler arasında beşikçilik, özellikle Taşkent ve Fergana’da mühim bir meslek ve önemli bir sanat olarak halen yaşamaktadır. Ayrıca doğan her çocuğa beşik alınmaz, ilk çocuğun beşiği mukaddes sayılarak ailenin ileriki yıllarda doğan diğer çocukları da bu beşikte büyütülür. Hatta birçok aile, yeni doğan çocuğu babasının beşiğinde büyütmeyi bir gelenek olarak yaşatmaktadır.³⁴⁴ Bundan sonra “balanı beşikge salı” yani çocuğun belenip ilk olarak beşiğe yatırılması merasimi gerçekleştirilir.³⁴⁵ Beşik toyunun gerçekleştirilmesinin sebebi “bala bahtlı bolsın” yani çocuğun bahtının açık olmasıdır.³⁴⁶ Toyda kullanılacak bütün eşyaların, başta beşiğin, pahalı ve kaliteli olmasına özellikle dikkat edilir. Çocuğun beşiği mutlaka baba tarafından satın alınmalıdır.³⁴⁷ Beşik için pazarlık yapmak söz konusu değildir, baba istenilen fiyatı ödemek zorundadırlar. Çocuğun beşiğe yatırılmasından önce şu ayım-alkış icra edilir:

Bu keçä beş keçäsi,

Bu gece beş gecesi,

Bu âtasining bächäsi.

Bu babasının oğlu,

Änasining közmunçağı,

Annesinin gözbebeği,

Äkäsining ävunçağı.³⁴⁸

Abisinin avuncağı.

Daha sonra temsili bir soru-cevap merasimi gerçekleştirilir. Bu merasimdeki amaç ise çocuğun beşiğe düzgün, yani onu çeşitli zararlardan koruyacak iyi ruhların razı olacağı biçimde yatırılıp bağlanmasıdır. Söz konusu merasimdeki ayım-alkış ise şöyledir:

---

³⁴² Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 13.

³⁴³ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 113.

³⁴⁴ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 8.

³⁴⁵ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 14.

³⁴⁶ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 15.

³⁴⁷ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 15.

³⁴⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 46.

(Çocuğu beşiğe ters koyarak):

-Bunday bağlaymiz mi? *Böyle bağlayalım mı?*

(*Hep birden*):

-Yok, yok, *Yok, yok.*

(Çocuk bir başka türlü yatırılarak):

-Bunday bağlaymiz mi? *Böyle bağlayalım mı?*

-Yok, yok, *Yok, yok.*

(Çocuk bir süre daha beşiğe ters konulduktan sonra nihayet doğru bağlanarak):

-Bunday bağlaymiz mi? *Böyle bağlayalım mı?*

-Ha, ha! *Evet, evet!*

Bunun ardından, çocuğa çeşitli telkinler şeklinde icra edilen aytım-alkış söylenir:

-Kâç, kâç, babasi ³⁴⁹	<i>Kaç, kaç dedesi,</i>
Keldi egäsi.	<i>Geldi sahibi.</i>
Åta-ånang gäpirişsä,	<i>Anne-baban söyleşse korkma,</i>
Qıçqırışsä, yänä qorqma.	<i>Bağırışsalar yine korkma,</i>
Åpaläring, äkäläring	<i>Ablaların, abilerin;</i>
Baqırışsä, yänä qorqma.	<i>Bağırışsa yine korkma.</i>
Ålapar it äkilläsä,	<i>Ala it havlasa,</i>
Qorqıb qälma.	<i>(Sen) korkma.</i>
Mäşi muşuq hurulläsä,	<i>Tekir kedi hırıldasa,</i>
Qorqıb qälma.	<i>Korkup kalma.</i>
Yältâq hangşer hängilläsä,	<i>Yalaka eşek anırsa,</i>
Tägin qorqma.	<i>Yine korkma.</i>
Biräv bäländ ävâz sâlsa,	<i>Bir yüksek ses çıkarsa,</i>
Çaqırıp qâlsa,	<i>(Seni) çağırsa,</i>
Tägin qorqma.	<i>Yine korkma.</i>

³⁴⁹Özbeklerin inanışına göre kötü ruhlar büyüklerin kıyafetinde beşiğe gelir ve yatarlarmış. Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 49.

Isırık, ısırık,	<i>Isırık, ısırık,</i>
Çatnâsin ısırık,	<i>Çatlasın ısırık,</i>
Patlasın ısırık,	<i>Patlasın ısırık.</i>
Bâçâgâ köz tegmâsin,	<i>Çocuğa göz deĝmesin,</i>
Kim bâçâgâ köz kılsa,	<i>Çocuğa kim nazar etse,</i>
Közlâri âkîb tüşsin. ³⁵⁰	<i>Gözleri akıp düşsün.</i>

Beşik toyu, oldukça önem verilen, ciddi bir merasim şeklinde kutlanmaktadır. Merasim başlarken iki veya dört kadın beşiği başlarının üzerine alarak eve kadar taşırlar. Yeni satın alınan beşik toy başlamadan evin içine baş üstünde getirilir. Bunun manası ise yeni doğan çocuğun çok aziz ve kıymetli olduğunu belirtmektir. Beşiğe giydirilecek olan elbiseleri ve takılacak olan çeşitli süsleri yapma işi ise gelinin annesine aittir. Bunun yanında beşiğin üzerine konulacak nesnelere ve onlara dair inançlar bölgeden bölgeye değişmektedir.³⁵¹ Beşiğin üzerine altı katlı bir yük yapılır. Altı katın anlamı çocuğun büyüdüğünde ağır ve semiz olmasını istemektir. Bu yükün yedinci katında ise bir sofrabezi bulunur. Bunun amacı ise çocuğun rızkının bol, kısmetinin açık olmasıdır.³⁵² Merasime katılan “ninnici kadınlar” çeşitli manzum parçalar da söylerler.

Bu esnada çocuklara çeşitli çerezler ve güllerle saç yapılır. Beşik evin içine sokulduğunda yeni doğum yapan gelinin kaynanası beşiği sembolik olarak satın alır. Beşiği taşıyan kadınlara hediye olarak gül verilir. Bu esnada toy devam eder ve misafirler yeni doğan çocuğun bahtlı olması için çeşitli dualar edip gelinin yeni çocuklar görmesi için dileklerde bulunur. Toy esnasında misafirler çeşitli şakalaşmalarla ve hareketli türkülerle hoşça vakit geçirirler.³⁵³

“Beşiğe salma” merasiminden önce çocuğun belenmesi işlemi yapılır. Beleme yapılmadan önce ise birtakım “aytım” adı verilen ölçülü sözler söylenmektedir. Bu ölçülü sözlerin amacı da yine çocuğu kötü ruhlardan ve onların zararlarından korumaktır. Bazı bölgelerde bu parçalar söylenirken beşiğin üzerinden meyve, hamur

---

³⁵⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 46-48.

³⁵¹ Nafisa Kurbanova. *a.g.m.* s. 56.

³⁵² Nafisa Kurbanova. *a.g.m.* s. 58.

³⁵³ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 17.

vb. nesnelere saçı da yapılmaktadır. Çocuğun toyuna katılan diğer çocuklar bu saçları kapışarak “bizim eve de bebek gelsin derler.”³⁵⁴

Harezm’de ise beşik toylarına ve bu toylarda söylenen koşuklara “Bavak-bavak” denilmektedir. Bu bölgede küçük yaştaki çocuklara verilen adı karşılamak için, Özbekçe’de kullanılan “çakalak” kelimesinin yanında, Farsça bir kelime olan “büvek”ten gelen “bavak” kelimesi de kullanılmakta ve “bavak” ifadesi de köken olarak buraya dayandırılmaktadır.³⁵⁵

Harezm’deki bavak toyuna göre bebek beş günlük olduğu zaman ilk defa belenir ve bu esnada anneler bavak bavak koşukları söylerler. Beşinci günün tercih edilmesi, beşik kelimesinin “beş” köküne dayandırılması ile alakalıdır. Bu kapsamda çocuğun beş yaşına ulaşması, onun yaşayacağı anlamına da gelmekte ve bu sebeple düzenlenen toy, bir “şükran toyu” niyetini de taşımaktadır.³⁵⁶ Çocuğun ilk defa olarak belenmesi, bazı bölgelerde “Bâlani Beşikke Beleş Marasimi” adıyla ve çocuğun kırkının çıkmasından sonra gerçekleştirilmektedir.³⁵⁷ Söz konusu bavak toyunda icra edilen koşuğun bir bölümü şu şekildedir:

Bäväk-bäväk cânim bäväk,	<i>Bebek, bebek; canım bebek,</i>
Sängä äytämän tiläk,	<i>Sana söyleyeyim bir dilek,</i>
Kutluğ bolsın bu başing,	<i>Bu başın kutlu olsun,</i>
Bahting-ikbåling bolsın,	<i>Bahtın, kısmetin (bol) olsun,</i>
Åstanang nurgä tolsın. ³⁵⁸	<i>Evin nurla dolsun.</i>

Görüldüğü gibi buradaki temel amaç, bebeğin 5 günlük oluşuna şükran etmek ve ona uzun ve kismetli bir ömür dilemekten ibarettir. Bu gibi “aytım” örnekleri beşik toylarında çeşitli şekillerde icra edilir ancak bunların hepsi estetik ve fonksiyon bakımından büyük benzerlik gösterir. Dörtlük ve müstakil bent özelliğindeki bu

³⁵⁴ Nafisa Kurbanova. a.g.m. ss. 57-58.

³⁵⁵ Nafisa Kurbanova. a.g.m. s. 55.

³⁵⁶ Nafisa Kurbanova. a.g.m. s. 56.

³⁵⁷ Mahmud Sattar. a.g.e. s. 6.

³⁵⁸ Nergiza Kuranboeva. a.g.m. ss. 48-50.

aytımların fonksiyonu ise çocuğu kötü ruhlardan ve onların verebileceği olası zararlardan korumaktır.³⁵⁹

Gece geç saatlere kadar süren beşik toyunun en önemli özelliklerinden birisi erkeklerin katılmaması ve bu toyun tamamen kadınlar arasında yapılmasıdır.³⁶⁰ Beşik toyu, pak, safdil, nikahlı, çok çocuklu, çocuk bakmayı bilen bir kadın tarafından gerçekleştirilir. Çocuklar için düzenlenen beşik toylarında ayrıca nazım ve nesir şekillerdeki Türkçe “Fatiha”lar okunmakta, merasimin başında ve sonunda toyu icra edenler tarafından “Mübareke” ve “Mübarekbad” adı verilen “Toylar Mübarek” koşukları söylenmektedir.³⁶¹

Bu dualar bittikten sonra kadın “Bismillahirrahmanirrahim” çekip “Egäläri kirsın, bâbälari çıksın!” (*Koruyucuları-sahipleri gelsin, kötü ruhlar gitsin*) diyerek bebeği beşiğe yatırır.³⁶² Çocuk beşiğe yatırılırken “Heç nârsädän qorqma, sağlâm ösgin, qorqmas bâtır bolgin, uzâq yaşagin!” (Hiçbir şeyden korkma, kahraman ol, uzun yaşa) der.³⁶³ Ardından çocuğun kol ve ayaklarını bağlar. Yine geleneğe göre çocuğun başının altına sarımsak, soğan, ekmeğ gibi şeyler konulur, eğer evde Kur’an varsa çocuğun başı altına mutlaka Kur’an konulur. Ayak kısmına ise ayna, ustura, tarak gibi şeyler konur ve bu esnada Kur’an’dan çeşitli ayetler okunur. Bazı bölgelerde ise çocuğun başına, kesilmiş olan göbek bağı konur. Bundaki amaç ise çocuğun yolunun ve bahtının açık olmasıdır. Beşik merasiminin bu kısmında, çocuğun başının üstünden gül saçısı yapılır. Oradaki çocuksuz kadınlardan her hangisi bu saçıları toplayıp demet yaparsa onun çocuk sahibi olup tıpkı yeni anne gibi beşik merasimi yapacağına inanılmaktadır.³⁶⁴

Beşik toyuna bağlı ırım sınırlardan bir tanesi de “sütanne” adı verilen ve çocuk yetiştirme konusunda tecrübeli olan bir kadın tarafından gerçekleştirilir. Özbeklerin “dayemama” dedikleri bu kadın dişlediği ekmeğin bir parçasını anneye diğer parçasını da oradaki çocuklardan birisine verir. Anne ekmeğin bir parçasını yerken ekmeğin diğer

---

³⁵⁹ Nergiza Kuranboeva. a.g.m. ss. 48-50.

³⁶⁰ Hayat İsmailov. a.g.e. s. 18.

³⁶¹ Nergiza Kuranboeva. a.g.e.

³⁶² Hayat İsmailov. a.g.e. ss. 19-20.

³⁶³ Hayat İsmailov. a.g.e. s. 21.

³⁶⁴ Hayat İsmailov. a.g.e. s. 20.

parçasını alan çocuk dışarıya kaçar ve bir süre sonra geri döner.³⁶⁵ Çocuğun elinde getirdiği bu ekmek toya katılan diğer kadınlara parça parça dağıtılır, bunlar yapılırken bir yandan da çeşitli “saçılar” yapılır. Bunlardaki maksat da yine çocuğun bahtlı, ömrünün uzun olmasıdır.³⁶⁶

Çocuğun günlük bakımı konusunda da bu dayemamaların tecrübelerinden yararlanılır. Beşikte kullanılan bezler, her mevsime göre ince veya kalın olarak değiştirilir. Yine çocuğun belenmesi esnasında vücuduna kuyruk yağı sürülmesi, beşiğin altında pişirilmiş darı bulundurulması adettendir. Bunlardan amaç ise çocuğun etinin döşeğe yapışmamasıdır. Kötü ruhlardan korumak amacıyla çocuğun yastığının altına ekmek ya da bıçak konulur.³⁶⁷

Çocuğun el ve ayakları ipekten bir belbağı ile bağlanmaktadır. Hatta anneni çocuğu kolay emzirebilmesi için beşiğin boyu annenin boyuna uygun bir şekilde, eşikten birkaç karış yukarıya yerleştirilmektedir. Yine anne işlerini rahatça görsün diye beşiğe bağlanan uzunca bir ipin ucuna, tahtadan başlık yapılmaktadır.³⁶⁸ Kısacası çocuğun rahat etmesi için her ayrıntı bu beşik geleneği diyebileceğimiz gelenek içerisinde düşünülmüştür.

Özbeklerde çocuğu beşiğe ilk yatırma merasimi oldukça önemlidir ve bu yüzden toplumda büyük saygı gören, doğruluğundan ve samimiyetinden şüphe edilmeyen kimselerin bu toyda aktif olması tercih edilir. Beşik merasiminde ekmek kullanılması, sembolik olarak bolluk bereket ve rızık içinde bir ömrün dilenmesinden kaynaklanmaktadır.³⁶⁹

Beşik denildiğinde akla gelen bir diğer unsur ise ninnidir. Özbek çocuk folklorunda, çocuğun olduğu yerde beşik, beşiğin olduğu yerde de ninni vardır. Annelerin çocuklarına içini döktüğü bu ninniler bazen çocuğu avutmak, bazen uyutmak, bazen de hoşça vakit geçirmesini sağlamak için anne tarafından icra edilir. Ninnilerin en

---

³⁶⁵ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 113.

³⁶⁶ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 20.

³⁶⁷ Mahmud Sattar. *a.g.e.* ss. 8-9.

³⁶⁸ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 9.

³⁶⁹ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 22.

büyük özelliği, çocuğuyla anne arasında kurulan ve yalnızca bu ilişkiye has olan bir iletişimin meyvesi olmasıdır. Öyle ki bir çocuk için söylenen ve onu avutan ninni diğer bir çocuğu avutmayabilir, çünkü iletişimde alıcı ve verici artık değişmiştir.³⁷⁰

Özbeklerde çocuğun ilk döneminde iki şey çok önemlidir: Çocuğa alla (ninni) okumak ve çocuğun anne sütüyle beslenmesi. Alla yalnızca çocuğu avutmak veya ona hoşça vakit geçirtmek için kullanılan bir şey değil, aynı zamanda çocuğun sağlıklı olarak yetişmesi için söylenen bir sağaltma unsurudur. Buna bağlı olarak, Özbek çocuk beşik toyunda misafirlerin yanında bazen de özel davetliler bulunur. Merasimlerde özel olarak tutulan bu kadınlar çeşitli allalar, Özbek destanlarından parçalar okuyarak, halk hikayeleri anlatarak toyun renklenmesine katkıda bulunurlar. Yine bu kadınlar çocuk terbiyesi ile alakalı çeşitli rivayetler anlatıp dini kitaplardan parçalar okurlar. Özbek geleneğinde bu toplantıya “buvak yığılış” (bebek toplantısı) adı verilir. Yine bu merasimde çeşitli gazellerin okunduğu ve yapılan gazel okuma yarışması sonucunda misafirlere “kelin palav” denilen pilav ikramının sunulduğu bilinmektedir.³⁷¹

Beşik toyunda anne ve çocuğun bulunduğu bölüme çeşitli güzel kokular konulur ve buralarda tütsüler yakılır. Bundaki maksat ise bu kokuların çocuğa ve onun bahtına sinmesidir.³⁷² Beşik toyuna ait diğer bazı ırım-sınımlar da vardır. Bunlardan biri, toya katılan kadınlar arasında çocuğu olmayan veya çocuğu olup ölen varsa, onun yeni doğan çocuğa gözünün degeceğine inanılmasıdır.³⁷³ Ayrıca bu toya, başından birden fazla nikah geçmiş kadınlar katılamazlar. Toyun sonunda ise çeşitli hediyelerle misafirlerin gönlü alınır ve karşılıklı iyi dilek ve dualarla toy sona erer.³⁷⁴

Beşik toyu adı verilen bu yaygın merasim dışında, beşik toyu adıyla bilinen adlandırılan diğer bazı merasimler de vardır demiştik. Bunlardan biri “çömiliş”, yani çocuğun yıkanmasıdır. Çocuğun ilk defa yıkanması esnasında ılık suya mayalanmış hamur koymak ve çocuğu bunun içinde yıkamak adeti vardır. Buradaki amaç çocuğun yürümesinin hamur gibi, yani kolay olmasıdır. Başka bir adete göre ise çocuğun

---

³⁷⁰ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 23.

³⁷¹ Hayat İsmailov. *a.g.e.* ss. 22-25.

³⁷² Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 24.

³⁷³ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 27.

³⁷⁴ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 18.

yıkanacağı kaba yeni evli bir komşudan veya üç ayrı komşudan tuz alınıp az miktarda atılmaktadır. Tuzlu veya topraklı suda çocuk yıkamak Özbekistan'ın hemen her bölgesinde yaygın olan bir gelenektir. Bu uygulamanın halk tababetinde çocuğun bedeninin taze, beden ve ruh güzelliğinin iyi olmasını sağlayacağına inanılmaktadır.³⁷⁵

II.1.1.3. Çilla Kuviş:

Özbek folklorunda kırklamanın adı “çilla kuviş”tır. Özbeklerde de çocuğun “kırk”ının çıkartılması, çeşitli gelenek-göreneklere sınırlara bağlı olarak ve bir takım ayım-alkışlar ve toylar eşliğinde gerçekleştirilir. Çocuğa isminin verilmesinin ardından “kiçik çilla” ve “büyük çillä”sinin geçirilmesi söz konusu edilmektedir. Bu kapsamda ilk yirmi ve kırk günde bebeğin yanına ev ahalisi dışında bir yabancıya girmesine müsaade edilmez. Çocuğun bulunduğu yere kırk gün kimsenin alınmaması, çocuğun kırk gün boyunca ev dışına çıkarılmaması gibi geleneklere “çilla çıkarma” (kırklama) denir.³⁷⁶

Küçük çilla ilk yirmi günü kapsamakta ve bu yirmi gün boyunca bebeğin yanına annesi, sütanesi, babaanesi dışında hiç kimsenin girmesine müsaade edilmemektedir. Katta çilla ise ilk kırk günü kapsamakta ve bu kırk gün boyunca akşam namazlarından sonra evden kimse dışarı çıkmamakta, dışarı çıkan ise tekrar eve sokulmamaktadır.³⁷⁷ Bu uygulamanın sebebi hem anneyi hem de yeni doğan çocuğu kötü ruhların zararlarından ve insanların nazarından korumaktır. Zira Özbekler arasında “Süt ile giren, can ile çıkar” şeklinde bir atasözü vardır.³⁷⁸

Semerikand ve Buhara'da yeni çocuk doğulan eve çiğ et sokulmaz, sokulursa çocukta yara çıkacağına inanılır.³⁷⁹ Çocuk doğduktan 20 gün sonra küçük kırkının yani “yirmisinin” çıktığına inanılır. Bunun hemen ardından çocuk ikinci defa yıkanır. Büyük çillasi ise 40 gün sonra çıkar ve çocuk üçüncü kez suya sokulur. Böylece çocuğun kırkı

---

³⁷⁵ Nafisa Kurbanova. a.g.m. s. 55.

³⁷⁶ Nafisa Kurbanova. a.g.m. s. 55.

³⁷⁷ Mahmud Sattar. a.g.e. s. 6.

³⁷⁸ Mahmud Sattar. a.g.e. s. 6.

³⁷⁹ Nafisa Kurbanova. a.g.m. s. 55.

çıkmiş olur.³⁸⁰ Daha önce herhangi bir şekilde dışarıya çıkarılmayan, komşuluğa götürülmeyen çocuk kırkının çıkmasıyla birlikte rahatça dışarıya çıkarılmaya başlar.

Çocuğun kırkının çıkışı, yine yakınların katıldığı bir toyla kutlanır. “Çilla toyi” denilen bu merasimde de tıpkı beşik toyundaki gibi çeşitli aytım-alkışlar ve dualar okunur.³⁸¹ Bu aytım-alkışlardan bir tanesi şöyledir:

Hây-hâyâsi bârdı şuning,	<i>Çağıranı vardır şunun,</i>
Zâp dâyâsi bârdı şuning,	<i>Güzel annesi vardır şunun</i>
Mârd âtasi bârdı şuning,	<i>Mert babası vardır şunun,</i>
Bek buvâsi bârdı şuning,	<i>Bey dayı vardır şunun,</i>
Cân buvisi bârdı şuning,	<i>Can halası vardır şunun,</i>
Zor âkâsi bârdı şuning,	<i>Güçlü kardeşi vardır şunun,</i>
Cor âpâsi bârdı şuning,	<i>Güzel ablası vardır şunun,</i>
Uzâk-uzâk câylardä	<i>Uzak uzak yerlerde</i>
Bahşidâsi bârdı şuning. ³⁸²	<i>Bahşidasi³⁸³ vardır şunun.</i>

Çocuğun bütün bu toylarına katılanlar bir takım kurallara uymalıdır. Bunlar; merasime temiz ve pak bir şekilde gelmek, yalan söylememek, dedikodu yapmamak, iftira atmamak, gıybet etmemek, sövünmemek gibi kurallar olarak belirlenmiştir. Bunların yapılmasının yeni doğan çocuğa etkisinin olacağına, çocuğa ilerde bu gibi kötü hususiyetlerin bulaşacağına ve bunların çocuğa zarar vereceğine inanılmaktadır. Misafirlige gelenlerin çocuklarından birisi bunları yapacak olursa, bu sefer büyükler tarafından uyarılır.³⁸⁴

Özbekler arasında beşik adeta bir “mektef” olarak algılanmakta ve çocuğun ilk terbiyesi beşikteyken vermeye başlanmaktadır.³⁸⁵ Özbek halkı arasındaki inanişaya göre, çocuğun beş ve dokuzuncu günleri, onun kötü ruhlardan korunması için oldukça kritik

---

³⁸⁰ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 29.

³⁸¹ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 29.

³⁸² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 52.

³⁸³ Buradaki “bahşida” ifadesi, Özbeklerdeki “beşikketi” adetiyle ilgilidir. Buna göre beşikketmesi yapılan kızın koruyucusu olarak erkek, kız için daima iyi bir koruyucu ruhu da temsil etmektedir. .

³⁸⁴ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 29.

³⁸⁵ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 31.

bir dönemdir ve bu günlerde çocuğun sıhhatli bir şekilde hayatını sürdürmesi için bir takım uygulamalar gerçekleştirilmelidir.³⁸⁶ Özbekler, yeni doğmuş çocuğun annesini 3. ve babasını ise doğumunun 5. gününde tanımaya başladığına inanırlar. Doğumun beşinci gününde helva yapılıp davet edilenlere ikram edilir. Doğum olurken, annenin başucuna; ekmek, tuz, un konulur. Ayrıca anneye üzerlik koklatılır. Nazarın Özbek halk inançlarında, büyük bir yeri vardır. Nazarın özellikle küçük çocukların ölümlerine yol açabileceğine inanılır.³⁸⁷

II.1.1.4. Saç Toyu:

Özbeklerde çocuğun saçının ilk defa kesilmesi esnasında uygulanan bir takım ritüeller ve ırım-sırımlar mevcuttur. Çocuğun anne karnındayken büyüyen bu saçına “karın saç” denilmektedir. Bu saçın kesilmesi de belirli bir merasim eşliğinde, bir berber veya aksakal tarafından gerçekleştirilir ve bu merasime de yine çocuğun yakınları, mahalle-köyün ileri gelenleri davet edilir. Bu merasimde “akika” adı verilen bir de ziyafet gerçekleştirilir. Yine bu toyda çocuğa at, bahçeli ev vb. gibi hediyeler de verilebilmektedir.³⁸⁸ Merasimde maddi-manevi hiçbir fedakarlıktan kaçınılmamasını Özbeklerin çocuklarına ve çocuk folkloruna verdiği değerle birlikte düşünmek yerinde olacaktır.

“Saç toyu”nda kesilen saç, aileler tarafından hatıra olarak saklanır. Burada oğlu olup kızı olmayan veya kızı olup oğlu olmayan ailelerin bu saçları özellikle sakladıkları bilinmektedir. Bu saçlara “kakıl” veya “haydar” adı verilmektedir. Yine çocuğun “karın saç”ının bir kısmının kesilip bir kısmının kesilmeyip dik bir şekilde bırakılması söz konusudur. Bırakılan bu saça da bazı bölgelerde “kakıl” bazı bölgelerde “haydar” adı verilmektedir. Bu ırım-sırım yoluyla çocuğun ölüm ve diğer musibetlerden korunacağına inanılmaktadır.³⁸⁹

---

³⁸⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 45.

³⁸⁷ Orhan Çeltikçi. “Özbekistan Türkleri Halk Kültürü 1-2.” Erişim adresi: www.genckalemler.org Erişim tarihi: 6 Ekim 2009.

³⁸⁸ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 32.

³⁸⁹ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 33.

Bazı bölgelerde bu saçın saklandığı da görülmektedir. Saklanan saç bazen sünnet toyuna kadar bekletilip sünnetten arda kalan deriyle, bazen de tek başına bir duvar koğuşunda veya kutsal addedilen türbe gibi ziyaretgahlarda saklanmaktadır.³⁹⁰

Aileler sosyal ve ekonomik durumlarına göre bu toyu belirli sıklıklarda, saç kesim töreni şeklinde tekrar gerçekleştirilebilmektedir.³⁹¹ Bazı yerlerde saçın tamamı kesilmekte, bazı bölgelerde ise bir kısmı bırakılmaktadır.

II.1.1.5. Tiş Toyi:

Çocuğun ilk ve sonraki dişleri çıkarması esnasında da bir takım ırım sınırlar ve toylar oluşur. Çocuğun ilk dişi çok sıkıntılı ve ağrılı olduğu için bunu mümkün mertebe kolaylaştırmak için başvurulmuş bu ırım sınırlar, Özbek çocuk folklorunda “tiş toyi” adı altında, bir dizi gelenek-görenek şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu merasimlerin bir kısmının elbette tababet folkloruyla da alakası vardır ancak bu toylarda okunan çeşitli koşuk ve duaların doğrudan manzum parçalar veya çeşitli inanmalar olduğunu dikkate alarak biz tiş toyunu, aytım-alkışlar başlığı altında ele almanın daha uygun olduğunu düşünüyoruz. Böylece çocuk folklorunda türlerin birbirleriyle olan yakın ilişkisi tekrar dikkatimizi çekmektedir

Diş toyunda yapılan uygulamalardan birisi, kesilen koyunun kellesinin kaynatıldıktan sonra diş çıkaran çocuğun başı üzerinde tutulup ortadan ikiye ayrılmasıdır. Buradaki maksatla çocuğun başının güçlü olması, kötü ruhlardan korunarak daha kolay diş çıkarmasıdır. Ayrıca bu kelleden hazırlanan “kala şorva” misafirlere ikram edilmektedir. Tiş toyuna özel olarak hazırlanan ve özel hamurlu bir yiyecek olan “kuduk” da misafirlere ikram edilenler arasındadır.³⁹²

Çocuğun diş çıkarması esnasında bu süreci hızlandırmak ve kolaylaştırmak için anneler kazanda buğday kavurlar. Toplanarak misafir edilen çocuklara bu kavurma ikram edilir. Buradaki amaç; “Çaķalaķning tişi huddi buğdaygä ohşab çırâyli çıkşın”³⁹³ (*Çocuğun dişi buğday yumuşaklığında çıksın*) veya da “Nasiblik bolsın” (*Çocuk nasipli*

³⁹⁰ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 34.

³⁹¹ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 34.

³⁹² Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 37.

³⁹³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 22.

olsun) diye saçı yapılır. Çocukların diş çıkarma vaktinde ata bindirildiğinde at dişi çıkacağı ve koyuna bindirildiğinde koyun dişi çıkaracağına da inanılmaktadır.³⁹⁴

II.1.1.6. Ayak Toyı:

Özbek çocuk folklorunda çocuğun ilk defa kendi başına yürümesi de bir toyla kutlanır. Mahalledeki çocuklar eve toplanır ve ellerine “külça” adı verilen ekmek konur, üzerine de “halvaytar” denilen Özbek milli tatlısı, çeşitli şekerlemeler ve meyveler konulmakta, çocukların başlarından çeşitli şekerleme, akçe ve çeşitli hediyelerden oluşan saçılar saçılmaktadır.³⁹⁵

Çâpıb-çâpıb yürgändä,	<i>Hızlı hızlı yürüdüğünde,</i>
Çaķır hăm mungä kirmäsin.	<i>Pıtrak buna (ayaklarına) girmesin.</i>
Yügürıb-yügürıb yürgändä	<i>Koşarak yürüdüğünde,</i>
Tıkân hăm şungä kirmäsin.	<i>Diken de şuna(ayaklarına) girmesin.</i>
İyik bilän miyikkä	<i>Yele ile bıyığa,</i>
Tâgdä yürgän kiyikkä. ³⁹⁶	<i>Dağda yürüyen geyiğe.</i>

Ayak toyunda icra edilen bir başka aytım-alkış ise şöyledir:

Tây-tây bâlam, tây, bâlam,	<i>Tay tay yavrum, tay yavrum,</i>
Şirin erkâtây, bâlam,	<i>Tatlı, yaramaz yavrum,</i>
Yumşak särimây, bâlam,	<i>Yumuşak, güzel yavrum,</i>
Öziming şu ây, bâlam. ³⁹⁷	<i>Benim ay gibi yavrum.</i>

II.1.1.7. Ad Verme:

Özbekler arasında “İnsanoğlu ismiyle doğar” mealinde bir atasözü vardır.³⁹⁸ Bu yüzden yeni doğan çocuğa isim verme, oldukça ciddi bir iş olarak algılanmaktadır ve çocuğa isim verme işi bir mesuliyet sayılmaktadır. Çünkü çocuğa verilen ismin onun gelecekteki bahtını da belirleyeceğine verilen ismin çocuğun karakterini

³⁹⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 22.

³⁹⁵ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 37.

³⁹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 54.

³⁹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 54.

³⁹⁸ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 11.

şekillendireceğine yönelik inanış yaygındır.³⁹⁹ Özellikle çocuğun geçmişte yaşamış olan aile veya din-devlet büyüklerinin adını alması, oldukça ciddi bir mesuliyet olarak algılanmaktadır. Özbekler arasında Muhammed, Ekber, Nebi, Ğani, Timur, Cihangir, Uluğbey gibi isimlerin konulması sırasında çocuğun bu isimleri taşıyıp taşıyamayacağına, ilerde kötü-yanlış işler yapıp yapmayacağına dair çeşitli istişareler yapılır.⁴⁰⁰

Yine çocuğun doğumunun çeşitli mevsim ve merasimlere rastlamasına bağlı olarak Nevruz, Bayram, Bahar gibi isimler de tercih edilmektedir. Kız çocukları için en çok tercih edilen isimler ise Rabiya, Ayperi, Aygül, Münevver, Nergis, Gül, Gülçehre, Gülperi'dir.⁴⁰¹ Bazı çocuklara Resul, Ekrem, Nebi gibi isimler konularak Allah'ın merhametinin bu çocuklara yansıtacağına Allah'ın bu çocukları esirgeyeceğine inanılmaktadır. Özbeklerde düğün esnasında doğmuş çocuğa toyçi, seyahat esnasında doğmuş çocuğa Sefer adı verilmektedir. Sünnetli doğmuş çocuklara ise Sünnet adı verilir.⁴⁰²

Çocuğa verilecek isim kararlaştırıldığında ise anne babalar bir hoca çağırarak ismi hoca aracılığıyla çocuğun kulağına, ezan eşliğinde söyletirler. Çocuğun kulağına ezan okutma, bir çeşit çocuğun kulağını açma merasimidir. Çocuk böylece dünyaya kulaklarına açmış olmakta, çevresindeki sesleri işitmeye başlamaktadır.⁴⁰³

Özbekler'de çocuğa isim verilirken onun ait olduğu ailenin, soyun gelenek ve görenekleri önemlidir. Daha da önemlisi isim verilirken yaşlıların ve bilge kişilerin yardımına başvurulur.⁴⁰⁴ Bu bilge kişiler, bir nevi "aksakal" olarak çocuklara isim vermekte öncelikle başvuru kimselerdir. Böylece, çocuğa isim verilirken mahalle ve köyün en yaşlı-saygın bireyleri eve davet edilir. İsim verecek olan aksakal çocuğun yanına girmeden önce abdestini alır ve elinde tesbihi, ağzında duasıyla çocuğun

---

³⁹⁹ Mahmud Sattar. *a. g. e* s. 11; Orhan Çeltikçi. "Özbekistan Türkleri Halk Kültürü 1-2." Erişim adresi: www.genckalemler.org Erişim tarihi: 6 Ekim 2009.

⁴⁰⁰ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 11.

⁴⁰¹ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 12.

⁴⁰² Orhan Çeltikçi. *a.g.m.*

⁴⁰³ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 6.

⁴⁰⁴ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 11.

kulağına ezan okur. Ezandan sonra çocuğa verilen isim üç defa çocuğun kulağına okunur. Fatiha okunarak çocuğun dünyaya gelişi mübarek kılınmış olur.⁴⁰⁵

I.1.1.8. Kiyim Kiydiriş:

Özbek çocuk folklorunda, çocukların elbise seçimi ve onlara elbise giydirilmesi sırasında da dikkat edilen bazı hususlar ve icra edilen sözlü kültür ürünleri vardır. Çocuğun ilk elbisesinin giydirilmesinde bazı hususlara dikkat edilir. Daha önce yakınları tarafından giyilmiş ve yıkanmış kumaştan dikilmesine, beyaz renkli olmasına dikkat edilir. Böylece elbisenin yumuşak ve bebeği incitmeyecek narinlikte olması, onun paklığını simgeleyecek renkte olması sağlanmış olur.⁴⁰⁶

Bu merasimlerden sonra şu şekilde dua edilir:

“İlâhâ âmin, kötârdik biz bilâkin, âllâh bersin tilâkni, yegân-içgân, tökilgân-sâçilgânlârning sâvâbini, şu yerdâ ötgân yer egâlâri, mülk egâlâri, suv egâlâri, qâlâversâ, heli-hiştî, yetti puştî, âta-ânasi, äcdâd-ävlâdi ruhigâ bahşidâ kıldıq, âllahu äkbâr, hüdâ özing qâbul etgin.”⁴⁰⁷

“İlahi amin, biz gönderdik bileğini. Allah kabul etsin dileğini. Yenilip-içilenin, dökülüp-saçılanın sevabını burada bulunan yer sahiplerine, mülk sahiplerine, su sahiplerine, gelirse ata anasının, ecdadı-evladının ruhlarına bağışladık. Allahu Ekber, Allah kabul etsin.”

Erkek çocuklara elbise giydirilirken okunan bir başka ayıtım-alkış ise şöyledir:

Çakalakkä çakmânçä

Âlıb keling dädäsi.

Yâqasigä tügmäçä

Taqıb keling dädäsi.⁴⁰⁸

Bebeğe yün elbise,

Alıp gelin babası.

Yakasına düğme,

Takıp gelin babası.

⁴⁰⁵ Hayat İsmailov. a.g.e. s. 27.

⁴⁰⁶ Hayat İsmailov. a.g.e. s. 28.

⁴⁰⁷ Hayat İsmailov. a.g.e. s. 28.

⁴⁰⁸ Ğani Cahangirov. a.g.e. s. 24.

II.1.1.9. Beşikketi:

Çocukluk dönemiyle alakalı olarak geçmiş dönemlerde var olan bir gelenek de “Beşikketi”dir. Beşikketi, bizdeki “beşik kertme” geleneğinin Özbekler arasında aldığı isimdir. Ailede yeni bir çocuğun doğumunun ardından çocuğun kırkı çıktıktan sonra komşular ve akrabalar eve hayırlı olsun gelirler. Bu sırada eve gelen ailelerden birisi doğan çocuk kızsaa ona talip olup ailesinden isteyebilir. Bu elbette ki çocuğun güzelliği veya terbiyesi ile alakalı bir durum değil, ailelerin yakınlığı ve samimiyetine dayanan bir meseledir. Eğer aileler kendi aralarında sözleşirlerse erkek çocuğun kız çocuğunun kulağını dişlemesi sağlanır ve böylece erkek bundan sonra kızın hamisi olur. Ardından aksakallar çağırılarak aileler arasındaki bu söze şahit edilir.

Kızın daha beşikteyken gelin gitmesiyle ilişkilendirilerek adı konulan beşikketi, daha çok geçmişte, kabileler arasındaki savaşları ve düşmanlıkları sona erdirmek için başvurulan bir gelenek olma özelliğini taşımaktaydı.⁴⁰⁹

II.1.1.10. Bala Kaçdi:

Özbekler arasında, çocuğu sünnet ettirmeden önce “Bala Kaçdi” adı verilen bir merasim düzenlenmektedir. Bu merasim, çocuğun genç-yiğit erkekler tarafından evinden alınarak amca veya dayısına götürülmesi, buradaki hediyeleşme faslının ardından tekrar evine, sünnet toyunun yapıldığı alana getirilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Çocuk alana getirildiğinde toy için her şey hazırdır ve ziyafet başlamak üzeredir. Bu sırada, hazırlanmış olan meşalelerin ateşe verilip çocuğun etrafı yiğitler tarafından kuşatılır. Çocuklardan bir tanesi bu esnada bir takım koşuklar söylemeye başlar, ellerinde meşalelerle diğer çocuklar da koşuğun icrasına katılır. Bu koşuklarla eğlenip dans eden çocuklar daha sonra sünnet olacak çocuğu ev içinde hazırlanan yerine götürürler. Sünnet merasimi ve ona bağlı olarak “Bala Kaçdi” merasimi böylece icra edilmiş olur.⁴¹⁰

Burada söz konusu merasimi çocukların kendi aralarında düzenledikleri bir ritüel olarak düşünmek, icra edilen koşukları da merasim folkloru içerisinde şekillenen bir koşuk biçimi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Ancak söz konusu toyun icrası

⁴⁰⁹ Mahmud Sattar. *a.g.e.* ss. 21-22.

⁴¹⁰ S. Davlatov. “Bala Kaçdi Marasimi.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 2, 1996, ss. 43-46.

tamamen çocuklara ait olduğu için bu merasimi büyüklerle çocukların ortaklaşa ürettiği türler bağlamında değerlendirmemiz uygun düşmeyecektir. Bu sebeple, çalışmamızda benimsediğimiz üretim ve icra merkezli tasnif yaklaşımından hareketle, bu gibi ayrıntılara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmeyi uygun görüyoruz.

Söz konusu aytım-alkışların hepsinde, çocuğun bugününün ve istikbalinin “iyilik” içerisinde geçmesi dilekleri hakim olarak görülmektedir. Anne bunları isterken, bunların gerçekleşmesi için de bir takım gizli güçlerden yardım istemektedir.⁴¹¹ Çocuklarla alakalı olarak ortaya konulan ırım-sınımların, toy-merasimlerin ve aytım-alkışların ortaya çıkışı da bu şekilde gerçekleşmiş olmaktadır.

II.1.1.11. Hatne Toyi:

Özbekler arasında sünnet merasimi yaygın olarak “hatne toyi” (sünnet merasimi), “çükburan” (sünnet ettirme), “oğıl balaning kolini helallaş” (erkek evladı sünnet ettirme), “çükiburran”⁴¹² (sünnet ettirme) gibi isimlerle bilinmektedir. İslami inanç çerçevesinde Hz. Muhammed’in hayatında gerçekleştirdiği birtakım işlerin yapılması “sünnet” olarak adlandırılmakta ve söz konusu gelenek ve merasim de adını buradan almaktadır.⁴¹³ Sünnet merasimi, Müslüman topluluklar arasında en yaygın olan, ortak geleneklerden biri olarak birçok Türk boyunda karşımıza çıkmaktadır. Özbekler arasında anne babanın çocuğa borcu olarak algılanan üç unsur ilim, sünnet ve onu müstakil bir hayata kavuşturmadır.⁴¹⁴

Böylece çocuğu güzel ve iyi ahlakla yetiştirip onu bilgiyle donatmak, onu sünnet ettirmek ve evini-yuvasını kurmak anne babanın üç temel görevi olarak algılanmaktadır. Buna bağlı olarak çocuğun doğduğu günden 12 yaşına kadarki süreçte uygun bir zaman içerisinde sünnet ettirilmesi, dini ve sosyal bir gereklilik olarak algılanmakta ve Müslüman Türk çocuklar için sünnet, zaruri bir gelenek olarak algılanmaktadır.⁴¹⁵

---

⁴¹¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 55.

⁴¹² Kamal Açılov. “Sünnat Toyining Halk Ağzaki İcadida Tasvirlenişige Dair.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 2004, s. 61; Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 17.

⁴¹³ Kamal Açılov. *a.g.m.* s. 61.

⁴¹⁴ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 19.

⁴¹⁵ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 17.

Özbekler arasında sünnet geleneğine bağlı olarak halk arasında halen varlığını sürdüren pek çok sayıda gelenek-görenek, inanç ve ritüel söz konusudur. Örneğin; çocuğun sünnet edileceği eve, çocuğu olmayan kadınların girmesi uygun görülmemektedir. Yine sünnet olacak çocuğun yalnız bırakılmaması gerekir ve bu sebeple çocuğun odasında bekleyen bir “nöbetçi” mutlaka olur. Çocuğun sünnet edilmesi için hazırlanan yatakta yastığın altına ekmek, kırmızı biber, sarımsak, bıçak gibi nesnelere koymak ve bu yolla kötü ruhların yatağa yaklaşmasını engellemeye çalışmak da adettendir.⁴¹⁶

Sünnet işi tamamlandığında ise bir kişi dışarıda duranlara haber verir. Çocuğun ağabeylerinden amca çocuklarından birisi veya ailesinden başka birileri içeri girerek çocuğu avutmak için ona gül verirler ve çocuğun başını okşayarak ona şefkat gösterisinde bulunurlar.⁴¹⁷ Sünnet merasimin ardından çocuğa verilen hediyeler arasında en dikkat çeken gülüdür. Burada gülün, Peygamberin sünnetini yerine getiren çocuk için peygamberi simgeleyen bir çiçek olarak veriliyor olması kuvvetle muhtemeldir.

Hatne merasiminden önce bir hatne toyu gerçekleştirilir ve buna akrabalar, komşular, çocuğun arkadaşları davet edilir. Törende çeşitli milli oyunlar oynanır, güreşler yapılır, ziyafet çekilir ve diğer küçük toylar yapılır. Sünnet toyu esnasındaki bir gelenek de çocuğun fakir olan arkadaşlarının zengin aileler tarafından misafir edilmesi, o gece fakir çocukların zengin ailelerde kalmasının sağlanmasıdır.⁴¹⁸

Sünnet işlemi esnasında anneler içeride beklerler, babalar ise çocuğun başında dururlar. Çocuğa “hayda, hayda” diye güç verip onu avutmaya çalışırlar. Çocuktan kesilen deri parçası ise bir yere gömülür.⁴¹⁹ Çocuk böylece sünnetinin gerçekleşmesiyle birlikte bebeklikten çocukluğa geçmiş ve Müslümanlığın adeta bir farz-geleneğini yerine getirerek tam Müslümanlık rütbesine erişmiş olmaktadır.⁴²⁰ Yine bizde olduğu gibi sünnet, çocuğun erkeklığe attığı en önemli adımlardan birisi olarak da önem taşımaktadır.

---

⁴¹⁶ Kamal Açilov. a.g.m. s. 62.

⁴¹⁷ Kamal Açilov. a.g.m. s. 62.

⁴¹⁸ Mahmud Sattar. a.g.e. s. 19.

⁴¹⁹ Mahmud Sattar. a.g.e. s. 19.

⁴²⁰ Mahmud Sattar. a.g.e. s. 20.

Özbekler arasında çocuksuzluk bir nevi güçsüzlük, hatta soyun devamının sağlanamaması tehlikesiyle birlikte “devletsizlik” de sayıldığı için çocuklara, özellikle de erkek çocuklara, büyük önem verilir. Alpamış, Köroğlu gibi Türk destan ve halk hikayeleri gibi diğer halk anlatılarında sünnet toylarının çok etraflı bir şekilde, bir güç gösterisi sembolü olarak anlatılmasının nedeni de budur.⁴²¹

Bütün toylarda olduğu gibi sünnet toyunda da toyun tam anlamıyla gerçekleştirilebilmiş sayılması için yapılması gereken bazı icraatlar ve uyulması gereken bir takım kurallar vardır. Özbek çocuk folkloru içerisinde çocuğun sünnet ettirilmesi de çeşitli gelenek ve görenekler neticesinde bir takım ritüelleri ortaya çıkarmış, böylece sünnet toyunun gerçekleştirilmesinde bunların uygulanması “adetten” olmuştur. Özbekler’in sünnet merasimleri, temel olarak şu yedi bölümden oluşmaktadır:

- Maslahat Aşı-Kengeş Toyi (Aile büyüklerinin iştirak ettiği bir toy-toplantı.)
- Tandır Köriş (Tandır Görme)
- Navvay Tüşdi. (Fırıncı Düştü.)
- Sokım Söyiş. (Hayvan Kesme)
- Nan Yedi. (Yemek Yeme)
- Hatm-i Kur’an Okıtış. (Kur’an Okuma Merasimi)
- Katta Toyi.⁴²² (Büyükler Toyu)

Bu Aşamaların hepsinin kendisine göre özellikleri vardır ve bunların hepsi ayrı birer toy niteliğindedir. Örneğin maslahat aşısı, sünnet toyu yapılmadan bir veya iki gün önce, sünneti yapılacak ailenin yakın akrabalarının erkekleri arasında düzenlenen yemekli bir toydur.⁴²³ Bütün bunlara bakıldığında Özbeklerin sünnet toyunun bütün toylar arasında en zengin toylarından birisi olduğunu söylemek mümkündür. Sünnet toyunda, davet edilen hoca tarafından okunan bir dua şu şekildedir:

Cähännäm üzrâ bir köprik bâr âh, *Cehennemün üstünde bir köprü var, ah!*
Oşâl köprik Sırât âtlıq güzärgâh. *O köprü Sırat adlı güzergah.*
Âmin-âmin, yâ rabbânâ, amin, *Amin, amin, Ya Rabbena, amin,*

⁴²¹ Kamal Açilov. a.g.m. s. 62.

⁴²² Kamal Açilov. a.g.m. s. 61.

⁴²³ Hayat İsmailov. a.g.e. s. 43.

Қılıждан тез ерүр, қıldан инғіçкә, *Кılıждан keskin, kıldan incedir,*
Пуşаймәнләр түшгәй ошәл күн ичгә, *Pişman olanlar düşer o gün içine,*
Åmin-åmin, yå rabbånå, amin.⁴²⁴ *Amin, amin, Ya Rabbena, amin.*

Sünnet yapıldıktan sonra birisi dşarıda bekleyen aileye haber verir. Sünnetçinin çocuktan aldığı ve “çükki” denilen deri parçası sembolik olarak anneye satılır. Anne, çocuğunun “çükki”si karşılığında sünnetçiye çeşitli hediyeler, özellikle de gül veya giyim eşyası verir.⁴²⁵ Yine sünnetçinin çocuğun organından aldığı parça, çocuğu olmayan aileler tarafından temsili olarak satın alınıp bir çöpe ilıştırılarak saklanmaktadır. Bu yolla çocuğu olmayan kadının hamile kalacağına inanılmaktadır.⁴²⁶ Sünnetle kesilen parçanın avlunun çığnenmeyen bir kıyısına gömülmesi de söz konusudur.⁴²⁷ Diğer Türk boylarında olduğu gibi Özbeklerin geleneğinde de bu parçanın, çocuğun ilerde ne olması isteniyorsa ona uygun bir mekana gömülmesi söz konusudur.

II.1.1.12. Yiğit Aşı:

Özbekler arasında çocuklar ile alakalı yapılan merasimlerden bir bölümü ise “yiğitlik toyları” adı altında değerlendirilmektedir. Çocuğun belirli bir yaşa gelmesi ailelerde büyük bir sevince yol açar ve bu gün de bir merasimle kutlanır. Özbeklerin çocukları için düzenledikleri yiğitlik toylarının başında “Yiğit Aşı” gelmektedir. Bu merasim, Özbeklerin evlatlarının çocukluktan çıkıp yetişkinlik çağına girmesini bir ziyafetle kutlanması şeklinde tezahür etmektedir.⁴²⁸

Yiğitlik aşısı, Türk kültür tarihi için büyük önem taşıyan Dede Korkut ve diğer birçok eserde de karşımıza çeşitli şekillerde çıkmaktadır.

---

⁴²⁴ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 55.

⁴²⁵ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 72.

⁴²⁶ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 73.

⁴²⁷ Orhan Çeltikçi. “Özbekistan Türkleri Halk Kültürü 1-2” Erişim adresi: www.genckalemler.org Erişim tarihi: 6 Ekim 2009.

⁴²⁸ Hayat İsmailov. *a.g.e.* ss. 79-80.

II.1.1.13. Moylav Toyi:

Özbekler, yetişkinlik dönemine erişen çocuklarının ilk bıyığının kesilmesini da bir toy eşliğinde kutlarlar. Daha önce bir veya birkaç defa evlad sahibi olmuş kimselerinin davet edildiği bu toyda “moylav aş” denilen bir ziyafet verilmekte, davet edilen misafirler çeşitli ikramlarla ağırlandı. Hz. Muhammed’in davranışları arasında yer alan “bıyığı kısaltıp sakal bırakma” sünnetine bağlı olarak gerçekleştirilen bu merasimde çeşitli dini sohbetler edilmekte, çocuğa güzel ahlakı öğütleyen rivayetler anlatılmaktadır. 15-18 yaş arasındaki çocuklar için düzenlenen bu merasimde yapılan sohbetler ve yenilen yemeklerden sonra çocuğun bıyığının alınması, yani “moylav alınış” merasimi gerçekleştirilmektedir.⁴²⁹

Özbeklerin çok eski dönemlerden bu yana yaşattığı moylav toyi, Özbek çocuk folklorunda yer alan merasimlerin zenginliğini de ortaya koyan bir özelliğe sahiptir. Çünkü çocuğun ilk bıyığının bile bir toy ile kutlanması, halk kültüründe fazla rastlanan bir durum değildir. Moylav aşında icra edilen bir aytım-alkış ise şu şekildedir:

Toplanib yâr u corälär,	<i>Toplanıp eş ve dostlar,</i>
Kuylaşib báytt ü gazällär.	<i>Söylenip beyit ve gazeller.</i>
Yokladilär yigit yaşını,	<i>Yokladılar yiğidin yaşını,</i>
Toy kılibân toyláb aşını. ⁴³⁰	<i>Kutladılar misafir aşını.</i>

Özbek merasimlerine genel olarak bakıldığında, çocuklarla ilgili toy ve merasimlerin daha çok erkek çocuklarına yönelik gerçekleştirildiği görülmektedir. Toyların genelinin ise çeşitli boyutlarıyla daima bir ziyafet şeklinde gerçekleştirildiği görülmektedir.

Özbeklerin sosyal hayatı ile doğrudan alakalı olan aytım-alkışlar vasıtasıyla, onların yaşam biçimi, kültür düzeyi, adet ve görenekleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Yine bu malzemeler, Özbek sözlü kültürünün sanatsal zenginliklerini de ortaya koyan önemli ürünlerdir.⁴³¹

⁴²⁹ Hayat İsmailov. *a.g.e.* ss. 81-85.

⁴³⁰ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 87.

⁴³¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 55.

II.1.2. Allalar

Özbek çocuk folklorunda annelerin, bazen de abla-hala-teyze gibi diğer aile fertlerinin çocuklara beşikteyken veya beşik dışındayken söyledikleri koşuklara “alla” denir. Alla, ninni kelimesinin Özbek Türkleri arasında yaygın olan biçimidir. Ninnilerin Özbek Türklerindeki karşılığı olan allalar, “beşik koşukları” şeklinde de adlandırılmaktadır.

Ahuncan Safarov beşik koşuklarının içine “allalar” ve “aytım-alkışlar”ı dahil etmiştir.⁴³² Ğani Cahangirov ise çocuğun doğduktan sonra konuşmayı-yürümeyi öğrenmesine kadar geçen süreçte, büyüklerin çocukları eğitmek için ürettikleri malzemenin bütününe beşik koşukları şeklinde adlandırmaktadır.⁴³³ Buna göre Ğani Cahangirov, Özbek çocuk folklorunda “beşik koşukları” başlığı altında değerlendirilecek türleri “allalar”, “avunmaçaklar”, “vakebend ibret-öğit sözleri” şeklinde belirlemiştir.⁴³⁴ Biz beşik koşukları gibi sınırları tam belirli olmayan bir adlandırmayı kullanmak yerine, türlerin özelliklerini daha iyi ortaya koyabilmek için bu gruptaki bütün türleri kendi isimleriyle ele almayı uygun buluyoruz. Bu bağlamda “alla” terimini, Özbek çocuk folklorunda ninnileri karşılayan müstakil bir tür adı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Özbeklerin, yakın zamana kadar alla yerine “belü belü” tabirini kullandıkları bilinmektedir.⁴³⁵ Ninnilerin, doğumundan üç yaşına kadarki dönemde anneleri tarafından çocuklara söylenmeleri sebebiyle ana sütüne benzetilmektedir. Gerçekten de ninnilerde ana sütünün temizliği ve paklığı vardır. Bu temizlik ve paklıkta, çocukların aile için önemi ve itibarının, masumluğunun, temizliğinin, günahsızlığının, zararsızlığının kısacası çocuksuluğunun büyük payı vardır. Neticede ninni, hem genel olarak Özbek folkloru içerisinde bir form, hem de Özbek çocuk folkloru içerisinde bir türün adıdır.⁴³⁶

---

⁴³² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 23.

⁴³³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 13.

⁴³⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 14-15.

⁴³⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 12.

⁴³⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 24.

Özbek çocuk folklorundaki ninnilerin küçük manzum parçalar olmasına rağmen oldukça yoğun bir anlatımı olduğu dikkat çekmektedir.⁴³⁷ Ninniler yoluyla bebeğin uyumasına yardımcı olma ve bebeğin fiziki ve ruhi olarak dinçleştirilmesi, hareketlerinin geliştirilmesi de amaçlanmaktadır.

Ninnilerde toplumun kültürel birikimi, gelenek-görenekleri, inançları, umutları, hüznüleri, sevinçleri bir arada bulunur. Özbek ninnilerini kompozisyon bakımından iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan biri parakende allalar, diğeri ise vakebend allalardır.⁴³⁸ Şimdi bunları tek tek inceleyelim.

II.1.2.1. Parakende Allalar

Özbek çocuk folklorunda sıkça karşılaşılan bu tipteki ninnilerin en önemli özelliği, ninninin yegane bir konu üzerine kurulmuş olmayışı, söylenişinin belirli bir olay akışı şeklinde gerçekleşmeşiştir. Böylece bu ninnilerde bir konu bütünlüğü yoktur ve ninninin her bir bölümünde ayrı bir konu işlenebilir. Burada parakende ninnilerin temel niteliği, söylenenlerin “doğaçlama” olmasıdır. Bu tip ninnilerde anne kendi ile alakalı durum ve meseleleri doğaçlama olarak anlatacağı gibi doğrudan çocuğı ile ilgili şeyler de söyleyebilir.⁴³⁹

Bu alt türde belirleyici olan bir nokta da temele çocuğın alınmasıdır. Anne ninnileri istediğı gibi söyleyebilir, yani perakende ninnilerin icrasında yapısal, belirli bir icra kuralı yoktur. Bu yüzden perakende ninnilerde varyantlaşma olayı sıkça görülmektedir.⁴⁴⁰

II.1.2.2. Vakebend Allalar

Özbek çocuk folklorunda belirli bir olay üzerine kurulmuş olan, baştan sona bir konuyu işleyen, konu bütünlüğüne sahip olan ninniler vakeabend allalar adını almaktadır. Gerçek veya gerçekleşebilir bir konuyu işleyen bu tür ninnilerin bir kısmı diyalog esasına dayanır ve diyalogda da hem söyleyen, hem de dinleyip tekrar cevap veren üretici annedir. Çocuksa sadece pasif dinleyici hükmündedir. Özbek ninnilerinde

---

⁴³⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 126.

⁴³⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 32.

⁴³⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 31.

⁴⁴⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 31-32.

yapısal olarak en gelişmiş ve olgun ninnilerin bu “belirli bir olay temelinde kurulan ninniler” olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu tip ninnilerde giriş, düğüm ve zirve (çözüm) vardır. Söz konusu ninniler, annenin içinde bulunduğu ruh haline göre bir konunun temele alınıp bunun etrafında söz söyleme ve ninniye bir bütün halinde icra etme esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu tür ninniler her annenin söyleyebileceği ninniler olma niteliği taşımamaktadır. Tüm bu sebeplerle geleneksel ninnilerden farklı bir yere konulan olay merkezli ninniler, Özbek çocuk folklorunun ninni hazinesinin önemli bir yanını ortaya koyan kıymetli ürünlerdir. Söz konusu ninnilerde mizah ve hiciv unsurlarının bolca yer aldığı da dikkat çekmektedir.⁴⁴¹

Özbek ninnileri, bu ikili tasnif dışında da çeşitli biçimlerde tasnif edilmiştir. Avalavçi allalar çocuğu içinde bulunduğu ortamdaki nesnelere tanıştırmak için söylenen şımartma maksadı da taşıyan ninnilerdir.⁴⁴² Maişiy allalar hayatın gerçeklikleriyle alakalı, sosyo-kültürel konuları işleyen ninnilerdir. Maişiy ninniler, annenin iç dünyasını yansıttığı ailevi, sosyal ve toplumsal meseleleri ele alan ninnilerdir. Bunlarda çocuğuna ninni söylemeye başlayan anne bir süre sonra çocuğu unutup sosyal ve toplumsal meseleleri, kendi dertlerini, sıkıntılarını, arzu ve umutlarını anlatmaya başlamayabilmektedir. Tarihiy allalar, maişiy allalar temelinde yazılmış, tarihi konuların ele alan sosyal içerikli ninnilerdir.⁴⁴³ Maişiy allalara nazaran daha az örneği bulunan tarihi ninnilerde de daha çok sosyal ve toplumsal konular ele alınmaktadır. Tek fark olarak, ele alınan konuların eski dönmelerde cereyan etmiş olması, yani “tarihi” olması gerekmektedir.

Özbek ninnileri, halkın kültür tarihini, çocuklarla ilgili bir dizi tutumları, gelenek-görenek ve adetlerini ortaya koyan sözlü kültür ürünleridir. Ninni, aynı zamanda annenin çocuğuna içini döküşüdür:

Ällä, ällä äytämän,

Üstingä tonım yapämän,

Kämbägälllik därdini

Ninni ninni söyleyeyim,

Üstüne giysimi örteyim,

Bu fakirlik derdini,

⁴⁴¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 34.

⁴⁴² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 31-37.

⁴⁴³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 39-44.

Kimlärgä bärıp äytämän.⁴⁴⁴

Kimlere gidip söyleyeyim?

Bir başka örnek:

Ällä bālam bahti bār,
Här nārsāning väqti bār
Cānim bālam ällä,
İkki közim ällä,
Ällä-yā, ällä⁴⁴⁵

*Ninni yavrum bahti var,
Her bir şeyin vakti var,
Canım yavrum ninni,
İki gözüm ninni,
Ninni, ninni.*

Ninnilerle sevme-okşama sözlerini birbirinden ayırt etmenin bazen mümkün olmadığını belirtmiştik. Aşağıdaki ninni, bu durumun temsil edildiği güzel bir ninni örneğidir:

Ällä bālam ällä
Cānim bālam ällä
İkki közüm ällä
Şirin sözim ällä

*Ninni yavrum ninni,
Canım yavrum ninni
İki gözüm ninni
Tatlı sözüüm ninni.*

Ällä kılsın bālamā
Uyquda ārām ālsın-ā
Ällä ällä degändä
Cimginnä ohlāb qālsın-ā.

*Ninni olsun balama,
Uykuda huzurlu olsun
Ninni ninni dediğimde
Sessizce uyuyup kalsın.*

Ällä bālam ällä
İkki közim ällä.⁴⁴⁶

*Ninni yavrum ninni,
İki gözüm ninni.*

Görüldüğü gibi ninni ibareleri ve uyku sözcüğü dışında manzumenin sevme sözleriyle yüklü olduğunu görmekteyiz. Yine bir örnek:

Qolı arslan bileklım,
Bātır kâplān yüreklım
Yāhşi-yāman küningdä

*Kolu arslan bileklım,
Yiğit, kaplan yüreklım.
İyi-kötü gününde,*

⁴⁴⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 19.

⁴⁴⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 20.

⁴⁴⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 16.

Mengä cüdä keräklim   *Bana fazla gereklim.*
Ällä bâlam ällä⁴⁴⁷   *Ninni yavrurum ninni.*

Bu ninninin bir varyantında son bölüm;

Yähşi-yâman küningdä   *İyi-kötü gününde,*
Yähşilär bolsın pänäng-ey.⁴⁴⁸   *İyiler seni esirgesin ey!*

şeklindedir. Burada dikkat çeken, annenin çocuğuna ninni söylerken dua etmesidir. Bu durumda Özbek ninni örneklerinde sevmelerin yanında dua sözlerine de rastlanmaktadır diyebiliriz. Ayrıca Ahuncan Safarov ninnileri, “çocuğa söylenen sözler”den çok “annenin kendi koşuğu” şeklinde değerlendirmektedir.⁴⁴⁹

II.1.3. Erkalamalar

Özbek çocuk folklorunda büyükler tarafından çocuğu sevme ve şımartma maksatlı söylenen, çocukla hoşça vakit geçirmeye yönelik icra edilen koşuklara toplu olarak “süyiş koşukları” adı verilmektedir. Süyiş koşukları bir üst tür olarak “erkalama”, “avutmaçak” ve “kızıkmaçak” türlerini kapsamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi türlerin gruplar halinde ve tek bir isim altında tasnif edilerek değerlendirilmesi, bu türlerin çeşitli niteliklerini, yapısal ve şekil özelliklerini sağlıklı bir şekilde ortaya koymada işe yarayan bir iş değildir. Bu yüzden biz bütün türleri mümkün olabildiğince ayrı ayrı ele almayı uygun görüyoruz.

Sevme koşuklarının en eski türlerinden birisi olan erkalamalar, Özbek çocuk folklorunun müstakil ve orijinal türlerinden birisi olarak anılmaktadır. Erkalamalarda üretici pozisyonunda büyükler bulursa da, bunlarda çocuk dünyasının zevkini, mutluluğunu, inceliğini ve güzelliğini bulmak mümkündür.⁴⁵⁰

Erkalamalarda icracı ve onun ruh hali önemlidir. Çünkü büyüklerin kederli, üzüntülü bir zamanında çocukları şımartmak için güzel sözler sarf etmesi pek mümkün olmamaktadır. Çocuğu şımartmak için icracının uygun zamanı ve ruh hali mühimdir. Bu

---

⁴⁴⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 17.

⁴⁴⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 17.

⁴⁴⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 37.

⁴⁵⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 55.

bakımdan erkalamalar, avutmaçak ve ayıtım-alkışlardan, icra zamanı ve uygun icra ortamı-durumu gibi noktalarda bir takım kendine has özellikleriyle ayrılmaktadır.⁴⁵¹

Erkalamaların bazılarında şiiriyat yokmuş gibi bir görüntü söz konusudur. Annenin çocuğu öpüp koklama esnasında söylediği bu gibi sözlerin bir kısmı, seviş ritmine göre düzenlenmiştir. Bunların mana ifade etmiyor olması, mantıksız oldukları anlamına da gelmez. Burada mühim olan ritim ve ahenktir. Seslerin ritim ve ahenginin bütünlüğü neticesinde ortaya çıkan Özbek çocuk erkalamaların birçoğunda “A... şugina” veya doğrudan “şugina” sözleriyle başlayıp toplam 4 veya 6 satırdan 10 satıra kadar olabilen manzumeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁴⁵²

Bazen de erkalamaların “Ha, lötti, lötti”, “Ha, dorsa, dorsa, dorsa”, “Ha kişte, kişta, kişta” veya “Ha lötti” ve “Ha, dorsa” gibi kalıp ifadelerle başladığı görülmektedir. Söz konusu erkalamalar, bazen çocuğun fiziki özelliklerini ve görüntüsünü konu alabilmekte, bazen de çocuğu vücut organlarıyla tanıştırmaya hedeflenerek sözler buna yönelik icra edilebilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, erkalamaların büyükler ve özellikle de anneler tarafından icra edilen, “analık folkloru” içerisinde değerlendirilmesi gereken ürünler olmasıdır. Erkalamalar her ne kadar yedi yaşına kadarki çocuklara söylenen ürünler olarak bilinse de, on bir-on üç yaşına kadar ve hatta ondan daha geç zamanlara kadar söylenebilmektedir.⁴⁵³

Erkalamalar, büyüklerin küçüklerle uygun şartlar altında kurabildikleri uygun bir iletişim sonucu ortaya konulan ürünler olarak düşünülmalıdır. İşte bu durum, erkalamaların diğer türlerden ayrıldığı en temel nokta olarak değerlendirilmektedir.⁴⁵⁴ Anne-babanın çocuğu sevmesi ve şımartması, uygun şartlar altında mümkün olabilmektedir. Örneğin aşağıdaki koşukta çocuğun mutluluğu ve her açıdan ihtiyaçlarının gideriliyor olması, annesi için de bir sevinç ve kıvanç nedeni olmaktadır:

Åynânäyning äyvâni bâr,
Tâmgä çıqsa, nârvâni bâr.

*Pencereli evin havlusu var,
Dama çıksa, merdiveni var.*

⁴⁵¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 55.

⁴⁵² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 56.

⁴⁵³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 58-63.

⁴⁵⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 55.

Uyqusı kelsä, älläsi bär,   *Uykusu gelse, ninnisi var,*
Qârni açsa, mämmäsi bär.⁴⁵⁵   *Karnı acıksa, memesi var.*

Kısacası erkalamalar, çocuğu sevme ve şımartma maksadıyla büyükler tarafından söylenen, pek çoğunda doğrudan anlamın değil ritim ve ahengin yer tuttuğu malzemelerin toplamı olarak Özbek çocuk folklorunun önemli bir türüdür diyebiliriz. Erkalamaları çocuk folkloru içerisinde özel kılan durum ise, büyüklerin çocukları ile ilgili düşüncelerini, onların gelecekleriyle ilgili arzu ve umutlarını en iyi ortaya koyan, bunları en sanatlı bir şekilde tasvir eden tür olma özelliğini taşımasıdır.⁴⁵⁶

II.1.4. Avutmaçaklar

Avutmaçak, çocukları avutma maksatlı söylenen sözler olarak değerlendirilebilir. Süyiş koşukları başlığı altında değerlendirilen bütün türlerin temelde çocuğu sevme üzerine kurulduğunu, ancak fonksiyonu itibariyle çeşitli isimler aldığını ve tür olarak bu isimle anıldığını söylememiz mümkündür. Örneğin erkalamalara, “sevme ve şımartma sözleri” ağır bastığı için erkalama denilirken avutmaçaklara da avutma fonksiyonu ön plana çıktığı için “sevme ve avutma sözleri” anlamındaki “avutmaçak” adı verilmektedir.

Ğani Cahangirov’un değerlendirmelerini dikkate alacak olursak, avutmaçak adı altında incelenecek malzeme çocuk folklorunda türler bölümünde ele aldığımız, doğum folklorunun doğum öncesi, doğum esnası, özellikle de doğum sonrasında uygulanan gelenek, görenek, inanç ve ritüelleri karşılamakla birlikte çocuk tebabet folklorunu da içermektedir. Bununla birlikte, avutmaçaklarda çocuğu bir şeyle meşgul etme, onunla iyi vakit geçirme gibi bir amaç da güdülmektedir. Ğani Cahangirov, ninnide amacın çocuğu dinçleştirmek veya uyutmak olmasına karşın avutmaçakda türlü hareketlerle çocuğun dikkatini çekme onunla vakit geçirme amacı güdüldüğünü belirtmektedir. Çocukların gelişim dönemlerine bağlı olarak onu kötü ruhlardan korumak maksadıyla gerçekleştirilen tören, pratik ve ritüelleri de avutmaçak olarak değerlendiren Ğani Cahangirov, avutmaçakların büyüklerin çocukları eğlendirmek, avutmak, şımartmak

⁴⁵⁵ Ahuncan Safarov. “Erkalamalarning Canriy Hususiyatlari.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 1, 1984, s. 51.

⁴⁵⁶ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyat, 1985, ss. 64-65.

maksadıyla söylenen sanatlı sözler olarak tanımlamaktadır.⁴⁵⁷ Tüm bu bilgiler, avutmaçak teriminin Ğani Cahangirov tarafından oldukça geniş bir malzemeyi karşılar biçimde kullandığını ortaya koymaktadır.

Ğani Cahangirov, avutmaçakların içine, çocuğun vücut organlarını tanıtmak üzere anne-babaların yaptığı uygulamaları da katmıştır. Hatta kız evlatların saçlarının sevilmesi veya taranması esnasında söylenen sözler de bu avutmaçaklar içerisinde zikredilmiştir.⁴⁵⁸ Ancak biz bunların sevme-okşama sözleri olarak avutmaçaklardan farklı bir türü karşıladığını olduğunu düşünüyoruz. Örneğin çocuğu dizlerine oturtup boynundan tutarak dikkatini bir noktaya tutan babanın belirli bir ritimle söylediği “Bâş bârmağ, qârâmâldâq, ortateräk, hacimeräk, kiçkinä böbäk”⁴⁵⁹ sözleri, babanın çocukla hem güzel vakit geçirip eğlenme, hem de ona elin parmaklarını tanıtmak maksadıyla söylenen “havzak havzak” türünün bir örneğidir. Bu sebeple biz, bu türlerin her birinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Aşağıdaki parça ise tam bir avutmaçak, yani çocukları avutmak ve onu eğlendirme maksatlı icra edilen bir parçadır:

Şu oğlimgä nä bolıbdı,	<i>Şu oğluma ne oldu,</i>
Közläri yaşgä tolıbdı?	<i>Gözleri yaşla doldu?</i>
Vây, közläring kızarmasin,	<i>Vay gözlerin kızarmasin,</i>
Dudâqläring bozarmasin.	<i>Dudakların bozarmasin.</i>
Yığlama, bäs, dârding âläy,	<i>Ağlama, yeter, derdini alayım,</i>
Kissâçanggä kişmiş sâlây. ⁴⁶⁰	<i>Cebine üzüm koyayım.</i>

Avutmaçakların zaman zaman çocukları avutma, onları eğlendirme gibi görevleri olduğu, büyüklerin çocuklarını sevme, onları avutma ihtiyacını da karşıladığının düşünülmesinden olsa gerek, Ahuncan Safarov da avutmaçakları kendi tasnifinde, süyüş koşukları, yani sevme sözleri içerisinde değerlendirmiştir. Avutmaçak türü Ahuncan Safarov tarafından Özbek çocuk folklorunda esasen üç yaşına kadar

⁴⁵⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 21-28.

⁴⁵⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 24.

⁴⁵⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 22.

⁴⁶⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 68.

çocukları sevmeye, şımartmaya ve özellikle de ağlayan çocukları avutarak susturmaya yönelik söylenen sözlerin en çok karşılaşılan, müstakil bir türü olarak değerlendirilmektedir. Avutmaçaklar adı altında vücuda getirilen söz konusu malzemelerin çocuk folklorundaki fonksiyonu ise çocuğu sevmeye ve onu avutmaktan ibarettir. Çocuğun herhangi bir şekilde telaşlandığını, ağladığını veya rahatsız olduğunu hissettiğinde bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak amacıyla annenin icra ettiği avutmaçaklar, çocuğun dikkatini bir noktaya toplamak için icra edilen sanatlı sözler olarak belirmektedir.⁴⁶¹

II.1.4. Kızıkmaçaklar

Özbek Türkçesinde “kızık” kelimesinin sözlük anlamı “enteresan, ilginç, tuhaf, acayip” şeklindedir.⁴⁶² “Kızıkçı” kelimesi ise “şakacı, latifeci, komedyen” anlamında kullanılmaktadır.⁴⁶³ Özbek çocuk folklorunda, garip karşıtlıklar ve çeşitli abartmalar yoluyla sağlanan mizahi parçalar şeklinde karşımıza çıkan kızıkmaçaklar, gülme veya güldürme esasına dayalı bir tür görünümündedir.⁴⁶⁴ Bu tür, Özbek çocuk folklorunda ayrı bir tür olarak değerlendirilmekte, büyüklerin repertuarında da var olduğu, oradan çocukların repertuarına geçtiği ifade edilmektedir.⁴⁶⁵ Ancak türün büyükler tarafından üretiliyor ve icra ediliyor olması sebebiyle kızıkmaçakları, büyüklerin ürettikleri türler kapsamında değerlendirmek yerinde olacaktır. Zira kızıkmaçak türünde ortaya çıkan koşuklardaki hayat bilgisinin veya sanatkarlığın çocuklar tarafından aktarılabilceğini söylemek güçtür. Örneğin aşağıdaki kızıkmaçaktaki kafiye düzeninin ve sanatkar yapının büyükler tarafından ortaya konulduğu açıktır:

Änä oşä tâğ midi?	(İşte şu görünen) dağ mıdır?
Tâğ ätrâfi bâğ midi?	Dağ(in) etrafı bağ mıdır?
Bâğ yânidä üy midi?	Bağ(in) yanındaki ev midir?
Üy ätrâfi gül midi?	Ev(in) etrafı gül müdür?

⁴⁶¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 66.

⁴⁶² *Özbekçe-Türkçe ve Türkçe-Özbekçe İzahlı Sözlük*. Taşkent: Özbek-Türk Liseleri Yayınları, 1997, s. 242.

⁴⁶³ *a.g.e.* s. 242.

⁴⁶⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 79.

⁴⁶⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 85.

Oşä güllär içidä
Säyyärähân bâr midi?⁴⁶⁶

*O güller(in) içinde,
Seyyarehan var mıdır?*

Örnekten de anlaşılacağı gibi, kızıkmışaklarda, diğler türlerde olmayan derecede hayat hakkında genel bilgiler verme ve hayatla ilgili bazı tasavvurlar oluşturma gibi temel bir maksadın güdüldüğü görülmektedir. Bu tasavvurlar, çocuğun zihin dünyasında çeşitli olay ve görüntülerin, bir takım sembollerle, tezatlı bir şekilde ifade edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁴⁶⁷ Tezat ise, genel itibariyle sözün terkinbinde ve sözün bildirdiği çağrışımın farklı noktalarda belirmesiyle sağlanmaktadır. Örneğin “dağ” ve “bağ” kafiyesinin birlikte kullanılması, ortaya hem söz hem de çağrışım bakımından tezat bir durum çıkarmaktadır. Söz konusu karşıtlık da mübalağa ile birleşip ortaya kızıkmışaklardaki mizahlı anlatımı çıkarmaktadır. Böylece hayat ve çeşitli olay-olgular hakkında çocuğun dimağı genişlemekte, bir nevi çocuğun eğitime katkı sağlanmaktadır. Tabii burada kızıkmışak icrasında, çocuğun yaşı dikkate alınıp buna uygun seviyede kızıkmışak söylenmesi gerekmektedir.

Allalar, erkalamalar, avutmışaklarda büyüklerin faal bir durumda ve üretici pozisyonunda olduğu görülmektedir. Çocuk bu türlerde büyüklere ilham kaynağı olmakta ve bunların icra edilmesi sırasında hareket halinde bulunarak bu üretimde kısmen pasif bir ortaklığa sahip olmaktadır. Adı geçen türlerde söylenen sözler, çocuk için düşünce yönüyle önemli bir kıymete sahip değildir. Allanın ahengi, erkalamanın zevki, avutmışağın harekete uygun ritmi çocuğa huzur vermekte, çocuğu avutmakta ve çocuğun hoşça vakit geçirmesine imkan tanımaktadır. Kızıkmışaklarda ise temel olarak iki taraf vardır: Bunlardan ilki üretici ve icracı olarak büyüklerin dikkat çekmesidir. Büyüklerin üretici ve icracı olmasına karşın, ikinci taraf olarak, çocuklar bu tür ürünlerin icrasında sadece dinleyici değil, aynı zamanda “idrak ediciler”dir. Yani çocuk bunlardaki olay, söz ve incelikleri anlamakta, zihninde tasavvur ve idrak etmektedir. Buna göre kızıkmışaklar çocukların ruhsal ve zihinsel gelişimlerinde, manevi gelişimlerinde etkili olmaktadır.⁴⁶⁸

---

⁴⁶⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 76.

⁴⁶⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 80.

⁴⁶⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 86.

Kızıkmaçıklar, çocuğun dünyasında gerçeklerin bozularak, mizahi ve egzotik bir biçimde anlatılması şeklinde değerlendirilmektedir. Söz konusu kızıkmaçık türü ürünlerde, mantığın ve mantıksızlığın, özel bir anlatımla bir arada barındığı örneklerle rastlamak mümkündür. Hikmet Behüda'nın "Halkımızda her sözün otuz iki anlamı var" sözüne binaen, bir dilin sırrına da ancak bu anlam tabakalarını kavramakla varmak mümkündür.⁴⁶⁹ Ele aldığımız çocuk folkloru malzemelerinde de çeşitli anlam tabakaları bulunmaktadır ve bunların semantik bilimiyle incelenmesi, ayrı bir çalışmanın konusudur.

II.1.5. Havzak-Havzaklar

Büyükler tarafından çocukları avutmak için üretilip icra edilen havzak havzaklar, büyüklerin iki ile beş, bazen yedi yaşa kadar çocuklarla olan münasebetleri neticesinde ortaya çıkan ve bu yaştaki çocukları sevip avuturken icra edilen bir tür niteliği taşımaktadır.⁴⁷⁰ Ahuncan Safarov, Özbek ve Tacikler arasında uzun asırlardır var olduğunu ifade ettiği havzak havzakları bir tür "oyun-avunmaçağı" olarak değerlendirmektedir. Havzak kelimesinin Arapça'da "bir şeyin içi, derini, iç dairesi" anlamına geldiğini söyleyen Ahuncan Safarov, havzak havzakların Özbek çocuk folklorunda büyüklerin çocukların el içlerini gıdıklayarak icra ettikleri bir tür olduğunu belirterek kelimenin türe nasıl isim olduğunu da açıklığa kavuşturmuştur.⁴⁷¹

Havzak-Havzak oyununun başlangıcı, çocuğun bileğinden tutularak onun el ayasını-avucunu parmağıyla gıdıklamak veya sevmek şeklinde gerçekleşmektedir. Bir giriş şeklindeki bu hareket esnasında iki mısralık bir başlangıç koşuğu okunmakta ve ardından asıl oyuna geçilmektedir. Oyunun devamında çocuğun başparmağından başlamak suretiyle bütün parmakları bir bir sözde sayılarak bükülme ve her bir parmağın sayılıp bükülmesi esnasında da ayı mısralar icra edilmektedir.⁴⁷² Büyüklerin çocuğu avutmak, sevmek, oynatmak veya şımartmak için gerçekleştirdiği bu oyun tek

⁴⁶⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 82-84.

⁴⁷⁰ Ahuncan Safarov. "Balalar Folklorida Havzak-Havzak." *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 6, 1978, ss. 31-33.

⁴⁷¹ Ahuncan Safarov. *a.g.m.* s. 31.

⁴⁷² Ahuncan Safarov. *a.g.m.* s. 31.

başına değil, bir koşukla birlikte icra edilmektedir. En basit şekliyle bir havzak havzak koşuğu şu şekildedir:

Havzak-havzak,	<i>Havzak havzak,</i>
Ätrâfi sävzäk	<i>Etrafi sazlık.</i>
Bu okiz soydi,	<i>Bu öküzü kesti,</i>
Bu terisini şildi.	<i>Bu derisini yüzdü,</i>
Bu pişirib sâzladi,	<i>Bu pişirip hazırladı,</i>
Bu yerdi-yu, nâzladi	<i>Bu yerdi ama nazlandı,</i>
Bu kälçägä âş yetmädi. ⁴⁷³	<i>Bu küçüğe yemek yetmedi.</i>

Görüldüğü gibi havzak havzaklar bizdeki “bu görmüş, bu vurmuş, bu pişirmiş, bu yemiş, bu da hani bana hani bana demiş” sözleriyle icra edilen oyunun farklı bir varyantıdır.

Havzak-Havzakların kompozisyonunda parmakların sayılması işi önemli bir yer tutmaktadır. Zaten Ahuncan Safarov’un havzak havzaklara “oyun-avunmaçağı” demesi de bundan kaynaklanmaktadır. Oyundaki fiziki hareket bu parmak sayma işlemiyle gerçekleştirilmektedir. Aşağıdaki havzak-havzak koşuğunda bunu açıkça görmek mümkündür:

Bâş barmâq,	<i>Baş parmak,</i>
Bâdâm barmâq,	<i>Badem parmak,</i>
Orta teräk,	<i>Orta direk,</i>
Hâci käläk,	<i>Hacı kelek,</i>
Gül bibişäk. ⁴⁷⁴	<i>Gül hanım.</i>

Son olarak şunu da belirtmeliyiz ki Ahuncan Safarov’un *Balalar Poetik Folklori*’nda ve diğer kaynaklarda havzak havzaklar ayrı bir tür olarak değil, bir oyun olarak ele almıştır.⁴⁷⁵ Ancak bu oyunda icra edilen koşukların sayısı oldukça fazla olduğu için ve söz konusu oyun, diğer fiziki oyunlardan farklı olarak büyükler

⁴⁷³ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 31.

⁴⁷⁴ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyat, 1985, s. 71.

⁴⁷⁵ Ahuncan Safarov. a.g.e. ss. 70-72; Ahuncan Safarov. “Balalar Folklorida Havzak-Havzak.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*. Sayı: 6, 1978, ss. 31-33.

tarafından çocukları avutma-sevme-şımartma maksatlı icra edilen bir yapıya sahip olduğu için biz bu havzak-havzak şeklindeki koşukları ve genel anlamıyla havzak-havzakları Özbek çocuk folkloru içerisinde müstakil bir tür olarak değerlendirmeyi uygun görüyoruz. Başka bir şekilde ifade edecek olursak havzak havzakları ayrı bir tür olarak değerlendirmemizin en önemli sebebi, erkalama veya sayışmaca şeklinde ortaya çıkmış ürünlerin bu türe benzemesine rağmen havzak havzakların kendilerine has bir yapısal özelliğinin ve fonksiyonunun olmasıdır. Buna göre havzak havzaklarda parmakların sayılması bunların bir sayışmaca veya sanama örneği olduğu hissini uyandırmaktadır ancak burada maksat çocukların parmağını saymak değil onları sevmek-avutmak-şımartmaktır. İşte bu sebeple havzak havzaklar yapı ve fonksiyon bakımından başka hiçbir türe benzemeyen, kendine has özellikleriyle türleşme yoluna gitmiş bir oyun-avunmaçak şeklidir diyebiliriz.

II.1.6. Makal, Metel ve İbret-Öğüt Sözleri

Özbek çocuk folklorunda çocuklar etrafında oluşmuş bir takım atasözü ve deyimlere rastlamak mümkündür. Bazen de çocuğa çeşitli kuralları ve ahlak bilgisini anlatabilmek maksadıyla özlü sözler söylenildiği, bunların bir kısmının da belirli bir olay etrafında anlatıldığı görülmektedir. Özbek çocuk folklorunda çocuklarla alakalı olarak söylenmiş matalları (atasözleri), metelleri (deyimler) ve ibret-öğüt sözlerini (özlü sözler) bu bölümde, büyükler tarafından üretilen türlerin son grubu olarak değerlendirmek mümkündür.

Çocuğu doğduğu günden itibaren doğru ve sağlam bir şekilde eğitmek, ona hayat tecrübesi kazandırmak için kullanılan atasözü, deyim ve öğütler; çocuk folkloru içerisinde büyüklerin çocukları için üretip icra ettikleri türler olarak dikkat çeker.⁴⁷⁶ İbret-öğüt sözleri, Özbeklerin çocuklarını eğitmek için söyledikleri sözleri, onların iyi huylu ve güzel davranışlı kimseler olması için verdikleri öğütleri kapsamaktadır. Verilecek mesaj belirli bir hikaye üzerinden aktarılacak olursa “vakeabend ibret-öğüt sözleri”ne başvurulur. Bu kapsamda, önce hikaye anlatılır. Daha sonra ise bu hikaye

---

⁴⁷⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

üzerinden, seçilen temel cümlelerle birlikte verilecek mesaj anlatılır. Bu gibi ibret-öğüt sözlerine ise “Vakeabend İbret-Öğüt Sözleri” denilmektedir.⁴⁷⁷

Geçmiş devirler içinde oluşan, halkın bilgeliğini ve dünya görüşünü bildiren kalıplaşmış, derin ifadeler olarak Özbeklerin atasözleri, deyim ve ibret-öğüt sözleri halkın geçmişini, arzu-umutlarını yansıtır. Bu gibi sözler aracılığıyla çocuğa vatanperverlik, insanperverlik, mertlik, sadakat gibi faziletlerin kazandırılması amaçlanır. Bu gibi ürünlerin dil bakımından ve mazmunen güzelliği, anlam derinliği ve eğitici-terbiyevi yönü, bunların çocuk folklorunda ayrı bir değer ve yer edinmesini sağlar.⁴⁷⁸

Biz, yukarıda bahsedilen masal, atasözü ve terbiye maksatlı ifadelerin de çocuk folkloru kapsamında, büyüklerin ürettikleri türler olarak kabul etmenin yerinde olduğunu düşünüyoruz. Båla başıdan, tårbiyå yåşidån⁴⁷⁹ (*Çocuk baştan, terbiye yaştan*) atasözü ve Özbåşimçå bolma⁴⁸⁰ (*Bencil olma*) gibi ibretli sözler elbette ki çocuk folklorunun kapsamında değerlendirilmesi gereken malzemelerdir.

II.1.7. Ertaklar

Özbek folklorunda masalın karşılığı “ertak”tır. Divan-ı Lügati’t Türk’te “etük” şeklinde geçen masalları Ali Şir Nevai “çöpçak” şeklinde zikretmiştir.⁴⁸¹ Masallar Buhara bölgesinde “şuk”, “uşuk”, Semerkand’da “metel”, Taşkent’te “çöpçak”, “hikaye”, “efsane”, “ötirik”, “tütel” gibi isimlerle anılmaktadır.⁴⁸²

Özbek Türklerinde lügati olarak “söyle-, söyleş-” anlamına gelen masalın karşılığı “ertak” kelimesidir. Masal anlatanlara “ertakçi” ve masalcılığa “ertakçilik” denir. Özbeklerde çocuklar için özel olarak anlatılan ayrı bir masal repertuarı vardır. Bu çocuk masallarına hep birden “çöpçek” denir.⁴⁸³

⁴⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 27.

⁴⁷⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 24-25

⁴⁷⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 25.

⁴⁸⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26

⁴⁸¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 29.

⁴⁸² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 30.

⁴⁸³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 31.

Özbek çocuk folklorunda, büyükler tarafından çocuklara anlatılan masallar önemli bir yer tutmaktadır. Büyükler, genel masallar içerisinde çocukların yaşlarına ve düzeylerine uygun masallar seçtikleri için, genel masalcılık içerisinde “aile masalcılığı” diye ayrı bir saha ve masallar içinde “aile masalları” diye ayrı bir kol hasıl olmuştur.⁴⁸⁴ Ayrıca Özbek halk kültürü içerisinde, özellikle çocuklara masal anlatıp onlara hayat tecrübelerini aktaran bir “aile ertakçılığı”nin varlığı bilinmektedir.⁴⁸⁵ Bunlar sosyal ortamlarda masal anlatıp meşhur olmamasına rağmen, kısıtlı olan repertuarlarından anlattıkları masallarla çocukları eğiten ve yaşlarının verdiği tecrübeleri onlara aktaran aile içinden kimselerdir. Söz konusu icracılar özellikle nineler, dedeler ve babalardır.⁴⁸⁶

Özbek çocuk folklorunda çöpçekler genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, terbiyevi ertaklar (eğitim maksatlı masallar) ve ermak-ertak (eğlence maksatlı masallar) şeklindedir.⁴⁸⁷ Çocukları eğlendirmek veya onlara faydalı bilgiler vermek amacıyla masal anlatılabilir. Ancak masal anlatıcının bir takım noktalara dikkat etmesi gerekmektedir. Bunlar, üç maddede açıklanabilir:

1. Çocuğun yaş hususiyetine dikkat ederek repertuardan uygun masalı seçmelidir.
2. Bunun bir masal olduğunu çocuğa baştan anlatmalıdır.
3. Masadaki olayları el, göz, vücut hareketleriyle canlı bir şekilde icra etmelidir.⁴⁸⁸

Bazen çocukların masal arasındaki manzum parçaları hafızalarına kaydedip masalı anlatanla beraber tekrarladıkları görülmektedir.⁴⁸⁹ Ancak söz konusu masalların çocukların icrası esnasında bir takım kısalmalara ve sadeleştirmelere uğraması olası bir durumdur. Bu sebeple, masalın büyükler tarafından anlatılan masallar mı, yoksa çocukların anlattıkları masallar mı olduğuna dikkat etmek gerekmektedir.

---

⁴⁸⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 38.

⁴⁸⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 37-38.

⁴⁸⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 37.

⁴⁸⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 31-32.

⁴⁸⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 34.

⁴⁸⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 33.

II.2. Büyükler ve Çocuklar Tarafından Üretilen Türler

Çocukların ürettiği folklor ürünlerinde büyüklerin tesirinin olduğu veya olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Zira çocukların folklor üreticiliğinde, bazı türlerde büyüklerin folklor yaratmalarını örnek aldığı veya onları taklit ederek ürün verdiği bilinmektedir. Bazen de, ilkin büyükler folklorundaki bir tür veya ürünün çocuk folkloru sahasına geçebildiğini görülmektedir. Zaten çocuk folkloru, büyüklerin folklorundan beslenerek kendi varlığını ortaya koyan, bunun yanında kendine has özellikleriyle de dikkat çeken bir folklor sahasıdır.

Büyüklerin ve çocukların ortaklaşa ürettikleri çocuk folkloru türleri denilince, daha önce büyüklerin folklorunda ortaya çıkarak orada üretilip icra edilen fakat sonradan çocuk folkloruna geçerek gelişimini ve varlığını burada sürdüren türlerle, ilk üretimi veya icrası esnasında büyüklerin tesirinin olduğu bir takım türler anlaşılmalıdır. Bu türlerin üretiminde büyükler genelde ilk üretici ve icracı olmakta, daha sonra ise çocuklar bu ürünleri kendi icralarıyla ve yeniden üretimleriyle çocuk folkloru malzemesi olarak işleyip kullanmaktadır. Bu türlerin değerlendirirken dikkat edilmesi gereken nokta, bunların artık çocuk folkloru malzemesi oluşu ve bir kısmının da zamanla büyüklerin üretim-icrasından uzaklaşarak çocuk folklorunda kullanılan ürünler haline gelmiş olmasıdır.

Bu noktada, hem büyüklerin hem de çocukların ürettikleri türlerin, bu türlerin sınırlarının dikkatli bir şekilde çizilmesi gerekmektedir. Büyüklerin bir takım tesirlerini dikkate alarak “bu türde üretici büyüklerdir” demek, çocuk folkloru terimini ve tanımını, hatta türlerin üretici ve icracı bağlamında yapılacak tasnifini bile gereksiz bir çaba haline getirebilir. Biz bu sebeple, bilmeceleleri, tekerlemeleri, çocukların çalışma-iş konulu koşuklarını, çeşitli mevsim ve merasim koşuklarını, doğa-tabiat ve hayvanlarla alakalı söylenmiş ve törensel özellikler taşıyan bazı koşuklarla atışma biçimindeki birtakım koşukları, Özbek çocuk folklorunda büyüklerin ve çocukların ürettiği folklor malzemeleri grubuna aldık.

Bu gruptaki folklor türlerinin ve ürünlerinin oluşumunda büyükler ve onların folklor malzemeleri ve icraları model olarak çocuklara örneklik etmiş, daha önce büyüklerin repertuarındaki folklor malzemeleri çocukların repertuarına geçerek burada

yeniden şekillenmiş, çocuklar tarafından icra edilmiş ve çocuk folkloru malzemesi kimliğine büründürülmüştür. Biyolojik olarak bir “taklit edici” karaktere sahip olan çocuk, büyüklerinin her türlü hareketini hafızasına kaydetmiş, daha sonra kendi sosyal çevresi olan arkadaşlarıyla birlikte bunlardan folklor malzemesi üretmesini bilmiştir.

Bu bölümdeki malzemeleri “çocuk şurada üretici şurada tamamen taklit edicidir” veya “büyüklerin şu türdeki tesiri bu kadar iken şu türdeki payı şu şekildedir” vb. gibi sınırlandırmalar veya genellemelerle ele almamız mümkün değildir. Bunlar, büyüklerin ve çocukların ortaklaşa ürettikleri folklor malzemeleridir. Daha önce de söylediğimiz gibi, çocuk folkloru malzemesi, genel olarak folklorla iç içedir ve ondan beslenerek varlığını sürdürür.

Böylece, tüm milletlerin folklorlarında olduğu gibi Özbek Türklerinin çocuk folklorunda da çocuk folkloru malzemesini üreten pozisyonunda çocukların yanında büyüklerin de yer aldığı sonucu çıkarılmalıdır. Çocuk folkloru malzemesi ve bu sahadaki türlerin tasnifinde, bu noktaya özellikle dikkat etmek gerekmektedir. Yaptığımız tasnifte temel olarak üreticinin kimliğini esas almamız da bu bakış açısından ve bu bakış açısı neticesinde ihtiyacı duyulan inceleme yönteminden kaynaklanmıştır.

Özbek çocuk folklorundan daha önce büyüklerin arasında üretilip icra edilirken sonradan çocukların repertuarında varlığını sürdüren bu türlerden ilki “Tapışmaklar” (bilmeceler)dir. Bu gruptaki diğer bir tür ise “Tez Aytışlar” (tekerlemeler)dir. Günümüzde büyüklerin folklor repertuarında yaşamayı sürdüren bu iki tür, çocukların folklor dairesi içerisinde de kendine yer bulmuş ve gelişimini burada da sürdürmüştür. Bu sebeple, söz konusu türler de hem büyüklerin hem de çocukların ürettiği türler olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal ve toplumsal yaşam içerisinde çocuğun yeri ve büyükleriyle ilişkileri neticesinde ortaya çıkan “Balalar Mihnet Koşukları”, bu grubun bir diğer maddesidir. Çocukların büyüklerinin iş ve çalışma hayatlarına yakından şahit olmaları ve bazen de bu işleri bizzat kendilerinin yapması neticesinde ürettikleri iş-çalışma konulu koşuklar, Özbek çocuk folklorunda hem büyüklerin, hem de çocukların ürettiği türler grubunda yer alan bir diğer alt tür olarak belirlenmiştir.

Çocukların ürettiği malzemenin bir kısmının mevsim ve merasimlere bağlı olarak vücuda getirilmesi, bu grup için ana bir noktanın belirlenmesine imkan vermektedir. Özbek çocuklarının bahar, yaz ve güz, kış gibi yılın belirli mevsimlerine ve Ramazan gibi belirli merasimlere bağlı olarak oluşturdukları malzeme “Balalar Mevsim-Merasim Koşukları” (Mevsim-Merasimlere Bağlı Olarak Üretilip İcra Edilen Çocuk Koşukları) başlığı altında değerlendirilmektedir. Çocukların bu dönemde oluşturdukları malzeme, çeşitli sosyal-toplumsal ilişkiler neticesinde, yine önce büyüklerin repertuarında ortaya çıkmış-şekillenmiş veya ilk üretimi-icrası büyükler tarafından gerçekleştirilmiş, daha sonra çocukların folklor dünyasına girerek burada gelişimini sürdürmüştür. Sonuçta bu türler çocuk folkloru geleneğinde, uzun bir süreçte çocuklar tarafından yeniden üretilerek yepyeni ve kendine has bir tür olarak yeniden ortaya çıkarılmıştır. Bu, bir bakıma çocuğun kendi takvimini veya kendi merasimini oluşturmasıdır.

Yalın bir şekilde ifade etmek gerekirse, çocuğun mevsim ve merasim koşuğu oluşturması, “törene katıl> taklit et> yeniden üret” şeklinde gerçekleşmektedir. İşte bu şekilde üretilip icra edilen koşuklar, Özbek çocuk folklorunda hem büyüklerin hem de çocukların ürettiği türlerin dördüncü ana grubunu teşkil etmektedir. Bu grubun içerisinde ise Bahar Teraneleri, Yaz ve Güz Teraneleri, Kış Teraneleri, Ya Ramazan Koşukları yer almaktadır.

Özbeklerin eski yaşam biçimlerinden ve eski inançlarından izler taşıyan “Yalınçak” ve “Hükmeleş” türleri de çocuklar tarafından icra edilen, ancak ilk üretim ve icrasında büyüklerin tesirinin de fark edildiği koşuklardan oluşan diğer bir grup olarak dikkat çekmektedir. Çocukların doğa-tabiat olayları ve hayvanlarla alakalı olarak söyledikleri bu koşuklarda Özbeklerin kültür tarihi ve eski yaşantılarının dikkat çekici bir olgunlukla muhafaza edilmiş olması, bu ürünler üretiminde büyüklerin de etki sahibi olduğunu işaret etmektedir.

Özbek folklorunda diyalog esasına dayalı soru-cevap biçimindeki “Aytışuvlar” da büyüklerin folklorundaki atışma türünün çocuk folklorundaki karşılığı olarak dikkat çekmektedir. Aytışuvlar, Özbek çocuk folklorunda hem büyükler hem de çocuklar tarafından üretilen türlerden son grup olarak değerlendirilecektir.

Sonuç olarak bu kısımda, hem büyüklerin hem de çocukların ürettiği Özbek çocuk folkloru türleri olarak Tez Aytışlar”, “Tapışmaklar”, “Balalar Mihnet ve Mevsim-Merasim Koşukları”, “Yalınçaklar”, “Hükmelegiçler” ve “Aytışuvlar” gibi başlıklar altında çeşitli türler incelenecek, bunlarla ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.

II.2.1. Tez Aytışlar

Özbekler arasında “tez aytış”, “tütel”, “çalgıtuv”, “çalış”, “adaşış”, gibi isimlerle, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kırgızistan’da “yanılmaç”, Tacikler’de “tez güyak” adıyla anılan bu türün⁴⁹⁰ bizdeki karşılığı yanılmaca veya tekerleme olarak değerlendirilebilir. Özbekler’de türün yaygın ve bilinen ismi “tez aytış”tır.⁴⁹¹ Tez aytış ifadesi, Özbek halk edebiyatı içerisinde ses ve kelimelerin hızlı ve yanılmadan tekrar edilmesine dayanan bir tür söz oyunu olarak değerlendirilmektedir.⁴⁹²

Özbek halk sözlü edebiyatı geleneğinin en eski türlerinden birisi olan tez aytışlar, Özbeklerde türlü türlü biçimleri bulunan söz oyunlarından sadece bir tanesidir.⁴⁹³ Özbeklerdeki söz oyunu niteliği taşıyan tekerleme, çocukların oyun folkloru içerisinde yer alan oyun başı tekerlemeleri veya sayışmacalardan bütünüyle ayrı olarak, sözlerin hızlı hızlı tekrarlanması esasına dayanan başka bir türü karşılamaktadır.

Özbek çocuk folklorunda tapışmak (bilmece), tez aytış (tekerleme) ve çandış gibi birtakım türler “söz oyunları” üst başlığı altında değerlendirilmektedir. Özbek çocuk folkloru repertuarında söz oyunlarının sayısı da fazladır.⁴⁹⁴ Bu söz oyunları Ğani Cahangirov tarafından üç temel grupta incelenmiştir:

1. Klasik edebiyattaki tuyuğ benzeri söz oyunları
2. Bilmece formundaki söz oyunları (Tez Aytışlar)

⁴⁹⁰ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyat, 1985, s. 191.

⁴⁹¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 191.

⁴⁹² Ğani Cahangirov. “Tez Aytış.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, 1972, s. 49’dan aktaran Ahuncan Safarov, *a.g.e.* s. 192.

⁴⁹³ Ğani Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyat, 1975, s. 45.

⁴⁹⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 187.

3. Bir ya da daha fazla sözün tekrar edilip hızla söylenmesi esasına dayanan söz oyunları.⁴⁹⁵ Bu grubu tekerleme formundaki söz oyunları şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Bunlardan çocuk folkloru ile ilgili olan kısımları elbette ki ikinci ve üçüncü grupta yer alan söz oyunlarıdır. Çocukların sözle münasebetini ve manevi dünyalarını yansıtan bu söz oyunları, “tez aytışlar” ve “çandışlar” ismi altında değerlendirilmektedir. Burada tez aytışlar bizdeki dil becerisi, hızlı ve kusursuz söyleme esasına dayalı tekerlemeler olarak değerlendirilebilir. Çandışlar ise daha çok şaka ve mizahın ön plana çıktığı, çocukların birbirlerine takılmaları ve söz oyunları ile birbirleriyle eğlenmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çandışların üretim ve icra merkezinde çocuklar yer almaktadır. Bu sebeple biz çandışları çocukların ürettiği türler kapsamında değerlendirmeyi uygun görüyoruz.

Özbek Türklerinde tekerlemelerin hayli zengin olduğu görülmektedir. Bunun temelinde ise, yüzyıllar boyunca işlenerek olgun bir hale getirilen “askiye”, “tuyuk”, “kaçırım” “bahri beyt” gibi klasik edebiyat nazım biçimlerinin ve zengin Çağatay edebiyatı söz sanatlarının zengin malzemesini tekerleme ve söz oyunlarına devretmesi yatmaktadır.⁴⁹⁶

Çocukların sözün manasını ve derinliğini, hayatta karşılıklarına çıkabilecek hadiseleri kavraması, zihinsel gelişimlerinin, dikkatlerinin ve gözlemci kimliklerinin gelişmesi noktasında büyük öneme sahip olan söz oyunları, çocuk gelişimi bakımından oldukça faydalı bir tür olma özelliğine sahiptir.⁴⁹⁷ Daha bebeklik çağından itibaren etrafında söylenen sözleri anlamaya başlayan çocuklar büyüdükçe sözün derin manalarını da anlamaya başlarlar ve böylece onların çeşitli kullanımlarını öğrenirler. İki yaşından itibaren bu sözleri kendi hafızalarında tutmaya da başlayan çocuklar yaşları ilerledikçe bir yandan söz hazinelerini zenginleştirirken öte yandan sözleri birleştirerek cümle kurmayı ve böylece de dili bir iletişim aracı olarak kullanmayı başarırlar. Bu

---

⁴⁹⁵ Ğani Cahangirov. “Tez Aytış.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 3, 1972.

⁴⁹⁶ Ğani Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1975, ss. 45-48.

⁴⁹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 187.

süreçte çevresinde duyduğu sesler yanında büyükler sözleri, ninni, avutmaçak, sevme sözleri ve diğer folklorik malzemelerin de payı büyüktür.⁴⁹⁸

Çocuklar önceleri sözün manasını bilmezler, büyüklerin yardımıyla ve eğitim yoluyla çevresindeki nesnelere adlarını öğrenirler, daha sonra yavaş yavaş dilin inceliklerini kavramaya başlarlar. Burada, annenin ağzından çeşitli ritimler eşliğinde dinlenen ninniler, çocuğun bu “dilini ve sözün manasını öğrenmesi” sürecine atılan ilk adım olarak değerlendirilebilir. Dilin ve dildeki sözlerin inceliklerini öğrenmeye başlayan çocuk, zamanla öğrendiklerini icra etme yolunda çeşitli arayışlara girecektir. Bu arayışlar sonucunda çeşitli biçimlerde oluşturulan “söz oyunları” ortaya çıkmaktadır.⁴⁹⁹ Çocuğun dilinin çözülmesiyle birlikte onunla iletişime geçen büyükleri, çocuğun merakını gidermek üzere ona sözlerin, kelimelerin anlaşılması noktasında yardım ederler. Bu sırada çeşitli söz oyunları, bilmece, tekerlemelerden yararlanır.⁵⁰⁰ Doğası itibarıyla meraklı olan çocuklar öğrendiği bu sözlerin, kelimelerin ve daha da ötesi söz oyunlarının, tekerlemelerin, bilmece, tekerlemelerin farklı varyasyonlarını kullanıp bunları derinden kavradıktan sonra bunları yeniden rüetime tabi tutabilmektedir. İşte söz oyunları adı verilen bu türdeki ürünlerin oluşumu da tam burada gerçekleşmektedir.

Çocukların “dil” ve “söz” etrafında şekillenen bu ihtiyaçları, büyüklerin folklor dünyasında ve büyükler tarafından üretilen, daha sonra çocuk folkloruna geçen tekerleme, bilemece gibi türlerle de karşılanabilmektedir. Çocuklara gayet makul gelen, barındırdığı çocuksu üslup ve çeşitli unsurlar yardımıyla çocukların dünyasına doğrudan hitap eden tekerleme ve bilmece, çocukların folklor sahasında, söz oyunları ile birleşerek yeni bir üretim alanı özelliği de kazanmaktadır. Böylece, Özbek çocuk folklorunda “söz oyunları” başlığı altında dil ve sözün anlamına ve tekrarına dayanan söz oyunları, tekerlemeler, bilmece gibi çeşitli ürünlerin, çocuklar tarafından ve çocuk folkloru ürünü olarak verildiğini söyleyebiliriz. Bunlar, çocukların “gizli” sözleri birbirlerine sorup bunları bulmaları şeklinde, adeta birer manevi söz oyunu olarak, çocuğun dil gelişiminde ve zihninin olgunlaşmasında büyük paya sahip

⁴⁹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 188.

⁴⁹⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 21.

⁵⁰⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 190.

olmaktadırlar.⁵⁰¹ Böylece, Özbek çocuk folklorunda büyüklerin ve çocukların ürettiği bir diğer grup olarak tekerlemeleri, bilmeceleri ve çeşitli söz oyunlarını değerlendirmek mümkün olmaktadır.

Tez aytışlar, genel olarak Özbek folkloru içerisinde var olan, büyükler folkloru repertuarından küçüklerin folklor repertuarına geçen türlerden bir tanesidir. Tekerlemelerin karşılığı olan tez aytışları, oyun başı veya oyun içi tekerleme-sayışmaca niteliğindeki türlerden ayırmak gerekmektedir. Özbek çocuk folklorunda tekerlemeler, söz oyunları şeklinde de yaygın olarak bilinmektedir. Söz oyunları da tekerlemelere benzeyen, söz ustalığına ve dil çabukluğuna dayanan söz tekrarları şeklinde açıklanmaktadır.⁵⁰² Tekerleme ve söz oyunlarında gaye; söylenmesi istenen, çoğu harfi birbirine benzeyen ve karışması pek muhtemel olan kelime ve cümleleri istenildiği biçimde ifade etmektir.

Çocuklar, küçük yaştan itibaren büyüklerini ağızından duydukları söz oyunlarını ve tekerlemeleri kendi aralarında tekrar ederler, kendi seviyelerine uyarlayarak yeniden icra ederler dedik. Genel olarak folklorlarda var olan bir bilmecenin çocuk folklorunda icra edilmesini bir örnekle açıklayacak olursak:

Қызариб пиşгән әлмәди	<i>Kızarıp pişen elmadır,</i>
Әлmadan negә әлмәди	<i>Elmadan neden almadı?</i>
Әлмагәни һоп bobди	<i>Almayı tamam dedi,</i>
Endi kelsә әлма, di! ⁵⁰³	<i>Şimdi gelse, alma de.</i>

dörtlüğü büyükler arasında üretilen ve icra edilen bir tez aytıştır. Bu tez aytış örneğinin çocukların folklor dairesine girdikten sonra kazandığı yeni şekli ise şu şekildedir:

Әлмаһән әлmani әл, ma!	<i>Almahan elmayı alma!</i>
Әлmani әлмаһандан әлма. ⁵⁰⁴	<i>Elmayı Almahan'dan alma.</i>

Görüldüğü gibi manzum tekerlemenin büyükler repertuarındaki uzun ve karmaşık hali, çocuklar repertuarına geçip burada icra edildikten sonra kısalmış ve

⁵⁰¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 21.

⁵⁰² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 45.

⁵⁰³ Hadi Zarif. *Özbek Folklori*. Birinci Kitap, s. 47'den aktaran Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 49-50.

⁵⁰⁴ Günçe. 1969, Sayı: 3'den aktaran Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 50.

sadeleşmiş bir yapıyla yeniden karşımıza çıkmaktadır. Burada, tekerleme söylemeden maksat hem oyun-eğlence, hem de öğrenme ve gelişmedir. Tekerleme, çocukların yaşına uygun ve zihinsel gelişim düzeylerine münasip uzunluk-kısalıkta olmak durumundadır.⁵⁰⁵ Büyüklerin repertuarında yer alan ve sonradan çocuklar arasında değiştirilerek söylenen bir tekerleme örneği de şu şekildedir:

–Bir tüp tut, bir tüp tutning tägidä	– <i>Bir dal dut, bir dal dutun altında</i>
Bir tüp turp.	<i>Bir dal dut.</i>
Bir tüp tut bir tüp turpnig tåmirini	<i>Bir dal dut bir dal turpun tamirini</i>
Türtib turıbdı mi?	<i>Dürtüp duruyor mu?</i>
Bir tüp turp bir tüp tutning tåmirini	<i>Bir dal turp, bir dal dutun tamirini</i>
Türtib turıbdı ⁵⁰⁶	<i>Dürtüp duruyordu.</i>

Büyükler arasında söylenen ve 28 ögeden oluşan bu tez aytış örneğine çocukların folklor repertuarında da rastlanmaktadır. Ancak çocukların icra ettikleri tez aytışta 16 öge vardır. Buradan da anlaşılabilceği gibi çocuklar büyüklerinden duydukları tez aytış örneğini kendilerine uygun olarak basitleştirip kısaltarak yeniden yorumlamışlar ve kendilerine mal etmişlerdir. Söz konusu tez aytış şu şekildedir:

Bir tüp tut,	<i>Bir dal dut,</i>
Tutning tägidä	<i>Dutun altında</i>
Bir tüp turp,	<i>Bir dal turp,</i>
Tut turpni türtib turıbdı mi?	<i>Dut turpu dürtüyor mu?</i>
Turp tutni türtib turıbdı mi? ⁵⁰⁷	<i>Turp dutu dürtüyor mu?</i>

Özbek çocuk folklorunda tez aytış söylemenin temel olarak iki maksadı vardır. Bunlardan birisi “çalgıtış”, yani yanıltmadır. Tez aytış söyleyen ve karşı taraftan bunu tekrar icra etmesini isteyen kişinin folklor estetiği olarak birinci muradı, karşısındakinin bu tez aytışı yanıltmadan söyleyebilip söyleyemeyecek olmasıdır. İkinci maksat ise bu sözlerin hızlı bir şekilde söylenip söylenemeyecek olmasıdır.⁵⁰⁸ İşte bu iki temel

⁵⁰⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 46.

⁵⁰⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 194.

⁵⁰⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 194.

⁵⁰⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 191.

gereksinim karşılanırsa, tez ayıtış hakkıyla icra edilmiş olacak, değilse tez ayıtış söylenememiş sayılacaktır. Örneğin yukarıdaki tez ayıtışta istenen t, r, p gibi birbirine yakın seslerin yanılmadan ve hızlı bir şekilde söyleyerek icra edilebilmesidir.

Ahuncan Safarov tasnifinde tez ayıtışları “oyun folkloruna bağlı olarak üretilen türler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Tekerleme veya tez ayıtış söyleme veya söyleyememe neticesinde “kazanan” veya “kaybeden” tarafları olduğu için bu türün “oyun” başlığı altında değerlendirilmiş olabileceğini belirtmekte yarar görüyoruz. Bu bağlamda ifade edilen sözleri ve kelimeleri birbiri ardına yanılmadan icra edebilen kişi oyunu kazanacak, söyleyemeyen ise kaybedecektir.

Tekerlemelerin ve söz oyunlarının icrasında, çocuklara has “ hazırcevaplılık” ve “yaratıcılık” ön plandadır. Ayrıca, çocukların söyleyemediklerinde gülme amacıyla sorulan bir alt grup dikkat çekmektedir.⁵⁰⁹ Bu bağlamda Ğani Cahangirov, Özbek çocuk folklorunda söz oyunlarını yanıltmaçlara karşılık olarak kullandığı görülmektedir. Özbek tekerlemeleri ve söz oyunları, mizah ve gülme öğeleri bakımından da oldukça zengindir.⁵¹⁰

Tez ayıtışların az kelimededen oluşmaları genelde bir satırlı, ikilik, üçlük veya dörtlük şeklindeki koşuklar olup, bu koşuklarda ritim seslerin ortaya çıkardığı aliterasyonlarla sağlanmaktadır.⁵¹¹ Örneğin:

Âķ ât âķ ot yeydi,   *Beyaz at ak ot yedi,*
Kök ât kök ot yeydi.⁵¹²   *Gök at gök ot yedi.*

Tez ayıtışların bir kısmı nesir özellikleri taşımaktadır ve bu nesir özellikli tez ayıtışların ekserisi çok sayıda sözden oluşmaktadır. Bu tez ayıtışlarda her sözün kendisine has ahengi bulunduğu için iç ahenk söz konusudur ve bu büyük oranda yine aliterasyonlarla sağlanır.⁵¹³ Böylece nesir özellikli tez ayıtışların nazım esasına dayalı tez

---

⁵⁰⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 45.

⁵¹⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 49.

⁵¹¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 194-195.

⁵¹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 195.

⁵¹³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 195.

aytışlardan farklı olarak kendilerine has bir ritim özelliği söz konusu olmaktadır.

Örneğin:

–E, corä bizning қуяşlämäдä қуяşmäләшиб ket.

Қуяşlämäләssäңг һәм қуяşmäләшиб ket,

Қуяşläшmäләшмäsäng һәм қуяşmäләшиб ket.⁵¹⁴

“Ey, dostum bizim güneşlikte güneşlenip git,

Güneşlenmesen de güneşlenip git,

Güneşlenmeyeceksen de güneşlenip git.”

Özbek çocuk folklorunda nesir özelliği taşıyan bir takım tez aytış örneklerine rastlamak da mümkündür. Nesir özelliği taşıyan bu tez aytışlarda ritim ve ahenk çok çeşitli yollarla sağlanmaktadır.⁵¹⁵ Örneğin aşağıda söylenmesi oldukça zor olan bir tez aytış örneği vardır ve ahenk bakımından neredeyse kusursuzdur:

Tağ başıgä ikkitä läyläk çıkmâqçı emiş, *“Dağ başına iki leylek çıkacakmış,*

Çıқа sâlıb läkäläklämâqçı emiş, *Çıkıp laklak edecekmiş,*

Läkäläkläsä һәм läkäläklämâqçı emiş, *Laklak etse de laklakçıymış,*

Läkäläklämäsä һәм läkäläklämâqçı emiş.⁵¹⁶ *Laklak etmese de laklakçıymış.”*

Ancak burada dikkatimizi çeken bir husus, Ahuncan Safarov’un nesir özelliğindeki tez aytışlar şeklinde örnek verdiği bu gibi ürünlerde nazım özelliklerinin de kendisini gösteriyor olmasıdır. Bu oldukça ciddi bir konu olduğu için konu hakkında geniş değerlendirmeler yapmamız sağlıklı olmayacaktır. Yalnız bu ürünlerde nesir ve nazımın karışık olduğunu ancak bunlarda nesir özelliklerinin ve secilerin ağır bastığını söylemeyi uygun görüyoruz.

Yine Ahuncan Safarov’a göre, tez aytışların nesir özellikli olanlarının bir kısmında da sanatsal-edebi ritimden vazgeçilmiş ve sosyal konular ön plana çıkartılmıştır.⁵¹⁷ Ahuncan Safarov bu tür tez aytışlara şu örneği vermiştir:

---

⁵¹⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 195.

⁵¹⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 195.

⁵¹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 195.

⁵¹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 196.

–Säsigän säbzäni säbätgä sâlib Sämärkand sayqali säyлідä sâtgän sävdâgär Sâlimägä säkkiz ming yüz säksân säkkiz som sâliq sâlınsın.⁵¹⁸

“*Kokmuş havucu sepete koyup Semerkand’daki bahar şenliklerinde satan tüccar Salim Ağa’ya sekiz bin yüz seksen sekiz som*⁵¹⁹ ceza kesilsin.”

Neticede tez aytışlar çocukların söz kudretini ve dile hâkimiyetlerini ortaya koyan, estetik anlayışlarına göre şekillenen oldukça önemli bir çocuk folkloru türüdür. Burada tez aytışların veya yanılmacaların kim tarafından üretildiği veya icra edildiği konusuna tekrar girmeyi uygun bulmuyoruz. Ancak en azından çocuk folkloru içerisinde bu türün çocuğun dil öğrenimi ve manevi gelişimi için kullanılan yaygın bir tür olduğunu, bu kullanım neticesinde çocuk folkloruna has bir tür görünümü kazandığını söylemek yerinde olacaktır.

II.2.2. Tapışmaklar

Divan-ı Lügati’t-Türk’te “tabzuğ” şeklinde geçen tapışmaklar,⁵²⁰ bilmecelerin Özbek folklorundaki karşılığıdır. Özbekler arasında bilmece terimi için “tapışmaçak”, “tapmaça”, “cumbak”, “çöpçek”, “tapar çöpçek”, “tap tap çöpçek”, “çistan”, “matal”, “tap-tap matal”, “muamma”, “mesele”, “uşık (uşk), “luğz” gibi isimler de kullanılmaktadır.⁵²¹

Halkın hoşça vakit geçirmek maksadıyla ortaya koyduğu bilmeceler büyükler repertuarından küçüklerin repertuarına da geçmiş, burada çocukların kendilerine has dünyasında, kendi çocuksuluklarıyla yeniden şekillenmiştir. Bu, hem üreticinin hem de icra ortamının değişmesi anlamına gelmektedir. Bu sebeple tapışmaklar, Özbek çocuk folklorunda hem büyükler hem de çocuklar tarafından üretilen türler grubunda değerlendirilmelidir.

Özbek çocuk folkloru, pek çok konuda söylenmiş geniş bir bilmece repertuarına sahiptir. Bilmecelerde konu olarak kişiler, yiyecek ve içecekler, giyecekler, çeşitli yerler

⁵¹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 196.

⁵¹⁹ Som: Özbek para birimi.

⁵²⁰ Kaşgarlı Mahmut. *Divan-ı Lügati’t-Türk*. (I. Cilt), Taşkent, 1960, s. 429’dan aktaran Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 51.

⁵²¹ Z. Husayinova. “Özbek Tapışmakları.” Taşkent, 1969’dan aktaran Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 51.

ve bölgeler, doğa olayları ve tabiat-gökyüzü unsurları vb. gibi konular karşımıza çıkabilmektedir.⁵²²

Bilmeceler, çocuklar arasında, söz oyunları temelinde bir tür olarak icra edilmektedir. Çocukların oyun ve eğlenme ihtiyaçlarının önemli bir kısmını bilmeceler karşılar. Çocuk folklorundaki bilmeceler sürekli yenilenmekte, gelişerek varlığını sürdürmektedir.⁵²³ Özbek bilmecelerinin hem manzum hem de mensur şekillerine rastlamak mümkündür. Bir Özbek tapışmağı şu şekildedir:

Kat kat katlama,	<i>Kat kat katlama,</i>
Aqling varsa taşlama.	<i>Aqlın varsa bırakma. (Kitap)</i>

Kısacası tekerlemeler ve bilmeceler büyüklerin folklor repertuarında varlığını sürdürürken çocukların sözlü geleneğinde de kendine has, yeni bir estetik yapı kazanarak varlığını sürdürmektedir. Çocuğun dil gelişimini, fiziksel ve zihinsel gelişimini de hızlandıran bu türler aracılığıyla çocuk, zihinsel, fiziksel ve estetik bakımdan mükemmelleşme yolunda ilerleme sağlar.⁵²⁴

II.2.3. Balalar Mihnet ve Mevsim-Merasim Koşukları

Büyüklerin çalışma esnasındaki hareketlerinin ve çeşitli mevsim-merasimlerdeki folklor icralarının küçükleri etkilemesi neticesinde ortaya çıkan bir takım ürünleri, büyüklerin ve çocukların birlikte ürettikleri türler bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Bu ürünlerin üretim ve icrasında ilk model olarak büyükler ve onların ürünleri yer almakta, daha sonra ise çocuklar bunları kendi folklor repertuarlarında yeniden üretmektedirler. Buradan, çocukların çalışma esnasında veya bir takım mevsim ve merasim törenlerinde büyüklerden gördüklerini model olarak alıp yeniden işleyebildiklerini görmek mümkündür.⁵²⁵

Bu malzemenin ortaya çıkışında, çocuklarla büyüklerin doğrudan münasebetinin de büyük etkisi vardır. Bu münasebet, sosyolojik olarak toplumun bütününe birleştiren

---

⁵²² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 52.

⁵²³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 59.

⁵²⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 51.

⁵²⁵ Halk bilgisi ürünlerinin üretim ve aktarım bağlamı, anlatım yeri, zamanı ve dinleyici konuları hakkında bkz. Metin Ekici *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Feryal Matbaası (II. Baskı), 2007, s. 124.

dönem, tören ve merasimlerde, büyüklerle çocukların ilişkileri neticesinde ortaya çıkmaktadır.⁵²⁶ Bu törenlerde çocuklarla büyükler arasında doğrudan bir temas sağlanmakta ve çocuklar büyüklerden gördükleri icraları daha sonra kendi dünyalarında tekrar ve taklit etmektedirler. Bu bakımdan, mevsim ve merasim koşuklarıyla mihnet koşuklarını büyüklerin ve çocukların ürettikleri türler bağlamında önce birlikte, daha sonra ise ayrı ayrı değerlendirmek yerinde olacaktır.

Türk kültüründe çocukların, büyük bireylerden bir farkı gözetilmeksizin, çalışmaya-işe, düğüne, yasa; hülasa gidilen hemen yere büyükler tarafından yanlarında götürüldükleri bilinmektedir. Sosyal ve toplumsal hayatın bir parçası olarak çocuk, sosyal yaşantı ve tabiatla hep iç içe bir görüntü vermiştir. Bunun neticesi olarak, büyüklerin folklor icra ettiği yerlerde çocuklar bu icraya şahit olmakta, körpe zihinlerine bunları bir nevi kaydetmekte ve daha sonra kendi dünyasında ve arkadaşlarıyla birlikte, dinleyicisi ve izleyicisi oldukları folklor malzemelerini yeniden icra etmektedir. Böylece, çalışma esnasında söylenen manzum parçalardan mevsim ve tören koşuklarına kadar büyükler arasında icra edilen ürünler çocukların folklor repertuarına girmektedir. Burada çocuğun dünyasına ve çocuk yaşantısına göre tekrar icra edilen folklor malzemesi, adeta yeniden üretilerek çocuk folkloru malzemesi haline dönüştürülmektedir.⁵²⁷

Bütün bunlar neticesinde, büyüklerin ilk icra veya üretiminin izlerinin gözlemlendiği başlıca iki sahayı mihnet koşukları ve mevsim-merasim koşukları şeklinde değerlendirmek mümkündür. Şimdi bunları tek tek inceleyelim.

II.2.3.1. Mihnet Koşukları

Tarım ve hayvancılığın sosyo-kültürel ve ekonomik bağlamda yüzyıllardır hüküm sürdüğü Türk topraklarında, insanların günlerinin önemli bir kısmı çalışarak geçmekte, bu çalışma esnasında da bütün olay ve hareketleri çeşitli koşuklarla süslemişlerdir.⁵²⁸ Bozkır kültürünün de tesiriyle, tabiatla her zaman bağdaşık biçimde

---

⁵²⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 87.

⁵²⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 59-60.

⁵²⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 59-60.

yaşayan Türkler, çeşitli mevsim ve merasimlerini de birer toya dönüştürmüşler, bununla ilgili sözlü kültür malzemeleri üretmekten geri durmamışlardır.⁵²⁹

Büyüklerinin iş esnasındaki hareketlerini, çalışma esnasındaki çeşitli olayları dikkatle izleyen çocuk, onların nelerle meşgul olduğunu, iş esnasındaki hareketlerini hafızasına kaydetmekte ve bunları kendine has folklor estetiğiyle yeniden icra etmekte, böylece çocukların mihnet koşukları ortaya çıkmaktadır. Söz konusu koşukların üretiminde çocuk önce pasif dinleyici, daha sonra ise icracı pozisyonundadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken asıl husus, çocukların ne gibi koşuklarında büyüklerin iş ve çeşitli merasimlerdeki hareketlerinden-icralarından etkilendiği veya etkilenmiş olabileceği ve kendi folklor daireleri içerisinde bunlardan ne ölçüde yararlandığıdır. Yoksa çocukların hayvanlar, bitkiler veya çeşitli mevsim-merasimlerle ilgili söyledikleri diğer bütün koşukları bu gruba sokmak yanlış bir tutum olacaktır.

Çocuk folkloru içerisinde ortaya çıkmış birtakım koşuklar hayvancılık, hayvanların bakımı ve tarımla ilgili parçalar üzerine kurulmuştur. Bunlarda hayvanların otlatılması, sulanması ve diğer bakımları gibi konular ele alınmaktadır. Çocukların mihnet (çalışma-iş konulu) koşuklarına örnek olarak şu koşuğu göstermek mümkündür:

Sâyning suvi çuqurdir,

Dâdâçi bâbâm yoqdir.

Mâllârni kim bâkadi?

Dâdâçi oqli bâkadi.⁵³⁰

Vadinin suyu derindir,

Babam, dedem yoktur.

İneklerine kim bakar?

Dedemin oğlu bakar.

Çocukların sosyal hayat içerisindeki yerini belirleyen en önemli unsur onların aileleri yakın çevreleridir. Özbek toplumunda, özellikle taşrada, çocukların günlük yaşam içerisindeki rolleri, büyüklerin sosyal ve toplumsal yaşantısına göre şekillenmektedir. Buna göre kızlar evde annelerine çamaşır, bulaşık ve diğer ev işlerinde yardım edip annelerinin yumuşlarını tutarlarken; erkek çocuklar da büyüklerinin yanında bağbanlık yapıp ekin biçimi, ot ve meyve toplama gibi işleri öğrenmektedirler. Çocukların büyüklerle birlikte çalışması ve bu esnada “iş ve çalışma”

⁵²⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 59-62.

⁵³⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 110.

hayatını tanımaları, onların oyunlarına ve koşuklarına da yansımaktadır.⁵³¹ Mevsime göre gerçekleştirilen bu iş ve çalışmalarda büyüklerin işleri elbette ki çocukların dünyasında ayrı bir şekilde, bir nevi oyun olarak algılanmaktadır.⁵³² Neticede çocuklar, oynadıkları oyunlarda ve icra ettikleri koşuklarında büyüklerin sosyal ve toplumsal yaşantılarını bir nevi taklit ve tekrar eden öğelere yer vermektedirler.

Bunun en güzel örnekleri, kızların oynadıkları “Sandukça-yu Kutıça”, “Ha Kışme”, “Mehman-Mehman” (Misafir), “Kuvlaşmaçak” (Kovalamaca), “Dervazadan Ötiş” (Büyük Kapıdan Geçiş) gibi harekete dayanan oyunlarında kendisini göstermektedir.⁵³³ Bu oyunların büyük bir bölümü, kız çocuklarının annelerinin günlük hayattaki uğraşlarını ve sosyal yaşantılarını aksettiren parçalardan ibaret bir durumdadır. “Mehman-Mehman” oyununda icra edilen koşuktan bir parçayı örnek verecek olursak:

Taqsımçädä üç hil känd,	<i>Payımızda üç çeşit şeker,</i>
Yemäysiz mi, düğänä?	<i>Yemez misin arkadaş?</i>
Biznikigä äylänib,	<i>Bizim tarafa dolanıp,</i>
Kelmäysiz mi düğänä? ⁵³⁴	<i>Gelmez misin arkadaş?</i>

Yine erkek çocuklarının oyun ve koşuklarında da büyüklerin işlerinin veya çocukların yardım ettikleri işlerin yansımalarını görmekteyiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi erkek çocuklar yaz ve güz mevsiminde babalarının, ağabeylerinin yumuşlarını tutar, inek ve koyun sürülerine bakar, harman kaldırma işlerinde çalışır, meyve, sebze ve ekin tarlalarını kuşlardan korurlar. Böylece çocukların bu yardım etmeleri veya bizzat çalışmaları neticesinde çocuk oyun ve koşuklarında çalışma ile alakalı pek çok parçaya rastlanmaktadır. Örneğin, bizdeki çelik-çomak benzeri bir oyunda inek-koyunun boynuzları kullanılmaktadır.⁵³⁵ Yine sopa ile oynanan bir oyunda şu koşuk icra edilmektedir:

---

⁵³¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 104.

⁵³² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 104.

⁵³³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 104.

⁵³⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 105.

⁵³⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 106.

Tâl tayâk,	<i>Dal deĝnek,</i>
Tâlmân tayâk.	<i>Uzun deĝnek.</i>
Yüz ming koyın	<i>Yüz bin koyun,</i>
Bâkkan tayâk.	<i>Bakan deĝnek.</i>
Bir ilânni	<i>Bir yılanı</i>
Öldirib,	<i>Öldürüp,</i>
Egâ başın	<i>Kendi başını</i>
Yegân tayâk. ⁵³⁶	<i>Yiyen deĝnek.</i>

Burada çocuğun sopa hakkında söyledikleri, elbette ki çobanlık mesleğini büyüklerinden görmüş veya bizzat kendisi bu işle uğraşmış olması neticesindeki tecrübelerine dayanmaktadır.

Yukarıda ifade ettiğimiz çocukların iş ile alakadar olması neticesinde ortaya çıkan parçaları ve şimdi ele aldığımız meyvelerle alakalı parçaları birleştiren güzel bir örnek, çocukların üzümleri kuşlardan korumaları esnasında icra ettikleri koşuklardır. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir:

Ey, hây gälä, ey, hây gälä,	<i>Ey, hey sürü, ey, hey sürü,</i>
Çumçuk kelädi bir gälä.	<i>Serçeler gelir bir sürü,</i>
Mänim bağım kiçkinä,	<i>Benim bağım küçücük,</i>
Ho kättä bağlarni tala. ⁵³⁷	<i>Git büyük bağları talan et.</i>

Çocuklar bu koşukların her birini icra ederken çeşitli hareketler yapmakta, kendilerine göre tabiatta duydukları sesleri taklit etmeye çalışmaktadırlar.⁵³⁸ İşte bazı koşuklarda sözlerin anlamsız gibi görünmesinin bir sebebi de budur. Bu sözlerin bir kısmı tabiattaki sesleri olduğu gibi ifade ederken, diğer bir kısmı ise bu seslerin yansımalarına dayandırılarak tekrar edilmektedir. Aşağıdaki örnekler, bu yargımızı somutlaştırmaktadır:

Tak-tuq, taça-tuq,	<i>Tak-tuk, taka-tuk,</i>
Munça kıladı çuq-çuq.	<i>Böyle yapar cik-cik.</i>

⁵³⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 107.

⁵³⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 109.

⁵³⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 109.

Munça kılasän çuq-çuq,
Tağ-tuq, taqa-tuq.⁵³⁹

*Böyle yaparsın cik-cik
Tak-tuk, taka-tuk,*

ve:

Çâl, çâl, çâl...
Âtgä bedä sâl.
Ât yemäsä,
Çaynab sâl.⁵⁴⁰

*İhtiyar, ihtiyar, ihtiyar,
Ata ot ver,
At yemezse,
Ağzında çiğneyip ver.*

Netice olarak Özbek çocuk folkloru içerisinde çocukların söyledikleri koşukların bir kısmı çalışma ve iş konuludur. Bu ürünlerin konusu ise temelde iş ve çalışma olup, büyüklerin ilk üretim-icralarından sonra çocukların dünyasında yeniden şekillenmekte, özgün bir biçimde ortaya konulmaktadır.

II.2.3.2. Mevsim ve Merasim Koşukları

Özbek çocuk folkloru adı altında işlediğimiz folklor malzemelerinin önemli bir kısmı da, çocukların çeşitli mevsim ve merasimlere bağlı olarak icra ettikleri sözlü kültür ürünlerinden meydana gelmektedir. Bunlar arasında, başlıca yıl merasimlerini ve buna bağlı icra edilen ürünleri, tabiat hadiselerine bağlı söylenen parçaları, çeşitli törenler ve bu törenlerdeki münasebetleri tasvir eden ürünleri sayabiliriz. Söz konusu bu ürünlere, çocukların kendilerine has dünyalarını, sanatlarını ve çeşitli değerlerini ortaya koydukları folklor malzemeleri olarak bakmak gerekmektedir.⁵⁴¹

Çocukların mevsim ve merasimlere bağlı ortaya koydukları ürünlerde, büyüklerin önemli bir rolü vardır. Bu rol, söz konusu mevsim ve merasimlerin büyükler öncülüğünde tertip edilmesi ve ilk icraların büyüklere ait olması şeklindedir. Bu gibi törenlerde, büyüklerle birlikte sosyal ortamda bulunan çocuk, abisinin veya diğer büyüklerin sözlü veya görsel icralarını görme imkanı bulur. Bir sonraki aşamada çocuk bunları taklit ve tekrar yoluyla kendi icra ortamına taşır. Çoğu animistik-totemistik

⁵³⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 109.

⁵⁴⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 109.

⁵⁴¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 87.

dönemin izlerini yansıtan bu ürünler, ilk aşamada çocuk folkloruna büyükler tesiriyle sokulmuş ürünler olarak değerlendirilebilir.⁵⁴²

Burada ürünlerin her seferde büyüklerin rehberliğinde ve tesirinde icra edilmesi söz konusu değildir. Ürünün icra edilmesine şahit olan çocuk, kendi dünyasına taşıdığı malzemeye yeni bir kimlik kazandırır. Bu kimlikte çocuğun dünyasına has pek çok özelliği, çocukların hayat tarzı ve yaşlarına uygun özellikleri görmek mümkündür. Örneğin çocuğun bir baharı karşılama töreninde büyüklerinden duyduğu koşuk çocukların folklor icra ortamına taşındıktan sonra artık ona büyüklerin koşuğu demek mümkün değildir. Çeşitli oyunlar için de aynı durum söz konusudur. Ayrıca bunlarda, çocuğun “zaman” anlayışı da ortaya konulur.⁵⁴³

Son durumda çocuğun ortaya koyduğu ürün, artık çocuğun kendi icrasındır ve çocuk folklorunun malıdır. Onda, büyüklerin folklor malzemelerinde karşılaşmayacağımız, çocuk folkloruna has pek çok özelliği görmek mümkündür. Bu özellikler arasında ses ve kelime tekrarlarının fazlalığı, kolay telaffuz ve manasızlık dikkat çekici noktalardır.

Mevsim ve merasimlere bağlı olarak üretilen koşukların, çocukların folklor repertuarına büyüklerden geçtiği kabul edilmektedir. İlk olarak büyüklerin üretilen icra ettikleri ve uzun süre büyüklerin folklorunda yaşayan bu tip koşuklar, daha sonra çeşitli sosyal ve toplumsal münasebetler neticesinde çocuk folkloru repertuarına geçmiş ve gelişimini burada sürdürmüştür. Örneğin Özbek çocuk folklorunda en yaygın mevsim merasim koşuklarından birisi olan “Aftab Çıkdı Alamga” (Dünyaya Güneş Doğdu) koşuğunun, eski devirlerde “güneşe sığınış” şeklinde açıklanan bir inanca bağlı olarak gerçekleştirilen tören esnasında icra edilen koşukların bir kalıntısı olması kuvvetli bir ihtimaldir.⁵⁴⁴ Artık bu koşuğun çocuk folklorunun malı olduğu açıktır. Çünkü koşuk çocuklar tarafından ve çocuk folkloru geleneğinin özellikleriyle uzun yıllar boyunca yeniden üretilmiş ve çocuk folkloruna mal edilmiştir. Yine bu koşuklara en tipik örnek olarak “Bayçiçek”, “Çittigül”, “Appakcan”, “Binefşe”, “Çuçvara Kaynaydi”, “Ya

---

⁵⁴² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 241.

⁵⁴³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 89.

⁵⁴⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 88.

Ramazan” koşukları sayılabilir. İşte bu gibi koşuklar, çocuk folklorundaki mevsim ve merasim koşuklarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.⁵⁴⁵ Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta, çocukların ilk olarak büyüklerden gördüğü bu tip koşukların yeni örneklerini de ortaya koymuş olmalarıdır.

Ancak mevsim ve merasim koşukları başlığı altında ele alınacak malzeme, sadece belirli törenleri ifade etmemektedir. Örneğin “Aftab Çıkdı Alamga”, “Yamgır Yagalak”, “Asmandagi Yıldızlar”, “Tülkiçe”, “Kurbaka yu Kurbaka” gibi koşuklar doğa-tabiat olaylarını, yer ve gök cisimlerini, hayvan ve bitkileri konu alan koşuklardır. Öyleyse çocuk folklorunun bu grubunda çocuklar doğrudan folklor üreticisidir ancak bu koşukların bir kısmı daha önce büyüklerin folklor repertuarında şekillenmiş ve çocuklara ilham kaynağı olmuştur. “Ya Ramazan” koşuklarının büyüklerin repertuarından çıktıkları şüphesiz olsa da, “Kurbaka yu Kurbaka” tamamen çocuğun dünyasını yansıtan ve bizzat çocuğun kendisinin ürettiği bir folklor malzemesidir.

Sonuç olarak, “büyükler ve çocuklar tarafından üretilen türler” grubunda yer alan türlerin ve bu türler altında üretilip icra edilen ürünlerin birçoğunun, çocukların büyükleri ve onların folklor malzemelerini taklidi sonucu oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu gibi sebeplerle, Özbek çocuk folklorunda yer alan bazı ürünleri üretici bağlamında değerlendirilmesi uygun görülmüş, böylece bunlar büyüklerin ve çocukların ürettiği türler grubuna dahil edilmiştir. Kısacası, mevsim ve merasimlere bağlı olarak ortaya konulan çocuk koşuklarda büyüklerin yaratıcılığı, üreticiliği ve icrasını çocuklara tesir noktasında başlangıç olarak değerlendirmekle birlikte, bunlara asıl kimliğini verenin çocukların kendileri olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır.⁵⁴⁶ Bu sebeple, bu tür malzemeleri “büyükler ve çocuklar tarafından üretilen türler” başlığı altında ele almak uygun olacaktır. Biz de tasnifimizde bu yönde bir anlayışı benimsedik.

Özbek çocuk folklorunda mevsim ve merasim koşukları, yılın dört mevsimi göz önünde bulundurularak dört temel grup şeklinde değerlendirilmektedir. Ahuncan Safarov’a ait olan bu tasnifte, koşukların icra ediliş zamanları esas alınmıştır.⁵⁴⁷

---

⁵⁴⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 89.

⁵⁴⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 88.

⁵⁴⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 90.

1. Bahar Teranelari (Bahar Mevsimiyle Alakalı Koşuklar)
2. Yaz ve Güz Teranelari (Yaz ve Güz Mevsimiyle Alakalı Koşuklar)
3. Kış Teranelari (Mevsimiyle Alakalı Koşuklar)

Söz konusu üç grup, mevsimlere bağılı olarak üretilen koşuklar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Burada, çeşitli merasimlerde üretilen koşuklar yazarların yaptıkları tasnifte dikkate alınmamıştır. Bu sebeple, Özbek folklorunda çocukların Ramazan ayında icra ettikleri Ya Ramazan Koşukları, büyüklerin ve çocukların ürettiği merasim koşukları olarak tasnife tabi tutulmuş, böylece “Mevsim ve Merasim Koşukları” başlığı altındaki dördüncü madde “Ya Ramazan Koşukları” şeklinde belirlenmiştir. Şimdi bunları tek tek inceleyelim.

II.2.3.2.1. Bahar Teraneleri

Özbek çocuk folklorunda, bahar mevsiminin gelişinin ve bu mevsimle alakalı tabiat olaylarının konu edildiği çocuk folkloru malzemelerini “Bahar Teraneleri” şeklinde adlandırmak mümkündür.⁵⁴⁸ Ancak bu gibi koşuklar, çocukların ürettiği “Hükmeğic” ve “Yalınçak” türünde verilen koşuklardan ayırt edilmelidir. Yalınçak ve hükmeğiclerde esas olan yeni yıl, nevruz, bahar ve güllerin tarifidir; bunlarda esas olan tasvirdir. Ancak bahar teranelerinde çocuğun tabiatla bahar mevsimiyle ortaya çıkan durumlardan etkilenmenin yansımalarını görürüz Baharın gelişini müjdeleyen nisan yağmurları, gök gürültüleri, yıldırımlar, baharla birlikte açılan çiçekler vb. çocuğun ilgisini çeker ve çocuk bunlara karşı duyduğu heyecanı, tepkilerini koşukla ortaya koyar. Örneğin çocuk bahar yağmurları yağarken şu koşuğu icra eder:

Keldi baharın yamğiri	<i>Geldi baharın yağmuru</i>
Nağmä-yu şarr u şur kılib,	<i>Nameyle şakır şakır edip,</i>
Şu’lesini şakırlatib,	<i>Işığını parlatıp,</i>
Çakmâğini çakırlatib	<i>Şimşeğini çaktırap,</i>
Keldi baharın yamğiri	<i>Geldi baharın yağmuru</i>
Nağmä-yu şarr u şur kılib. ⁵⁴⁹	<i>Nameyle şakır şakır edip.</i>

⁵⁴⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 90.

⁵⁴⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 90-91.

Çocuğun gök gürültüsü ve yıldırım gibi olaylardan etkilenmesi, bahar yağmuru karşısında duyduğu mutluluk, bahar teranelerinde kendisini gösterir. Çocuklar bu gibi durumlar karşısında zıplaya zıplaya, sevine sevine çeşitli koşuklar söyler. Bunlardan bir tanesi de şu şekildedir:

Hamal, hamal, mening saçlarımni uzaytır, *Hamal, hamal, benim saçlarımı uzat,*
Uzaytirmasäng häm bozning gazidäy çöz.⁵⁵⁰ *Uzatmazsan boz kaz gibi çöz.*

Özbekler arasındaki inanişaya göre, yıldırım çaktığı anda yere bir çeşit mantar düşmektedir. Söz konusu mantar mukaddes sayılmaktadır. Halk arasındaki “mantarın düştüğü yer” deyimi ve inanişi da bununla alakalıdır.⁵⁵¹ Bu sebeple çocuklar, gök gürültüsünün kesilmesiyle birlikte topluca kırlara mantar toplamaya giderler. Söz konusu gelenek bir yolculuk ve arayış şeklinde gerçekleşir, kim mantar bulsa hızla öne atılarak şu koşuğu icra eder:

Zamburuğ,	<i>Zamburuğ</i> ⁵⁵²
Bağring yârûğ.	<i>Bağrın parlak.</i>
Hämraýingni tâpsaydim,	<i>Dostunu bulsaydım,</i>
Cizzä kâbâb etsäydım. ⁵⁵³	<i>Yağlı kebab yapsaydım.</i>

Söz konusu mantar toplama merasiminde bu koşuğu söylemek şarttır. Çünkü yine inanişaya göre, mantar asla tek başına değildir. Yanında mutlaka “şer” vardır.⁵⁵⁴

Baharın gelişi, eski takvim ve hesaplara göre yeni yılın gelişi anlamını taşıdığından, halk arasında bu mevsime bağlı pek çok inaniş ve ritüel vardır. Bunlardan en önemlisi “Nevruz”dur. Nevruz Türklere baharın olduğu kadar yeni yılın da bayramı sayılmaktadır.⁵⁵⁵ Nevruzda örümcek görülürse, bir yıllık günahların dökülüp affedileceğine inanılmaktadır.⁵⁵⁶

---

⁵⁵⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 91.

⁵⁵¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 91.

⁵⁵² Zamburuğ: Mantar cinsinden bir bitki türü

⁵⁵³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 91.

⁵⁵⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 91.

⁵⁵⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 91.

⁵⁵⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 92.

Baharın gelişini ve yeni yılın temsilcisi olan nevruz'da, nevruzun temsilcisi de çocuklar olmaktadır. Bütün Türkler gibi Özbekler de çocuklarına yeni elbiseler giydirmekte, çocuklar çeşitli merasimlerle nevruzunu kutlamaktadırlar. Söz konusu merasimlerin, bazen büyüklerin çocuklarla birlikte gerçekleştirdiği görülürken bazen de çocukların kendi imkanlarınca gerçekleştirildiği görülmektedir. Çocukların bu kendilerince nevruz kutlamaları, Özbek çocuk folklorunda "Bayçiçek" adlı koşukla özdeşleşmiş durumdadır. Bayçiçek merasiminin ilk icatkarı ve icracısı büyüklerdir. Ancak sonradan tamamen çocukların folklor geleneğinde karşımıza çıkan bir merasim olarak kalmıştır.⁵⁵⁷

Bayçiçek merasimi, çocukların baharın gelişiyile kırlara çıkması ve bizdeki çiğdemle karşılığı olan bayçiçeği arayıp bulup toplamaları şeklinde zuhur eden bir merasimdir. Kırlarda bayçiçek aramak üzere çıkan çocuklar bayçiçek bulduğu zaman büyük bir sevince kapılır ve bu çiçeklerden güldesteler yaparlar. Bunlardan gülçember, yani çelenk yapıp başlarına takarlar. Ardından 8-9 kişilik guruplara ayrılarak "Bayçiçek" koşuğunu icra ederler. Koşuğu icra eden temelde bir çocuktur ancak nakarat kısmına diğer çocuklar da katılır.⁵⁵⁸ Çocukların bayçiçek merasiminde söylediği koşuktan bir parça şu şekildedir:

Bâyçeçägim bâylandi,

Ğâzân tola ayrândi.

Ayrâningdân bermäsäng,

Ğâzânlaring vayrândi.

(Nakarat):

–Ğattıķ yerdân ħazlab çıķķan

bâyçeçäk,

Yumşâķ yerdân yumälâb çıķan

bâyçeçäk.

–Bâyçeçäkni tutdilâr,

Tut yağaçğâ âsdilâr.

Ğılıç minân çâpdilâr.

Bayçiçeğim bağlandı,

Kazan ayran doluydu.

Ayranından vermezsen,

Kazanların virandı(r).

Sert yerden kazılıb çıkartılan

bayçiçek,

Yumuşak yerden yuvarlanıp çıkan

Bayçiçek.

Bayçiçeği tuttular

Dut ağacına astılar.

Kılıç ile kestiler.

⁵⁵⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 92.

⁵⁵⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 93.

Bähmäl minän yâpdilär.

Kumaş ile sardılar.

(Nakarat):

–Қаттық yerdän қазлаб чыққан

Sert yerden kazılıb çıkartılan

bâyçeçäk,

bayçiçek,

Yumşâқ yerdän yumäläb çıkan

Yumuşak yerden yuvarlanıp çıkan

bâyçeçäk.⁵⁵⁹

bayçiçek.

Yukarıda bir parçası verilen Bayçiçek koşuğunun yirmi civarında varyantı tespit edilmiştir.⁵⁶⁰ Özbekistan'ın Semerkand şehrinde çocuklar arasında icra edilen bir varyantı da şu şekildedir:

Bâyçeçegim aslidir,

Bayçiçeğim güzeldir,

Asli Sämärkandlidir.

Aslı Semerkantlıdır.

Bâyçeçäk, bâyçeçäk.⁵⁶¹

Bayçiçek, bayçiçek.

Özbek çocuk folklorunda baharın gelişiyle alakalı söylenmiş koşuklar arasında “Çittigül”ün özel ve ayrı bir yeri vardır. Baharın gelişi ve bununla birlikte tabiatta gerçekleşen değişimler çocuklar tarafından coşkuyla karşılanır ve çeşitli şekillerde kutlanır. Çittigül, baharın gelişiyle çocuklar arasında yapılan bu kutlamalarda hem ayrı bir oyunun adı, hem de kutlamalar esnasında icra edilen koşukların genel bir ismi olmuştur.⁵⁶²

Çittigül oyunun oynanışı oldukça basittir. Çocuklar kol kola girip halka oluştururlar ve dönerek çittigül koşuğunu icra ederler. Oyunun ikinci bölümündeysen çocuklar çiftler şeklinde karşılıklı olarak birbirlerinin el içlerine vurarak eğlenmeye devam ederler.⁵⁶³ Ardından kendi etraflarında dönerek koşuk söylemeyi sürdürürler. Bu sırada icra edilen Çittigül koşuğunun bir varyantı şu şekildedir:

Çuçvara қайнайдур,

Çuçvara⁵⁶⁴ kaynıyor,

Äçäm mängä bermäydür.

Annem bana vermiyor.

⁵⁵⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 93.

⁵⁶⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 94.

⁵⁶¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 94.

⁵⁶² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 98.

⁵⁶³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 98.

⁵⁶⁴ Çuçvara: Mantiya benzeyen meşhur Özbek yemeği.

Bermäsä, bermäsün,
Üyimgä kirmäsün.
İläkim âlmasun,
Nänimni yemäsün.

*Vermezse vermesin,
Evime girmesin.
Allah'ım almasın,
Ekmeğimi yemesin.*

Çittigül, çittigül,
Etäginggä gül bâsdım,
Köling kölvâkdä bösün,
Beling belvâkdä bösün.
Hä-yu çittigül
Hä-yu!⁵⁶⁵

*Çittigül, çittigül,
Eteğine gül bastım,
Kolun kol bağında olsun,
Belin bel bağında olsun.
Hey-yu çittigül,
Hey-yu.*

Çittigül, Özbek çocuk folklorunda yalnızca kızların oynadığı bir oyun ve kız çocuklarının söylediği bir koşuktur. Dikkatle bakılacak olursa oyunun adı ve kızların çiçekle sembolleştirilmesi ile bahar mevsimi arasında bir ilişki de söz konusu olmaktadır. Özetle Çittigül, kızlar arasında baharın gelişini kutlamak üzere oynanan bir oyun ve aynı zamanda bu oyunda icra edilen koşuğun adıdır.⁵⁶⁶

Özbek çocuk folklorunda mevsimlerle alakalı üretilen koşuklar arasında “Çittigül” ve “Bayçiçek”in ayrı bir yeri vardır. Bayçiçek, Özbekler arasında Nevruz bayramıyla özdeşleşmiş bir çocuk geleneğidir. Burada hem oyun, hem de oyun esnasında icra edilen koşuğun adı “Bayçiçek” olarak kalıplaşmıştır. Bayçiçek ve Çittigül’ün icrasındaki-işlenişindeki mükemmellik sebebiyle pek çok koşuk, onları takliden söylenmiştir.⁵⁶⁷

Ancak şunu hemen belirtmeliyiz ki, Bayçiçek ve Çittigül gibi Özbek çocuk folkloru koşuklarının çıkış noktaları her ne kadar büyükler folkloru olarak düşünülse de, bu koşuklar çok uzun zamanlardan beri çocuk folkloru içerisinde şekillenmiş, adeta çocukların geleneksel koşukları haline dönüşmüştür. Ayrıca Çittigül, Bayçiçek, Benefşe vb. koşuklar çocuk folkloru repertuarında çeşitli oyunlar halinde de icra edilmeye

⁵⁶⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 98-99.

⁵⁶⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 100-102.

⁵⁶⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 78.

başlanmış, bunlara bağlı pek çok yeni koşuk, bizzat çocukların kendisi tarafından ortaya konulmuştur.⁵⁶⁸

Buradan çıkartılacak sonuç, Özbek çocuk folklorunda bazı türlerin büyükler folklorundan çocuklar folkloruna geçtiği ve burada yeni şeklini alarak çocuk folkloru malzemesi bütünlüğüne kavuştuğu olmalıdır. Bu durum, Özbek çocuk folklorunun genel olarak Özbek folklorunun varisi olduğu fikrini ortaya koymakta ve bu düşüncüyü desteklemektedir. Ancak bu varislik, Özbek çocuk folklorunu büyüklerin folklorunu bir tekrar veya taklitçilik müessesesi olarak değil, bir zenginleştirme unsuru olarak değerlendirilmesini de gerekli kılmaktadır.⁵⁶⁹ Buradan da sonuç olarak, Özbek çocuk folklorunun büyükler folklorundan beslenerek zenginleştiği, türlerini çeşitlendirdiği ve kendi tabiatı içerisinde gelişimini sürdürdüğü görüşünü bir kez daha görüldüğünü belirtmek gerekmektedir.

Bayçiçek, baharın gelişiyle kutlanan Nevruz bayramının ilk gününde, çocukların toplanarak tepelere gidip “Bayçiçek” toplamalarıyla başlayan, köye gelip ev ev dolaşarak türküler söylemeleriyle devam eden ve ev sahiplerinin de onlara hediyeler vermesinin ardından çocukların evlerine dağılmasıyla son bulan bir tür ritüeldir.⁵⁷⁰

Bayçiçek Anadolu’daki “Çiğdem” töreniyle büyük oranda benzerlik göstermektedir. Koşuğun bir bölümü şu şekildedir:

Bålalar, bålalar, bãyçeçäk,	<i>Çocuklar, çocuklar, bayçiçek,</i>
Bãyçeçäkni teräylik.	<i>Bayçiçeği derelim,</i>
Qarang qandäy çırâylik,	<i>Bakın bu ne güzellik,</i>
Bãyçeçäğim açıldı,	<i>Bayçiçeğim açıldı,</i>
Qırgä tillä saçıldı. ⁵⁷¹	<i>Kırlara altın (gibi) saçıldı.</i>

“Çittigül” ise, Özbek çocuk folkloru içerisinde baharın gelişiyle alakalı bir koşuk olarak mevsim-merasim koşuğu kapsamında değerlendirilmesine rağmen, daha çok

---

⁵⁶⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 10.

⁵⁶⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 10.

⁵⁷⁰ Özhan Mevlüt- Malik Muradoğlu. *Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. , 1997, s. 84.

⁵⁷¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 72.

çocukların kendilerine has ürettikleri ve özellikle de kızların oyunlarında kullandıkları çocuk koşuklar içerisinde değerlendirilmesi icap eden bir koşuktur.⁵⁷² Bu oyun, daha çok kızlar arasında oynanan, çiftlerin ikişer ikişer karşılıklı ayrılıp el-ayaklarını çeşitli aralıklarla birbirlerine vurarak, eğlenceli bir şekilde başlarını sallayarak koşuklar eşliğinde icra ettikleri bir oyundur. “Çittigül-a-çittigül” denildiğinde birbirleriyle yüz yüze dönen çocuklar, “Hey-yu, çittigül, hey-yu çittigül” diyerek koşuk icrasına başlarlar.⁵⁷³ Çittigülden bir parça aktaracak olursak:

Çitti gül-â, çittigül,	<i>Çittigül, (ey güzel) çittigül,</i>
Hây-yu çittigül,	<i>Hey güzel çittigül</i>
Çitti gülgä gül bâsây,	<i>Çittigüle gül basayım,</i>
Bir yânını yânbâsây,	<i>Bir yanını yan basayım,</i>
Hây-yu çittigül,	<i>Hey güzel çittigül,</i>
Hây-yu çittigül. ⁵⁷⁴	<i>Hey güzel çittigül.</i>

Bu oyundaki koşuğun adı da “Çittigül” olarak adeta kalıplaşmış, daha sonra bu isim altında koşuğun pek çok varyantı ortaya çıkmıştır. Bu açıklamalar, “Bayçiçek” ve “Çittigül”ün, çocuk oyun koşukları içerisinde değerlendirilecek koşuklar olduğunu göstermektedir. Oyun koşuğu olmalarının yanında bir “koşuk stili” haline dönüştüklerini, daha önce de söylemiştik.

Özbek çocuk folklorunda baharın gelişini kutlamak için Bayçiçek ve Çittigül dışında diğer bazı merasimler ve buna bağlı koşuklar da vardır. Örneğin Buhara’da güllerin açıldığı dönemde büyükler ve küçükler birlikte “Saylı güli surh” adı verilen bir merasim düzenlerler.⁵⁷⁵ Yine Buharalı çocuklar lale cinsinde gülleri toplamak için kırlara çıkarlar ve bu merasimde şu koşuğu icra ederler:

Âppâkcân dâstidân	<i>Appakcan elinden,</i>
Ƙızıl gül açıldı.	<i>Kızıl gül açıldı.</i>
Ƙızıl gülni günçâsi	<i>Kızıl gülün goncası,</i>

⁵⁷² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 76-77.

⁵⁷³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 77.

⁵⁷⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 77.

⁵⁷⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 94.

Äppâqcânni bâçâsi,	<i>Appakcanın yavrusu.</i>
Äppâqcân ölibdi,	<i>Appakcan öldü,</i>
Kök köyläkni kiyibdi,	<i>Göğ gömleğini giydi,</i>
Äk köyläkni yâybdi,	<i>Beyaz gömleğini yaydı,</i>
Älma minän âtibdi,	<i>Elma ile attı,</i>
Yumalata yâtibdi. ⁵⁷⁶	<i>Yuvarlanıp yattı.</i>

Appakcan merasimini, “appak güllerini toplama” şeklinde aktarmak mümkündür. Bu merasimde söylenen koşukta, baharın gelişiyle birlikte tabiattaki değişimler çocukların ağzından sanatlı bir şekilde ifade edilmektedir. Bunun dışında Taşkentli çocuklar arasında “menevşe toplama merasimi” yapılmaktadır.⁵⁷⁷ Çocuk folklorunda uzun yıllardır devam eden bu geleneğe göre çocuklar doğada çıkan ilk menevşe çiçeklerini toplamaya çıkarlar ve bu esnada çeşitli koşuklar icra ederler. İşte Özbek çocuk folklorundaki bu tür koşuklara genel bir isim olarak “Benefşe” adı verilmektedir. Bunun gibi çeşitli özel çiçeklerin toplanmasına yönelik bir takım çocuk merasimleri ve bunlara bağlı olarak söylenen çeşitli koşuklar da mevcuttur.⁵⁷⁸ Ahuncan Safarov bu tip koşukların bahar ve güllerin tasvirlenmesi özelliğini taşımadığı için hükmeleş gibi türlerle karıştırılmaması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Bu tip koşuklar daha çok çiçeklerin derlenmesi esnasında bunu bir törene dönüştürmek üzere icra edilir ve her biri, toplanan çiçeğin cinsinden ad alır; Bayçiçek, benefşe, appakcan gibi.⁵⁷⁹

Özbekler arasında baharın gelişi ve çocuk folkloruyla alakalı olarak “Müçel” adı verilen bir gelenek vardır. Müçel’in sözlük anlamı “Yılbaşı; 22 Mart’tan başlatılan yıl hesabı; 12 hayvanlı takvim”dir.⁵⁸⁰ Müçel, aynı zamanda Özbekler arasında baharı karşılama merasimlerinden bir tanesidir. 12 yaşını doldurup 13 yaşına giren çocukların şerefine düzenlenen bu merasimlerin tarihi oldukça eski dönemlere dayanmaktadır.⁵⁸¹

⁵⁷⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 95.

⁵⁷⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 95.

⁵⁷⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 96.

⁵⁷⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 98.

⁵⁸⁰ *Özbekçe-Türkçe ve Türkçe-Özbekçe İzahlı Sözlük*. Taşkent: Özbek-Türk Liseleri Yayınları, 1997, s. 114.

⁵⁸¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 102.

Çocuğun doğduğu ay hangi müçele (burca) denk geliyorsa, çocuğun mizacının ona göre şekilleneceğine inanıldığı için merasimde kız ve erkek çocuklara baştan ayağa beyaz elbiseler giydiriliyor ve böylece çocukların bahtlarının, geleceklerinin aydınlık olması temenni edilmiş oluyor. “Müçeli dolan” çocuğun şanına düzenlenen söz konusu merasime çocuğun yakınları ve arkadaşları davet ediliyor.⁵⁸²

Çeşitli tabiat olayları ile ilgili söylenmiş pek çok Özbek çocuk koşuğu vardır. Bunların büyük bir kısmı güneşin çıkması, ayın görünüşü, karın ve yağmurun yağması gibi tabiat olayları etrafında şekillenmektedir. Bunlar arasında önemli bir yeri olan “Aftab Çıktı Alemge” koşukları ise önceleri büyüklerin veya küçüklerin güneşin çıkışı ile duydukları sevinci yansıtan şiirler olsa da, zamanla sosyal bir renk kazanmış ve mevsim-merasim şiirlerinin kadim bir üyesi olarak değerlendirilmiştir.⁵⁸³

Örneğin güneşin eksik olduğu kapalı bir havada “Åftab çık, åftab çık, bizning buğdây åldin piş!” şeklinde adeta yağmur dua-koşuğu formunda bir manzum parça icra etmektedirler.⁵⁸⁴ Güneş çıktığında ise “Aftab Çıkdı Alamga” koşuğu söylenir. Bu koşuk, estetik bakımdan oldukça değerli bir görünümüdür:

Åftåb çıkdı ålångå,	<i>Güneş çıktı aleme,</i>
Yügürib bårdım hålamgå,	<i>Koşup gittim halama.</i>
–Håla, håla, külçå ver!	<i>“Hala, hala, ekmek ver!”</i>
Hålam dedi: -Otın ter!	<i>Halam dedi “odun der!”</i>

Otın terdim bir kuçåk,	<i>Odun derdim bir kucak,</i>
Külçå yåpıtı bir oçåk.	<i>Ekmek yaptı bir ocak.</i>
Oğligå berdi yağlık külçå,	<i>Oğluna verdi yağlı ekmek,</i>
Mengå berdi küyük küyük külçå. ⁵⁸⁵	<i>Bana verdi yanık yanık ekmek.</i>

Yine yağmurun yağışı ile alakalı icra edilen çocuk koşuklarının sayısı oldukça fazladır. Yağmur yağışı esnasında çocuklar toplaşarak şu koşuğu söylerler:

⁵⁸² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 102-103.

⁵⁸³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 78.

⁵⁸⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 66.

⁵⁸⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 79.

Yâmgır yağalâk,
Eçki sâğalâk.
Bâyning oğlining
Çarni dumalak⁵⁸⁶

*Yağmur yağacak,
Keçi sağılacak.
Zengin oğlunun,
Karnı tombalak.*

veya:

Yâmgır yağalâk,
Yâm-yâşil otlâk.
Endi ekinlâr
Çıkarâr kulâk⁵⁸⁷

*Yağmur yağacak,
Yemyeşil otlak.
Şimdi ekinler,
Çıkarır kulak.*

Yağmurun yağışından hemen sonra güneş çıkacak olursa, çocuklar büyük bir sevinçle farklı bir koşuka söylemeye başlarlar. Çünkü çocuklar arasında böyle bir durumda “kurdun yavruladığı” inancı vardır:

Böri bâla toğdi,
Âvçi uni kuvdi,
Uşlâlmây yügürdi,
Yâmgır uni yuvdi.⁵⁸⁸

*Kurt yavru doğurdu,
Avcı onu kavaladı,
Yakalayamayıp koştu,
Yağmur onu yıkadı.*

II.2.3.2.2. Yaz ve Güz Teraneleri

Özbek çocuk folklorunda, baharın gelişi ve yaz mevsimi ile ilgili söylenmiş pek çok sayıda koşuk bulunmaktadır. Örneğin yaz mevsimiyle birlikte ortaya çıkan meyveler çocukların ilgisini çeker ve çocuklar çeşitli meyvelerle ilgili koşuklar icra ederler. Şeftali ile ilgili çocukların söylediği bir koşuk şu şekildedir:

Şäftâli pişdi,
Tâgigâ tüşdi.
Hâmini üzdim,
Dädâm urışdi.⁵⁸⁹

*Şeftali pişti
Dibine düştü.
Hamını kopardım,
Babam kızdı.*

⁵⁸⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 66.

⁵⁸⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 66.

⁵⁸⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 68.

⁵⁸⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 108.

Yine elma ile ilgili söylenmiş bir koşuksa şu şekilde icra edilmektedir:

Ålmaça dom-dom,	<i>Elma ağacı büyük,</i>
Hār güli bir som,	<i>Her dalı bir som,</i>
Bir som demäng, cân hâlacân,	<i>Bir som deme can hala,</i>
Yigir beş som. ⁵⁹⁰	<i>Yirmi beş som.</i>

Yazın gelişini temsil eden çocuk koşukları arasında önemli bir yeri olan “Laylak Kaldi Yaz Boldi” (Leylek Geldi Yaz Oldu) koşuğu, mevsim koşuğu olmanın yanında, çocukların hayvanlarla ilgili olarak icra ettikleri koşuklar içerisinde de değerlendirilebilecek bir özelliğe sahiptir. Yazın gelişini simgeleyen koşuğu, çocuklar için sevimli bir hayvan niteliğindeki leyleğin çocukların gözünden aktarılması şeklinde de algılamak mümkündür. Kısa ve uzun, pek çok varyantı olan koşuğun bir parçası şu şekildedir:

Läyläk kâldi, yâz boldi,	<i>Leylek geldi yaz oldu,</i>
Ƙanâti Ƙâğâz boldi	<i>Kanadı kağıt oldu</i>
Läyläk bâradi tâƘƘa,	<i>Leylek geldi dağa,</i>
Ƙulaklaridâ halka,	<i>Kulaklarında halka,</i>
Halkasi tüşib Ƙaldı,	<i>Halkası düşüp kaldı,</i>
Otırdı yığlamakƘä ⁵⁹¹	<i>Oturdu ağlamaya.</i>

Bu ve benzeri örnekleri artırmak mümkündür. Bütün bunlardan çıkarılacak netice şudur ki; yaz ve güz teraneleri şeklinde adlandırılan Özbek çocuk folkloru malzemeleri, çocukların sosyal ve toplumsal hayat içerisindeki yaşantılarının bir zuhuru şeklinde, onların anne-babalarının yanında durup daha çocukluklarından itibaren aktif olarak tabiatın ve mevsimlerle alakalı merasimlerin içinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır.⁵⁹²

⁵⁹⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 108.

⁵⁹¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 74.

⁵⁹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 111.

II.2.3.2.3. Kış Teraneleri

Yaz mevsiminde sokakta, yazıda oynama fırsatı bulan, geceleri de dışarı çıkabilen çocuklar kışın gelmesiyle beraber gece oyunlarından mahrum olurlar. Soğuk ve olumsuz hava nedeniyle çoğu zaman dışarıya çıkamayan çocuklar oyunlarını evlerde, balkonlarda veya avlularda oynamayı sürdürürler. Yine kışın daha çok evde vakit geçiren çocuklar, sobanın başında anne-babalarının, ninelerinin anlattıkları masallarla eğlenirler, birbirlerine karşılıklı bilmece sorup yanıtlarlar, sayışmaca ve yanıltmaçlar yardımıyla hoşça vakit geçirirler.⁵⁹³

Kış mevsimi, çocuklar için diğer bazı eğlencelerin de müjdecisi olmaktadır. Örneğin kar, çocukların dünyasında ayrı bir yere sahiptir. Buna bağlı olarak kışın ilk karın yağışı, çocuklarda büyük sevince yol açar. Karın yağışıyla evlerden dışarı çıkan çocuklar çeşitli koşuklar söylerler, oyunlar oynarlar.⁵⁹⁴ İlk karın kutlanmasında icra edilen bir koşuk şu şekildedir:

Läyläk qâr u läyläk qâr,	<i>Leylek kar, leylek kar,</i>
Läyläk qârgä män huştâr.	<i>Leylek karga ile dost.</i>
Kiydirâr keng dädämğä	<i>Giydirir babama çok</i>
Âq ipäkdek köyläk qâr.	<i>Ak ipek gibi gömlek kar.</i>
Dehqânlärgä tiläk qâr.	<i>Çiftçilere (dilektir) kar</i>
Bâğbânlärgä tiläk qâr.	<i>Bağbanlarda dilek kar.</i>
Gâhâ meni quvalab,	<i>Bazen beni kovalayıp,</i>
Üygä kiritâr tentäk qâr. ⁵⁹⁵	<i>Eve girdirir deli kar.</i>

Aynı dönemde, karınlarını doyurmak için kar üstünde yiyecek arayan serçeleri kurdukları tuzaklarla avlamaya çalışan çocuklar, eğer serçe gelmeyecek olursa şu koşuğu icra ederler:

Çumçuk, çumçuk, çumçuk deng,	<i>Serçe, serçe, serçe deyin,</i>
Läbingdä uçuk, uçuk deng.	<i>Dudağında uçuk, uçuk deyin.</i>
Çirilläb uça tâmlärdän,	<i>Pır pır uça damlardan,</i>

⁵⁹³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 111.

⁵⁹⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 112.

⁵⁹⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 112.

Burning puçuk, puçuk deng. *Burnun yassı, yassı deyin.*
Hay-hay çumçuk, cacci kuş,
Şâhdâ turmäy pâstgä tüş.⁵⁹⁶ *Hey, hey serçe; küçük-cici kuş,
Dalda durma, aşağıya in.*

Özellikle Mart ayında, karların çoğaldığı günlerde Özbek çocuklar için “Karbuva” veya “Kışbuva” ayrı bir eğlence olarak belirmektedir. Bunun kız çocukları arasında oynanan “Karkız” biçimi de vardır. Genel anlamda “Karbaba” şeklinde çevirebileceğimiz bu geleneğe göre çocuklar sokaklarda, avlularda kartopu oynayıp kayak ve kardan adam yaparlar ve bu oyunlar esnasında çok çeşitli koşuklar söylerler.⁵⁹⁷ Çocukların “Karbaba” geleneğine bağlı olarak icra ettikleri koşuklardan bir tanesi şu şekildedir:

Қâr yağdı güpillädib, *Kar yağdı güirüldeyip,*
Қârбува тоқиллатиб. *Kar baba tak tak edip.*
Kirib keldi mäktäbgä *Gelip girdi okula,*
Sâkâlni selkillätib.⁵⁹⁸ *Sakalını titretip.*

Karın yağışı Özbekler arasında Hüda’dan gelen ve engel olunması mümkün olmayan bir tabiat olayı olarak kabul görmüş ve kar çoğu zaman açlığın ve fakirliğin simgesi olarak algılanmıştır.⁵⁹⁹ Kar ile ilgili bir çocuk koşuğu şu şekildedir:

Қâr yağadi güppäläb, *Kar yağar lapa lapa,*
Ämmäm kelär çökkäläb, *Amcam gelir eğilip,*
Körpächä säling yänimgä, *Minder serin yanıma,*
Ämmäm kelsä üyimgä.⁶⁰⁰ *Amcam gelirse evime.*

Burada asıl üzerinde durulması gereken nokta, çocukların “kardanadam” ile ilgili törenleri ve koşuklarıdır. Özbek çocukları kardanadama “Karbaba” adıyla anılmaktadır. Daha önce gelenekte olmayan bu karbaba, çocukların yeni dönem koşuklarında kendisini sıkça göstermektedir.⁶⁰¹

⁵⁹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 113.

⁵⁹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 113.

⁵⁹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 113.

⁵⁹⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 68.

⁶⁰⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 68.

⁶⁰¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 68.

Yukarıda söylenenlerden ve verilen örneklerden anlaşılacağı gibi Özbek çocuk folklorunda takvime bağlı olarak vücuda getirilen mevsim ve merasim koşukları oldukça zengin bir repertuarı temsil etmektedir. Bu eserler aslen çocuk koşukları şeklinde tezahür etmektedir. Bununla birlikte bazı ürünler, kendilerine has özellikler kazanarak türleşme yoluna gitmiş ve neticede ayrı, bağımsız türler olarak ortaya çıkmışlardır. Örneğin yalınçaklar ve hükmeleşler önce çocuk takvimine bağlı olarak oluşmuş ancak daha sonra kendilerine has özellikleriyle ayrı birer tür haline gelmişlerdir.⁶⁰² Bu sebeple biz bu ürünleri, hem büyüklerin hem de çocukların ürettikleri türler olarak, mevsim ve merasim koşuklarından ayrı olarak değerlendirmeyi uygun gördük.

II.2.3.2.4. Ya Ramazan Koşukları

Yukarıdaki mevsim ve merasimlere bağlı koşuklar ve bunlar arasında türleşme yoluna giderek ayrılan yalınçaklar-hükmeleşler dışında da bazı merasim koşuklarının olduğunu söylemek mümkündür. Herhangi bir mevsimle alakası olmayan bu tip koşukları çeşitli merasim koşukları şeklinde ele almak mümkündür. Biz bunlardan en sık karşılaşılan “Ya Ramazan” türündeki koşukları burada değerlendirmeyi uygun görüyoruz.

Büyükler folklorundan küçükler folkloruna geçen ve burada yeniden şekillenen Ya Ramazanlar, Özbek çocuk folklorunda çeşitli merasimlere bağlı olarak icra edilen türlere örnek olarak gösterilebilir. Ancak bunlara artık büyüklerin folklor repertuarındaki ürünler olarak bakmak yanlıştır, zira Ya Ramazanlar artık çocukların repertuarında şekillenmiş, çocuk folklorunun yapısal özelliklerini taşıyan bir tür niteliğindedir.⁶⁰³ Bizdeki Ramazan manileriyle benzer özellikler taşıyan Ya Ramazanlar, Ramazan ayının gelişiyi birlikte çocukların duyduğu heyecanı yansıtan sanatlı koşuklardır.

Halk arasında türlü merasim, iş-hareket, bayramlar, aylar ve yıl dönemlerine bağlı olarak çeşitli törenler düzenlenmekte ve bu törenlerde çok çeşitli koşuklar icra

---

⁶⁰² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 113.

⁶⁰³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 14.

edilmektedir. Manzure Pirmatova, Özbek merasim folklorunu belli başlı üç grupta değerlendirmiştir:

1. Kameri takvime bağlı olarak icra edilenler: Berat Keldi, Ramazan, Sefer Kaçdi vb.
2. Şemsi takvime bağlı olarak icra edilenler: Kazan Toldı, Sumalak, Birinçi Koş, Bayçiçek vb.
3. Müçel takvimine bağlı olarak icra edilenler: Müçel Toyu.⁶⁰⁴

Görüldüğü gibi Bayçiçek vb. yıl fasıl koşukları ikinci gruptayken Ya Ramazanlar birinci gruba dâhil edilmektedir. Bu kapsamda Ramazan, Hicri takvime göre dokuzuncu ayın Arapça adı olarak, bütün Müslüman memleketlerinde orucun tutulup çeşitli ibadetlerin yapıldığı kutsal bir ay olarak değer görmekte ve Kur'an'ın bu ayda indirildiğine inanılmaktadır.⁶⁰⁵

İşte bu Ramazan ayının başlangıcından sonra ikinci gün itibariyle “Ya Ramazan” koşukları söylenmeye başlanmaktadır. Yalnızca Özbekler arasında değil Asya ve Kazakistan gibi Müslümanların yaşadığı diğer coğrafyalarda da varlığı bilinen Ya Ramazan koşukları, çok eski dönemlerden beri icra ediliği bilinen, bir koşuk türüdür.⁶⁰⁶ Bu konuda Doğan Kaya'nın hazırladığı “Kırgızlarda Ca Ramazan” adlı makale, konunun anlaşılması için büyük öneme sahiptir.⁶⁰⁷

Özbek Türkleri arasında “Ya Ramazan” adıyla yaygın olan bu koşukların Tacikistan Özbekleri arasındaki adı “Örebazan”, Buhara ve Semerkand bölgesindeki adı “Ravıman” ve Tacikler arasındaki adı da “Rabbi Men” şeklindedir.⁶⁰⁸

Söz konusu koşukların beraberinde icra edildiği merasim, çocukların ev ev dolaşarak ev ahalisine dua edip onlardan çeşitli hediyeler almaları şeklindedir. Ahuncan Ahuncan Safarov bu durumu bir “dileniş” değil, Ramazan bereketinin bir ritüel şeklinde

---

⁶⁰⁴ Manzure Pirmetova. “Ya Ramazan Koşukları Hakida Bazı Mülâhazalar.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1998, s. 33.

⁶⁰⁵ Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 31.

⁶⁰⁶ Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 31.

⁶⁰⁷ bkz. Doğan Kaya. “Kırgızlarda Ca Ramazan.” Erişim : http://dogankaya.com/fotograf/ca_ramazan.pdf Erişim tarihi: 12 Ekim 2009.

⁶⁰⁸ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 24.

canlandırılması olarak belirtmektedir.⁶⁰⁹ Bu bağlamda Ya Ramazancı çocuklar evlerin kapısına gidip “Üyge Bereke”(Evinize Bereket) diyerek kendilerini karşılayan ev ahalisine karşı şu türden koşuklar icra etmektedirler:

Åq tängä, kök tängä,   Ak tenge⁶¹⁰, mavi tenge
Çıqarıb bering cân yängä.⁶¹¹   Çıkarıp ver canım yenge.

Eğer evden cevap gelmezse çocuklar koşuk söylemeye devam ederler:

Yâ cävâb, yâ cävâb,   Ya cevap, ya cevap,
Yâ bir kâsä gölinâb   Ya bir kase yiyecek
Bolâdi sävâb,   Olacak sevap,
Bärsängiz cävâb.⁶¹²   Verirseniz cevap.

Şayet çocuklar gittikleri evin sahibi tarafından karşılanmaz ve koşukları dinlenmezse, bu sefer işi şaka ve alaya vurarak koşuklar söyleyerek bir başkla evin yolunu tutarlar:⁶¹³

Ey, yängäcân, köp uhlamäng hırrä-hırrä   Ey yenge, çok uyumayın horul horul
Süprängizni it târtıbdı tırrä-tırrä   Sofranızı köpek sürükler tırl tırl,
İşânmasang çıqıb qara,   İnanmazsan çıkıp bak,
Yegän itning ağzi qara.⁶¹⁴   (Sofradakileri) Yiyen köpeğin ağzı kara.

Manzure Pirmetova, Ya Ramazan koşuklarının özellikle erkek ve yetişkin çocukları tarafından, ev ev dolaşarak icra edildiğini söylerken⁶¹⁵, Ahuncan Safarov bu türün daha çok büyükler arasında, kısmen erkek çocuklar tarafından icra edildiğini belirtmektedir.⁶¹⁶ Bu durum, tür olarak Ya Ramazanların önce büyükler tarafından üretilip icra edildiğini, daha sonra çocuk folkloru repertuarına geçerek burada varlığını ve gelişimini sürdürdüğünü düşündürmektedir. Bu konu hakkında önemli bilgiler veren

⁶⁰⁹ Ahuncan Safarov. “Ya Ramazan Koşuklari Hakida.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 2, 1992, s. 26.

⁶¹⁰ Tenge: Özbeklerin gümüş parası.

⁶¹¹ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 26.

⁶¹² Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 26.

⁶¹³ Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 33.

⁶¹⁴ Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 33.

⁶¹⁵ Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 32.

⁶¹⁶ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 24.

Ahuncan Safarov, bu geçişin tam olarak hangi dönemlerde gerçekleştiğinin bilinmediğini ifade etmektedir.⁶¹⁷

Öte yandan, geçmişte çocukların oruç tutmasının büyükler tarafından iyi bir davranış olarak düşünüldüğüne ve çocukların oruç tutmasını sağlamak için büyüklerin çocuklara çeşitli hediyeler verildiğine şahsen tanık olduğumuzu belirtmek istiyoruz. Çocukluğumuzda büyükler tuttuğumuz oruçları akşam “satın almakta” ve ertesi gün tekrar oruç tutmak için bizleri cesaretlendirmekte idi. Aşağıdaki Özbek çocuk koşuğu da, böyle bir çağrışıma neden olacak mahiyettedir:

Ruzani üç kün tutub keldik sizgä,   *Orucu üç gün tutup geldik size,*
Ruzangiz zekatni bering bizgä.⁶¹⁸   *Orucunuz(un) zekatını verin bize.*

Böylece çocuğun hem ziyaret ettiği ailenin üyelerinin tuttıkları orucun zekatını vermesi, hem de çocukların kendilerinin tuttıkları orucun ihsanlarla ödüllendirilmesi beklenmektedir. Zira Müslümanlar arasında bir bereket dönemi olarak algılanan Ramazan’da yalnızca oruç tutmak ve sabrı hatırlamak değil, diğer güzel değerler ön plana çıkartılmaktadır. Bu durum, Ya Ramazanların en önemli motiflerinden birisidir. Bu bağlamda Ya Ramazan koşuklarında ev ahalisinin sağlık ve afiyetini isteme, insanların iyi faziletlerini gösterip övme, iyilik ve ihsanı yüceltme önde gelen konulardandır. Bir örnekle açıklayacak olursak:

Şu üygä äytıb keldim üzük berdi,   *Şu eve söyleyip geldim yüzük verdi,*
Üzükni cüvdä bilän tizib berdi,   *Yüzüğünü ip ile dizip verdi.*
Bersängiz-bermäsängiz kızık boldi   *Verseniz de vermeseniz de tuhaf oldu.*
Kâşı bilän közini süzib berdi   *Kaşı ile gözünü süzüp verdi.*
Râbimän, yâ râbimän, yâ Ramazân.⁶¹⁹ *Rabbim, ya Rabbim, ya Ramazan.*

Çocuklar ev ev dolaşmaları esnasında icra ettikleri koşuklarında, uğradıkları ev ahali hakkında güzel dualar da etmektedir. Örneğin aşağıdaki koşukta çocuklar, uğradıkları ailenin kendilerine gösterdikleri ilgiye karşılık olarak şu kısa duayı etmektedirler:

⁶¹⁷ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 26.

⁶¹⁸ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 24.

⁶¹⁹ Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 32.

Tåmgä sepdim sedånä, *Dama serptim sedane*⁶²⁰
Terib yesin bedånä. *Toplayıp yesin bedane*⁶²¹
Üyingiz bülbülhånä, *Eviniz her yıl olsun,*
Här yıl bolsing toyhånä!⁶²² *Düğün evi, bülbül evi.*

Gelenekte Ya Ramazanlar iftardan sonra, oruç tutanların ağız açıldıktan sonra söylenmekte ve çocuklar bu iyi dilekleri-duaları neticesinde büyüklerin ihsanlarına ve hediyelerine mashar olmaktadır.⁶²³ Bu durumda çocuklar sevinip kıvançlanarak ev ahalisine dualarını sürdürürler.

Hüdå bergån keng dävlat, *Allah geniş devlet versin,*
Tepkiläsä ketmäsin. *Tepiklese gitmesin.*
Oçâk tola küil bolsın, *Ocak dolusu küil olsun,*
Tevärägi oğli bolsın, *Etrafı oğlu olsun,*
Näsibäsi ârtık bolsın. *Nasibi çok olsun.*
Yegäni üzüm bolsın *Yediği üzüm olsun*
Ömri uzun bolsın *Ömrü uzun olsun*
Âmin ållađu äkbär.⁶²⁴ *Amin, Allahu ekber.*

Ya Ramazanlar'da ön plana çıkan diğer motifler ise orucu teşvik, din ve peygamberlerin övülmesi, çeşitli dini hadiselerin canlandırılması şeklinde değerlendirilebilir.⁶²⁵ Örneğin aşağıdaki Ya Ramazan, Yakup ve oğlu Yusuf Peygamberlerin macerasını aksettirmektedir:

Päygambärning on bir oğli bår edi, *Peygamberin on bir oğlu var idi,*
Hämmäsüdän Şâyusuf gülzâr edi. *Hepsinin en güzeli Yusuf idi.*
Şâyusufni åvgä ålıb bårdılar, *Yusuf'u alıp ava gittiler,*
Çägä täşläb, bõri yedi, dedilär. *Kuyuya atıp, kurt yedi dediler.*
Dädäsi yığlab bårdı çä başigä, *Babası ağlayarak kuyunun başına gitti*

⁶²⁰ Sedane: Ekmeklerin üzerine serpilene, dereotu benzeri bir baharat.

⁶²¹ Bedane: Özbek dilinde avcı cinsinde bir kuş ismi.

⁶²² Ahuncan Safarov. a.g.m. ss. 26-27.

⁶²³ Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 33.

⁶²⁴ Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 33.

⁶²⁵ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 24.

Çaşmälär räwân boldi köz yâşigä.⁶²⁶ *Göz yaşı çeşme gibi akıp gitti.*

Görüldüğü gibi koşuk, halk edebiyatında en köklü hikayelerden birisi olan “Yusuf u Züleyha”nın nazma çekilmiş halidir.⁶²⁷ Kısacası, Ya Ramazan koşuklarında işlenen konular çeşit çeşit ve rengarenktir. Ev ahalisine iyi dilekler sunma ve onlar için dua etme, iyilik, açık gönüllülük, ihsan, fazilet vb. duygular bu koşuklarda en sık rastlanılan konulardır.

Ya Ramazan koşuklarıyla ilgili son söz olarak Pirmetova'nın, bu koşuklarla ilgili saydığı dört temel özelliğini aktarmak yerinde olacaktır:

1. Ramazan koşukları oruç ayının girmesinden sonraki üçüncü günden itibaren icra edilmeye başlanır.
2. Ya Ramazan koşukları, takvime bağlı olarak icra edilen merasim koşukları grubuna girmektedir.
3. Her yıl Ramazan ayının başlamasıyla birlikte çocukların ev ev dolaşarak Ya Ramazan koşukları icra etmesi Özbekler arasında bir gelenek halini almıştır.
4. Herhangi bir makam veya müzik olmadan icra edilen Ya Ramazan merasim koşuklarının kendilerine has bir ritim ve ahengi vardır. Bu koşukların asıl icracıları erkek çocuklardır.⁶²⁸

II.2.4. Yalınçaklar

Çocukların güneş, ay, gökkuşağı, rüzgar, yağmur gibi doğa unsurlarına ve tabiatın başka hadiselerine karşı düşüncelerini, bunlardan etkilenmelerini ifade ettikleri koşuklara Özbek çocuk folklorunda tür olarak “yalınçak” adı verilmektedir.⁶²⁹ Yalınçaklar mevsim ve merasim folklorunun müstakil bir türü olup, bu türde verilmiş ürünlerde eski inançların ve mitlerin muhafaza edilerek yansıtıldığı dikkat çekmektedir. Burada önemli olan bir nokta yalınçaklarda ele alınan tabiat hadiselerinin ve yansıtılan manzaraların büyük bir bölümünün kış mevsimine ait olmasıdır. Örneğin kışın hava soğuk olmasına rağmen güneş açtığında çocuklar dışarıya çıkarlar ve hep birlikte bağıra

⁶²⁶ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 24.

⁶²⁷ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 25.

⁶²⁸ Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 34.

⁶²⁹ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 114.

çağıra koşuk söylerler. Buhara’da bu güneşe “çocuk öldüren soğuk” adı verilmektedir.⁶³⁰

Özbeklerin en eski yaşantılarını ve inançlarını, animistik ve totemistik dönemlerin ritüellerini yansıtan bu gibi malzemelerin çocuk folklorunda kendisine yer bulduğunu görmekteyiz. Bu ve benzeri törenler zamanla ortadan kalkmaya başlamakla birlikte bunların izleri çocukların çeşitli oyunlarında ve koşuklarında kendisini göstermektedir. Bu gibi törenlerin ve inançların kalıntılarının en iyi takip edildiği türlerden birisi de yalınçaklardır.⁶³¹ Yalınçaklarda doğa olaylarının ilahi güçlerle bağdaştırıldığına ve tabiata ait bir takım nesnelere tabiatüstü güçler yüklendiğine sık sık rastlamak mümkündür.⁶³² Tüm bunlar, yalınçakların üretiminde büyüklerin de pay sahibi olduklarını ortaya koymaktadır. Biz bu sebeple yalınçakları hem büyüklerin hem de çocukların ürettiği bir tür olarak değerlendirmeyi uygun görüyoruz.

Eski inançlarla bağlantılı olan “aya sığınış” ritüelinin de yalınçaklarda kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır. Aşağıda verilen koşukta da “Aymama”dan çocuklar için ekmek ve çocuğu olmayan kadınlar için bebek istenmektedir. Çocukların günahsızlığı ve isteklerinin kabul olacağı inancıyla bu koşuğun büyükler tarafından üretilip çocuk folkloruna dahil edildiği düşünülebilir.⁶³³ Koşuktan bir parça şu şekildedir:

Åymamacân, åymåma,	<i>Aymama can, aymama</i> ⁶³⁴
Bizlãrgã külçã taşã,	<i>Bizlere ekmek taş</i>
Yãngãngã bãçã taşã. ⁶³⁵	<i>Yengeme çocuk taş</i>

Çocukların “rüzgar çağırma” ile ilgili birtakım koşukları da vardır. Bunlar bazen uçurtma uçurtmak ve oyun oynamak için yani çocukların kendileri için, bazense harmanda hasatın kaldırılmasında rüzgara duyulan gereksinim neticesinde, yani çiftçi

---

⁶³⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 115.

⁶³¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 115.

⁶³² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 120.

⁶³³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 120.

⁶³⁴ Özbeklerde aya bu şekilde de hitap edilmektedir.

⁶³⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 120.

babaları için istenmekte ve koşuklar buna yönelik icra edilmektedir. Örneğin aşağıdaki koşuk icra edildiğinde, rüzgarın çabucak eseceğine inanılmaktadır.⁶³⁶

Şämâl, şämâl,	<i>Rüzgar, rüzgar,</i>
Bağring kämâl.	<i>Sinen kemal.</i>
Ânangiz suv âlib ketdi,	<i>Anneniz su alıp gitti,</i>
Âtangiz suv âlib ketdi,	<i>Babanız su alıp gitti</i>
Esä kâlsang-çi? ⁶³⁷	<i>Sen kalsan ya!</i>

Yağmurun yağmasını veya dinmesini istemek için çocuk folklorunda birtakım ayrı ırım sınımlar mevcuttur. Örneğin yağmur çok yağdığına dinmesi için ailenin en büyük çocuğu çıpğlak hale getirilerek kibleye doğru çevrilir.⁶³⁸

Yağmurun yağıp dinmesinin ardından çocuklar dışarı çıkıp yağmur akıntılarıyla, su birikintileriyle ve onların üzerindeki kabarcıklarla oynarlar. Su birikintilerinin etrafında toplaşan çocuklar çok çeşitli koşuklar söylerler. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir:

Kömäksän, kömäksän,	<i>Yardımsın, yardımsın,</i>
Suving şor ekän.	<i>Suyun tuzluymuş.</i>
Äylänib âkmasan.	<i>Eylenip akmasan</i>
Ümring hâr ekän,	<i>Ömrün kıymetsizmiş,</i>
Közing kör ekän. ⁶³⁹	<i>Gözün körmüş.</i>

Ayrıca rüzgar, gökkuşağı, ay vb. tabiat objeleri ile ilgili çeşitli inanışlar da mevcuttur. Örneğin “körsin” adı verilen rüzgarda kalan çocuğun zarar görebileceği, felç geçirebileceği, kör olabileceği inancından dolayı bu rüzgar çıktığında çocuklar içeri alınır, bu rüzgarda kalmasından muhafaza edilir. Gökkuşağı, güneş ay gibi objelerinse Hasan ve Hüseyin’in kanlarının sembolü olduğuna inanılmaktadır.⁶⁴⁰

⁶³⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 120-121.

⁶³⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 120.

⁶³⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 122.

⁶³⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 122.

⁶⁴⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 121.

Kısacası yağmur ve rüzgar isteme, bunları dindirme, güneş ve aya sığınmış gibi pek çok noktada çocukların aktif bir şekilde rol sahibi olduğu görülmektedir. Bütün bunlardan çıkarılacak netice, yalınçakların çocukların mevsim ve merasim folkloru içerisinde kendisine has özellikleriyle şekillenmiş ayrı bir tür olarak değerlendirilmesinin gerekliliğidir. Burada yalınçakların ayırt edici özelliğinin “tabiat hadiselerine müracaat” olduğunu ve üretiminde büyüklerin de pay sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü söz konusu sığınmada karşımıza çıkan ürünler, büyük oranda Özbek halkının animistik inançlarıyla ve İslamiyet öncesi devirlere ait diğer ritüellerle alakalıdır.⁶⁴¹ Bu devirlere ait inançlar, muhafazakar bir yapıya sahip olan çocuk folklorunda varlığını asırlar boyunca devam ettirmiş ve özellikle yalınçak gibi türlerle varlığını günümüze kadar taşımıştır. Çocukların tabiatla iç içe ve yüz yüze olmaları hem bu gibi folklor malzemelerinin üretilmesine katkıda bulunmuş, hem de çocukların tabiat ve tabiat hadiselerini algılamalarına yardım etmiştir.⁶⁴² Böylece bir milletin kültür tarihi, folklor malzemeleriyle günümüze kadar ulaşmıştır.

II.2.5. Hükmeğiçler

Özbek çocuk folklorunda çocukların hayvanları konu alan ve hayvanlarla ilişkilerini yansıtan koşuklara hükmeğiç adı verilmektedir. Çocukların çeşitli hayvanlarla ve haşeratlarla ilişkileri kendilerini oyunlarda, taklitlerde ve diğer coşkun ifadelerde de göstermekte ve çocuk folkloru içerisindeki ürünlerde kendisine çocukların dilinden ifade edilme şansı bulmaktadır. Böylece çocukların repertuarında, dolayısıyla çocuk folklorunda, çocukların hayvanlarla ilgili söylediği koşuklar şeklinde ayrı bir tür vücuda gelmektedir. İşte bu türün adı olan hükmeğiç de, çocukların hayvanlarla ilgili söyledikleri söz konusu koşukları karşılamakta kullanılmaktadır.⁶⁴³

Köylerde yaşayan çocuklar her türlü hayvanları, kuşları, haşeratları tanıyarak büyürler. Bunların dış görünüşlerinin, renklerinin, ve seslerinin çeşitliliği çocukların dikkatini çekmesi neticesinde hayvanlar alemi, çocukların dünyasında kendisine yer

⁶⁴¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 123.

⁶⁴² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 122-123.

⁶⁴³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 123.

bulmuştur.⁶⁴⁴ Daha önce annelerinin ninnilerinden ve diğer etrafındaki büyüklerinden bazı hayvanlarının ve kuşların adını duymuş olan çocukların yaşları ilerledikçe, dilleri ve zihinleri açıldıkça ve hayvanlarla bizzat gerçek hayatta karşılaştıkça onlara olan ilgileri artar. Çeşitli hayvanların ve onların çeşitli hareketlerine, seslerine ilgi duyan çocuklar yavaş yavaş bu hayvanları taklit etmeye başlarlar. Kendi dünyalarıyla hayvanların yaşadıkları âlem arasında bir takım ilişkiler kurmaya çalışan çocuklar, bu sihirli dünyada özgürce dolaşmaya başlarlar. Bu ilişkiler neticesinde çocuk hayvanları daha iyi tanıma adına büyüklerine çeşitli sorular sorar. Örneğin çocuk babasına:

“Dädä bu gaz mendän nimä istäydi özi, mengä gägillägini gägillädi?”⁶⁴⁵ (*Baba bu gaz benden ne istedi ki beni gagaladı?*) diye sormaktadır. Kısacası çocuk büyüdükçe, yeryüzünde kendisinden başka canlıların da var olduğunu algılamaya ve bunlarla çeşitli ilişkiler kurmaya başlamaktadır.

Netice olarak hükmeleş, çocukların hayvan, kuş, haşeratlarla münasebetleri ve bundan zevk alarak eğlenmeleri neticesinde ortaya çıkan, icrasında çocukların aktif olduğu koşukların bütününe tür olarak verilen addır. Hükmeleşlerin Özbek çocuk folklorunda ayrı bir tür ifade etiği hem Ğani Cahangirov hem de Ahuncan Safarov tarafından ifade edilmektedir.

Ahuncan Safarov’a göre hükmeleşlerde de tıpkı yalınçaklarda olduğu gibi Özbeklerin İslamiyet öncesi yaşayış, inanç ve ritüellerinin asırlar boyunca devam edip günümüze ulaşan kalıntılarını görmek mümkündür.⁶⁴⁶ Bunlar çocuk folkloru repertuarına girmiş ve varlıklarını bugüne kadar ulaştırmışlardır. Bu sebeple biz hükmeleşlerin de üretiminde veya ilk icrasında büyüklerin pay sahibi olduğunu düşünüyoruz.

Totemistik inançların yansımaları, hükmeleş türü içerisinde kendisini özellikle çocukların haşeratlara bakışında göstermektedir. Örneğin çocukların “Çumalihâr Arslan” denilen, bir tür haşeratın üzerine topuklarıyla basıp ezdikleri zaman çok hızlı

---

⁶⁴⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 123.

⁶⁴⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 123.

⁶⁴⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 124.

koşacaklarına inanılmaktadır.⁶⁴⁷ Bunun için, çumalihar arslan görüldüğünde çocuklar tarafından şu koşuk icra edilmektedir:

Lü-lü-lü, lü-lü-lü...	<i>Lülülü, lülüllü,</i>
Şülülüm, bülülüm,	<i>Şülülüm bülülüm,</i>
Üyinggä mehmân keldi,	<i>Evine misafir geldi,</i>
Kältägingni älib çık!	<i>Silahını alıp çık!</i>

Çocuklara bu böceğe “misafir geldi dışarı çık” demelerinin sebebini soran Ahuncan Safarov, çocuklardan böceği çıkarmak için kendilerince onu bu şekilde çağırarak aldatıp dışarıya çıkarmayı planladıkları cevabını almıştır.⁶⁴⁸

“Beşiktervet” adı verilen haşerat ise çocukların dünyasında bir “gaip habercisi” olarak algılanmaktadır. Bu haşeratı gören çocuklar, ondan halalarının hangi cinsiyette erkek doğuracağını sormaktadırlar:

Beşiktervät, beşiktervät,	<i>Beşiktervet, beşiktervet,</i>
Salimä hâlam nimä toğirdi? ⁶⁴⁹	<i>Salime halam ne doğurdu?</i>

Bu koşuk icra edildikten sonra böcek ön bacağına hareket ettirirse doğacak çocuğun oğlan, arka bacağına oynatırsa kız olacağına inanılmaktadır.⁶⁵⁰ Böceğin bacaklarını oynatmasından zevk alan çocuklar, devamında şu koşuğu söylerler:

Beşiktervät, beşiktervät,	<i>Beşiktervet, beşiktervet,</i>
Bâlaginäng yığlayäpti.	<i>Yavrucuğun ağlıyordu,</i>
Bâlangni tebrät, tebrät, tebrät. ⁶⁵¹	<i>Çocuğunu salla, salla, salla.</i>

Üzümlerin olgunlaştığı zamanda ortaya çıkan “Hankızı” , “Tillakongız” (Altın böcek) adı verilen renkli böcekler de çocukların ilgisini çekmiş, çocuklar bunlarla ilgili koşuklar icra etmişlerdir. Rivayete göre hankızı aslında padişah kızıdır fakat fakir bir çobana aşık olduğu için babası onu böceğe çevirmiştir. Ona hankızı denmesinin

⁶⁴⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 124.

⁶⁴⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 124.

⁶⁴⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 125.

⁶⁵⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 125.

⁶⁵¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 125.

sebebinin de bu rivayete dayanmaktadır.⁶⁵² Çocuklar hankızını gördüklerinde aşağıdaki koşuğu söylerler:

Hål, hål,	<i>Hal hal,</i>
Åtang öldi,	<i>Baban öldü,</i>
Ånang öldi,	<i>Annen öldü</i>
Bårıb h�b�r �lmays�n mi? ⁶⁵³	<i>Gidip �ğrenmeyecek misin?</i>

Ayrıca Rus çocuklarının hankızını el içlerine ve parmak uçlarına koyarak uçurmaya çalıştıklarını, eğer böcek uçarsa havanın güneşli olacağına, uçmazsa yağmurlu olacağına inanıldığını belirtmektedir.⁶⁵⁴ Buradan, hankızının bizdeki uğur böceğı olduğu düşünülebilir.

Yine tillekongız, güllerin üzerine konmakta, parlaklığıyla çocukların ilgisini çekmektedir.⁶⁵⁵ Özellikle kız çocukları, onu ellerine ve boyunlarına koyarak şu koşuğu söylerler:

Till� kongiz,	<i>Altın kongız,⁶⁵⁶</i>
Till� kongiz.	<i>Altın kongız.</i>
N�n ber�m�n,	<i>Ekmek vereyim,</i>
S�t ber�m�n,	<i>S�t vereyim,</i>
�k ber�m�n. ⁶⁵⁷	<i>Ak vereyim.</i>

Çocukların ilgisini çeken ve h kmlegiçlerinde hakkında s z s yledikleri hayvanlardan birisi de kertenkeledir. Başını yukarıya doğru kaldırmış olan kertenkele hakkında s ylenen koşuk şu şekildedir:

�ğzingni yum,	<i>Ağzını yum,</i>
�ğzingni yum,	<i>Ağzını yum,</i>
Tişingni sanaşs�,	<i>Dişlerini sayılırsa,</i>
Tişl�ring t�kil�di. ⁶⁵⁸	<i>Dişlerin d�k�l�r.</i>

⁶⁵² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 125.

⁶⁵³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 125.

⁶⁵⁴ Kapitsa, O. I. s. 71'den aktaran Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 126.

⁶⁵⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 126.

⁶⁵⁶ Kongız: Kabuklu bir haşerat t r .

⁶⁵⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 126.

Çocukların hükmeğiçleri içerisinde önemli bir yeri de kuşlarla ilgili söylenmiş koşuklar tutmaktadır. Kuşlar hakkındaki hükmeğiçlerin de büyük kısmı taklit esasına dayanmaktadır. Çocuklar hangi kuşu görseler onun sesini ve kendi bakış açılarından gördükleri hal-hareketlerini taklit ederler. Burada eller kanat, kafalar kuşun kafası olur, tıpkı öyleymiş gibi hareket edilir. Kuşların çıkardıkları seslerin taklit edilmesinde ise çeşitli ses uyumları ve aliterasyonlar aracılığıyla sanatlı bir icra sağlanmaktadır.⁶⁵⁹ Örneğin çocukların gazı gördüklerinde söyledikleri koşuk şu şekildedir:

Gâz kıladı: –Gâķ, gâķ.	<i>Kaz “gak-gak” dedi,</i>
Mân çağırđım: –Pag-pag.	<i>Ben “pag-pag” diye çağırđım.</i>
Gâz kelmâdi: –Gaķ, gâķ.	<i>Kaz “gak-gak” dedi, gelmedi.</i>
–Kel buyâķķâ, gak-gak. ⁶⁶⁰	<i>Gel bu tarafa, “gak-gak”.</i>

Kuşlar ile alakalı söylenen hükmeğiçler arasında da serçelerin konu edildiği çok sayıda koşuğa rastlamak mümkündür. Dutların olgunlaşma zamanında serçelerin onları yiyişini gören çocuklar şu koşuğu söylerler:

Çumçuk: –Çurķ-çurķ etâdi,	<i>Serçe “çurk çurk” etti</i>
Tütün tókib ketâdi.	<i>Duman çıkarıp gitti.</i>
Çökigâni mâyli-yâ,	<i>Bir çimdik aldı, tamam da,</i>
Negâ tókib ketâdi? ⁶⁶¹	<i>Neden döküp gitti?</i>

Özellikle dağ bölgelerinde yaşayan çocukların keklik sesini taklit edişleri neticesinde ortaya çıkan hükmeğiç ise şu şekildedir:

–Kâkâr, kâkâr...kâklik edim,	<i>Kıkır kıkır keklik idim,</i>
Gülbütâğâ bağlık edim.	<i>Gülbudak’a bağlık idim,</i>
Zâlim kızlar tutdi mâni,	<i>Zalim kızlar tuttu beni,</i>
Kâbâb kılıb yutdi mâni. ⁶⁶²	<i>Kebab yapıp yuttu beni.</i>

---

⁶⁵⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 126.

⁶⁵⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 126.

⁶⁶⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 127.

⁶⁶¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 127.

⁶⁶² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 127.

Bu örnekte büyüklerin bu hayvana bakışının yansıması olarak ortaya çıkan ürünün daha sonra çocuk folkloru repertuarında yaşayan bir ürün haline gelmesini gözlemlemek mümkündür.

Sosyal hayat içerisinde çoğu zaman ev hayvanlarına daha yakın olan çocuklar, onlar hakkında da çeşitli hükmeleşmeler söylemişlerdir. Bunlar arasında özellikle horozun hal-hareketlerine ve sesine ilgi duyan çocuklar, bunu hükmeleşme olarak da ortaya koymuşlardır. Çocuk folklorunda çok çeşitli ve renkli örnekleri olan horozlarla ilgili söylenmiş hükmeleşmelerden bir tanesini örnek olarak vermek yerinde olacaktır:

–Ku-ku, ku-ku horozim,	<i>Ku-ku, ku-ku horozum,</i>
Tâci tillâ horozim.	<i>Altın taçlı horozum.</i>
Yüzüing kıızıl âlmadek,	<i>Yüzün kıızıl elma gibi,</i>
Âta-bâbâ horozim.	<i>Anne-baba horozum.</i>
Derâzädän qaray qâl,	<i>Pencereden bakıp dur,</i>
Mendän nohat âla qâl. ⁶⁶³	<i>Benden nohut aliver.</i>

Kurbağa ile ilgili Özbek çocuk folklorunda icra edilen koşuklar ayrı bir türü ifade edecek sayıda ve olgunluktadır. Bu gibi koşuklarda taklidi sözler belirli bir ritimle, ahenkli bir bütünlükle icra edilmektedir.⁶⁶⁴ Bir örnek verecek olursak:

–Kurvaqacân, vaq-vaqa,	<i>Kurbağacık, vak-vak,</i>
Közüing negâ bundaqa?	<i>Gözün neden böyledir?</i>
–Bugün ösmâ qoymadim,	<i>–Bugün sürme çekmedim,</i>
Şuning uçun şundaqa.	<i>Onun için böyledir.</i>
–Kurbaqacân, qurbaqa,	<i>–Kurbağacık, vak-vak,</i>
Äftüing negâ bundaqa?	<i>Yüzün neden böyledir?</i>
–Suvning içidâ yürgändä,	<i>Suyun içinde gidince,</i>
Äftim boldi şundaqa. ⁶⁶⁵	<i>Yüzüm oldu böyle.</i>

⁶⁶³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 127.

⁶⁶⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 127.

⁶⁶⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 128.

Çocukların hayvanlar hakkındaki bu gibi taklidi koşukları totemistik veya diğer dini akidelerin etkisinin çocukların hayvanların bakışıyla ve onlarla ilişkileriyle birleşerek hasıl olmuştur.⁶⁶⁶ Ayrıca söz konusu koşuklarda hayvanların seslerinin taklit edilmesi büyük oranda ilk satırlarda ve belirli kalıplar şeklinde tekrar etmektedir.⁶⁶⁷ Bu ve benzeri koşukların hem çocukların dil gelişimine, hem de çevrelerindeki canlıları ve yaşamı kavramasında oldukça büyük öneme sahip olduklarını belirtmek gerekmektedir.

Hayvanlarla ilgili söylenen bu koşuklar üzerinden çocukların dış dünyaya bakışlarını ve dış dünyadaki varlıkların onların iç dünyalarındaki yansımalarının izlerini bulmak mümkündür. Örneğin aşağıda taylarla ilgili söylenmiş hükmeleş örneklerinde çocuğun ilgisini çeken tayın oynaklığı veya diğer fiziki özelliği değil, alınının bembeyaz oluşudur.⁶⁶⁸ Çocuk bütün bedeni siyah olan tayın alınının neden beden renginden ayrı ve beyaz renkte olduğunu merak etmektedir:

Sämän tâyçâk,	<i>Saman renkli küçük tay,</i>
Üygä hâr çâk,	<i>Eve yük taşı,</i>
Peşänäginäng	<i>Alıncığın,</i>
Qârday âppâk,	<i>Kar gibi apak,</i>
Sämän tâyçâk. ⁶⁶⁹	<i>Saman renkli küçük tay.</i>

Yine köpeklerle ilgili söylenmiş bir koşukta, çocuğun ilgisini çeken köpeğin kulakları veya çıkardığı ses değil, adı olmaktadır. “Karabukur” ismi çocuğa mizahi gelmekte ve çocuk koşukta sık sık bu isimdeki “b” sesini tekrar etmektedir⁶⁷⁰:

Qârabuqur,	<i>Karabaş,</i>
Tâmda otır.	<i>Damda otur.</i>
Süyäk beräy,	<i>Kemik vereyim,</i>
Çäynäb otır.	<i>Çiğneyip otur.</i>
Sıçqân beräy,	<i>Fare vereyim,</i>
Oynab otır. ⁶⁷¹	<i>Oynayıp otur.</i>

⁶⁶⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 128.

⁶⁶⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 127.

⁶⁶⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 129.

⁶⁶⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 129.

⁶⁷⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 129.

Çocukların kuşlar ve hayvanlar ile ilgili söyledikleri koşuklar, Özbek çocuk koşukları içerisinde önemli bir yer tutar. Bunlar arasında kırlangıç ve leyleklerle ilgili söylenenlerin sayısı fazladır. Bu koşukların birçoğu, çocukların çeşitli oyunları içinde icra ettikleri manzum parçalar şeklindedir. Özbekler’de leylek kutsal bir kuş olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise totemistik dönemin etkilerinden daha çok leyleklerin kışları Mekke ve Medine gibi kutsal topraklarda konakladığına inanılmasından ileri gelmektedir.⁶⁷² Leyleklerin yaz mevsiminin sembolü olması ve fiziki görünüm itibariyle çocukların ilgisini çokça çekmiş olması, hükmlerler arasında pek çok leylekle ilgili koşuğun hasıl olmasına neden olmuştur. Bunlar arasında özellikle “Laylak Keldi Yaz Boldi” koşuğu meşhurdur. Söz konusu koşuktan bir parça şu şekildedir:

Läyläk keldi-yâz boldi,	<i>Leylek geldi yaz oldu,</i>
Çanâti kâğâz boldi.	<i>Kanadı kağıt (gibi) oldu</i>
Läyläk bâradi tâqa,	<i>Leylek dağa gitti,</i>
Çulaklaridä halka.	<i>Kulaklarında halka.</i>
Halkasi tüşib kâldı,	<i>Halkası düşüp kaldı</i>
Oturdı yığlamâkça:	<i>Oturdu ağlamaya:</i>
–Men bibihâci edim,	<i>Ben Bibihacı idim,</i>
Çızlarga başçi edim.	<i>Kızların başı idim.</i>
Çızlar oyun tüşgändä,	<i>Kızlar oyuna başlayınca,</i>
Mân nağaraçi edim.	<i>Ben nağaracı idim</i>
Nağara bir kün büzildi,	<i>Nağara bir gün bozuldu</i>
Tânâbları üzildi.	<i>Demirleri büküldü.</i>
Çâr buvâning dâstidân	<i>Kar babanın elinden</i>
Çanâtlarım süzildi. ⁶⁷³	<i>Kanatlarım süzüldü.</i>

Leyleklerle alakalı koşuklar yalnızca “Leylek Keldi Yaz Boldi” koşuklarıyla sınırlı değildir. Örneğin:

---

⁶⁷¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 129.

⁶⁷² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 132.

⁶⁷³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 131.

Läyläk keldi, ilân qâç,	<i>Leylek geldi yılan kaç,</i>
Bâla-çaqang âlib qâç.	<i>Çoluk çocuğunu alıp kaç,</i>
Yângi toning kiyib qâç,	<i>Yeni elbiseni giyip kaç,</i>
Eski toning taşlab qâç. ⁶⁷⁴	<i>Eski elbiseni atıp kaç.</i>

Totemistik tesir kendini yalnızca leyleklerle ilgili koşuklarda değil, kırlangış ve daha birçok başka kuşla ilgili söylenmiş hükmeleş örneklerinde de göstermektedir. Kırlangışla ilgili söylenmiş çok sayıda koşuktan bir tanesi şu şekildedir:

Qaldırğaç gâç-gâç,	<i>Kaldırğaç⁶⁷⁵, gaç, gaç,</i>
Eşigingni âç-âç.	<i>Kapını aç, aç.</i>
Eşigingni açmasäng,	<i>Kapını açmasan,</i>
Tüynügingdan kirämän.	<i>Tüynüğünden⁶⁷⁶ girerim.</i>
Sok âşingni içämän,	<i>Mısır çorbanı içerim,</i>
Kâfän-toning biçämän. ⁶⁷⁷	<i>Kefenini biçerim.</i>

Söz konusu koşuğun Sovyet dönemine ait bir varyantı, içerik bakımından önemli değişikliklere uğratılmıştır. Bu durum, folklorun gerçek hayatla ve yaşanılan dönemle ilişkisine de dikkat çekmektedir:

Qaldırğaç gâç-gâç,	<i>Kaldırğaç, gaç, gaç,</i>
Eşigingni tezrâk âç.	<i>Kapını hemen aç.</i>
Eşigingni açmasäng,	<i>Kapını açmazsan,</i>
Mängä yardım bermäsäng,	<i>Bana yardım etmezsen,</i>
Dostlaşmâyän sän minäm,	<i>Dost olmam seninle,</i>
Täpläşmâyän sän minäm.	<i>Anlaşmam seninle.</i>
Aşulälär aytämän,	<i>Şarkılar söylerim,</i>
Uçıb kelsäng, koymaymän. ⁶⁷⁸	<i>Uçup gelirsən bırakmam.</i>

⁶⁷⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 130.

⁶⁷⁵ Kaldırğaç: Kırlangış benzeri bir kuş.

⁶⁷⁶ Tüynük: Eski tip evlerin duvarından veya tepesinden giriş için bırakılan oyuk, aralık.

⁶⁷⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 133.

⁶⁷⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 133.

Netice itibariyle Özbek çocuk folklorunda hayvanlarla alakalı olarak ortaya konulmuş koşuklardan müteşekkil bir tür olan hükmelegiçler, çocukların fiziksel ve bilişsel gelişimleri açısından büyük öneme sahip olan bir türdür. Çocukların hayvanlarla ilişkilerine, onlara bakışına ve onları algılayışına ışık tutan ve gerçek hayatla ilişkilerini yansıtan hükmelegiçler, Özbek çocuk folklorunun renkli türlerinden bir tanesidir.

II.2.6. Aytışuvlar

Özbek çocuk folkloru repertuarında en çok karşılaşılan koşuk türlerinden birisi de soru-cevap esasına dayanan aytışuvlardır. Aytışuvların bir diğer adı da sual-cevaplardır.⁶⁷⁹ Rus folklorist Kapitsa'nın "soru-cevap koşukları" dediği bu tür, diğer pek çok halkların çocuk folklorunda karşılaşılan yaygın bir tür olarak değerlendirilmektedir.⁶⁸⁰ Yine Rus bilim adamı Melnikov bu türü "diyalog koşukları" şeklinde adlandırmıştır.⁶⁸¹

Tatar çocuk folklorunda "aytışuvlar" adını alan bu koşuklar⁶⁸² Türkmen çocuk folklorunda "aydım" şeklinde bilinmektedir.⁶⁸³ Ahuncan Safarov'un Özbek çocukları arasında "aytışmalar" ve "aytışuvlar" şeklinde bilinen sual-cevap koşuklarının yaygın olan ve kullanılması daha uygun olan isminin "aytışuvlar" olduğunu belirtmektedir.⁶⁸⁴ Bu yüzden biz de Özbek çocuk folklorunda soru-cevap esasına dayanan diyalog şeklindeki koşukları "aytışuvlar" başlığı altında ele almayı uygun gördük.

Bu tür, büyükler arasındaki atışma türünün çocuklar arasında kullanılan bir şekli olarak değerlendirilebilir. Ancak büyüklerin folklor türü olarak kullanılan atışmalardaki soru-cevap ve diyaloglar bilme veya öğrenme amaçlı değil, birbirlerine üstünlük sağlamak ve laf yarıştırmak esasına dayanmaktadır. Çocukların aytışuvlarında ise durum bundan farklıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi aytışuvların kompozisyon bütünlüğünün esasını soru-cevaplar teşkil etmektedir. Aytışuvlarda çokça

⁶⁷⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 219.

⁶⁸⁰ Kapitsa, O. İ. *Detskiy Folklor*, ss. 88-89'dan aktaran Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 219.

⁶⁸¹ Melnikov, M. N. *Russkiy Detokiy Folklor Sibiri, Nobosibirsk*, 1970, s. 85-87'den aktaran Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 219.

⁶⁸² Nakiy İsenbet. *Tatar Halkının Balalar Folkloru*. s. 119-121'den aktaran Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 219.

⁶⁸³ B. Garriev. *Hafız Aka*. Aşgabat, 1975, ss. 13-17'den aktaran Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 219.

⁶⁸⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 219.

karşılaştığımız bu soru-cevap, aslında çocukların öğrenme, merak etme ve bilme isteklerinin bir neticesidir. Çünkü Çocuklar henüz bilmediği ve merak ettiği gerçekleri ve durumları keşfeme taraftarıdır. Bunları öğrenme ve içselleştirme yolunda en çok da sorulardan yararlanmaktadır.⁶⁸⁵

Aytışuvlarda soru cevapların sağladığı ritimin yanında, bu soru cevapların taşıdığı “hareketlilik” de ayrı bir ritim ve ahenk unsuru olarak belirlemektedir. aytışuvlardaki bu karşılıklı “söyleşme”, metne daha kıvrak ve oynak bir ritim kazandırmaktadır. Zaten aytışuvlardaki ifadeler, ritim ve kafiye özellikleri bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir ve bu ürünlere koşuk denilmesinin en büyük nedeni de budur.⁶⁸⁶ Her mısradaki değiştirilerek veya yenilenerek, her biri ayrı karaktere sahip sorular, aytışuvların ritmik temelini oluşturmaktadır. Örneğin:

–Aşulä, şolä-şolä,	<i>Aşule⁶⁸⁷, şule, şule</i>
Çinni tabâkda şolä.	<i>Çini tabakta şule, şule.</i>
–Şoläni kimgä berding?	<i>–Şuleni kime verdin?</i>
–Şoläni hâlängä berdim.	<i>–Şuleni halama verdim.</i>
–Hâläng nimä turıbdı?	<i>–Halan ne doğurdu?</i>
–Egizäklär toğıbdı.	<i>– İkişler doğdu.</i>
–Âtni nimä qoyıbdı?	<i>–Adını ne koydu?</i>
–Tâhir-Zührä qoyıbdı. ⁶⁸⁸	<i>–Tahir-Zühre koydu.</i>

Yine her satırında ayrı bir sorunun sorulduğu ve buna uygun bir cevabın verildiği aşağıdaki koşuk, aytışuvlarda soru cevapların ne derece önemli bir ahenk unsuru olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu örnekte, çocukların seslerini yükselterek aytışuva ayrı bir ritim kazandırdıkları anlaşılmaktadır :

–Qayârgä bârdingiz?	<i>–Nereye gittiniz?</i>
–Bâbâmlar toyigä.	<i>–Dedemlerin toyuna.</i>
–Nimälär yedingiz?	<i>–Neler yediniz?</i>

⁶⁸⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 220.

⁶⁸⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 220.

⁶⁸⁷ Aşule: Şiir-koşuk terennüm etmek.

⁶⁸⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 220.

–Pä...a...lâv... â.... . şî.	–Pi...la. . v... ye...me...ği.
–Män.... gã... ka.... ni?	–Ba...na... ha...ni?
–Mu...şuk...ye.... di.	–Ke...di. . ye...di
– Mu...şuk...ka...ni?	–Ke...di. . ha...ni?
– Mu...şuk...öl...di. ⁶⁸⁹	–Ke...di. . öl...dü.

Ayıtışuvların bir kısmı, çeşitli çocuk oyunlarında icra edilen koşukların soru-cevap şeklinde düzenlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Rus çocuk folklorunda da benzer şekilde, oyunlardaki koşukların soru-cevap esaslı koşuk gibi düzenlenerek kullanıldığı bilinmektedir.⁶⁹⁰ Oyun-köşuklar başlığı altında örnek olarak verdiğimiz, kızlar arasında oynanan “yaşınmaçak” oyununda icra edilen köşuğunun soru-cevap şeklinde düzenlenmiş ayıtışuv hali şöyledir:

Âpä, âpä, äncir,	<i>Abla, abla, incir.</i>
Därvâzä zäncir.	<i>Kapıda zincir.</i>
Därvâzäni şulfi bâr.	<i>Kapının kilidi var</i>
Därvâzäni kim açdı? ⁶⁹¹	<i>Kapıyı kim açtı?</i>

Burada ayıtışuvların çocuklar arasında icra edilmesi ile alakalı bir noktaya daha değinmek yerinde olacaktır. İki veya daha fazla yaştaki çocukların söylediği köşuklar olan ayıtışuvlarda çocukların köşukları iki gruba ayrılması ve karşılıklı olarak icra etmesi söz konusu değildir. Yani ayıtışuvlar karşılıklı söylenmek üzere planlanmamıştır. Ayıtışuvların çoğunda çocuk bütün ayıtışuvu tek başına söylemekte, sorduğu soruyu yine kendisi yanıtlamaktadır. Estetik olarak karşılıklı iki kişi konuşuyor ve soru-cevaplaşıyor gibi görünmesine rağmen, köşuk çocuğun sesini çeşitli şekillerde farklı tonlarda kullanmasıyla icra edilmekte, böylece de çocuk sesin ahengine hakim olması sürecinde ayıtışuvdan faydalanmış olmaktadır.⁶⁹² Çocukların tek başlarına ancak karşılıklı icra ediyormuş gibi gösterdiği ayıtışuvlara bir örnek gösterecek olursak:

⁶⁸⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 222.

⁶⁹⁰ M. N Melnikov. *Russkiy Detskiy Folklor Sibiri. Nobosibirsk, 1970, s. 86'dan aktaran Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 221.*

⁶⁹¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 221.

⁶⁹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 223.

–Kädi bâr mi?	–Kabak var mı?
–Ekdim.	–Ektim.
–Kädi bâr mi?	–Kabak var mı?
–Suğârdim.	–Suladım.
–Kädi bâr mi?	–Kabak var mı?
–Güllädi.	–Çiçek açtı.
–Kädi bâr mi?	–Kabak var mı?
–Pişdi, pişdi.	–Erdi, erdi.
–Açılça şişdi.	–Açılsa şişti.
Vä kölgä tüşdi. ⁶⁹³	–Ve göle düştü.

Yine, büyüklerin iş hayatındaki olayların çocukların dikkatini çekmesi sonucu, çocuk taklit yeteneğini kullanarak ve kendi icracılığıyla “Er-Hatın Macerası” denilen şu karşılıklı söyleşmeyi gerçekleştiriyor:

–Ey efendi!	–Ey efendi!
–Läbbây, taqsir?	–Buyur efendim?
–Sen hâtıningni koydung mi, aħmâk?	–Sen hanımını boşadın mı, aħmak?
–Koymas edim cân taqsir, saçları paħmâk.	–Boşmazdım canım efendim, ama saçları pasaklı.
Katıķ âlib bârsam yalab koyıbdı,	–Ayran alıp gitsem yalayıp bırakıyordu.
Tarâk âlib bârsâm, qalab koyıbdı. ⁶⁹⁴	–Tarak alıp gitsem büküp koyuyordu.

Bu söyleşmede esasen “efendi” hitabının bulunmadığı, çocuğun bunu kendisinin atışmaya eklediği bilinmektedir.⁶⁹⁵ Öyleyse çocuk, büyüklerin folklor icralarından veya çalışma hayatından etkilenerek malzemeyi alıyor, kendince işliyor ve ortaya yeni bir sözlü kültür ürünü koyuyor demek yanlış olmayacaktır.

Özbek çocuk folklorunda pek çok örneği bulunan aytışuvlar, diyalog veya soru-cevap esasına dayanan, ritim-ahenk bakımından zenginlik gösteren ve çoğu tek kişi tarafından icra edilen bir tür olarak dikkat çekmektedir.

⁶⁹³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 222.

⁶⁹⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 62.

⁶⁹⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 62.

II.3. Çocuklar Tarafından Üretilen Türler

Tasnifimizde üçüncü ana maddeyi teşkil eden, çocukların bizzat kendilerinin ürettikleri Özbek çocuk folkloru türleri ise çocukların kendi yaratıcılıkları ve yaratıcı kimlikleriyle ürettikleri grubu ifade etmektedir. Çocuğun konuşmaya ve yürümeye başladıktan sonra kazandığı özerklikle birlikte algıları değişmekte, sosyal hayattaki yeri ve çevresiyle olan ilişkileri bebeklik dönemine nispeten gelişmektedir. Etrafında gördüğü kuşları, hayvanları, çeşitli tabiat olaylarını, olay ve olguları; kısacası çevresinde olup bitenleri kendi dünyasında algılayan ve bunlara çeşitli tepkiler veren çocuk, kendisi de folklor üretmeye başlamaktadır. Gördüklerini taklit eden, etrafındaki olayları kendince yorumlayan çocuk artık bizzat kendisi, folklor üreticisi konumuna geçmektedir. Böylece çocuk bazen iki mısralık bir şiir oluşturabilmekte, bazen arkadaşlarıyla çeşitli diyaloglara girmekte, soru-cevaplar ve manzum söyleyişler gerçekleştirmekte, bazen kendi dünyasında anlam kazanan ezgiler mırıldanmakta, bazen de hayata hazırlık niteliğinde oyunlarda rol almaktadır. Tüm bunların neticesinde de, çocukların bizzat kendilerinin ürettiği folklor malzemeleri ortaya çıkmaktadır.

Üretim ve icrasında çocuğun aktif olduğu bu türleri birkaç ana grup halinde incelemek mümkündür. Bu gruptan ilki “Balalar Oyunları”dır. Çocuk oyunları, genel olarak çocuk oyun folklorunu ifade etmektedir. Çocuğun oyun folkloru içerisinde ürettiği diğer malzemelerin ise genişliği sebebiyle “Çocuk Oyunlarına Bağlı Olarak Üretilen Türler” şeklinde değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bu grup içerisinde alt tür olarak “Çarlamalar”, “Çeklaşmaçaklar”, “Güldür-güpler”, “Sanamalar”, “Arazlama ve Yaraştırıcılar”, “Tarkalış Koşuklar”, “Oyun-Koşuklar”, “Söz Oyunları ve Çandışlar” yer almaktadır. Çocuk oyun folkloru içerisindeki bu türlerin her biri, ayrı fonksiyonlara sahip olmakla beraber, yapı ve şekil bakımından büyük benzerlikler taşımaktadırlar.

Özbek çocuk folklorundaki koşukların önemli bir bölümünde mizah ve güldürünün ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Bu sebeple, çocukların ürettikleri türler kısmında yer alan ana gruptan birisi de “Satirik ve Yumoristik Koşuklar” (Hicvi ve Mizahi Çocuk Koşukları) şeklinde belirlenmiştir. Satirik ve Yumoristik Koşuklar, Özbek çocuk folklorunda çocukların ürettiği mizahi ve hicvi özellikteki şiirleri karşılayan gruptur. Bunları “yergi, alay ve mizah unsurlarının ön planda olduğu koşuklar” şeklinde değerlendirmek mümkündür. Burada ele alınacak malzeme,

başlangıçta çocukların birbirleriyle şakalaşması veya birbirlerine lakap takmaları şeklinde görülen, büyüdükçe çeşitli olay ve algılar karşısında değişen-gelişen bir özellik gösterir. Başlangıçta hayatı bir oyun olarak algılamaktan ileri gidemeyen çocuğun zihni geliştikçe, çocuk sosyal hayatın içine girip toplumsal olguları algıladıkça koşukların da karakteri değişir, hiciv ve yergi unsurları taşımaya başlar. Böylece ortaya mizahi koşuklar çıkar. “Tegişmeçak” ve “Masharalama” türleri bu grup altında değerlendirilebilir. Yine bu gruptaki ürünler de çocuğun bizzat kendi algılarıyla, kendi becerisiyle ve kendi kimliğiyle ürettiği çocuk folkloru malzemelerinden ibarettir.

Çocukların ürettiği folklor malzemelerinin sayılan gruplar dışında kalan bir takım ürünleri ise “Çeşitli Çocuk Koşukları” başlığı altında değerlendirilebilir. Özbek çocuk folklorunda çocuklar tarafından üretilen ve yukarıdaki gruplardan herhangi bir tanesine dahil edilemeyen bu koşuklardan “Kıkıllamalar” ve “Dörtlükler”, son olarak ele alınacak türler olarak belirlenmiştir.

Böylece çocuk folkloru içerisinde çocuğun en aktif olduğu bu ana grup, aynı zamanda çocuk folklorunun en geniş ve zengin sahası olarak da dikkat çekmektedir. Sonuçta çocuk folklorunun özelliklerini en halis şekilde barındıran, çocuk zevkini ve yaratıcılığını en güzel şekilde yansıtan, çocuğun şahsi dünyasını bütün derinliğiyle gösteren ve çocukların ürettiği türler başlığı altında değerlendireceğimiz bu türler, tam olarak çocuğun yarattığı ürünlerden oluşan bir gruptur diyebiliriz.

II.3.1. Balalar Oyunları

Çocuk folkloru içerisinde önemli bir ağırlığı olan çocuk oyun folkloru, Özbek çocuk folklorunda “Özbek Balalar Oyun Folkloru” adıyla ifade edilen bir sahadır. Bu saha, çocukların kendi zevk, estetik ve kompozisyon anlayışları içinde, kendilerine has kuralları bağlamında şekillenen ve çocuklara has icra yöntemleriyle karşımıza çıkan bir alan olarak dikkat çekmektedir.⁶⁹⁶ Oyunlar ve özellikle de çocuk oyunları, üzerinde dikkatle durulması gereken, halk bilim ve tecrübelerinin engin birer hazinesidir.⁶⁹⁷

---

⁶⁹⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 88.

⁶⁹⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 90.

Çocuklar belirli bir dönemden sonra fiziksel ve ruhsal olarak oyuna gereksinim duyar. Henüz oyun icat veya icra edecek olgunlukta bulunmayan çocukların oyun ihtiyacı, belirli bir döneme kadar büyükler tarafından karşılanır. Çocuk bu süreçte sadece çeşitli ses ve mimiklerle katılımcı olabilmektedir. Ancak çocuğun oyun folkloruna ilk tesirler olması bakımından bunlar önemlidir. Zira çocuk daha sonra üretici pozisyonunda bulunduğu noktalarda büyüklerin kendileri için ürettikleri bu malzemelerden büyük oranda faydalanacaktır. Bilmece ve tekerlemeler gibi türler büyükler tarafından üretilip icra edildikten sonra uzun yıllar çocuk repertuarında çocuklar tarafından icra edilmiş ve çocuk folklorunun öz malı haline gelmiştir.⁶⁹⁸

Çocukların faaliyetlerinin esasını oyun teşkil etmektedir. Ancak çocuk oyunları yalnızca hareketten ibaret değildir. Oyunun beraberinde çeşitli ritimlerde söylenen pek çok sayıda oyun koşukları ve tekerlemeler de vardır.⁶⁹⁹ Oyunun fiziksel hareketlerle gerçekleştirilen bölümlerinde fiziki-maddi gelişimi, beden gelişimi için büyük yarar sağlayan çocuk, söz konusu koşuklar ve tekerlemeler aracılığıyla da ruhsal-manevi, bilişsel gelişimi bakımdan olgunlaşmaktadır.

Çocuk oyunlarının kendilerine has bir yapısı ve özellikleri vardır. Oynadıkları oyunlarla hayatı kendilerince anlamlandıran ve çevresindekilerle ilişkilerini geliştirip düzenleyen çocuklar, oyuna bağlı olarak icra edilen koşuk ve tekerlemeler aracılığıyla da zihinsel-bilişsel olgunluklarına katkı sağlamaktadırlar.⁷⁰⁰ Ayrıca söz konusu çocuk oyunlarının önemli bir kısmı, Özbek toplumunun eski yaşantılarını ve büyüklerin eski mesleklerini canlandıran bir yapıya sahiptir.⁷⁰¹

Özbek çocuk folklorunda oyunu folklordan, folkloru da oyundan ayrı düşünmek mümkün değildir. Oyundaki fiziki hareket, diğer oyun öğeleriyle (tekerlemeler, sayışmacalar, koşuklar vb.) birbiriyle sıkı sıkıya bağlı, güçlü bir kompozisyon içerisindedir.⁷⁰² Başka bir ifadeyle, çocuk folkloru malzemelerinin birbirleriyle olan güçlü bağı ve bu sebeple bir bütün halinde değerlendirilmesi gerekliliği, Özbek çocuk

---

⁶⁹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 134.

⁶⁹⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 134.

⁷⁰⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 134.

⁷⁰¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 241.

⁷⁰² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 101.

folkloru ve özellikle de Özbek çocuk oyunları için de geçerliliğini korumaktadır. Özbek balalar oyun folklorunda oyunların konusunu, oyun boyunca uygulanan kuralları, icrasını; kısacası oyunun şekillenmesini gerçekleştiren unsurlar, sosyal çevre, eğitim, örf-adetlerdir. Çocukların oynadıkları oyunların bölgelere ve büyüklerin eğitim durumlarına, mesleklerine bağlı olarak değiştiği tespit edilmiştir. Özbek çocuklarının oynadıkları oyunlar temel olarak şehir yerlerinde oynanan oyunlar ve köylerde oynanan oyunlar olarak ikiye ayrılmaktadır.⁷⁰³

Ğani Cahangirov'un açıklamaları dikkate alındığında, Özbek çocuk oyunlarını şu gibi gruplara ayırmak mümkündür:

1. Devre Oyunlari (Daire, Halka, Çember Oyunları): Bu gibi oyunlara örnek olarak “Ak Şali Kök Şali”, “Kötariş”, “Devre Saldi”, “Kesek Koydi”, “Yaşlam Yaşlam”, ”Ötiş Ötiş”, “Ak Terek mi Kök Terek” vb. gibi oyunlar gösterilebilir.

2. Köz Bağlağıç Oyunlari (Körebe Oyunları)

3. Tapişmaçak-Çamalaş Oyunlari (Bilmece ve Tahmin Oyunları): Bu gruptaki oyunlara “Çüft mi Tek”, “Kuşim Başı”, “Kara Kördim”, “Eşek Yağır” gibi oyunlar örnek olarak verilebilir.

4. El Becerisine Dayalı Oyunlar: Bu oyunlara “Denek Berkitiş”, “Astını Alma Üstini Al” gibi oyunlar örnek olarak verilebilir.

5. Çevikliğe, Hız ve Harekete Dayalı Oyunlar: Bunların önemli bir kısmı ebe-sobe, saklambaç ve kovalamaca gibi oyunlardan müteşekkildir. “Berkinmeçak”, “İtib Ketdi”, “Çurum Kesdi”, “Yaşınmaçak”, “Astane Peçi”, “Körpe Koydi” gibi oyunlar bu gruba dahil edilebilir.

6. Eski Devir Oyunları. Bunların çoğunda güç, kahramanlık ve çeşitli tabiat olaylarıyla hayvanlar konu edilmektedir. Türklerin eski yaşantılarından izler taşıyan bu oyunlar, Özbeklerin en “geleneksel” oyunları olarak değerlendirilebilir. “Çevgan Oyunı”, “Kel Eçki” vb. gibi.

7. Su Oyunları: “Çümürdi Kaçdi.”

8. Sosyal İçerikli Oyunlar: Sosyal ve toplumsal yaşamı yansıtır nitelikteki oyunlardır. Burada daha çok çocukların büyüklerin ve bütün olarak toplumun

---

⁷⁰³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 88-89.

yaşantılarını, geleneklerini taklit yoluyla temsil ve icra ettikleri görülmektedir. “Nineçi”, “Halam Mehmanga Keldi”, “Satuvçi ve Haridar”, “Haridar ve Kogirçak”, “Bağlandi” gibi oyunlar bunlara örnektir.

9. Kızların Oynadığı Oyunlar: Yukarıdaki oyunlar daha çok kız ve erkeklerin birlikte oynadıkları, kısmen de erkeklerin tek başlarına oynadıkları oyunlardır. Yalnızca kızların oynadıkları oyunların başında ise “Ak Şali Kök Şali” ve tahterevalli tipindeki “Argimçak” oyunu gelmektedir.

10. Diyalog Esasına Dayalı Oyunlar: Bu oyunlarda söyleşme esastır. “Çopan Bilen Şağal”, “Çi-Çi Gav-Gav”, “Möri-Möri”, “Batman-Batman”, “Eşek Mindi”, “Kalpak Tepdi”, “Töpik Saklaş”, “Yeşil”, “Otuz Üç” gibi oyunlar örnek olarak verilebilir.

Özbek çocukları arasında oynanan geleneksel oyunların başında “At Oyunu”, “Döppei Oyunu”, “Hammampış Oyunu”, “Taş Oyunu”, “Çillak Oyunu”, “Varrak Oyunu”, “Darvaz Oyunu”, “Lapar Oyunu”, “Dandarak Oyunu”, “Çavgan Oyunu”, “Köpkari Oyunu”, “Küraş Oyunu”, “Haşar Oyunu” sayılabilir.⁷⁰⁴

Özbek çocuk oyunları, okul dönemine kadarki dönemde çocukların zihni ve fiziki terbiye mektebi olarak hizmet görmektedir.⁷⁰⁵ Henüz beşikteyken ailesi tarafından oynatılan, daha sonra sevilirken hoplatıp zıplatılan çocuk fiziki ve biyolojik bir gereksinim olarak ihtiyaç duyduğu oyun sayesinde hoşça vakit geçirmiş de olur. Özbek çocuk folklorunda oyunların çoğu ortak bir biçimde, yalnız bazıları sadece kız veya sadece erkek çocuklar tarafından oynanmaktadır. Söz konusu oyunların her birinin kendine özgü bir oyun düzeni, ilerleme şekli ve icrası söz konusudur.

Çocuk, her türlü hareket ve faaliyetini bir oyuna dönüştürmekte, bu faaliyetlerin hepsini de bir “koşuk” beraberinde icra etmektedir. Bu sebeple, çocuk oyunları ve çocuk koşukları, hatta çocuk nesri malzemeleri, birbirleriyle ayrılmaz bir bütünlük gösterir biçimde karşımıza çıkmaktadır. “Ak Terak mi, Kök Terak”, “Çopan ve Şağal”, “Korgan Aliş”, “Hurmaça Bağı”, “Yaşınmaçak”, “Yaşırғанımни Tap” gibi oyunlarda çeşitli masal unsurlarından türlü koşuklara kadar pek çok çocuk folkloru malzemesine bir

⁷⁰⁴ Mahmud Sattar. *Özbek Udumlari*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1993, s. 24.

⁷⁰⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 118.

arada rastlamak mümkündür.⁷⁰⁶ Çocuk folkloru içerisindeki türleri birbirleriyle kesin sınırlarla ayırmanın ve türlerin tasnifinin zorluğu da esasen buradan kaynaklanmaktadır.

Özbek çocuk folklorunda yer alan oyunlardan birisi olan “Yaşınmaçak Oyunu” adlı oyunu, örnek teşkil etmesi bakımından burada aktarmayı yerinde buluyoruz. Yazın gelişimiyle birlikte çocukların “yılanma” ve “çimme” gereksinimleri artar. “Almayı” namıyla da yaygın olan yaşınmaçak oyununa göre oyunu oynamak isteyen çocuk bu isteğini “almayı” diyerek bildirir. Eğer karşıdaki çocuklardan birisinden de “almayı” cevabı gelirse oyun başlar.⁷⁰⁷ Oyun suyun içerisinde çocukların birbirinden kaçması ve birbirlerini yakalamasına dayanan hareket esaslı bir özellik taşımaktadır. Çocuklar suyun içerisinde bir yandan yaşınmaçak oyununu oynarlarken bir yandan da şu parçaları icra ederler:

–Män kaçdim,

–Män tutdim.

Құлăғим суви сăнгă кăтсин.

Bir құлăғим дăрыăгă, bir құлăғим Salimgă.⁷⁰⁸

–Ben kaçtım,

–Ben tuttum.

–Kulağımın suyu sana gitsin.

–Bir kulağım denize, bir kulağım Salim’e.

Bu oyunları sadece birer oyun olarak değerlendirmek elbette ki mümkün değildir. Bu oyunlar, toplumun tarihi hafızasında büyük önem arzemiş çok sayıda gelenek, görenek, inanç ve adetlerini bünyesinde barındıran, toplumun kültür tarihinin motiflerini ortaya koyan birer hazinedir.

II.3.2. Çocuk Oyunlarına Bağlı Olarak Oluşturulan Türler

Şunu belirtmek gerekir ki Özbek çocuk oyunları arasında sadece hareketten oluşan bir oyun örneği bile yoktur. Söz konusu oyunların tamamı belirli koşuklarla birlikte ve yapısal bir düzen içerisinde icra edilmektedir. Bu yüzden Özbek çocuk oyun folklorunu açıklamak demek, aynı zamanda Özbek çocuk oyunlarındaki koşukları ve oyuna bağlı oluşan diğer türleri de açıklamak demektir. Burada oyunları ayrı ayrı ve uzun uzun değerlendirmek, oyunları metin halinde sunmak hayli güç bir iştir. Ayrıca bu

⁷⁰⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 6.

⁷⁰⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 107.

⁷⁰⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 107-108.

oyunları tek tek değerlendirmenin Özbek çocuk oyun folklorundaki türleri açık bir şekilde ortaya koymak için pek de faydalı olmadığı kanısındayız. Bu sebeple burada Özbek çocuk oyun folklorunu oyunların yapısal düzeni üzerinden değerlendirip çeşitli süreçler halinde inceleyerek bir sonuca varmanın daha uygun ve daha faydalı olduğunu düşünüyoruz.

Bu temel düşünceyle, Özbek çocuk folklorunda çocuk oyunlarına bağlı olarak üretilen türlerin ve bu türlerin oyun folkloru içerisindeki yerinin değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Şimdi, çocuk oyun folklorunun yapısal düzenini meydana getiren bu türleri tek tek ele alalım.

II.3.2.1. Çarlamalar

Çarlamalar, en kısa ifadeyle “oyuna çağırma koşukları”dır. Ğani Cahangirov’un ifadelerine göre şehir ve köylerde gece geç vakitlere kadar oyun oynayan, masal anlatıp bilmece soran ve hoşça vakit geçiren çocuklar, bunun öncesinde arkadaşlarını evlerden dışarı çağırırlar.⁷⁰⁹ İşte bu gibi zamanlarda çocukları toplama, onların evden çıkmalarını sağlama amacıyla çocukların yaratıcılıkları esasına dayalı olarak ve yine çocuklar tarafından üretilen söz, hitap ve kalıp cümlelere “Çarlamalar” denir.⁷¹⁰ Söz konusu tür ismini öneren Ahuncan Safarov’dur. Ğani Cahangirov bu şekilde icra edilen koşukları tarif etmekle yetinmiştir.

Ailelerin çeşitli nedenlerle çocuklarını dışarıya göndermek istememesi, çocukların çarlama üretme noktasında daha yaratıcı olmalarına yol açmıştır. Çocukların arkadaşlarını evden çıkarma çareleri türlü türlü olabilmektedir. En çok karşılaşılan çarlama örnekleri, iki-üç çocuğun bir araya gelerek çağıracakları kişinin evinin köşesinde durarak söyledikleri şu parçalardır:

–Kel ortâk, qorçâq-qorçâq oynaymiz. –*Gel ortak; kukla-kukla oynayalım.*

–Yür bekinmäçâk oynaymiz⁷¹¹ –*Yürü saklambaç oynayalım.*

⁷⁰⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 90.

⁷¹⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 135.

⁷¹¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 135.

Erkek çocuklarınınsa birbirlerine sık sık lakaplarıyla hitap ettikleri, onları bu şekilde çağırdıkları görülmektedir:

–Läyläk, çık oynaymiz.⁷¹²   –*Leylek çık oynayalım!*

Çocukların arkadaşlarını oyuna çağırış metodları bununla sınırlı değildir. Duygularını ifade ettikleri pek çok farklı koşuk şeklindeki çarlamalardan Ahuncan Safarov on tane tespit etmiştir. Bunların ekserisi dört mısralık olsa da, ikilik, üçlük, beşlik, altılık, sekizlik şeklinde olanları da vardır.⁷¹³

Özbek çocuk folkloru içerisinde çarlamaları tür olarak ayırt etmek oldukça kolaydır. Bu ayırt edişi sağlayan en önemli nokta, çarlamaların evlerden dışarı çağırma koşukları olmasıdır. Yani fonksiyon olarak çarlamalara benzeyen bir başka tür söz konusu değildir.⁷¹⁴ Örneğin aşağıdaki koşukta beyan edilenin “evden çağırış” olduğu açıkça anlaşılmaktadır ve başka bir ihtimal söz konusu değildir:

–Bäçä, bäçä bâzi,   –*Çocuk, çocuk bazı,*
Kim kâra kâzı?   *Kim kara kadı?*
Kim oyingä çıkmasa,   *Kim oyuna çıkmazsa,*
Boynigä tâş, târäzi.   *Boynuna taş, terazi.*

Bäçä bolsing keläver,   *Çocuk olsun geliver,*
Oynab-oy nab ketäver,   *Oynayıp oynayıp gidiver*
Kel-hâ, kel,   *Gel ha gel,*
Kel-hâ, kel.⁷¹⁵   *Gel ha gel!*

Söz konusu koşukta yalnızca çocuğun oyun isteğini ve arkadaşını çağırışını görmüyoruz. Aynı zamanda halk kültürünün en eski dönemlere kadar uzanan derinliği ve zenginliği, dışarı çıkmayan çocuğa “kara kazı” denilmesi üzerinden takip edilebilmektedir.⁷¹⁶

⁷¹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 135.

⁷¹³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 135.

⁷¹⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 136.

⁷¹⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 136.

⁷¹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 136.

Çarlamaların bir özelliği, mizah öğeleri bakımından zengin oluşudur. Bu tür altında ortaya konulmuş koşukların çoğunda, oyuna çağrılan çocuğun çeşitli özelliklerinin, mizah ve güldürü zemininde canlandırıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin aşağıda bir bölümü verilen koşukta Rahime oyuna çağrılmaktadır. Birkaç çağırıştan sonra dışarı çıkmadığı için “halime hala” diye hitap edilerek onun ağırlığı ve sözde ihtiyarlığı güldürü konusu yapılmaktadır:⁷¹⁷

Kün bâtdi-yu, kün bâtdi,	<i>Güneş battı da gün battı,</i>
Rahimä hâla yâtdi,	<i>Rahime hala yattı,</i>
Yâtdi-yu dâng kâtdi. ⁷¹⁸	<i>Yattı da derin uykuya daldı.</i>

Yine bir koşukta, çocuğun dışarı çıkması durumunda ailesinin “gürülleyeceği” ifade edilerek, arkadaşlarıyla sözde alay edilmekte ve çocukların kendilerince mizah üretilmektedir:

Çumçukçä çirilläydi,	<i>Serçe çır çır etti</i>
Çanâtı pırrilläydi.	<i>Kanadı pır pır etti.</i>
Sıdıkağân üydän çıkşa,	<i>Sıdikahan evden çıkşa,</i>
Âtasi gürülläydi. ⁷¹⁹	<i>Babası gürüldedi.</i>

Çarlamaların en belirgin özelliklerinden birisi de oyun teklifidir. Çarlama söyleyen çocuk, arkadaşını dışarı çıkarma amacının yanında, ona oyun isteğini de iletmektedir. Söz konusu çarlamalarda oyun teklifi bazen belirgin bir durumdadır:

Hây bälalar, bälalar,	<i>Hey çocuklar, çocuklar,</i>
Bekinmäçâğ oynaymiz.	<i>Saklambaç oynayalım.</i>
Tarçalışmäng här tãmân,	<i>Dağulmayın her bir yana</i>
Çâçib nimä kılasiz? ⁷²⁰	<i>Kaçıp ne yapıyorsunuz?</i>

Verilen örnekler dışında, Özbek çocuk folklorunda tespit edilen çarlama repertuarı sınırlı bir durumdadır. Bunun dışında, Ahuncan Safarov’un “yeni dönem” şeklinde tabir ettiği döneme ait bir takım çarlama örneklerine de rastlanmaktadır.⁷²¹

⁷¹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 136.

⁷¹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 136.

⁷¹⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 137.

⁷²⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 137.

II.3.2.2. Çeklaşmaçaklar

Çocuk oyunlarının kendine has bir yapısı, baştan sona sistematik bir düzeni vardır. İşte bu düzen, temel olarak oyun öncesi hazırlıklar, oyuna başlama ve oyunun sonlandırılması şeklinde özetlenebilir. Özbek çocuk oyunlarında çocukların oyuna başlama sırasında gerçekleştirdikleri ebe seçme-oyuna başlayan seçme-eşleşme gibi olaylar çeşitli şekillerde yapılabilmektedir. Bunlardan birisi “çek taşlaş” yani kura yöntemidir. Çek taşlaş, Divan-ı Lügati't-Türk'te “çaklaşdı” şeklinde geçmektedir.⁷²²

Özbek çocuk folklorunda birtakım oyunlar eşli olarak, iki taraf halinde oynanmaktadır. Müsabaka şeklinde gerçekleştirilen bu gibi oyunların kendilerine has içsel kanun ve kaideleri vardır. İşte bu kanun ve kaideler sayesinde çocukların paylaşım, birlikte iş yapma gibi önemli konularda gelişmeleri de mümkün olmaktadır. Bu oyun kaidelerinden bir tanesi ve belki de ilki, oyun için çağırılan ve toplanan çocukların oyun öncesinde iki ana gruba ayrılması işlemidir. Çocuk oyun folkloru ve çocuklar için bu ayrılma işi oldukça ciddi bir mesele olup, büyük bir intizamla, dikkatle ve coşkunlukla gerçekleştirilmektedir.⁷²³

Oyun başında, oyuncuların oyuna başlama sırasını, eşlerin veya ebenin seçilmesini belirlemek için pek çok uygulama söz konusudur. Çocukların oyuna başlamadan önce gerçekleştirdikleri bu seçimler esnasında söylenen koşuklara genel olarak “çeklaşmaçaklar” adı verilmektedir.

Özbek çocuk oyunlarında ebe ve eş seçimi, dört temel noktada toplanmaktadır:

1. Sözlü şekilde seçme. Bu yöntemde çocukların önce iki ana başı-grup temsilcisi çıkartması, bu anabalarının da kendi gruplarını seçmeleri söz konusudur.
2. Çek taşlaş yoluyla; kura atma yoluyla. Burada esas olan kuradır, taş havaya atılır ve yazı tura şeklinde kazanan taraf oyuncusunu seçer.
3. Birer nesneyi “berkitiş” yolu ile seçme. Burada anabaları ellerine aldıkları sopayı, dibinden başlamak üzere elleriyle kavraya kavraya sona kadar gelirler.

---

⁷²¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 137.

⁷²² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 91.

⁷²³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 138.

Son noktada sopadaki boş alanı kavrayan anabaşı eşi seçer, sopada kendisine yer kalmayansa böylece seçimde kaybetmiş duruma düşer.

4. Oynab beriş bilen; oyun yolu ile seçme. Çocuklar çeşitli küçük oyunlar oynayarak eş seçimi yaparlar. Bu grup da kendi içinde ikiye ayrılır: Soru-cevap şeklinde oyun yolu ile eş seçme ve Güldür-güp (tıp) oyunuyla eş seçme.⁷²⁴

Kaşgarlı Mahmud'un divan-ı Lügati't-Türk'ünde geçen "çaklaşdı" sözü,⁷²⁵ bu kavramın Özbekler arasında çok eskiden beri kullanıldığına işaret etmektedir. En kısa ifadesiyle çekleşmek "kur'a" anlamına gelmektedir. Çak taşla- ifadesi ise "kura çekmek, kura atmak" şeklinde tercüme edilebilir. Çocukların oyun başlamadan önce eş ve ebe seçiminde birtakım yöntemlere başvurdukları bilinmektedir. İşte bunlardan birisi de "kura yoluyla seçme"dir.⁷²⁶ Böylece çekleşme "kura atma", çaklaşma da "kura ile ebe-oyuncu seçme" şeklinde ifade edilebilir.

Oyun taraflarını seçmek için gerçekleştirilen kur'a çok çeşitli metotlarla yapılabilir ancak öncelikle iki taraf için birer "anabaşı" seçilmelidir.⁷²⁷ Bu anabaşlar bir nevi iki tarafın sözcüsü temsilcisi olmakta ve çeşitli kura'larla taraftarlarını seçmek için yetkili kişi olmaktadır. Bu aynı zamanda bir tür oyun mukaddimesidir.

Ahuncan Safarov'un dikkatine göre taraftar seçiminde en çok ağaç değneklerden yararlanılmaktadır. Yapılan tarife göre bu, bir nevi adım sayışmaca-aldım kestim tipindeki oyunun ağaç üzerinde ve elle yapılan bir formatı görünümündedir. Sopanın iki tarafından elleriyle sopayı sarmalamaya başlayan çocuklar sırasıyla ağacı avuçlarıyla adımlarlar. Ağaçta tutulmayacak yer kalmadığında kimin eli altta kalmışsa oyunu kaybeder, diğeryse seçme hakkını elde eder.⁷²⁸ Bu kur'a metodu, elbette bir koşuk eşliğinde gerçekleştirilir ve icra bakımından esas önemli olan da bu koşuklardır. Söz konusu çekleşmaçakların bir örneği şu şekildedir:

---

⁷²⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 91-94.

⁷²⁵ Kaşgarlı Mahmud. *Divan-ı Lügati't-Türk*. II. Cilt, Taşkent: Fan Neşriyatı, 1961, s. 244'ten aktaran Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 138.

⁷²⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 138.

⁷²⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 138.

⁷²⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 139.

Ål tayâķ	<i>Kırmızı değnek</i>
Ålman tayâķ.	<i>Alman değnek,</i>
Burgut tayâķ,	<i>Kartal değnek,</i>
Cäräng-curung. ⁷²⁹	<i>Carang-curung.</i>

Anlaşıldığı gibi, kalıp sözler şeklindeki her mısradan sonra ağaca hızlı bir avuç atılmakta, neticede icra edilen koşuk ve değnekte avuçlanacak yer bittiğinde eli altta olan kaybeder, eli üstte olansa kazanır. Böylece kur’a, yani çeklaşma işlemi bir çeklaşmaçaķla birlikte gerçekleştirilmiş olur. Ancak taraf seçiminde kur’a işlemi yalnızca değnekle ve bu şekilde yapılmaz, sözlü bir biçimde de gerçekleştirilebilir. Ğani Cahangirov buna “kur’anın sözlü yolu” demektedir.⁷³⁰ Bu yöntemeye göre anabaşları seçildikten sonra diğer çocuklar kendilerine birtakım adlar takmakta ve buna göre koşuklar icra etmektedirler. Yani burada icracı anabaşları değil, seçilmeyi bekleyen diğer çocuklardır. Böylece koşuk icra edildikten sonra anabaşları tekrar devreye girmekte ve oyuncularını seçmektedirler. Örneğin:

–Åna, åna, kim åna?	– <i>Ebe, ebe, kim ebe?</i>
–Men åna. (Biz åna).	– <i>Ben ebe (Ebe biziz).</i>
–Sizgä åsmåndagi åy keräk mi,	– <i>Size gökdeki ay mı gerek?</i>
Kişnáb turgan tây keräk mi?	– <i>Kişneyip duran tay mı gerek?</i>
–Bizgä kişnáb turgän tây keräk.	– <i>Bize kişneyip duran tay gerek.</i>
–Undäy bolsa, kişnáb turgän tây	– <i>Öyle ise kişneyip duran at</i>
män bolamän!	<i>ben olayım.</i>
–Öt, bizdän ekänsän. ⁷³¹	– <i>Geç, bizdensin.</i>

O an için çocukların aklına ne gelirse, onu koşuğun iskeleti ve kendi namları yapmakta, koşuğu buna göre icra etmekte ve eş seçiminin buna göre gerçekleşmesini sağlamaktadırlar:

–Kimgä ât, kimgä araba?	– <i>Kime at, kime araba?</i>
–Tâĝ mi, däryâ?	– <i>Daĝ mı, deniz mi?</i>

⁷²⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 139.

⁷³⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 94.

⁷³¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 140.

–Āftāb mi, yulduz?

–Güneş mi, yıldız mı?

–Daraht mi, gül?

–Ağaç mı, çiçekmi mü?

–Ālçi mi, tāvva?⁷³²

–Alçı⁷³³ mı, tavva⁷³⁴ mı?

Söz konusu seçimlerde kullanılan koşukların sayısı oldukça fazladır. Bütün bu örnekler göz önünde tutulduğunda çekişmeçakları çocukların oyun dünyasının başlangıcında yer alan, oyunda birlikte olacaklarını eşlerini seçmeleri esnasında kullandıkları bir tür olarak değerlendirmek mümkündür.⁷³⁵ Söz konusu koşuklarda çocukların birbirleriyle olan ilişkilerini, iç dünyalarını, sanat ve estetik anlayışlarını, kısacası çocukların kendilerine has dünyalarını bulmak mümkündür.

II.3.2.3. Güldür-Güpler

Özbek çocuk folklorunda, şiire bağlı oyun repertuarında çokça karşılaştığımız bir tür olan güldür-güpler, bizdeki “tıp” oyununa benzemektedir. Taşkent ve Fergana’da “Güldür-güp” denilen türün Buhara bölgesindeki çocukların dilindeki adı ise “Cüldir-cip”tir.⁷³⁶ Ğani Cahangirov’un çekişmeçakların bir türü olarak ifade ettiği güldür-güpleri Ahuncan Safarov ayrı bir tür olarak değerlendirmektedir.⁷³⁷ Ahuncan Safarov, güldür-güpleri çekişmeçaklardan farklı bir tür olarak kabul etmesini, güldür-güplerin ebe seçimi fonksiyonlarının olmamasına bağlamaktadır.⁷³⁸ Kısacası çekişmeçaklardaki gruplara ayırma fonksiyonu, güldür-güplerde bulunmamaktadır ve bu sebeple bu iki tür birbirinden ayrı kabul edilmektedir.

Buna göre güldür-güplerin kendilerine özgü bir estetiği ve fonksiyonu bulunmaktadır. Bu estetik ise oldukça basittir. Tıpkı bizdeki “tıp” oyunu gibi güldür-güp koşuğu icra edilmekte, koşuk bittiğinde ise bir nevi “susma” süreci başlamaktadır. Uyarı verildikten sonra konuşmak, hızlı nefes alıp vermek, gülmek vb. yasaktır.⁷³⁹

⁷³² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 140.

⁷³³ Alçı: Kemiğin oyuk, yan kısmı.

⁷³⁴ Tavva: Kemiğin yumuşak bölümü.

⁷³⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 140.

⁷³⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 142.

⁷³⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 94.

⁷³⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 142.

⁷³⁹ Özbekler’de bu duruma, yani hiçbir harekette bulunmadan sabit ve hareketsiz durmaya “cim tur-” da denilmektedir.

Kısacası herhangi bir şekilde ses çıkarmak kuralı bozmak anlamına gelmektedir. Kim bu şartları yerine getirmez ve oyunu bozarsa yenilmiş-kaybetmiş sayılır. Yenilen taraf ise kazanan diğer tarafın isteklerini yerine getirmek zorundadır. Bu istek ve karşılığında yapılan da genelde masal-bilmece-koşuk söyleme, dans etme, dik bir vaziyette bir süre durma, belirlenen bir mesafeye koşarak gidip gelme, yerde sürünme veya kazanan tarafı sırtında taşıma gibi kazanan tarafı eğlendirici cezalar şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁷⁴⁰

Burada güldür-güpleri oyun folkloru içerisinde ortaya çıkmış bir tür olarak değerlendirmemizin asıl sebebi ise, oyunun iki aşamalı bir yapıya sahip oluşudur. Birinci aşamada icra edilen güldür-güp koşuğu hem bir oyun süreci, hem de koşuk icrası şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Koşuğun icrasının ardından gelen bölümde ise basit harekete dayalı bir ceza oyunu oynanmaktadır. Oyunun birinci bölümünde icra edilen koşuklardan bir tanesi şu şekildedir:

Dım-dım-dım,	<i>Dım-dım-dım,</i>
Ora kömdim.	<i>Çukura gömdüm.</i>
Gäpirgänning äğzigä	<i>Konuşanın ağzına.</i>
Bir şapalâk urdim. ⁷⁴¹	<i>Bir şaplak vurdum.</i>

Bir başka güldür-güp koşuğu da aşağıdaki gibidir:

Muşuk öldi,	<i>Kedi öldü,</i>
Dümi kâldı	<i>Kuyruğu kaldı.</i>
Kim gäpirsä	<i>Kim konuşursa</i>
Uni yeydi. ⁷⁴²	<i>(Kedi) Onu yedi.</i>

Netice itibariyle güldür-güpler, kendine has özellikleri ve estetikleriyle Özbek çocuk folklorunda oyuna bağlı olarak ortaya çıkmış renkli türlerden bir tanesi olarak dikkat çekmektedir. Hem oyun hem de koşuk olması itibariyle kendine has özellikleriyle türleşme yoluna giden güldür-güpler, çocukların sözün kudretini anlamalarında, insan münasebetlerini kavramalarında, söz ve hareket arasındaki

⁷⁴⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 143.

⁷⁴¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 143.

⁷⁴² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 143.

uygunluğu iletişim s¼reci içinde algılamalarında; kısacası çocukların fiziki ve ruhi gelişimlerinde-eğitimlerinde b¼y¼k ¼neme sahip bir t¼r olarak b¼y¼k ¼neme haizdir.⁷⁴³

II.3.2.4. Sanamalar

Tacikler’de “şumurek”, T¼rkmenler’de “sanava”, Tatarlar’da “sanaşu” terimleriyle bilinen “saymaca” ve “oyun başı tekerlemeleri” t¼r¼n¼n ¼zbek ocuk folklorundaki karşılığı “sanama”dır. ¼zbek ocuk folkloru bakımından başka hiçbir t¼r fonksiyon ve kullanım bakımından sanamalara benzemediğinden, herhangi bir t¼rle sanamaları karşıştırmak da m¼mk¼n değildir.⁷⁴⁴ Dikkat edilmesi gereken husus, eğlence maksatlı s¼ylenen tez aytış t¼r¼ ile bu oyun başı tekerlemelerinin ayrı t¼rler olduğudur.

¼zbeke’de sanaş, sanaş koşığı, sanak tarmalari gibi isimler de oyun başı saymacalarını karşılamak üzere kullanılmaktadır.⁷⁴⁵ ¼zbek ocuk folklorunda sanamalar fonksiyon olarak daha çok oyun başı tekerlemeleri şeklinde g¼r¼lmektedir. O y¼zden sanamaların bazen “mukaddime sanamalar” şeklinde adlandırıldığını da g¼rmekteyiz.⁷⁴⁶

Ahuncan Safarov, t¼r¼n sanama adıyla kullanılmasının hem diğer boylardaki isimlerle karşımmaması hem de ifadesini tam olarak bulması için gerekli olduğunu belirtmektedir. Buna g¼re sanamalar oldukça yaygın bir t¼r olarak oyun başı tekerlemeleri ve sayışmacaları karşılamaktadır.⁷⁴⁷ Sanamalar oyunun b¼t¼n¼nde yer almamasına karşın oyuna girişi sağlayarak oyunun b¼t¼n¼nde bir kompozisyon ¼gesi olarak yer almaktadır.⁷⁴⁸ ¼te yandan sanamalar çocuklara sayı saymayı ¼ğretir ve bundan daha ¼nemlisi çocukların ritim ve ahenk estetiğini kavramalarına yardımcı olur.⁷⁴⁹

Ahuncan Safarov, 150 sanama ¼rneęi ¼zerinden sanamaların temelde 2’li bir tasnifini yapmıştır. Buna g¼re vakebend ve kumuliyativ olmak üzere iki sanama t¼r¼ vardır ve bunlar da kendi aralarında çeşitli kollara ayrılmaktadır. Bu konuda çalışan bir

⁷⁴³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 143.

⁷⁴⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 144.

⁷⁴⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 144.

⁷⁴⁶ Sabit Avezov. “Sanamalar Tasnifatı Hususida.” *¼zbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 3, 2002, s. 42.

⁷⁴⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 145.

⁷⁴⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 146.

⁷⁴⁹ Sabit Avezov. *a.g.m.* s. 43.

diğer isim ise Sabit Avezov'dur.⁷⁵⁰ Ahuncan Safarov ve Sabit Avezov'un samalarla ilgili yaptıkları tasnifler arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Özbek çocuk folklorunda sanamalar ile ilgili yapılan tasnif çalışmaları neticesinde iki ana grubun olduğunu ve bu gurupların da kendi içlerinde dallandığını söyleyebiliriz. Şimdi bunları tek tek inceleyelim:

II.3.2.4.1. Vakebend Sanamalar:

Sayışmacaların esasını rakamların veya sözlerin teşkil ettiği, belirli bir konusu olan, bir olay anlatan, olaya dayalı sanamalardır.⁷⁵¹ Bu tür sanamalarda-oyun başı tekerlemelerinde belirleyici olan rakamlar veya rakamların yerini tutan sözlerdir. Tekerlemelerin icrasında koşuklar belirli fiziki hareketlerle birlikte söylenmekte ve bu hareketler de rakamlara veya sözlere göre ahenk kazanmaktadır.⁷⁵² Vakebend sanamaların en önemli özelliği belirli bir konularının ve bahsedilen bir olayın olmasıdır. Bu konu bazen toplumun eski yaşantıları, bazen tarihi dönemler, bazen de çok çeşitli toplumsal meseleler olabilmektedir. Vakebend sanamalar da kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır:

II.3.2.4.1.1. Rakamlar Esas Alınarak Oluşturulan Vakebend Sanamalar

Bu tür sanamaların oluşumunda esas olan rakamlardır. Bu tür sanamalarda ritim ve ahenk de rakamlar aracılığıyla sağlanmakta ve buna uygun olarak sağlanmaktadır. Bu gibi sanamalarda en çok bir, iki üç ve dört rakamları kullanılmasına rağmen bazen ritmik ihtiyaca göre diğer rakamlardan da yararlanılmaktadır.⁷⁵³ Bir örnek verecek olursak:

Bir, ikki, üç... on ikki	<i>Bir, iki, üç... on iki</i>
On ikki deb kim äytti?	<i>On iki diye kim söyledi?</i>
Bäbälä küçükçä äytdi,	<i>Babala küçükçe söyledi,</i>
Bäbälä küçükçä ölsin,	<i>Babala küçükçe ölsün,</i>
Bâlası bizgä kâlsın,	<i>Yavrusu bize kalsın,</i>

⁷⁵⁰ Sabit Avezov. a.g.m. s. 44.

⁷⁵¹ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 146.

⁷⁵² Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 148.

⁷⁵³ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 146.

Bâlasını sâtaylik,	<i>Yavrusunu satalım,</i>
Sâbzi-piyâz âlaylik,	<i>Havuç-soğan alalım,</i>
Şorva kılib içäylik,	<i>Çorba yapıp içelim,</i>
Tört tãmângä kaçaylıq. ⁷⁵⁴	<i>Dört tarafa kaçalım.</i>

Daha önce de belirttiğimiz gibi sanamalarda poetik raks rakamlar sayesinde sağlanmakta, ritim ve ahenk rakamlara uygun bir şekilde icra edilmektedir.⁷⁵⁵ Aşağıdaki sanama üzerinden söylenenleri tekrar örneklemek mümkündür:

Bir, ikki, üç, dört,	<i>Bir, iki, üç, dört,</i>
Beş, âlti, etti, säkkiz,	<i>Beş, altı, yedi, sekiz,</i>
Toqqız, on...	<i>Dokuz, on.</i>
Onu on,	<i>Onu on,</i>
Tülkigä ton.	<i>Tilkiye don.</i>
Tülki tonining bahâsi.	<i>Tilki donunun fiyatı</i>
Bir-ikki som! ⁷⁵⁶	<i>Bir-iki som</i>

Sanamalarda rakamların tekrarı ile de ritmik bir ahenk sağlanmaktadır. Aşağıdaki sanama bunun güzel bir örneğidir:

Bir u bir, qoying kısr,	<i>Birim bir, koyunun kısr,</i>
İkki-ikkâv, keldi birâv.	<i>İkim iki, geldi birisi.</i>
Üçü üç, qarınçäm püç,	<i>Üçüm üç, karıncığım boş,</i>
Tört ü dört, källäng mört,	<i>Dördüm dört, kafan yumuşak,</i>
Beş u beş, men sengä eş,	<i>Beşim beş, ben sana eş,</i>
Ahmäd, kişt! ⁷⁵⁷	<i>Ahmet, kişt!</i>

Özbek çocuk folkloru repertuarındaki sanama dışındaki türlerde ortaya konulmuş birtakım ürünlerde de sanama özelliklerine rastlamak mümkündür.

---

⁷⁵⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 147.

⁷⁵⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 148.

⁷⁵⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 149.

⁷⁵⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 149.

Örneğin aşağıdaki koşuk bir masharalama (mizahi koşuk) örneğidir ancak ritim, ahenk ve görünüş olarak sanamanın ahenginden faydalanmıştır.⁷⁵⁸

Bir ap, ikki ap,	<i>Bir kap, iki kap,</i>
Üç ap, dört ap.	<i>Üç kap, dört kap.</i>
Beş ap, alti ap,	<i>Beş kap, altı kap,</i>
Yetti ap, säkkiz ap.	<i>Yedi kap, sekiz kap.</i>
Tokız ap, on ap,	<i>Dokuz kap, on kap,</i>
Gong ap! ⁷⁵⁹	<i>Tezekli kap!</i>

Yine bir erkäläş (sevme koşuğu) örneğinde sanama ritminin kullanıldığını görüyoruz:

On, yigirmä,	<i>On, yirmi,</i>
Ottız, kır.	<i>Ottuz, kırk.</i>
Ellik, altmış,	<i>Elli, altmış,</i>
Etmiş, säksän,	<i>Yetmiş, seksen,</i>
Toksän, yüz.	<i>Doksan, yüz.</i>
Yüzgä kirgin,	<i>Yüz yaşına gir,</i>
appä kız! ⁷⁶⁰	<i>Taze kız!</i>

Sanamalarda rakamların bu kadar sık geçmesi ve özellikle 3, 5, 7, 9, 20, 40 gibi rakamların çokça tekrar etmesi Ahuncan Safarov’a göre tesadüf değildir. Buna göre sanamalar da diğer Özbek çocuk folkloru türlerinde olduğu gibi eski yaşantı ve inançlardan arda kalan parçaları muhafaza etmektedir. Bu, bir tür “rakamlara sığınış” geleneğinin bakiyeleridir.⁷⁶¹ Böylece yukarıda zikredilen rakamların sıkça tekrar ediyor olması eski Özbek yaşantılarıyla alakalıdır ve bu rakamlar çeşitli anlamlarla yüklü formel rakamlardır. Ayrıca Ahuncan Safarov’a göre çocuklar bu rakamların halk etnografyası bakımından kutsallığını günümüze taşımakta, oyun ve koşuklarında bu

⁷⁵⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 150.

⁷⁵⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 150.

⁷⁶⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 151.

⁷⁶¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 152-153.

rakamların sihriden yararlanmaya çalışmaktadır.⁷⁶² Ahuncan Safarov'un bu ifadelerini örneklediği koşuğu buraya almayı uygun buluyoruz:

Bir, ikki...	<i>Bir, iki,</i>
Ålma dikki.	<i>Elma dibi,</i>
Såfår åyi,	<i>Sefer ayı,</i>
Sarıķ çumçuk,	<i>Sarı serçe,</i>
Båğda turmây,	<i>Bağda durma,</i>
Tez uçıb çık! ⁷⁶³	<i>Çabuk uçup çık!</i>

Sanama ve sanakların, milletlerin eski yaşam biçimi ve inançlarıyla, bu bağlamda formel rakamlarıyla da ilişkili olduğunu diğerk bazı örnekler üzerinden değerlendirmek de mümkündür. Örneğın “*Bir, ikki, üç, dört, beş, ålti, yetti, kettim!*” öreğinde çocuk, yedi dedikten sonra sanağı bitiriyor ve “*gittim*” diyor.⁷⁶⁴

II.3.2.4.1.2. Söz Esas Alınarak Kurulan Vakebend Sanamalar

Bu tür sanamalarda rakamların yerini ve fonksiyonunu söz almakta, saymaca işlemleri rakam yerine söz yardımıyla gerçekleştirilmekte ve böylece oyun başı tekerlemeleri teşekkül etmektedir. Diğerk grupta rakamlarla sağlanan ritim, ahenk ve estetik de burada söz yardımıyla sağlanmaktadır.⁷⁶⁵

Söz esasına dayalı olarak ortaya konulan sanamalarda her bir söz asıl anlamında değıl, öncelikli olarak saymaca ahengine uygun fonksiyonda kullanılmaktadır. Sanamalardaki sayma ahengi el veya ayak hareketleriyle bütünleşmekte, söz ve fiziki hareket birleştirilerek ahenkli bir kompozisyon şeklinde ortaya konulmaktadır. Sanamalar yardımıyla ebe seçen çocuklar sanamayı el ve beden hareketleriyle uygun bir kompozisyon içerisinde icra etmektedirler.⁷⁶⁶

Özbek çocuk folklorunda söze dayalı olarak kurulan sanamalar başlığı altında belli başlı sanama grupları vardır. Bunların başlıcaları “Alatay, bolatay”, “Çarı

⁷⁶² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 153.

⁷⁶³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 153.

⁷⁶⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 99

⁷⁶⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 154.

⁷⁶⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 155.

Çember”, “Alulekem, bölölekem” gibi satırlarla başlayan sanamalarıdır.⁷⁶⁷ Yani Özbek çocuk folklorunda, bu gibi satırlarla başlayan birçok sanama örneğine rastlamak mümkündür. Örneğin aşağıda verdiğimiz sanamanın ilk satırındaki “Alatay bolatay” ifadesiyle başlayan çok sayıda sanama örneği mevcuttur:⁷⁶⁸

Ålatây, bolatây,	<i>Alatay, bolatay,</i>
Men säni yorgalatay.	<i>Ben seni oynatayım,</i>
Corgä âtim ölipti,	<i>Semiz atım öldü,</i>
Goştını kimgä sâtay?	<i>Etini kime satayım?</i>
Bängi-bängigä sâtay.	<i>Bozacıya, şıracıya satayım</i>
Bängi ketärmân bopti,	<i>Gittiğim bozacı,</i>
Hâtun âlarmân bopti.	<i>Hatun alacağım,</i>
Hâtunini küçi yoq,	<i>Karısının gücü yok,</i>
Çäçvânini uçı yoq.	<i>Perdesinin ucu yok.</i>
Åşık oynar oğlı yoq.	<i>Aşık oynayan oğlu yok,</i>
Käştä tikär kızi yoq. ⁷⁶⁹	<i>Nakış diken kıızı yok.</i>

Yukarıdaki koşuk, aynı zamanda bir latife koşuğu örneğidir. Burada söz konusu latife mizah, feodal dönemin mizahi bir şekilde ele alınmasıyla ortaya çıkmaktadır.⁷⁷⁰ Böylece yukardaki “Alatay-bolatay” grubuna dâhil sanama, Özbek çocuk folklorunda türlerin birbirleriyle olan ilişkilerine ve mizahın hemen bütün çocuk folkloru malzemelerinde beklenmedik yerlerde karşımıza çıkışına da güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Çocuk folklorunda üreticinin büyükler mi yoksa çocukların kendisi mi olduğuna dair bazı değerlendirilmelerde daha önce bulduk. Ancak aşağıdaki sanama örneği, çocuk folkloru repertuarında var olmasına rağmen, büyükler tarafından üretildiğine dair kuvvetli ipuçları barındırmaktadır. Zira koşukta gurbetteki annesine özlem duyan çocuğun hisleri ve bunun sanama şeklinde sanata dönüştürülmesi, bir çocuktan beklenmeyecek boyuttaki olgunluktur. Öte yandan koşuğun başında yer alan “Alatay-

⁷⁶⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 156.

⁷⁶⁸ Örnekler için bkz. Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 156-157.

⁷⁶⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 157.

⁷⁷⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 157.

bolatay” ifadesi bir sanama kalıp başlangıç ifadesidir ve çocukların dünyasında anlam kazanan “sökme” yani anlamsız bir ifade grubudur. Burada çocukların repertuarındaki bir sanamadan büyüklerin etkilenmesi sonucunda yeni bir sanamanın büyükler repertuarında fakat çocuklar için üretildiğini, bunun da çocuk folkloru repertuarı içerisinde gelişerek varlığını devam ettirdiğini düşünmek mümkündür.

Ålatây, bolatây,	<i>Alatay, bolatay,</i>
Men säni yorgalatay.	<i>Ben seni oynatayım.</i>
Yorgalama, çãpã kâl,	<i>Oyalanma, koşup gel,</i>
Şãmâldân özib ketây,	<i>Rüzgardan koşup gideyim,</i>
Tezrâk şãmâlgä etây.	<i>Çabucak rüzgara yetişeyim.</i>
Ånäm dili kân bopti,	<i>Annemin dili kan doldu,</i>
Yâşlari märcân bopti.	<i>Gözyaşları mercan oldu.</i>
Märcânining ipi yok,	<i>Mercanının ipi yok,</i>
İpi emäs, sepi yok. ⁷⁷¹	<i>İpi değil, çeyizi yok.</i>

Daha önce de belirtildiği gibi “Çarı Çember” ifadesiyle başlayan söze dayalı vakebend sanamaların sayısı da oldukça fazladır. Çarı çember sanamalarının en önemli özelliği, birçoğunun nesir biçiminde karşılıklı diyaloga dayanmasıdır. Ancak burada da yine nazım ahengi ve bu ahengi sağlayan söze dayalı saymaca ritmi söz konusudur.⁷⁷²

Bunlardan bir tanesini örnek gösterecek olursak:

Alöläkäm, bölöläkäm,	<i>Alölekem, bölölekem,</i>
Süm-sümä tây, bãy küçügi.	<i>Süm-süme tay, zengin küçüğü.</i>
–Bãy küçügi kãydä ketdi?	<i>–Zengin küçüğü nereye gitti?</i>
–Bãy küçügi tuzgã ketdi.	<i>–Zengin küçüğü tuza gitti.</i>
–Kãçãn kelär?	<i>–Ne zaman gelir?</i>
–Yãz kelär.	<i>–Yazın gelir.</i>
Turnä karã, Tursun çık,	<i>Turna siyah, Dursun çık.</i>
Sen yumälãb yãtaver! ⁷⁷³	<i>Sen gözünü yumup ebe oluver.</i>

⁷⁷¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 157.

⁷⁷² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 158.

⁷⁷³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 158.

Görüldüğü gibi amaç yine ebeyi, çocuğun deyimiyle “yumacak olan”ı seçmektir ve saymaca nesir estetiğine yakındır. Daha önce de belirttiğimiz gibi vakebend sanamaların en önemli özelliği belirli bir konularının olmasıdır. Aşağıdaki sanamada konu edinen toplumsal sorun, sanamada geçen “mollabaççalar” ifadesinde düğümlenmektedir. Sanamadaki hava, büyük bir baskı rejiminin yaşandığı dönemi yansıtmaktadır:

Kayçı-kayçı,	<i>Makas-makas</i>
Polat kayçı,	<i>Çelik makas,</i>
Polat kayçı	<i>Çelik makas</i>
Kolım kesdi.	<i>Kolumu kesti,</i>
Molläbäççälär	<i>Medrese talebeleri.</i>
Yolim töydi:	<i>Yoluma çıktılar:</i>
–Kayâkka bäräsän?	<i>–Nereye gidiyorsun?</i>
–Tâkka bärämän.	<i>–Dağa gidiyorum.</i>
–Nimä kıläsän?	<i>–Ne yapacaksın?</i>
–Pistä çäkämän.	<i>–Ağaca çıkacağım.</i>
Pistening mağzi.	<i>–Ağacın içi.</i>
Koğaning kantı. ⁷⁷⁴	<i>Hokand kant.</i>

Yine olaya dayalı olma özelliğini belirtmesi bakımından, yalnızca kızlar arasında söylenen ve kız çocuklarının annelerinin ev işlerinden biri olan nakış-elbise dikmelerini konu alan sanamayı buraya almayı uygun görüyoruz:

Män otırdım,	<i>Ben oturdum,</i>
Käştä tikdim vây, kolçämğä	<i>Nakış yaptım, elime</i>
Sokıldı ignä.	<i>İğne battı,</i>
Lä-lä-lä,	<i>La, la, la,</i>
Çıksın şu bâla! ⁷⁷⁵	<i>Çıksın şu çocuk.</i>

Aşağıdaki sanama ise yalnızca erkeklerin söylediği bir örnektir:

⁷⁷⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 159.

⁷⁷⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 159.

Tiri-tiri tirektir,	<i>Diri, diri direktir,</i>
İşni buzmä, qarab tur.	<i>İşi bozma, bakıp dur.</i>
Tohtä, âqlâvni yıǵıb,	<i>Dur, aklını toplayıp,</i>
Bir çekkägä çıķıb tur! ⁷⁷⁶	<i>Bir kenara çekil, dur.</i>

II.3.2.4.2. Kümülatif Sanamalar

3-12 yaş arasındaki çocukların psikolojilerini ve dünyaya bakışlarını ortaya koydukları sanamalardır.⁷⁷⁷ Kümülatif sanamalar, çocukların oyunun başlamasıyla kapıldıkları heyecanın neticesinde ortaya çıkan, çoğu anlamsız gibi görünen sözlerden oluşmaktadır. Oyunun başlamasının çocukta doğurduğu heyecanla gelen birtakım duygu ve fikirler, bu gibi sözlerin ardı ardına söylenmesini doğurmakta, bunların diğer söz ve mısralarla birleşmesiyle de kümülatif sanamalar ortaya çıkmaktadır.⁷⁷⁸

Burada “kümülatif” ifadesi, tertipsiz-mantıksız söz ve ibareler şeklinde açıklanmaktadır. buna göre kümülatif sanamalarda kullanılan, esasen mantıksız ve anlamsız sözler belirli bir ritimde icra edilmektedir. Söylediklerimizi bir kümülatif sanama örneğiyle açıklayacak olursak:

Äväg-äväg,	<i>Avag, avag,</i>
Dostım täväk.	<i>Dostum tabak</i>
Şâh hokizi,	<i>Oküz boynuzu,</i>
Şâh kâpäläk.	<i>Şah kapalak⁷⁷⁹</i>
Turnä küçügi.	<i>Turna küçüğü.</i>
Bây tälâği,	<i>Zengin dalağı</i>
Bây küçügi.	<i>Zengin eniği,</i>
Çaçân kelär?	<i>Ne zaman gelir?</i>
–Yâzı kelär.	<i>–Yazın gelir.</i>
Sän tur,	<i>Sen dur,</i>
Sän çık! ⁷⁸⁰	<i>Sen çık.</i>

⁷⁷⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 159.

⁷⁷⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 160.

⁷⁷⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 161.

⁷⁷⁹ Kapalak: İki renkli bir böcek.

Görüldüğü gibi sanamanın ilk satırındaki äväg-äväg ve ilerleyen satırlardaki bazı sözler belirli bir anlam taşımayan, Özbekçe’de “sökme”, yani anlamsız-manasız, diye tabir edilen sözlerden ibarettir. Bu sözler diğer satırlarla ve sözlerle bir araya gelerek söz konusu kümülatif sanamayı oluşturmaktadır. Kümülatif sanamalarda en sık kullanılan ve en çok tekrar eden sökme, yani anlamsız sözler arasında “agar-agar, “abuk-dubuk”, “avak-duvak, “avak-avak”, “avak-buvak”, “avva-avvam” gibileri başta gelmektedir. Burada dikkatimizi çeken bir nokta da genelde ilk satırdaki anlamsız söz veya söz kalıplarından sonra gelen mısralar bu ilk mısraya uygun sözlerden oluşmakta, kafiye bakımından sonraki mısralar ilk mısradaki söze göre şekillenmektedir.

Çocuklar genel olarak iki heceli duraklardan oluşan kelimeleri ve bunlardan oluşan mısralar oluşturmayı sevmektedirler.⁷⁸¹ Bu sebeple, çocuk folklorunda iki heceli kelimelere ve iki kelimedenden oluşan mısralara sıkça rastlamak mümkündür. Kümülatif sanamalarda bu durum oldukça ileri bir durumdadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi kümülatif sanamalar arasında “agar-agar, “abuk-dubuk”, “avak-düvak, “avak-avak”, “avak-buvak”, “avva-avvam” gibi iki heceleli kelimelerin ve iki kelimeli mısraların pek çok örneğiyle karşılaşmaktayız. Yine bunlardan bir tanesi şu şekildedir:

Ättum-bättum,	<i>Attum, battum,</i>
Gävmiş sâtdim.	<i>İneği sattım.</i>
Äst-päst,	<i>Alt-üst,</i>
Gävmişi sât,	<i>İneği sat,</i>
Sän çıkavär! ⁷⁸²	<i>Sen çıkıver.</i>

Görüldüğü gibi ilk mısradaki ikişer heceden oluşan iki kelime yer almakta, daha sonra gelen mısralar da buna uygun bir ritimde icra edilmektedir. Böylece sökme söz dediğimiz ilk mısradaki kelimelerin hece yapısı, ahengi ve ritmi, koşuğun bütününi şekillendirmiş olmaktadır. Böylece sanamanın ilk mısrasındaki sökme söz ile sanamanın bütünü arasında içsel, organik, kompozit bir ilişki söz konusu olmaktadır.⁷⁸³

---

⁷⁸⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 161.

⁷⁸¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 162.

⁷⁸² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 163.

⁷⁸³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 163.

Şunu da belirtmek gerekir ki; Özbek çocuk folkloru içerisindeki kümülatif sanamalarda yer alan sökme, manasız sözlerin bir kısmını da Rusça veya Tacikçe sözler oluşturmaktadır.⁷⁸⁴

II.3.2.4.3. Sökme Sanamalar

Sökme sanamaların yukarıdaki iki sanama grubundan farkı, sökme sanamalarda ne bir konunun ne de anlamlı bir sözün bulunmasıdır. Sökme sanamalarda herhangi bir olay anlatılmaz, aksine “olaysızlık” esastır. Çünkü sökme sanamalar, kümülatif sanamalardan farklı olarak hiçbir şekilde anlamlı sözler taşımazlar. Burada dikkat edilmesi gereken, kümülatif sanamalarda yalnızca bazı sözlerin sökme, yani anlamsızlığına karşın sökme sanamalarda bütün bir manzumeyi oluşturan kelimelerin hepsinin sökme, yani manasız oluşudur.⁷⁸⁵

Peki hiçbir manası olmayan, tamamı anlamsız kelimeler bütününden nasıl estetik bir ürün ortaya çıkıyor? Ya da önceki sanama örneklerinde sökme sözler anlamsız oluşturmamış mıydı? Bu soruları yanıtlamak için öncelikle sökme sözlerin çocuk folkloru içinde ve sanamalarda hangi amaçla ve nasıl ortaya konulduklarını anlamak gerekmektedir.⁷⁸⁶

Rus Binogradov çocukların dünyasında bu anlamsız sözlerin anlamını ve ne şekilde oluştuğunu ifade açıklamaya çalışırken, büyük oranda psikolojik temeller üzerinden ilerlemiştir. Buna göre çevrelerindeki olayları ve sesleri bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde algılayıp kendilerince yorumlamakta, sözlerinde konuşmalarında hareketlerinde olduğu gibi folklor ürünlerinde de bunları olduğu kendi algıladıkları ve yorumladıkları gibi, ağızlarına geldiği gibi aktarmaktadırlar. Hatta çocuk henüz dil gelişiminde yeterli olgunluk düzeyine ulaşmadığı için bunları diline geldiği gibi aktarmakta bazı güçlükler çekmekte ve neticede ortaya bu gibi ifadeler çıkmaktadır.⁷⁸⁷ Sökme sanamalarda ve genel olarak sanamalarda yansıma kelimelerin de çokça yer alıyor olmasının nedeni de bu noktada aranmalıdır.

---

⁷⁸⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 165.

⁷⁸⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 165.

⁷⁸⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 165.

⁷⁸⁷ Binogradov. s. 106'dan aktaran Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 165-166.

Öte yandan bu gibi sanamalardaki ifadelerin, eski yaşantılarla, Ahuncan Safarov'un totemistik dönem dediği dönemle, büyük oranda alakasının olduğu düşünülebilir. Dikkatli bir şekilde bakıldığında sökme sanamalardaki ifadelerin pek çoğu, ritim, ahenk ve kuruluş bakımından şaman dualarını ve efsunlarda kullanılan ifadeleri hatırlatmaktadır. Aşağıdaki örnek, sökme sanamalardaki bu durumu ortaya koymaktadır:

Ägdä-mägdä,	<i>Ağda-mağda,</i>
Çügdä me.	<i>Çüğde me,</i>
Äbbe-fäbbe,	<i>Abbe-fabbe,</i>
Kümä ne.	<i>Küme ne,</i>
Rikki-brikki	<i>Rikki-brikki</i>
Trämmätiki	<i>Trammatiki</i>
Flyük. ⁷⁸⁸	<i>Flüyk.</i>

Tekerlemelerin bu ahengi, kelimelerin belirli bir sistemde tekrarına dayanmaktadır. Yani belirlenen bir kelime, “bunun gibi”, “buna benzer”, “bu şekilde” gibi anlamlarla gelen ahenkdaş kelimelerle birlikte tekerlenmektedir. Burada sözlerin tekerlenmesi bazen ilk kelimenin aynen tekrarı şeklinde (örneğin tep-tep, devä-devä), bazen ilk sesin değiştirilmesi şeklinde (örneğin avak-bavak, inik-minik), bazen ilk hecenin değiştirilip tekerlenmesi şeklinde (örneğin safir-bafir, hampi-dampi), bazen ilk kelimenin kısaltılması şeklinde (örneğin tikka-tik, çippa-çip), bazen ilk sözün çeşitli biçimlerde tekerlenmesi şeklinde (örneğin şab-şabadayni, rum-rum rumane) gerçekleşmektedir.⁷⁸⁹ Bu örnekten anlaşıldığına göre, çocuk bir şekilde daha önce duyduğu sözü düzeltme veya çevirme ihtiyacı duymadan zihnindeki ve diline geldiği gibi icra etmekte, aynen kullanmaktadır. Ahuncan Safarov'a göre bu durumun sebebi, çocuk için bunların anlamının değil, sesin ve ahengin önemli olmasıdır.⁷⁹⁰

Şunu unutmamak gerekir ki, sanamaların bu türünde, yani sökme sanamalarda her ne kadar kullanılan kelimelerin veya sözlerin anlamları olmasa da, bunların

⁷⁸⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 170.

⁷⁸⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 169.

⁷⁹⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 170.

taşıdıkları ritim ve ahenk dahi söz konusu parçaları “sanatsal” olarak değerlendirmemiz için yeterlidir. Zira bu ürünler çocukların kalpleri kadar pak, sade ve sıcak olmanın yanında çocukların dünyaya bakışlarını ve olayları-nesnelere-sesleri algılayışlarını, bunların iç dünyalarında uyandırdıklarını yansıtmaktadır.⁷⁹¹ Böylece çocukların kendi iç dünyalarını dışavurumu şeklinde değerlendirebileceğimiz sökme sanamaları anlamsız ifadeler olarak görmek yerine bu şekilde yaklaşmak yerinde olacaktır.

Çocukların kendi psikolojileri ve dünyaları bağlamında düşündüğümüzde bize anlamsız gibi görünen bu ifadelerin onların kendi zihinlerinde ve birbirleri arasında belirli bir anlamı olduğu da düşünülebilir. En azından çocuklar bunlara (anlamsız görünen ifadelere) belirli anlamlar yükleyerek bunları söylemeyi kendileri arasında bir gelenek haline dönüştürmüşlerdir.

Netice itibariyle ortaya “sökme sanamalar” ismiyle bir tür hasıl olmuştur ve esasen bizim için önemli olan da budur. Söz konusu türde ortaya konmuş örneklerden birisini inceleyecek olursak:

Äbädäyni,	<i>Abadayni,</i>
Däbädäyni,	<i>Dabadayni,</i>
Şäb-şäbädäyni,	<i>Şab-şabadayni,</i>
Dumala kâk,	<i>Dumala kak,</i>
Sän çık u bâk! ⁷⁹²	<i>Sen çık da bak.</i>

Görüldüğü gibi metinde son satır dışındaki bütün satırlar ve burada yer alan kelimeler belirli bir anlam ifade etmemektedir. Ancak metinde çocuk folklorunun basitliğine ve orijinalliğine has bütün ritmik unsurlar ve ahenk kendisini göstermektedir. Metindeki tekerleme ritmi, yine diğer sanama türlerinde olduğu gibi ilk mısranın ritmine uygun bir şekilde düzenlenmekte, böylece parçada bütün bir ahenk sağlanmaktadır.

---

⁷⁹¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 166.

⁷⁹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 167.

Özbek çocuk folklorunda üç grup halinde incelediğimiz sanamaların bazı genel hususiyetlerine dair Ahuncan Safarovun yaptığı değerlendirmeleri, dört ana madde halinde toplayıp son söz olarak aktarmayı uygun görüyoruz.⁷⁹³ Buna göre:

1. Sanamaların giriş kısmında genel itibariyle rakamlar yer almakta, eğer rakamlar yoksa bunun yerine sözlerin tekrarına başvurulmaktadır. Rakamla giriş yapılan sanamalarda sanamanın ritmi, başta belirlenen rakamlarına uygun bir halde düzenlenmektedir. İlk satırda bazen “bir-iki” gibi basit ilerleyiş, bazen de “sekiz sekiz onaltı” gibi aritmetik bir değerlendirme söz konusu olabilmektedir. Çocuklar sanamalarda rakamların “1, 2, 3, 4, 5.... . , 16” gibi klasik şekillerini kullanarak ahenk sağladıkları gibi, “birim, ikim, üçüm, dördüm, ...sekizim, onikim vb. gibi rakamları şahsileştirerek, “birde, ikide, üçte.... sekizde” veya “üçginesi, dörtginesi, beşginesi...”, “bir u bir, ikki-ikkav, bitte...” gibi çeşitli kullanım şekilleriyle de farklı ahenkler ve böylece farklı sanama örnekleri ortaya koymaktadırlar. Tekrara veya yansımaya dayandırılan kelimelerle başlayan sanamalarda ise ritim yine ilk satırdaki düzene göre gerçekleşmektedir. Tekrara ve yansımaya yönelik değerlendirmeleri daha önce yaptığımız için, burada yeniden ele almaya gerek görmüyoruz.
2. Sanamalarda esas önemli olan ritim ve sestir. Özbek çocuk folklorunda başka hiçbir türde ritim, sanamalardaki kadar merkezde yer almamaktadır.
3. Sanamalar oyuna bağlı icra edilen bir tür olduğu için hareketten ayrılmaz bir yapısal düzene sahiptir. Anabaşı veya oyun kurucu oyun başı tekerlemesini icra ederken her durakta eliyle oyun adayı olan çocukları durakların ahengine uygun bir ritimle işaret etmekte, sanamanın bittiği yerde el-parmak hangi çocukta kaldıysa, onun seçimi gerçekleştirilmektedir.
4. Çocukların sanamalarında ifade edilen her kelime, çocukların oyun ve anlam dünyası içerisinde bir anlam kazanmaktadır. Burada bu sözlerin anlamsız görünmesi veya çocukların dünyasında ne ifade ettiğini ortaya koymak, ayrı ve ayrıntılı çalışmaların gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilecektir.

---

⁷⁹³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 170-173.

Bütün bunlar neticesinde, sanamaların Özbek çocuk folklorunda en sık karşılaşılan, en eski dönemlere ait etnografik ve folklorik öğeleri barındıran, yeni örneklerine bugün de rastlanabilen türlerden birisi olduğunu söylemek mümkündür.

II.3.2.5. Arazlama ve Yaraştırıcılar

Çocukların çoğu zaman oyun içerisinde geçici heyecan ve coşkunluğa bağlı olarak kısa süreli tartışmalar yaşaması ve küçük çapta kavgalar yaşaması mümkün olmaktadır. Ani duygu değişimlerine bağlı olarak gerçekleşen ve geçici öfkeyle kavgaya dönüşebilen bu tartışma ve kavgaların çok uzun sürmediği ve çocukların kısa süre sonra barışıp kaldıkları yerden dostluklarına ve oyunlarına devam ettikleri bilinmektedir.⁷⁹⁴ Çocuklar bu gibi durumlarda sadece birbirlerine bağırıp üzerlerine yürümekte, bu esnada çeşitli nazım parçaları da söylemektedir. İşte çocukların bu “tartışma” ve “barışma” süreçlerinde ortaya koydukları şiirsel ürünlere Özbek çocuk folklorunda “arazlama” ve “yaraştırıcı” adı verilmektedir.⁷⁹⁵

Bu gibi durumlar özellikle çocuklardan birinin oyun düzenini bozmaya kalkmasıyla veya oyuna aykırı davranmasıyla gerçekleşmektedir.⁷⁹⁶ Elbette diğer çocuklar bu duruma razı olmamakta ve böylece çeşitli tepkiler sonucunda çocuklar arasında geçici tartışmalar ve daha büyük olanlar arasında küçük kavgalar ve laf yarıştırmaları yaşanmaktadır. İşte bu tartışmalar ve laf yarıştırmalar sırasında icra edilen ürünlere “arazlama” denilmektedir. Çocukalardan bir taraf başlayıp bitirdiğinde diğer taraf da söyleyeceklerini söyler. Bir arazlama örneği vererek konuyu metin üzerinden aydınlatmak yerinde olacaktır:

Sän demä, sanâginggä,

Qızıl piçâk tãmâginga.

Yegäning parça-parça,

Sän özing küçük bächä.⁷⁹⁷

“Say!” deme sayanına,

Kızıl bıçak damağına.

Yediğin parça parça,

Sen kendin küçük çocuk.

⁷⁹⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

⁷⁹⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

⁷⁹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

⁷⁹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

Görüldüğü gibni çocuk kızgınlıkla arkadaşına öfkeli sözler söylemekte, hatta hakaret etmektedir. Ancak bu kızgınlık anı çok uzun sürmemekte ve şu koşuğun icrasıyla birlikte birbirlerinden ayrılmakta ve kavgayı-tartışmayı bırakmaktadırlar.⁷⁹⁸

Fâtıma-Zöhrä ⁷⁹⁹ urışdi,	<i>Fatma (ile) Zöhre savaştı,</i>
Mänziligä yetişdi.	<i>Menziline yetişti.</i>
Ängi-mängi,	<i>Engi-mengi,</i>
Män sän bilän cängi. ⁸⁰⁰	<i>Ben seninle kavgalıyım.</i>

İşte bu bir nevi barışmanın başlangıcıdır. Arazlama nasıl kavga-tartışma esnasında söylenen koşuklar ise, yarıştıraç da barışma esnasında söylenen koşukları ifade etmektedir. çocukların arazlama eşliğinde gerçekleşen tartışmaları, öfkelerinin bitimiyle söylenen yarıştıraç ile son bulur. Barışma esnasında söylenen bir yarıştıraç örneği şöyledir:

–Kılıç mi, tokmâk?	– <i>Kılıç mı tokmak mı?</i>
–Tokmâk.	– <i>Tokmak</i>
–Unda män sän minäm	– <i>O zaman ben seninle,</i>
Kırk yılıgäçä ortâk. ⁸⁰¹	<i>Kırk yıla kadar dost.</i>

Çocuklar kırk yıl daha dost kalacaklarını bu şekilde ifade ettikten sonra bir de “şahit ritüeli” gerçekleştirirler. Bu, bizdeki kankardeşliği benzeri bir ayindir. Parmaklarından akıttıkları kanı birleştiren çocuklar, aralarındaki geçici tartışmayı sonlandırmalarıyla birlikte oyuna dönerler ve oyuna kaldıkları yerden devam ederler.⁸⁰²

II.3.2.6. Tarkalış Koşukları

Özbek çocuk folklorunda oyun folkloru oldukça zengindir demiştik. Öyle ki çocukların bütün bu oyunları oynadıktan sonra evlerine dağılmaları da sıradan bir şekilde değil, çeşitli dağılma koşuklarının icrası beraberinde gerçekleştirilmektedir. Ğani Cahangirov’un “oyun ahiri” başlığı altında işlediği bu koşukları Ahuncan Safarov

⁷⁹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

⁷⁹⁹ Bu isim birbiriyle tartışan çocuklara göre çeşitli olabilmektedir.

⁸⁰⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

⁸⁰¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

⁸⁰² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

“Tarkalış Koşukları” şeklinde ayrı bir tür adıyla ele almakta ve değerlendirmektedir.⁸⁰³ Ahuncan Safarov bu koşukların o veya bu oyuna benzemeyen ve “oyun ahiri” ifadesinde kendisini bulmayan, ancak kendilerine has özellikleriyle belirli bir türün ve koşuk gurubunun temsilcisi olduğunu söylemektedir.⁸⁰⁴ Buna göre dağılma koşukları, çocukların belirli bir saat itibarıyla eve dağılmaya karar vermeleriyle birlikte ortaya koydukları, dağılış ritmine uygun bir şekilde icra ettikleri koşuklar bütünü ifade etmektedir.⁸⁰⁵

“Oyuna Çağırış” koşuklarıyla evlerden çıkartılan ve çeşitli oyunlarla, tekerleme, masal söyleyerek ve daha pek çok farklı yollarla hoşça vakit geçiren, eğlenen çocuklar evlere dağılma vakitleri geldiği zaman “dağılma koşuklar” eşliğinde birbirlerinden ayrılırlar. Bu hoşça vakit geçirme işi sıcak yaz gecelerinde bazen horozların ötüş, günün ağarış saatlerine kadar devam edebilmektedir.⁸⁰⁶ Çocukların gece boyunca yaşadıklarına, memnuniyetlerine veya serzenişlerine dair pek çok duygularını dillendirdikleri bu koşukların sayısı oldukça fazladır. Çocukların evlere dağılma “sinyali” verdikleri bir dağılma koşuğu örneğini aktaracak olursak:

Üy üyinggä	<i>Evli evine,</i>
Kättä toyinggä,	<i>Büyükler düğüne,</i>
Bir ħorâzim bâr,	<i>Bir horozum var,</i>
Ķaysi biringgä. ⁸⁰⁷	<i>Hangi birine.</i>

Ahuncan Safarov, dağılma koşuklarının çocuklar tarafından doğaçlama, yani dağılma esnasında, o an üretildiklerini ifade etmektedir.⁸⁰⁸ Yine dağılma koşuğunu söyleyen tarafın genelde galip gelen taraftan birisi olduğu ifade edilmektedir. Aşağıdaki koşuk örneği, oyunu kazanıp evine gitmek isteyen bir çocuğun icra ettiği güzel bir dağılma koşuğu örneğidir:

---

⁸⁰³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 89-101.

⁸⁰⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 185.

⁸⁰⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 186.

⁸⁰⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 186.

⁸⁰⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 186.

⁸⁰⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 186.

Äldäp-äldäp bâpländi,	<i>Yalan söyleyip halletti,</i>
Bâplandi-yu tâblandi.	<i>Halletti de ne oldu.</i>
Boldi, men köp oynadım,	<i>Oldu, ben çok oynadım,</i>
Oyundan çıkıb ketdim. ⁸⁰⁹	<i>Oyundan çıkıp gittim.</i>

Ancak oyun zamanında herhangi bir çocuğun, yenmiş dahi olsa, oyun alanından çıkıp gitmek istemesi diğer çocuklar tarafından hoş karşılanmaz. Zaten oyunun en önemli kaidelerinden birisi de oyuncuların oyunu yarım bırakıp gitme hakkının olmamasıdır.⁸¹⁰ Eğer bu kaide bozulursa, yani yukarıdaki koşuk icra edilirse karşılığında, kaçanın “namertlik”le itham edildiği şu koşuk söylenebilir:

Dävgä-dävgä	<i>Devre, devre</i>
Çıkaylık dâştgä,	<i>Çıkalım çöle,</i>
Kelgändä bizgä nävbät	<i>Sıra bize geldiğinde</i>
Çaçgänlär nämärd. ⁸¹¹	<i>Kaçanlar namert.</i>

Kendi çocukluğumuzda bu gibi uzun oyun gecelerinin sonunda, herkesin oyuna doyduğu bir noktada icra edilen iki koşuğu buraya aktarmayı uygun görüyoruz. Zira söz konusu koşukların bugün tarafımızdan hala unutulmamış olması, çocuk folklorunun ve burada üretilen-icra edilen ürünlerin ne denli öneme haiz olduğunu kanıtlamaktadır:

Ayağımın altında açacak
Herkes evine kaçacak.

****

Hala, hula
Herkes evine dağıla.

---

⁸⁰⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 186.

⁸¹⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 186.

⁸¹¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 186.

II.3.2.7. Oyun-koşuklar

Özbek çocuk folklorunda bazı oyunlarda koşuk, oyunun temelini teşkil etmektedir. Bu tür oyunlarda fiziki hareketler veya oyun düzeni, oyunda icra edilen koşukların gölgesinde kalmakta, bu oyunlarda asıl estetik ve kompozisyon koşuklar aracılığıyla sağlanmaktadır. İşte oyunun bütününde icrası ağır basan koşuklara “oyun-koşuklar” denilmektedir. Ancak bu durum, söz konusu oyunlarda sporun ve fiziki hareketin önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir.⁸¹² Burada mühim olan oyunun başından sonuna kadar koşuk icrasının hissediliyor olmasıdır. Oyun-koşuk adıyla ortaya çıkan türde ortaya konulan ürünlerin en önemli özelliği de işte bu beraberinde icra edildikleri oyunların baştan sona hakimi olmasıdır.

Ahuncan Safarov, oyun-koşukların icra edildikleri oyunda oyunun hemen hemen bütün yükünü üzerlerine aldıklarını, oyunun fiziki hareketlerinden daha mühim görev adlıklarını belirtmektedir. Bu oyun-koşuklarda sanatsal metin diyalog ve monolog metoduyla sağlanmakta, icra edilmesine göre de birbirlerinden farklı olmaktadır. Diyalog şeklindeki bölümler koro şeklinde, monolog şeklindeki bölümler ise bireysel olarak icra edilmektedir.

Ahuncan Safarov’a göre Özbek çocuk folklorundaki en yaygın oyun-koşuklardan birisi “Ak terak mi kök terak” koşuğudur. Bu oyunun oynanışı esnasında çocuklar iki grup halinde karşılıklı olarak dizilirler. Her grup kendi içinde kol kola girerek zincir oluştururlar, koşuğun icra edilmesinden sonra karşı gruptan birisi zinciri kırmak için diğer grubun üzerine doğru itilir. Eğer zincir kırılırsa çocuk kendi grubuna dönerken zincirini kırdığı grubun bir üyesini tekmeleyerek kendi safına götürür ve böylece oyun devam edip bir gurubun öğeleri tükenene kadar tekrar edilir.⁸¹³ Oyunda koro halinde icra edilen bölüm iki satırdan oluşmaktadır:

Åk teräk mi kök teräk?

Bizdän sizgä kim keräk?⁸¹⁴

Ak kavak mı gök kavak,

Bizden size kim gerek?

⁸¹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 175.

⁸¹³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 175.

⁸¹⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 175.

Koro halinde sorulan bu soruya, kimin ön plana çıkması isteniyorsa buna uygun bir cevap verilir. Örneğin küçük Salim isteniyorsa “Kiçkinä Salim keräk” (*Küçük Salim gerek*) cevabı verilir.⁸¹⁵ Özbek çocuk folklorunda “Ak terak mi kök terak” geleneğinde grubun en küçük veya en güçsüz üyesinin istenmesi adettendir.

“Ak terak mi kök terak” koşuğunun varyantları ufak farklarla birbirini anımsatmaktadır. Bunların hemen hepsinde çeşitli konularda söylenmiş giriş mısralarından sonra hemen koşuğa ad veren “Ak terak mi kök terak” mısrası gelmekte ve ardından istenen kişinin adı veya lakabı-namı ifade edilmektedir:

–Oynäb-oynäb kuyläymiz,	<i>Oynayıp oynayıp (koşuk) söyleyelim,</i>
Kuyläb-kuyläb oynaymiz.	<i>Söyleyip söyleyip oynayalım.</i>
Äk teräk mi, kök teräk?	<i>Ak kavak mı gök kavak mı?</i>
Bizdän sizgä kim keräk?	<i>Bizden size kim gerek?</i>
–Kiçkinä Sälim keräk. ⁸¹⁶	<i>Küçük Salim gerek.</i>

Son dönemlerde ortaya çıkmış bir oyun-koşuk ise şu şekildedir:

–Äk teräk mi, kök teräk?	<i>Ak kavak mı gök kavak mı?</i>
Bizdän sizgä kim keräk?	<i>Bizden size kim gerek?</i>
Säyräb turgän dil keräk.	<i>Ötüp-söyleyip duran dil gerek</i>
–Dillärning käysi biri?	<i>–Dillerinin hangi biri?</i>
–Güländämdir ötkiri. ⁸¹⁷	<i>–Gülendamdır keskini.</i>

Oyun bütünlüğünde esası koşuğun teşkil ettiği koşuklar sadece “Ak terak mi kök terak” grubu ile sınırlı değildir. Oyun-koşuklar adı verilen bu tür altında şekillenmiş daha pek çok ürün söz konusudur. “Müzlatamız”, “Almaça dom-dom”, “Asmandagi Ay”, “Bağlam-Bağlam”, “Güldür-Güldür”, “Çilliktay”, “Korgan Aliş”, “Çopan ve Şagal”, “Baylandi”, “At Sugariş”, “Yaşırganimni Tap”, “Çapa Turib Oturiş”, “Yaşlam-Yaşlam”, “Altın Darvaza”, “Hurmaça Bağı”, “Mehman-Mehman”, “Asir Aliş”, “Çap Beriş”, “Beştaş”, Uruş-Uruş”, Cık-Cık”, “Atış-Atış”, “Zum-Zum”, “Öy Öytaş”, “Kim Çapagan”, “Bazar-Bazar”, “Kuvlamaçak” oyunları ve daha pek çok oyun da koşuğun

⁸¹⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 176.

⁸¹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 176.

⁸¹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 176.

hayati öneme sahip olduğu, koşukların ön plana çıktığı Özbek çocuk oyunlarıdır.⁸¹⁸ Bütün bu oyunlarda dikkat çeken husus, icra edilen koşukların diyalog esasına dayalı olmalarıdır. Örneğin Çopân ve Şağâl oyun-koşuğu şu şekildedir:

Çopân:	Çoban:
–Şordän şağâl ötdi mi?	–Şurdan çakal geçti mi?
Dümi pâygä bâtdi mi?	Kuyruğu yola battı mı?
Gülbütäni(ng) täyigä,	Gülbudak'ın dağına
Bäçä âçıb yâtdi mi?	Çocuk açıp yattı mı?
Şağâl:	Çakal:
–Ä...ä?	–Aa...aa. . .
Çopân:	Çoban:
–Şordän şağâl ötdi mi?	–Şurdan çakal geçti mi?
Dümi pâygä bâtdi mi?	Kuyruğu yola battı mı?
Gülbütäni(ng) täyigä,	Gülbudak'ın dağına
Bäçä âçıb yâtdi mi?	Çocuk açıp yattı mı?
Şağâl:	Çakal:
–Hä...ä...	–He...ee...
Çopân:	Çoban:
–Tohtë, şağâldi uräy män!	–Dur, vurayım!
Qulâğınını buräy män!	Kulağını burayım,
Bäçäsini âbkâçıb,	Yavrusunu alıp kaçıp,
Üygä kaçıb ketäymän! ⁸¹⁹	Eve kaçıp gideyim.

Görüldüğü gibi söz konusu oyun baştan sona koşukla icra edilmiştir. Yine koşuğun oyuna hakim olduğu “Müzlätämiz” oyununda da baştan sona diyalog şeklinde gerçekleşen bir koşuk icrası söz konusudur. Oyunun esası, çocukların soğuk sudan korkmadan oynayabilip oynayamadıklarına dayanmaktadır. Seçilen oyunbaşlarından biri “benim burnum dondu”, diğeri “benim kulağım dondu” diyerek dışarıdaki çocukları

⁸¹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 177-183.

⁸¹⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 179.

soğuk sudan korkutmakta ve eğer çocuklar suya girmezlerse şu koşuğu icra ederek kendileri soğuk suya girebildikleri için kıvanç duymaktadırlar:

–Bâtır bâla bolsä-çi?   –*Kahraman çocuk olsa ya,*
Yol säfäriğä çıksä-çi?   *Yol seferine çıksa ya?*

Çocuklarsa buna cevap olarak sudan korkmadıklarını, kendilerinin bu korkutmalara aldırmayacağını koşukla ifade ederler:

–Biz doqıngdän qorkmäymiz,   –*Biz soğuktan korkmayız,*
Müzni pisänd kılmäymiz.⁸²⁰   *Buzu önemsemeyiz. (buzdan çekinmeyiz.)*

Böylece koşukla çocuklar cesaretlendirilmekte, çocuklar korkmadıklarını yine koşukla ifade etmekte ve daha sonra suya atlamaktadırlar. Bu şekilde oyun baştan sona koşuk eşliğinde icra edilmiş olmaktadır.

“At Sugariş” (at sulama) oyununda iki kişiyle ve baştan sona diyalog şeklinde koşuk icrasıyla oynanan bir oyundur.⁸²¹ Burada temsili bir at sulamasının ardından gerçekleştirilen diyalog söz konusudur:

–Zämirä, Zämirä, Zämirä,   –*Zamire, Zamire, Zamire,*
Ätni kâkqä bâyläding?   *Atını nereye bağladın?*
–Suvhäriğä bâylädim   –*Su dibine bağladım*
–Neçä gram suv berding?   –*Kaç gram su verdin?*
–İkki gram suv berdim;   –*İki gram su verdim;*
Bir grammni özüm içdim,   *Bir gramını kendim içtim,*
Kâlganini çâl içdi.⁸²²   *Kalanını yaşlıya verdim.*

Ğani Cahangirov’un “Kärnäy-Sürnäy” oyunu⁸²³, Ahundcan Safarov’un ise “Qorgân âliş”(kale alış) dediği oyunda icra edilen diyaloga dayalı koşuk ise şu şekildedir:

⁸²⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 180.

⁸²¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 180.

⁸²² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 180.

⁸²³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 111.

–Abdurrahmān qāqvāş,	–Abdurrahman ahmak,
–Läbbevāş?	–Buyur?
–Tüyäng qaydä?	–Tüyen ⁸²⁴ nerde
–Åla tağdä!	–Aladağ’da.
–Nimä yeydi?	–Ne yiyor?
–Yántaq.	–Yantak.
–Nimä berädi?	–Ne veriyor?
–Mây.	–Maya.
–Mâyı qanı?	–Mayası hani?
–Mâyda.	–Meydanda
–Süti qanı?	–Sütü hani?
–Sütlânda.	–Sütlükte.
–Qatıǵı qanı?	–Ayranı hani?
–Qatlanda.	–Katlanda
–Nürmät Äkämning qızıǵä	– Nürmet halamın kızına
Kärnäy mi, sürnäy? ⁸²⁵	Karney ⁸²⁶ mi zurna mı?

Yine “Yäşinmäçäk” oyununda icra edilen koşuk da Ahuncan Safarov tarafından bir oyun-koşuk olarak tanıtılmıştır.⁸²⁷ “Yäşinmäçäk” oyun-koşuğunun çeşitli varyantları bulunmaktadır ancak Özbek çocuk folkloru repertuarında en çok karşılaşılan örneği şudur:

–Ana men, ana män,	–Ana ben, ana ben,
Eçki bāqıb kelämän.	Keçiye bakıp geleyim.
Şu yerdän tülki ötdi mi?	Şurdan tilki geçti mi?
Dumı lâygä bātdi mi?	Kuyruǵu çamura battı mı?
Gülbütäning täyigä	Gülbudak’ın daǵına
Gäzäl äytib yātdi mi? ⁸²⁸	Gazel okuyup yattı mı?

⁸²⁴ Tüye: Bir iş hayvanı.

⁸²⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 180.

⁸²⁶ Karney: Zurnadan daha büyük bir çalgı aleti.

⁸²⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 181

⁸²⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 182.

Söz konusu oyunları ve bu oyunlarda icra edilen oyun-koşukları çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç, “Ak terak mi kök terak” ve diğer oyun-koşukların pek çok varyantının olmasına ve günümüzde de yeni örneklerinin oluşmasına rağmen oyunun genel düzeni ve koşuğun kuruluşunun büyük oranda aynı kalıyor olması, daha da önemlisi bu oyunlarda koşuğun baştan sonra oyunlara hakim olmasıdır.⁸²⁹ Netice itibariyle ortada bir “türleşme” meselesi vardır ve oyun-koşuk adı verilen bu tür, Özbek çocuk folklorunun en renkli türlerinden birisidir.

II.3.2.8. Söz Oyunları ve Çandışlar

Özbek çocuk folklorunda manevi oyun örneklerinden bir gurubu temsil eden çandışlar da bir tür söz oyunudur. Bu söz oyunlarında oyalanmak, şakalaşmak, hoşça vakit geçirmek asıl maksattır. Kişinin kendisini, başkalarını avutmak, mutlu etmek için söylediği sözlerden kurulan çandışlar, Özbek çocuk folklorunda çocukların üretimine ve icrasına dayalı bir tür olarak dikkat çekmektedir.⁸³⁰

Çandışlar, karşılıklı diyalog ve soru-cevap esasına dayanan bir çocuk folkloru türüdür. Bu yönüyle, Özbek folklorunda söz yarıştırmaya dayalı “Askiye” türü ile benzerdir. Çandışlarda çocuklar birerli olarak karşılıklı diyaloglara girerler, burada iki kişi söz yarıştırmaya veya diyalog kurarken diğer çocuklar seyircilik yaparlar. Bu yönüyle çandışlar, bir nevi “söz müsabakası” sayılabilir. Çandışların birden fazla kişiden oluşan gruplar şeklinde de icra edilmektedir.⁸³¹

İşte çocukların birbirlerinin hal ve hareketleri, iziki ve diğer özellikleri, hal ve hareketleri, hatta aileleri ile ilgili konuları işledikleri bu tür karşılıklı söz yarıştırmalar ve mizahi diyaloglar “çandış” adını almaktadır.

Çandışların en önemli özelliklerinden birisi, bünyelerinde hezl ve güldürü unsurlarını barındırmasıdır. Ancak bunlar üst düzeyde ve yüksek değerde mizaha ulaşamayan, çocukların ürettiği basit mizahi parçalar şeklinde değerlendirilmelidir.

---

⁸²⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 177.

⁸³⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 198.

⁸³¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 199.

Herhangi bir mizahi ögenin bulunmadığı çandış örnekleri de vardır. Bu örneklerde ses, ahenk ve ritim büyük önem taşımaktadır.⁸³²

Çandışlarda söz ve hareket, bir bütünlük içindedir ve büyük bir öneme sahiptir. ancak çandışlarda söz harekete yön vermektedir. Örneğin “Süt mü Kaymak?” oyununda bir çocuk yerde oturan çocuklara arkadan sessice yaklatıktan sonra oturanlardan birinin gözlerini elleriyle kapatıp “süt mü kaymak?” diye sorar. Çocuk “süt” diye cevap verirse gözleri açılır, “kaymak” diye cevap verirse gözlerine parmaklarla şiddetle bastırılır. Oyundaki kısa diyalog şu şekilde gerçekleşir:

–Süt mi kaymâk?	– <i>Süt mü, kaymak mı?</i>
–Süt.	– <i>Süt.</i>
–Åğzigä tut. ⁸³³	– <i>Åğzına tut.</i>

Ahuncan Safarov, kendilerinin 163 adet çandış örneğini derleyip yazıya aktardığını, bunlar üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda Özbek çocuk folklorunda çandışların dört grup halinde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.⁸³⁴ Buna göre çandışlar suni diyalog şeklindeki çandışlar, tabii diyalog şeklindeki çandışlar, aldanmaçak-çandışlar ve kıştırma çandışlardır.

II.3.2.8.1. Suni Diyalog Şeklindeki Çandışlar

Bu tür çandışlarda önce bir kelime bulunuyor ve daha sonra söz konusu kelimeyle ilgili bir istek veya emir “de”, “söyle” şeklinde isteniyor. Bu çandışlar iki etaptan oluşmaktadır: Birincisi daha önceden belirlenen kelimeyle hazırlanan ve asıl çandışa girişi sağlayan “soru kısmı”, ikincisi de istenilen soruya verilen yanıtı göre söylenen “asıl çandış” kısmı. Birinci bölümde sorulan kelime sun’i bir diyalog hükmünde olduğu için bu tür çandışlara “sun’i diyalog şeklindeki çandışlar” denilmiştir. Bir örnek verecek olursak:

–Ålim, de.	– <i>Ålim de</i>
–Ålim.	– <i>Ålim.</i>

⁸³² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 198.

⁸³³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 198.

⁸³⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 200.

–Özing özinggä zâlim.⁸³⁵ –*Kendin kendine zalim.*

Görüldüğü gibi giriş soruyla sağlanıyor ve asıl ifade edilmek istenen şey ikidci kısımda söyleniyor. Bu tip çandışların diğer bir özelliği de verilen cevabın tekrar edilmesidir.

II.3.2.8.2. Tabii Diyalog Şeklindeki Çandışlar

Sun’i diyalog esasına dayalı çandışların aksine tabii diyalog esasına dayalı çandışlarda önceden düşünülen bir kelime yoktur. Bu tip çandışlarda konuşma ortamında çocuklardan birisi aniden bir soru sorar ve devamında gelen diyalog doğal olarak devam eder. Burada önemli olan, sorulan soruya uygun kafiye de bir mısra söylenmesi ve devamında da aynı kafiye nin kullanılmasıdır.⁸³⁶ Örneğin:

–Mänä bu nimä? –*İşte bu nedir?*
–Tarâq. –*Tarak.*
–Yüzingni yäläsin barâq.⁸³⁷ –*Yüzünü yalasin barak.*

Görüldüğü gibi tabii diyalog esasına dayanan çandışlarda da ilk bölüm doldurma ve bahane hükmündedir. Asıl ifade ise ikinci yanıtta kendisini göstermektedir. Bu tip çandışların bir özelliği de, söylenen cevabın tekrar edilmesidir.⁸³⁸

II.3.2.8.3. Aldanmaçak Çandışlar

Bu çandışlar ise diyaloga girilen rakibi aldatma esasına dayanmaktadır. Çocuklardan birisinin sorduğu ani soruyla başlayan çandışta rakip çocuk buradaki “aldatma” maksadını bilmediği için doğal hareket eder ve yenilir. Daha sonra kazanan taraf olmanın gururuyla çocuk rakseder. Bu aldatma işleminde sözün yanında hareket de önemli yer tutmaktadır. Örneğin aşağıdaki koşukta çocuk “arkanda çukur” var deyince diğer çocuk arkasına dönüp yere bakmaktadır ve arkasında çukur olmadığı için kaybetmiş sayılmaktadır. Buradaki diyalog ise şu şekildedir:

---

⁸³⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 200.

⁸³⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 200.

⁸³⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 201.

⁸³⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 201.

–Bülbül çöldä säyrär mi	– <i>Bülbül çölde öter mi?</i>
–Bülbül bağdä säyräydi.	– <i>Bülbül bağda öter.</i>
–Burgut suvdä süzär mi?	– <i>Kartal suda yüzer mi?</i>
–Burgut tağdä yäyräydi.	– <i>Burgut dağda gezer.</i>
–Bälli.	– <i>Evet.</i>
–İlân üzüm yeydi mi?	– <i>Yılan üzüm yer mi?</i>
–İlân üzüm yeydi.	– <i>Yılan üzüm yer.</i>
–E...e.... ahmâķ şundäy deydi. ⁸⁴²	– <i>E...e... ahmak böyle der.</i>

Bu örnekten anlaşıldığı gibi, aldanmaçak çandışları, bizdeki yanıltmaç türüyle de ilişkilendirmek mümkündür. Zira sorulan sorulara hep olumlu cevap vermeye alışan çocuk yılan üzüm yer mi sorusunda da aldanarak “yer” cevabını vermektedir. Yine yukarıdaki metin üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa, çandışlarda aliterasyonun ve ahengin önemli olduğu söylenebilir. Yukarıda özellikle “ķ” sesinin tekrarıyla ahenk sağlanmıştır. Yine aldanmaçak-çandışlarda asıl önemli olan ilk çandış mısrasıdır, diğerleri buna göre düzenlenebilir ve çandış istenildiği kadar uzatılabilir. Örneğin yukarıda “nereye vardı”, “ ne yedi” gibi sorular çeşitli isimlerle birlikte birkaç kez tekrar edilmiştir ve böylece çandış uzatılmıştır. Son olarak çandışlarda “mantıksızlık” ön plandadır ve bu mantıksızlık çocukların hayattaki olgu ve olayları ne düzeyde algılayıp algılamadıklarını ortaya koyan önemli unsurlardır. Örneğin kurdun üzüm yemesi veya koyun yemesi gibi.⁸⁴³

Çandışların çocukların sözlü üretim becerilerine has mizahi ürünler olarak değerlendirmek mümkündür demiştik. Ayrıca çandışlar, çocukların dilin inceliklerini öğrenmeleri bakımından da büyük öneme sahiptir. Örneğin aşağıdaki çandışta çocuk arkadaşıyla “ne dersem benim diyeceksin” şeklinde anlaşıyor ve neticede şu koşuk ortaya çıkıyor:

–Nimä däsäm, “menäm” deyä	– <i>Ne desem “benim” diye</i>
tasdikläy âlasäng mi?	<i>tasdik edecek misin?</i>
–Hä.	– <i>Evet.</i>

⁸⁴² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 202.

⁸⁴³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 201-202.

–Men ketdim.	– <i>Ben gittim.</i>
–Menäm.	– <i>Benim.</i>
–Eçki sâtıb âldım.	– <i>Keçi satıp aldım.</i>
–Menäm.	– <i>Benim.</i>
–Eşäk hängrädi.	– <i>Eşek anırdı.</i>
–Mänäm. ⁸⁴⁴	– <i>Benim.</i>

II.3.2.8.1.4. Kıştırma Çandışlar

Kelimelere yeni kelimeler ekleyerek oluşturulan mısralardan oluşan kıştırma çandışlar da büyük oranda tabii diyalog esasına dayalı çandışlara benzemektedir. Ancak eklemelilik özeliği kıştırma-çandışları tabii diyalog esasına dayalı çandışlardan ayırır.

Kıştırma-çandışlarda kelimelerin birbirine eklenmesi, hazırcevaplılık, sorulan sorulara yeni cevaplar üretmek ve yeni sorular sormak çok önemlidir. Örneğin:

Erkin: –Burning mi, ustäräning kıını mi? – <i>Burnun mu, usturanın kılıfı mı?</i>
Tolşın: –Közing mi, pöstäkning yırtığı mı? ⁸⁴⁵ – <i>Gözün mü, döşeğın yırtığı mı?</i>

Kıştırma-çandış türünde yeni dönemlere paralel olarak yeni örneklerin de ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin aşağıdaki çandışın ilk mısrasında Rusça bir isim söylenmektedir:

–Dobri’y veçar.	– <i>Dobriy veçar.</i> ⁸⁴⁶
–Hatâsi bolsa, keçir. ⁸⁴⁷	– <i>Hatası olsa, bağışla.</i>

Netice olarak çandışlar Özbek çocuk folklorunda çocukların kelimeleri anlama, halk dilinin inceliklerini kavrama, şiir üretimini öğrenme gibi uğraşlarının neticesinde ortaya koydukları mizahi ürünlerdir. Çocukların şiirsel konuşmalarının çeşitli şekillerdeki örnekleri olarak değerlendirebileceğimiz çandışlar vezin ve ahenk bakımından çok olgunlaşmamış, belirli bir sisteme erişmemiş, çocukların iç dünyalarını yansıtan basit mizahi şiir parçalarıdır.⁸⁴⁸

⁸⁴⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 203.

⁸⁴⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 204.

⁸⁴⁶ Rusça “İyi akşamlar.”

⁸⁴⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 204.

⁸⁴⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 204-205.

II.3.3. Satirik ve Yumoristik Koşuklar

Hiciv ve mizah unsurları taşıyan koşuklar, genel olarak “satirik ve yumoristik koşuklar” olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu isimler, anlaşıldığı üzere “satire” ve “humor” kelimelerinden türetilerek Özbek diline sokulmuştur. Özbek çocuk folklorunda ve diğer Türk boylarının çocuk folklorunda hiciv ve mizah özellikleri gösteren tür ve ürün sayısı oldukça fazladır.⁸⁴⁹ Zaten çocuk folklorunun özündeki saflık ve çocuksuluk, içinden geldiği gibi üretme ve icra etme, belirli kural ve kaideleri gözetmeme, basitlik gibi çeşitli sebeplerden dolayı bu sahada ortaya çıkan ürünlerde doğrudan veya dolaylı olarak mizahi unsurlara sıkça rastlamak mümkündür. Ancak biz bu ürünlerdeki mizahi unsurların bütününe incelemek yerine, Özbek çocuk folklorunda müstakil olarak mizah temelinde şekillenmiş türleri ele almakla yetineceğiz.

Özbek çocuk folklorunda mizahi ve hicvi özellik gösteren koşuklar ayrıca incelenmiş veya bu tipteki koşuklar ayrı türler olarak incelenip isimlendirilmiş değildir. Ahuncan Safarov Özbek çocuk folklorundaki hicvi ve mizahi koşukları temel olarak iki başlık altında toplamıştır. Buna göre Ahuncan Safarov, “Tegişmeçaklar” ve “Masharalamalar” şeklinde iki mizahi türden söz etmektedir. Bu türlerin ayrılmasında temel olarak mizah-şaka veya hicvin daha ağır basışı dikkate alınmıştır. Sonuçta teğişmeçaklar mizahi ve hicvi, masharalama ise hicvi unsurların ağırlıklı olarak şekillendirdiği türler olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁵⁰ Şimdi bu iki mizahi türü ayrı ayrı değerlendirelim.

II.3.3.1. Tegişmeçaklar

Özbek çocuk folklorunda hiciv ve mizah temelinde dayalı olarak ortaya çıkan türlerden birisi olan teğişmeçaklar, hezl ve şaka esasında oluşan bir tür olarak dikkat çekmektedir.⁸⁵¹ Bu ürünlerde hiciv yoktur veya çok azdır. Bunun yerine hezl ve şaka, ağırlıklı olarak kendisini göstermektedir.

Tegişmeçakların oluşumunda bir takım sosyal ve toplumsal olayların biçimlendirici olduğu belirlenmiştir. Çocukların büyüklerle aynı sosyal-toplumsal ortamda yetişmesi, sosyal hayattaki çeşitli tabakalaşma ve ayrışmaların çocuk

⁸⁴⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 224.

⁸⁵⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 224.

⁸⁵¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 224.

folklorunda kendisine yer bulmasına yol açmıştır. Toplumsal eşitsizlik ve feodal eşitsizliğin oluşturduğu bir takım yanlışlıklar neticesinde gerçekleşen sosyal tabakalaşma ve toplumsal ayrışma, insanların sosyal hayat içerisindeki ilişkilerindeki çeşitli çarpıklıklarla birleşmiş, çocukların bunlara şahit olmasıyla birlikte de çocuk folkloru içerisinde işlenen bir malzeme olma durumu belirlemiştir. Örneğin Özbek tarihindeki Buhara Emirliği döneminde bazı etnik grupların açıkça tahkir edildiği ve aşağılandığı bilinmektedir. Yine Özbekistan sınırları içinde yer alan bölgelerin birbirleriyle ilgili söyledikleri fıkra ve anlatılara bakıldığında, durumun bazen ileri boyutlara ulaşabildiği anlaşılmaktadır.⁸⁵² Bu gibi durumların insanlar arasındaki samimiyetten değil, bir takım husumetlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

İşte büyükler arasında gerçekleşen lakap takma, kaba tenkit, hakaret etme, tartışma, aşağılama, kavga gibi durumlar çoğu zaman çocukların gözü önünde gerçekleşmekte ve çocuklar bundan etkilenmektedir.⁸⁵³ Doğası itibariyle taklit etme yeteneğini kuvvetli bulunan çocuk, benzer durumları kendi dünyasına alarak, yine kuvvetli olan tenkit ve eleştiri yetisiyle birleştirerek ortaya kendisine has ürünler çıkarır. Bu ürünlerin en yaygın olanı ise, çocukların birbirlerine “lakap” takmasıdır ve lakaplar da çoğu zaman çocukların oyunları esnasında kendisini göstermektedir.⁸⁵⁴

Çocuğun mizah üretiminin ilk aşaması sayılabilecek bu kafiyelenmiş lakaplar, teğişmeçaklardan ayrı olarak daha basit ürünler olma özelliğini göstermektedir. Bu basit “lakap takma”lar, Ahuncan Safarov’un 69 koşuk üzerinden yaptığı değerlendirme sonucunda üç ana grupta değerlendirilmiştir. Buna göre:

1. Kafiyelenmiş Lakaplar: Çocukların, karşısındaki çocuğun isminin son hecesini veya son hecedeki bir harfi değiştirerek mizah üretmesi. Hacire, cire-cire; Sanabar, ver-veri-ver gibi.
2. Çocukların birbirlerinin rengi ve vücudu üzerinden, fiziki kusurları veya özellikleri ile alakalı olarak isimlerinin önüne bir sıfat getirerek oluşturdukları teğişmeçaklar. Bunların tamamı olumsuz değildir, bir kısmı olumlu

---

⁸⁵² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 225.

⁸⁵³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 226.

⁸⁵⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 227.

olabilmektedir. Bahri-Bukur (Tospağa-cüce Bahri), Latif-Laylak (Leylek Latif), Razik-Kazık (Kazma Razık) gibi.

3. Çocukların şahsi karakterleri özelliklerinden yola çıkarak ürettikleri mizahi teğişmeçaklar. Çocukların yaratıcılığında ortaya çıkan bu lakap-teğişmeçakların en temel özelliği ikilik şeklinde ve kafiyele olmasıdır. En karşılaşılan lakap türü de budur.⁸⁵⁵

Yukarıdaki üç grupta da dikkat çeken nokta, çocukların isimlerinden hareketle mizah üretiliyor olmasıdır. Koşuklardaki ritim ve ahenk de yine bu isimlere göre şekillenmektedir. Çocuklar arasında “lakapbazlık” şeklinde ortaya çıkan bu gelenek, oyunlarda icra edilen ve çoğu iki mısradan müteşekkil olan basit mizahi ürünler olarak değerlendirilmektedir.⁸⁵⁶ Çocuk folkloru içerisinde zaten sıkça karşılaştığımız bir şekil olan ikilik ve bu şekilde ortaya konulmuş olan koşuklar, kısmen değiştirilerek yeniden düzenlenmekte ve ortaya iki mısralık bu ürünler çıkmaktadır. Bu durumda teğişmeçaklara bir tür “kafiyeleşmiş lakaplar” demek mümkün olmaktadır.⁸⁵⁷

Yaşı ve gelişimi ilerleyen çocukların birbirlerine takılma şekilleri ve seviyeleri de gelişmektedir. Böylece lakap takmaların bir ileri seviyesinde, yine lakap takma esasına dayanan fakat şekil, kafiye ve içerik özellikleri değişen teğişmeçaklar ortaya çıkmaktadır. Çoğu ikilik olmakla beraber, üçlük dörtlük beşlik, altılık ve sekizlik şeklindeki örneklerine de rastlanan teğişmeçakların her birinde, hakkında teğişmeçak söylenen çocuğun ismiyle, maddi ve manevi özellikleriyle, kusurlarıyla vb. dalga geçilir. Bu durumda ilk olarak ortaya konulan ürünleri basit lakap takmalar veya basit teğişmeçaklar olarak değerlendiren bir sonraki devrede ortaya çıkan ve biraz daha büyük çocuklar tarafından üretilip icra edilen ürünleri de teğişmeçak şeklinde değerlendirmek yerinde olacaktır.⁸⁵⁸ Böylece teğişmeçak türünü, çocukların birbirlerine “takılmaları” şeklinde değerlendirecek olursak, bu türe karşılık olarak “takılmalar” dememiz de mümkün olmaktadır.

---

⁸⁵⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 225-227.

⁸⁵⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 227.

⁸⁵⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 226.

⁸⁵⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 226-227.

Ahuncan Safarov, bu sonraki dönemde ortaya çıkan ve biraz daha büyük çocuklar arasında üretilip icra edilen koşukları 4 gruba ayırıyor. Bunlar Lakap teğişmeçaklar, Portret teğişmeçaklar, Epigram teğişmeçaklar ve Uyaltıruvçi teğişmeçaklar. Şimdi bunları ayrı ayrı değerlendirelim.

II.3.3.1.1. Lakap Teğişmeçaklar:

Okula gitmeyen veya okul yaşındaki çocukların her zaman isme kafiyelenen, kendilerine has ritim ve ahenk özellikleri bulunan teğişmeçaklardır.⁸⁵⁹ Burada önemli olan çocukların birbirlerinin isimleri üzerinden lakap üretmeleri ve bunları kafiyeli olarak icra etmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin:

Fâtimä fâtilläydi,	<i>Fatima fatilleydi,</i>
Åşini çatıgläydi.	<i>Yemeğini katıklar.</i>
Åşigä çivi tüssä,	<i>Yemeğine çivi düşse,</i>
Ånasigä yıgläydi. ⁸⁶⁰	<i>Annesine ağlar.</i>

II.3.3.1.2. Portre Teğişmeçaklar:

Küçük ve orta yaştaki çocukların yaratıcılığında gelişen ve çocukların fiziki özelliklerinin konu edildiği teğişmeçaklardır. Portre teğişmeçaklarda önemli olan çocukların portre özelliklerinin, fiziki durumlarının anlatılmasıdır. Vücut organlarının büyüklüğü, uzunluğu, kısalığı, gözün pörtlekliği, ayağın çarpıklığı, eğriliği, başın yamuk olması, kulağın kepçe olması, saçın azlığı vb. gibi pek çok durum, çocukların portre teğişmeçaklarında mizah konusu yapılabilmektedir.⁸⁶¹ Örneğin:

Käl-käl, üygän käl,	<i>Kel, kel, toplayan kel,</i>
Mädräsädä kuygän käl.	<i>Medresede yanan kel.</i>
Mädräsäning ağasi,	<i>Medresenin ağası</i>
Källärning tağasi. ⁸⁶²	<i>Kellerin amcası.</i>

Portre teğişmeçakların yalnızca çocukların birbirleriyle ilgili olarak söylenmediği, çocukların bazı hatyvanların görünüşleri ile ilgili mizahi koşuk

⁸⁵⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 230.

⁸⁶⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 228.

⁸⁶¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 231.

⁸⁶² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 231.

söyleyerek hayvanların komik görünüşlerini konu alan teğişmeçaklar ürettiği de görülmektedir.

II.3.3.1.3. Epigram Teğişmeçaklar:

Orta yaşlardaki çocukların ve gençlerin üretip icra ettikleri, parodi özelliğindeki teğişmeçaklardır.⁸⁶³ Bu tipteki teğişmeçakların diğer teğişmeçaklardan en önemli farkı, çocukların isimleriyle veya fiziki özellikleriyle alaklı değil, sosyal meselelerle alakalı olmalarıdır.

Epigram teğişmeçaklar sosyal ve toplumsal hayatta çocukların karşılaştıkları, kendilerine yanlış veya komik gelen olay ve olguları parodi halinde koşuklaştırıp icra etmeleriyle ortaya çıkmaktadır.⁸⁶⁴ Büyüklerin birbirleriyle ilgili çeşitli ilişkileri, cimrilik-kendini beğenmişlik ve diğer kötü özellikler, çocukların epigrama teğişmeçaklarda ele aldıkları konulardan bazılarıdır. Aşağıdaki koşuk, üretici çocuğun cimrilikle ve cimri insanlarla alakalı olarak düşüncelerini hiciv ve mizah unsurlarıyla yoğurarak ortaya çıkardığı bir epigram teğişmeçak örneğidir:

Enâcân eläk,	<i>Anacan elek,</i>
Bâşingdä çeläk.	<i>Başında kap,</i>
Pişirgäning	<i>Pişirdiği</i>
Âlti bäräk.	<i>Altı börek.</i>
Men toymäsäm,	<i>Ben doymazsam,</i>
Negä keräk? ⁸⁶⁵	<i>Neye gerek?</i>

Büyüklerin söylediği ve çocuklara ezberletmeye çalıştığı dualar, anlattıkları dini ibareler çocuklar tarafından anlaşılmadığında da bunlar yine çocuklar tarafından mizahi bir şekilde yeniden işlenmektedir.⁸⁶⁶ Örneğin medresede çocuklara öğretilmeye çalışılan Fatiha Suresi'nin çocuklar tarafından epigrama teğişmeçak şeklinde söylenmiş hali şu şekildedir:

⁸⁶³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 232.

⁸⁶⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 232.

⁸⁶⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 232.

⁸⁶⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 233.

Älhamdu-şamğamdu...	<i>Elhamdu-şamgamdu,</i>
Åşgä sälsam pişmäydi.	<i>Yemeğe koysam pişmiyor.</i>
Äkkägä bersäm:	<i>Abime versem:</i>
–Åk, deydi.	<i>“Ak” der.</i>
Müşükkä bersäm:	<i>Kediye versem:</i>
–Måv, deydi.	<i>“Miyav” der.</i>
Küçükkä bersäm:	<i>Küçük (köpeğe) versem:</i>
–Håv, deydi.	<i>“Hav” der.</i>
Älhamdu-mälhamdu. ⁸⁶⁷	<i>Elhamdu-melhamdu.</i>

Diğer teğişmeçak türlerinde olduğu gibi epigram teğişmeçaklarda da ses tekrarları ve taklidi sözler, ritmik ahengin sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Bu durum aynı zamanda teğişmeçaklara has bir mizahi-hicvi ahenk yapısını da ortaya çıkarmaktadır.⁸⁶⁸

Çocukların anne babaları da dahil olmak üzere sosyal çevre ve toplumsal yaşamdaki bütün kişileri ve onların ortaya koydukları olayları, kendileriyle alakalı olay ve olguları, çeşitli aksaklık, yanlışlık ve menfi davranışları epigrama teğişmeçaklarda dile getirirler.⁸⁶⁹

Anlaşıldığı üzere diğer teğişmeçaklarda mizah ve şaka ağır basarken, epigrama teğişmeçaklarda hicvi unsurlar ağırlıklı olarak görülmektedir. Zira çocuklar bu koşullarda etraflarında gördükleri olayları mizahi bir biçimde ele alırken, yergiye de yer vermektedirler.

II.3.3.1.4. Uyaltruvçi Teğişmeçaklar:

Genel olarak orta yaşlardaki ve büyük çocukların üretilen icra ettikleri, basit mizah ve hafif hiciv temelinde oluşturulmuş teğişmeçaklardır. Bunlarda o ya da bu kusurla dalga geçme, kusurları yüze vurarak utandırma en önemli özellik olarak dikkat çekmektedir. Uyaltruvçi teğişmeçaklar, çocukların büyüklerde gördükleri kötü

⁸⁶⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 233.

⁸⁶⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 233.

⁸⁶⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 234.

davranışları, kusurları ve olumsuz yönlerinin ele alındığı bir mizahi çocuk folkloru türüdür.⁸⁷⁰

Çocukların büyüklerle olan ilişkilerinde onların yalnızca olumlu tutum ve davranışları değil, bazı olumsuz yönleri de çocuğun ilgisini çekmektedir. İşte bu durum çocukların kendilerine has şaka ve mizah anlayışıyla birleşmekte ve neticede ortaya a uyaltırucu teğişmeçaklar çıkmaktadır. Uyaltırucu teğişmeçaklara, en basit manasıyla “utandıran teğişmeçaklar” demek mümkündür. Bu utandırma, çocukların büyüklerin kusurlarını şakaya alıp mizahi bir şekilde işlemesiyle ortaya çıkan, çocukların samimiliği ve sıcaklığını aksettiren yumuşak bir mizahi utandırma olarak değerlendirilmelidir. Uyaltırucu teğişmeçaklardaki ilişki çocuk ve büyük arasındaki saygısını bozmaz, hatta daha da kuvvetlendirir.⁸⁷¹ Bu ürünlerde çocukların çeşitli durumlardan yakınmaları, mizahi ve yumuşak bir şekilde gerçekleştirilir.

Çocukların gözünde ağabeylerinin veya amca-dayılarının hanımlarının, yengelerinin ayrı bir yeri vardır ve onların etkisi ağırlıklıdır.⁸⁷² Bu sebeple çocukların yengeleriyle ilgili yazdıkları uyaltırucu teğişmeçakların sayısı fazladır. Bir örnek gösterecek olursak:

Yängäm siz-e, yängäm siz,	<i>Yengem siz, yengem siz,</i>
Köyläk tikib bilmäyimiz.	<i>Gömlek dikmeyi bilmeyiz.</i>
Qırq ignäni sındırıp,	<i>Kırk iğneyi parçalayıp,</i>
Häliyäm ädam bolmaymiz. ⁸⁷³	<i>Yine de adam olmayız.</i>

Çocuklar uyaltırucu teğişmeçaklarda büyüklerin şefkatsizliğinden, insafsızlığından yakınır. Daha önce de söylediğimiz gibi bu yakınma ve elştiri, mizahla hiciv karışımı üslupla, yumuşak bir tavırla gerçekleşir. Örneğin aşağıdaki koşukta çocuk halasının kediye karşı merhametsiz davranışını mizahi bir şekilde, halasını incitmeden ama halasını üstü kapalı hicvederek ortaya koymaktadır:

---

⁸⁷⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 235.

⁸⁷¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 235.

⁸⁷² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 235.

⁸⁷³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 235.

Häliçä hâlam otırdı, *Haliçe halam oturdu,*
Äsälgä nân bätirdi. *Bala ekmek batırdı.*
Yânigä muşuq kelgändä *Yanına kedi gelince,*
Muştı bilän qatırdı.⁸⁷⁴ *Yumruğu ile ittirdi.*

Aşağıdaki koşuktaysa çocuk babasının içki içmesini ele almaktadır:

Ayrıpılân kelädi, *Uçak gelir,*
Bäländ bolıb, päst bolıb. *Yüksekten, alçaktan*
Dädacânım kelädi *Babacığım gelir,*
Arâq içib, mäst bolıb.⁸⁷⁵ *İçki içip, mest olup.*

Yine aşağıdaki koşukta annesinin çocuğa börek vermemesi çocuğun zoruna gitmiş, onu kızdırmış ve çocuk annesini hicvetmiştir:

Dük-dük etädi mämâm, *Dük-dük eder annem,*
Bäräk bükädi mämâm. *Mantı bükür annem,*
–Bittä bäräk bering, -desäm, *“Bir börek verin” desem,*
Läbini buradi mämâm.⁸⁷⁶ *Dudağını bükür annem.*

Netice olarak teğişmeçaklar isme, doğal eksiklik veya kusurlara, karakter-mizaç bakımından çeşitli kusurlara yönelik söylenen, kafiyeli ve sesdaş nitelikli ve en önemli daha çok mizahi, bazen de hicvi özellikteki koşuklar olarak değerlendirilmelidir.⁸⁷⁷ Mısralar arasındaki ritmik ahenk, kendisine has mizahi hava ve olayları ele alış biçimi, teğişmeçakların yapısal esasını oluşturmaktadır. Özbek çocuk folklorunda teğişmeçaklar, mizaha dayalı geleneksel türlerden birisi olarak oldukça renkli ve dikkat çekici bir tür olarak belirmektedir.

⁸⁷⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 235.

⁸⁷⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 236.

⁸⁷⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 236.

⁸⁷⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 237.

II.3.3.2. Masharalamalar

Özbek çocuk folklorunda asıl icracısı orta yaştaki veya daha büyük çocuklar olan, sosyal ve toplumsal meseleleri mizahi ve daha çok hicvi bir şekilde ele alan, tenkit ve eleştirel yönü ağır basan bir tür olan masharalamalar, gerçekliğin yoğun olarak hissedildiği bir türdür.⁸⁷⁸

Yaşlarının ilerlemesiyle ahlaki bilinci oluşan ve kendi yönelişleri daha kuvvetli bir şekilde beliren çocukların hayat tecrübeleri artmakta ve böylece hayata bakışı da değişmektedir. Doğru ile yanlış ayırt etmesiyle birlikte sosyal hadiselerle ilişkisi ve toplumsal meselelere bakışı gelişerek değişen çocuk, tegişmeçaklarda hayatın içinden konuları, eleştirel bir tavırla işlemeye başlar.⁸⁷⁹

Sosyal statüsü ve yaşam standardı yüksek olan çocuklarla kendi yaşamı arasındaki farkı gören çocuk, söz konusu sosyal farklar üzerinde düşünmeye başlar. Folklor üretme işinde bu durumu göz önünde bulunduran çocuk koşuklarında bu meseleleri de işler ve işte bu meselelerin işlendiği koşukların Özbek çocuk folklorundaki tür olarak karşılığı masharalamalardır.⁸⁸⁰

Çocukların mizah eğilimi, gördükleri çarpıklıkları “sansürsüz” olarak ortaya koyan samimiliği neticesinde oraya çıkan mashalalamaları, hiciv ve mizah ağırlığı bakımından tegişmeçaklardan ayırt etmek gerekmektedir. Tegişmeçaklardaki hafif ve basit mizah masharalamalarda kendisini artık eleştirel bakış ve ağır tenkit şeklinde göstermeye başlar. Sınıfsal değilse de ekonomik farklılıkları ele alarak tenkit eden masharalamalarda çocuk artık basit bir mizahı değil, ağır bir tenkiti merkezine almıştır.

Üretimde durum böyleyken, türün icrasında da bir takım farklılıklar vardır. Tegişmeçaklar doğrudan bir kişiye karşı yöneltilen, onun şahsi veya fiziki özelliklerini şakaya alıp işleyen, bireyselliğin ön planda olduğu bir türdür. Masharalamalarda bahsedilen konu ise çoğu zaman genel, toplumun belirli bir bölümünü alakadar eden

---

⁸⁷⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 237.

⁸⁷⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 237.

⁸⁸⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 237.

konular ele alınır. Eleştiri ve şakaya alma bazen bir durum veya tek bir kişi üzerinden ele alınsa da asıl vurgu yapılan olay veya durum geneldir, genel olandır.⁸⁸¹

Böylece masharalamaarla teğişmeçaklar arasındaki iki temel fark, mizahi veya hicvi yönün ağır basmasıyla bireysel veya toplumsal konulardan bahsetmesi noktasında belirlemektedir. Bu söylenenleri bir örnekle daha açık bir şekilde ortaya koyacak olursak, aşağıdaki koşukta çocuğun, zengin çocuktaki semizliğe-şişmanlığa vurgu yaptığı görülmektedir:

Yâmğır yâğalâk.	<i>Yağmur yağacak,</i>
Bâylar bâlasi	<i>Zengin çocuğunun,</i>
Qârni dumalâk. ⁸⁸²	<i>Karnı tombalak.</i>

Yine kadıların, hanların, beylerin, din adamlarının, mollaların vb. halkı yöneten insanların makamlarını kötüye kullanması, yönettikleri insanları ezmeleri ve zalimliği çeşitli masharalamalarda ele alınmıştır. Bugün de üretimine devam edilen masharalamalar hangi dönemde üretilmişse o dönemin sosyal ve toplumsal yaşantısına, tarihi kişilere yönelik somut izler taşımaktadır.⁸⁸³

Kötülük ve kötü kişiler masharalamaların en zengin malzemesidir.⁸⁸⁴ Bir Örneğin aşağıdaki koşukta çocuğun tasvir ettiği emir, oldukça zalim bir kişidir:

–Tâpärä-tupur ât keldi,	<i>–Tapır-tupur at geldi,</i>
Ât üstidâ kim kâldi?	<i>At üstünde kim geldi?</i>
–Halkni kıynâkça sâlgân	<i>–Halkı azaba salan</i>
Âmir Âlimcân keldi.	<i>Emir Alimcan geldi.</i>
Qâvâğidân qâr yâkqân	<i>Göz kapağından kar yağar,</i>
Deyus zâlim hân keldi.	<i>Deyus zalim han geldi.</i>
Kâttâ başın silkitib	<i>Büyük başını sallayıp</i>
Közi tola qân keldi.	<i>Gözünü kanla dolu (han geldi).</i>
Qakşab, gazabgâ tolib,	<i>Titreyip, gazaba dolup,</i>
Boğilgân, nimcân keldi. ⁸⁸⁵	<i>Boğulan zayıf geldi.</i>

⁸⁸¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 238.

⁸⁸² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 238.

⁸⁸³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 239.

⁸⁸⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 239.

Tüm bu örnekler, hiciv ve tenkidin çocuklara ve çocuk folkloruna yabancı olmadığını da ortaya koymaktadır. Netice olarak da masharalamalar, Özbek çocuk folklorunda sosyal ve toplumsal meselelerin daha çok tenkit ve hiciv temelinde ele alındığı mizahi türlerden birisi olarak değerlendirilmelidir.

II.3.4. Çeşitli Çocuk Koşukları

Çocukların iki-üç yaşından itibaren hareketlerinin ve oyunlarındaki ritmik terennümlerinin değişip zenginleştiği bilinmektedir. Çocukların çeşitli durumlar karşısında hissettikleri mutlulukları dışı vurmaları sonucunda armonik ve genellikle iki mısradan ibaret koşuklar meydana gelmektedir. Söz konusu bu küçük koşuklar, çocukların ilk sanatsal ürünleri olarak değerlendirilebilecek kıymetli folklor malzemeleridir. Çocukların türlü durumlarda ve bağlamlarda ürettiği bu ikilik şeklindeki koşuklar daha sonra şekil ve muhteva bakımından derinlik kazanıp olgunlaşarak üçlük, dörtlük, beşlik ve sekizlik mısra düzeninde de ortaya konulmaktadır. Çocuk folklorunda karşımıza en sık, çıkan çocukların en çok tercih edip kullandıkları koşuk formu ise dörtlüktür. Bu koşukların şekli ve boyutu ne olursa olsun, hepsinin de çocuğun yaşı ve seviyesine uygun olarak ortaya çıktığını ve yine bu doğrultuda icra edildiğini de belirtmek gerekmektedir.⁸⁸⁶

Bundan önceki bölümlerde yapılan, çocuk folkloru malzemelerini çeşitli biçimlerde tasnif etmektir. Bu bağlamda çocuk folklorunun bir bölümü mevsim ve merasime, diğer bir bölümü ise çocuk oyunlarına dayalı olarak açıklanmış, bu başlıklar altında vücuda gelen türler ve ürünler değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise genel olarak çocukların bir süreç şeklinde şiir parçaları, koşuklar vb. üretmelerine dair bazı değerlendirmeler yapılacaktır. Ayrıca çocukların bir süreç halinde üreticiliğini yansıtan parçalara yer verilecektir.

Çocukların ortaya koydukları bazı edebi ürünler vardır ki onlarda çocukların koşuk üretme icra faaliyetlerini, söz söyleme kabiliyetlerini ve çocuklara has söz sanatlarını ayrıntılı bir biçimde görmek mümkündür. Büyüklerin çocuklar için icra ettiği alla, erkalama ve diğer türler, çocukların şiirsel ritmi hissetmeleri ve ahenk akışını

---

⁸⁸⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 239.

⁸⁸⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 22.

kavramaları bakımından büyük öneme sahiptir. Çocukların 4-5 yaşlarına ulaşmalarıyla birlikte bu ritim anlayışı onlarda artık kendi kimliklerine göre şekillenmeye başlamaktadır. Tabiatla iç içe olan çocuklar, etraflarında duydukları çeşit çeşit seslerle, kendi aralarında söyledikleri koşuklarla ve diğer ürünlerle ritim anlayışlarını iyice geliştirirler ve neticede kendi ritim, ahenk ve estetik anlayışlarına göre koşuk üretmeye başlarlar.⁸⁸⁷ Örneğin:

Du-dub, du-dub, pişdi tut, *Du-dub, du-dub, olgunlaştı dut.*
Du-dub, du-dub, pişdi tut.⁸⁸⁸ *Du-dub, du-dub, olgunlaştı dut.*

Bu parçada çocuk belki de herhangi bir şekilde türkü söyleme gibi bir maksat taşımaktadır. Onun amacı, içindeki merakı ve kalbindeki heyecanı ifade etmektir.⁸⁸⁹ Belki de olgunlaşan dutların kuşlar tarafından yenilmesini gözleyen çocuk, kuşun sesini ve hareketlerini taklit ederek içindeki heyecanını ve kalbindeki duyguyu ritimli bir şekilde ifade etmektedir. her ne olursa olsun, henüz okul çağına gelmemiş bir çocuğun, doğal merakı neticesinde, basit ritimli ve az ahenkli de olsa bir edebi parça ürettiği bu örnekle anlaşılmaktadır.

Yolda kendisinden küçük bir çocuğu, bir bebeği gören çocuğun icra ettiği şu koşuk ise yine oldukça basit ancak çocuğun edebi ve estetik anlayışını yansıtması bakımından önemlidir:

Äççä-bäççä, *Teyze, çocuk*
Küçük bäççä.⁸⁹⁰ *Küçük çocuk.*

Yine kız çocukların koşarken ve birbirlerini kovalarken icra ettikleri, beraberinde türlü sesler çıkarıp eğlendikleri koşuk şu şekildedir:

Käççi-käççi, dänä, *Keç-keç, dana,*
Dumälä, Dügänä.⁸⁹¹ *Yuvarlan, Dügane.*

⁸⁸⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 206.

⁸⁸⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 206.

⁸⁸⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 206.

⁸⁹⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 207.

⁸⁹¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 207.

Çocukların bu dönemde ortaya koydukları ürünlerden bazıları, duydukları sözleri ve ifadeleri basit bir şekilde tekrar etmeleriyle ortaya çıkar. İşte bu şekilde oluşan ürünler, Özbek çocuk folklorunda “Kıkıllama” diye ayrı bir türün oluşmasına yol açmıştır. Şimdi bu türü ve bu tür altında ortaya konulmuş örnekleri inceleyelim:

II.3.4.1. Kıkıllamalar

Çocukların daha okula gitmedikleri dönemlerde, duyduklarına tekrar ederlerken ifade ettikleri yansıma özelliğinde ve tekrara dayalı ürünlere kıkıllamalar adı verilmektedir. Kıkıllamaları sadece sözlerden ibaret ürünler olarak değil, çocukların oynamaları esnasında icra ettikleri bir tür olarak da görmek gerekmektedir.⁸⁹²

Kıkıllamaların birçoğu iki mısrayı geçmeyen, çocukların oyunlarında veya çeşitli şekillerde eğlenmeleri esnasında arka arkaya ve yüksek sesle söyledikleri ürünlerdir. Bunlar, çocuklar arasında hızla yayılma özelliği de göstermektedir. İki mısralık oluşları, ahenk bakımından söyleniş kolaylığı taşımaları ve estetik olarak da belirli bir değere sahip olmaları, kıkıllamaların çocukların söz üretme sanatları bağlamında özel bir yer edinmesine yol açmıştır. Bir kıkıllama örneği verecek olursak:

Tārri-tārri-tārri tur,   Terri-terri-terri tur,
Kelâyâtir täräktur.⁸⁹³   Geliyor traktör.

Görüldüğü gibi kıkıllamada ahenk, büyük oranda ses tekrarıyla sağlanmıştır. Ayrıca kıkıllamalar, çocukların içerisinde buldukları dönemin doğal bir gerksinimi olarak “merak” duygusunun bir sonucu olarak da düşünülebilir. Örneğin üstteki örnekte taraktarün çıkardığı ses çocuğun merakını cezp etmiş ve ilk mısradaki yansıma sözlerin arkasından yine dikkatini çeken traktörün gelişini dillendirmiştir.

Kıkıllamaların bir diğer özelliği de, taklidi ve uydurma (sökme) sözlerden oluşmasıdır. Örneğin:

Läkä-läk, läk-läkä-läk,   Laka-lak, laka-laka-lak,
Şämäldä uçdi kápäläk.⁸⁹⁴   Rüzgarda uçtu kelebek.

⁸⁹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 208.

⁸⁹³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 209.

⁸⁹⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 209.

Sonuç itibariyle yukarıda bahsettiğimiz ürünler ve kısıllamalar, çocukların okula başlamadan önceki süreçte ve şiirsel hayata ilk adım attıkları dönemde ortaya koydukları ürünlerdir. Çocuklar bunları söyleyerek şiirsel kabiliyetlerini geliştirmenin yanında şiirsel sözlerin ahengini, sözlerin anlamlarını kavrayarak ve bütün olarak “estetik” kavramını tanıyarak bu yöndeki kabiliyetlerini geliştirme fırsatı bulurlar.⁸⁹⁵

Çocuklar bu “merak” üzerine kurulu dönemlerinden hemen sonra okul dönemi gelmektedir. Sosyal çevresi genişleyen ve hayata bakışı sınırlı miktarda da olsa değişen çocuk bu yeni dönemde de folklor malzemesi üretmeye devam edecektir ancak artık bazı yönlerden de kendisini geliştirmiş olacaktır. İşte bu değişimlerden en önemli yansımalarından birisi çocukların bu dönemde artık ikilik yerine dörtlük şeklini kullanmaları ve ortaya koydukları ürünleri dörtlükler şeklinde tertip etmeleridir.

II.3.4.2. Dörtlükler

Özbek çocuk folklorunda çocukların okula başladıkları dönemde ortaya koydukları ürünlerin birçoğu dörtlükler şeklindeki nazım parçaları olarak belirmektedir.⁸⁹⁶ Çocukların kendi başlarına, kendi aralarında, oyun esnasında ve hoşça vakit geçirirlerken ortaya koydukları bu dörtlükler, daha önce ortaya konulan ikiliklerin şeklen ve içerik bakımından geliştirilmiş örnekleri olarak düşünülebilir. Daha da önemlisi, çocukların ortaya koydukları bu ürünlerin şeklinden çok “türleşme” yoluna gitmiş olmalarıdır. Çocuklar arasında dörtlük olarak söylenen koşukların sayısı o kadar fazladır ki bunları kendilerine has bir düzeni ve estetiği olan türleşmiş ürünler olarak değerlendirmek mümkündür.

Şeklen değil fakat içerik olarak bu dörtlüklerin en önemli özelliklerin birisi de anlatılanların gerçeklikle, gerçek hayatla olan ilişkilerinin kuvvetli olmasıdır. Bu elbette ki çocukların sosyal münasebetlerindeki değişimin oranında bir gerçeklik olarak düşünülmelidir. Hem okula başlamaları hem de zihinsel olarak gelişimlerinin hızlanması nedeniyle bu dönemde ortaya konulan dörtlüklerde hayatın içindenlik dikkat çekmektedir. Örneğin aşağıdaki koşuğu, kendisine pazardan kumaş almayan dedeye karşı çocuğun bir serzenişi olarak değerlendirmek mümkündür:

---

⁸⁹⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 210.

⁸⁹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 210.

Äppäk dädäm bâzârgä	<i>Apak babam pazara,</i>
Yüring kızım demäbdi.	<i>“Yürü kızım” demedi.</i>
Bir metr atlas âlib	<i>Bir metre atlas alıp,</i>
Kiying kızım, demäbdi. ⁸⁹⁷	<i>“Giyin kızım” demedi.</i>

Dörtlüklerin bu dönemde en çok kullanılan şekil, hatta bir anlamda “tür” olmasındaki en önemli sebep icrasındaki kolaylık ve akılda kalıcı olmasından ileri gelmektedir. Yine dörtlüklerin hayatın içinden olay ve olguları aktarmaya uygun olması, gerçekliği yansıtması bakımından kullanışlı olmasının da bu durum üzerinde tesiri olmalıdır. Kısacası dörtlüklerde çocukların gerçek hayatla olan münasbetleri kuvvetli bir şekilde ortaya konulmuştur ve bu ürünlerde çocukların dünyaya bakışı, içinde buldukları dönemin psikolojisi vb. gözle görülür bir haldedir.⁸⁹⁸ Örneğin bu koşukta çocuğun çevresinden ve ailesinden beklentileri kendisini göstermektedir:

Ätam meni oqitsa,	<i>Babam beni okutsa,</i>
Sâçlarimni toqitsa,	<i>Saçlarımı dokutsa,</i>
Atlas köyläk kiygizib	<i>Atlas gömlek giydirip,</i>
Änam yüzimdän öpsä. ⁸⁹⁹	<i>Annem yüzümden öpse.</i>

Koşukta ifade edilen durum bir gerçekliğe dayanmaktadır. Eski dönemlerde kız çocuklarının okula gönderilmediği bilinmektedir. Dolayısıyla dörtlüklerde icra edildikleri dönemin çeşitli hususiyetleri, üreticilerinin yaşamı ve içsel-manevi seviyesi oldukça açık bir şekilde belirlemektedir.⁹⁰⁰ Bu yüzden çocukların ortaya koydukları dörtlükleri büyüklerin ürettiği ürünlerden ayırmak kolaydır. Örneğin çocukların dörtlüklerinde müthiş bir “heves” ve “heyecan” dikkat çekmektedir. Aşağıdaki örnekte annesinin uğraşını kendisinin faydasına addeden ve bu sebeple kıvanç duyan bir çocuğun heyecanını görmek mümkündür:

Yoq-yokdän,	<i>Boşu boşuna,</i>
Qâtdim sâvukdän,	<i>Dondum soğuktan,</i>

---

⁸⁹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 213.

⁸⁹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 211.

⁸⁹⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 212.

⁹⁰⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 211.

Ānam mengä ton tikädi *Annem bana elbise dikti,*
Mällä ipäkdän.⁹⁰¹ *Sarı ipekten.*

Söz konusu gerçeklikler çocukluktan çıkıp gençliğe adım atmaya hazırlanan gençlerin dörtlüklerinde kendisini daha açık bir şekilde göstermektedir. Gençlerin hayattan beklentileri, karşılaştıkları zorluk ve imkansızlıkları bu dörtlüklerde çocuklarınkinden daha açık ve gerçekçi bir şekilde bulmak mümkündür.⁹⁰² Hayatın zorluğu ve küçük yaşta geçim sıkıntısı çekmesi ve bundan duyduğu ızdırap, bir dörtlükte şu şekilde belirmektedir:

Äyvânçädä otırdım, *Avluda oturdum,*
Topraq başımgä tüşdi. *Toprak başıma düştü.*
On dört yaşarlıgımda, *On dört yaşlarımda,*
Rözgâr başımgä tüşdi.⁹⁰³ *Rüzgâr başıma düştü.*

Bu imkansızlıklar ve sıkıntıları anlatma geçekliği, bir üst seviyeye çıkartılarak çocuklar tarafından yetimlikten şikayet noktasına dahi taşınmıştır:

Top kayrağaç tägidä *Top kaydırğaç dibinde,*
Top oynägän yetimlär. *Top oynayan yetimler,*
Āta-ānam kelär deb *Anne-babam gelir diye,*
Yolpâylägän yetimler.⁹⁰⁴ *Yol gözleyen yetimler.*

Sovyet rejimi döneminde üretilen dörtlüklerde Sovyet rejimine, komünist partiye, yönetimine ve üyelerine, başta Lenin olmak üzere pek çok Sovyet büyüğüne övgüler düzüldüğü görülmektedir. Pek çok destan, masal ve diğer halk edebiyatı ürünlerinde de karşılaşılan bu durum, genel olarak rejime karşı olumlu duyguları ve bazı isimlere karşı çeşitli övgüleri ifade etmektedir. Örneğin aşağıdaki koşukta çocukların rejim sayesinde cahillikten kurtulduğu vurgulanakta ve Lenin'e övgüler düzülmektedir:

-Okı, okı, okı, -deb *"Oku, oku, oku" diye,*
Lenin bábamız äytgän. *Lenin babamız söyledi.*

⁹⁰¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 211.

⁹⁰² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 211.

⁹⁰³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 214.

⁹⁰⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 213.

Dâhiymizning bu sözi
Nâdânlıknı tügätgän.⁹⁰⁵

*Dahimizin bu sözü
Cahilliği tüketti.*

İkinci dünya savaşında Sovyet rejimi idaresindeki pek çok Türk topluluğunun gönülsüz olarak savaşa gönderildiği ve Sovyet Rusyası adına ön saflarda zorla savaştırıldığı bilinmektedir. Bu durum birçok romana, şiire konu olmuştur. Çocukların dörtlüklerinde de bu konuyla ilgili pek çok ize rastlamak mümkündür. Örneğin aşağıdaki koşukta çocuk, savaştaki babasını düşünüp üzülmemektedir:

Âk bätisdän köynägim,
Körinädi bilägim.
Armiyädä dädäm bâr,
Ezilädi yürägim.⁹⁰⁶

*Ak ipekten gömleğim,
Görünüyor bileğim.
Orduda babam var,
Eziliyor yüreğim.*

Yine aşağıdaki koşukta çocuk savaştaki abisini düşünmekte ve ağlayarak yazdığı asker mektubundan bahsetmektedir:

Tâmgä çıkıp tâş âtdim,
Simyâğâçgä tegsin deb,
Yığlab turıb hât yâzdım,
Cân äkämğä tegsin deb.⁹⁰⁷

*Dama çıkıp taş attım,
Direğe değsin diye,
Ağlayıp mektup yazdım,
Can abime gitsin diye.*

1960 ve 70’li yıllarda ise savaş dönemi bitmiş, dörtlüklerde de savaşın yerini aile ve yurt sevgisi gibi çeşitli konular daha çok alır olmuştur.⁹⁰⁸ Aşağıdaki dörtlükte çocuk “aziz anası”nın sağlığını dilemektedir:

Stol üstigä säät,
Strelkäsın buräymän.
Şundäy äziz änamning
Sâğlıgını tiläymän.⁹⁰⁹

*Masa üstünde saat,
Düğmesinin çeviririm.
Şu aziz annemin,
Sağlığını dilerim.*

⁹⁰⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 214.

⁹⁰⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 216.

⁹⁰⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 217.

⁹⁰⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 217.

⁹⁰⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

III. BÖLÜM:

ÖZBEK ÇOCUK FOLKLORU METİNLERİ

II.1. BÜYÜKLER TARAFINDAN ÜRETİLEN TÜRLER

II.1.1. Aytım-Alkışlar

1.

Şirin âbâd, mânzil âbâd,
Pâyğâmbâr hüdâgâ sâlâvât
Köp bersin, köl bersin,
Keng fe'l, ketmäs dävlat bersin.

Dostgâ zâr, düşmangâ hâr
Nâmärdä muhtâc kılmâsın.

Ot bälâsi, suv bälâsi, nâhâk
Töhmätdän özing äsräsin.

Ekkänni-tikkänni, yegänni-içgänni
Sävâbını dârgâhingdâ kabul kılsın.

Âmin, Âllahu äkbâr!⁹¹⁰

(*Beşik toyunda okunan Türkçe Fatıha örneği*)

2.

Tây-tây bâlam, tây, bâlam,

Şirin erkätây, bâlam,

Yumşâk serimây, bâlam,

Öziming şu ây, bâlam.⁹¹¹

(*Ayak toyunda icra edilen aytım-alkış örneği*)

3.

Bävâk-bävâk, bäk-bävâk,

Beşdän ötding-däşdän ötding,

Şirin abad, menzil abad,

Peygamber Hüda'ya salavat,

Çok versin, göl versin,

Bağrı geniş, gitmeyen devlet versin.

Dosta içtenlik, düşmana zulüm,

Namerde muhtaç etmesin.

Ateş belası, su belası, aman;

Töhmekten seni esirgesin.

Ekip diktiğini, yiyip içtiğini,

Sevabını dergahında kabul etsin.

Amin Allahu ekber.

Tay tay yavrum, tay yavrum,

Tatlı, yaramaz yavrum,

Yumuşak, güzel yavrum,

Benim ay gibi yavrum.

Bebek, bebek; vay bebek,

Beşten geçtin, kırdan geçtin,

⁹¹⁰ Mahmud Sattar. *Özbek Udumlari*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1993, s. 67.

⁹¹¹ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 54.

Päyğambär yaşigä yetding,
Bäväk-bäväk, dur, bäväk,
Tâğdä kiyik bälasi,
Bu kimning näväräsi,
Mäşinçi buväning näväräsi.
Änasining câni bäväk,
Ätasining mâli bäväk.

*Peygamber yaşına eriştin.
Bebek, bebek; dur bebek,
Dağda geyik yavrusu,
Bu kimin torunu?
Meşinci dedenin torunu.
Annesinin canı bebek,
Babasının malı bebek.*

Bäväk-bäväk cânim bäväk,
Sängä äytämän tiläk,
Kutluğ bolsın bu başing,
Bahting-ikbåling bolsın,
Ästanäng nurgä tolsın.⁹¹²

*Bebek, bebek; canım bebek,
Sana söyleyeyim bir dilek.
Kutlu olsun bu başın,
Bahtın-geleceğin (güzel) olsun,
Evinin eşiği nurla dolsun.*

(Bavak toyunda icra edilen aytım-alkış)

4.

İsbânt-İsbânt, cân İsbânt,
Här dârdgä dârmân İsbânt,
Yâmanlıqni häydägin,
Yâhşilikni çârlagin⁹¹³,

*İsbent, isbent, can İsbent,
Her derde derman İsbent.
Kötülüğünü kovun,
İyiliğini isteyin.*

(Beşik toyunda icra edilen bir aytım-alkış)

5.

Qorqmasın bâlam, qorqmasın,
Bâbâvlärdän qorqmasın.
Tursalâqlär pişirämän,
Bâbâvlärgä âşiramän.⁹¹⁴

*Korkmasın yavrum, korkmasın,
Köpeklerden korkmasın.
Yiycekler pişireyim,
Köpeklere ulaştıraym.*

(Beşik toyunda icra edilen aytım-alkış)

⁹¹² Nergiza Kuranboeva. "Harezmi Beşik Toyi Marasimi." *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 2, 1998, ss. 48-50.

⁹¹³ Nergiza Kuranboeva. a.g.m. s. 49.

⁹¹⁴ Nafisa Kurbanova. "Beşik Toylari Marasimi Folklori." *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 1, 1992, s. 57.

6.

Taḫ-tuḫı gävârâ bolsın,

Düşmani âvârâ bolsın.

Uykusi beşikdâ ḫalsın,

Düşmani eşikdâ ḫâlsın.⁹¹⁵

Tak-tuk etsin dursun,

Düşmanı perişan olsun,

Uykusu beşikte kalsın,

Düşmanı kapıda kalsın.

(Annenin çocuğunu beşiğe yatırırken icra ettiği günlük aytım-alkış örneği)

7.

İkki tişingdän äylänäy

Ḫılgän işingdän äylänäy,

Mädräsäning ḫuvväsidäy

Londa başingdän äylänäy.⁹¹⁶

İki dişine kurban olayım,

Yaptığım işine kurban olayım,

Medresenin kubbesi gibi

Küçük başına kurban olayım.

(Diş toyunda icra edilen aytım-alkış örneği)

8.

Adâḫ-adâḫ yürisin,

Tikân şungä kirmäsin.

Közi ḫattıḫ bändälar

Közi şungä tegmäsin.⁹¹⁷

Paytak paytak yürüsün,

Diken şuna (ayağına) girmesin.

Kötü gözlü kulların,

Gözü şuna (yavruma) değmesin.

(Bala kaçtı merasiminde icra edilen aytım-alkış örneği)

9.

Şım şım etär,

Şumägi bâr şu cänimning.

Lâçin bädäl

Dümâgi bâr şu cäniming.

Gözäl cuvân

Ânâsi bâr şu cäniming.

Mirzâ yigit

Âtasi bâr şu cäniming⁹¹⁸

Şım şım eder

Şumegi var şu canımın.

Doğan gibi

Kuyruğu var şu canımın.

Güzel, civan

Annesi var şu canımın.

Efendi, yiğit

Babası var şu canımın.

⁹¹⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 51.

⁹¹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 54.

⁹¹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 54.

10.

Desäm-çi, Hä desäm-çi
Çârbâkķä gül eksäm-çi
Sedänäli nânini
Ķaymâķ bilän yesäm-çi.⁹¹⁹

*Desem ya, ha desem ya,
Bahçeye gül eksem ya.
Sedaneli ekmeğini,
Kaymak ile yesem ya.*

II.1.2. Allalar

1.

Älla-ya-ällä,
Äppâķ kıızım, ällä
Ķaymâķ kıızım, ällä
Gözäl kıızım, ällä
Asäl kıızım, ällä
Serkä kıızım, ällä
Çämän kıızım, ällä
Sämän kıızım, ällä
Şäkär kıızım, ällä.
Däkär kıızım, ällä.
Bâtmân kıızım, ällä.
Äķçä kıızım, ällä,
Zâgçä kıızım, ällä.
Sänäm kıızım, ällä,
Tämtäm kıızım, ällä.
Erkâ kıızım, ällä,
Şâdmân kıızım, ällä.
Ällä-yâ ällä,
Yâtsin kıızım, ällä.
Şirin uhlâb, ällä,
Ķâtsin kıızım, ällä.⁹²⁰

*Ninni de ninni,
Apak kıızım, ninni,
Kaymak kıızım, ninni,
Güzel kıızım, ninni,
Bal kıızım, ninni,
Ceylan kıızım, ninni,
Gülistan kıızım, ninni,
Sarı kıızım, ninni,
Şeker kıızım, ninni,
Tatlı kıızım, ninni,
Batman kıızım, ninni,
Akça kıızım, ninni,
Saksağan kıızım, ninni,
Sanem kıızım, ninni,
Tamtam kıızım, ninni,
Yaramaz kıızım, ninni,
Neşeli kıızım, ninni,
Ninni de ninni,
Yatsın kıızım, ninni,
Güzel uyuyup, ninni,
Büyüsün kıızım, ninni.*

⁹¹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 62.

⁹¹⁹ Ahuncan Safarov-Kamal Açılov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 57.

2.

Bülbül kuşning bälasi,
Ällä, qozim, ällä.
Darahtdä bolär üyäsı,
Ällä, bâlam, ällä.
Daraht başın sel âlsa,
Ällä, kıızım, ällä.
Şäydâlar bolär ânasi,
Ällä, bâlam, ällä.⁹²¹

*Bülbül kuşunun yavrusu,
Ninni kuzum, ninni.
Ağaçta olur yuvası,
Ninni yavrum ninni.
Ağaç başını sel alsa,
Ninni kıızım ninni.
Çok sevinir anası,
Ninni yavrum, ninni.*

3.

Mähmä Yusuf, cânım bâlam-â, ällä,
Kelgin yânimgä-yâ, ällä-yâ, ällä.
Tutgä çıķıp tut yegän bâlam-â, ällä,
Kelgin yânimgä-yâ, ällä-yâ, ällä. . .
Öng közini kurt yegän bâlam-â, ällä,
Kelgin yânimgä-yâ, ällä-yâ, ällä.⁹²²

*Güzel Yusuf, canım yavrum ninni,
Gel yanıma da, ninni de ninni,
Duta çıķıp dut yiyen yavrum ninni,
Gel yanıma da, ninni de ninni.
Sağ gözünü kurt yiyen yavrum, ninni,
Gel yanıma da, ninni de ninni.*

4.

Ânamän u ânamän, ällä,
Bâlam uçun yânamän, ällä.
Bâlam tinçlikdä össä, ällä.
Ârzulârgä kıânamän, ällä.⁹²³

*Anayım ben anayım, ninni,
Yavrum için yanarım, ninni.
Yavrum sağlıklı olsa, ninni,
Arzulara kanarım, ninni.*

5.

Sähär vaķtı bolıbdı, ällä-yâ, ällä
İçim ğamgä tolıbdı, ällä-yâ, ällä.
Kaddim güldäy solıbdı, ällä-yâ, ällä,
Bâlagınäm, ällä. . .⁹²⁴

*Seher vakti oldu, ninni de ninni,
İçim gamla doldu, ninni de ninni.
Boyum gül gibi soldu, ninni de ninni,
Yavrucuğum, ninni...*

⁹²⁰ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, ss. 29-30.

⁹²¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 31.

⁹²² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 35.

⁹²³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 39.

⁹²⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 40.

6.

Bu dünyädä seni sevdim, ällä,
Başka tiläk yoq mendä-yâ, ällä.
Sendän özgä yâr boynigä, ällä,
Tüşär biläk yoq mendä-yâ, ällä.⁹²⁵

*Bu dünyada seni sevdim, ninni,
Başka dilek yok bende, ninni.
Senden başka yar boynuna, ninni,
Sarılacak bilek yok bende, ninni.*

7.

Ällä, bâlam, ällä-yâ,
Körär közim, ällä.
Yığiläring bâr bolsın.
Şu oğlim şunxâr bolsın.
Yâhşi-yâmân künlärdä
Bilging nâmus-âr bolsın.
Ällä, bâlam, ällä-yä, ällä!⁹²⁶

*Ninni yavrum, ninni,
Gören gözüm, ninni.
Ağutların var olsun,
Şu oğlum şahin olsun.
İyi-kötü günlerde,
Bilgin namus-ar olsun.
Ninni yavrum, ninni de ninni.*

8.

Ey yârânlär, heç kimining
Bağdä gülü solmasın, ällä.
Bağdä gülü solsa häm, ällä,
Härgiz bâlasi ölmäsin, ällä.⁹²⁷

*Ey dostlar, hiç kimsenin,
Bağda gülü solmasın, ninni.
Bağda gülü solsa da, ninni,
Asla yavrusu ölmesin.*

9.

Ällä, ällä, âppâğım.
Gül içidä yâprâğım.
Yâprâqlari sarğäymägäy,
Pâymanäsi tolmagäy.

*Ninni, ninni, apağım,
Gül içinde(ki) yaprağım.
Yaprakları sararmayacak,
Bardağı dolmayacak.*

10.

Ällä qozım, âl qozım,
Älmaları nâr qozım.
Äncirläri bâl qozım,
Ällä, bâlam, ällä.⁹²⁸

*Ninni kuzum, al kuzum,
Elmaları nar kuzum.
İncirleri bal kuzum,
Ninni yavrum, ninni.*

⁹²⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 41.

⁹²⁶ Ahuncan Safarov-Kamal Açılov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 43.

⁹²⁷ Ahuncan Safarov-Kamal Açılov. *a.g.e.* s. 43.

II.1.3. Erkalamlar

1.

İkki tişinggä dür bolay,
Etgän işinggä kul bolay.
Halâyıqning közi bolıb,
Kissäburing özim bolay.⁹²⁹

*İki dişine inci olayım,
Yaptığın işe kul olayım.
Halkının gözü olup,
Yanıdaki ben olayım.*

2.

–Ämincânim qaydä edi?
–Älma sanâğidä edi,
Qızlär bilän bağdä edi,
Qızlär kuçâğidä edi.⁹³⁰

*–Emincanım nerde idi?
–Elma saymada idi,
Kızlar ile bağda idi,
Kızlar kucağında idi.*

3.

Hayrihân qaydâkap,
Qızlär bilän bağdäkän,
Bağda nimä qılarkän?
Älma terib yürärkän!⁹³¹

*Hayrihan nerdeymiş,
Kızlar ile bağdaymış.
Bağda neler yaparmış?
Elma toplayıp dururmuş.*

4.

Qızım qızım qızâmadi,
Saçlari negä uzamadi?
Äpasi yuvib taramadi,
Oşâning uçun uzamadi!⁹³²

*Kızım kızım kızamadı,
Saçları neden uzamadı?
Ablası yıkayıp taramadı,
Onun için uzamadı.*

5.

Şuginä cânim Hâdiyâ,
Suv keltirsin kâdidä.

*Şu benim canım Hediye,
Su getirsin kadide⁹³³.*

---

⁹²⁸ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *a.g.e.* s. 44.

⁹²⁹ Ahuncan Safarov. “Erkalamlarning Canriy Hususiyatlari.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, 1984, Sayı: 1, s. 51.

⁹³⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.m.* s. 51.

⁹³¹ Ğani Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1975, s. 23.

⁹³² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 24.

⁹³³ Kadi: Su taşımaya yarayan oyma kabak.

Kädining bađi üzilsä,
Kelin bolıb süzilsä
Oşä küni üzim bolsam,
Süzilgänini körsäm.⁹³⁴

6.

Suv kelädi ğazi bilän,
Tildä qıvnağ sazi bilän.
Oğlim ävgä ketädi,
Aslı ävçi täzi bilen.⁹³⁵

7.

Mäning kızım äpâkinä,
Başidä zär qalpâkkinä,
Kimlər şuni körälmäsä,
Közigä şor toprâkkinä.⁹³⁶

8.

Tasma tasadduğ boyigä,
Oyınçı kelsin toyigä.
Oyınçılär oynamasa,
Özim oynaymän toyigä.⁹³⁷

9.

Yähşi bäläm, yähşi,
Toyigä kelär bahşi.
Bahşilärdän qalışmäs,
Kâmilcânim yähşi!⁹³⁸

*Kadinin bağı bozulsa,
Gelin olup süzülse.
O gün ben üzüm olsam,
Yavrumun süzülüşünü görsem.*

*Su gelir gazı ile,
Dilde oynak sazı ile.
Oğlum ava gider,
Aslı avcı tazı ile.*

*Benim kızım apaktır,
Başında altın kalpağı (vardır).
Kimler kızımı görmezse,
Gözü dolsun toprak ile.*

*Takılar feda (senin) boyuna,
Oyuncu gelsin düğününe.
Oyuncular oynamazsa,
Ben oynayayım düğününde.*

*Güzel yavrum, yahşi,
Düğününe gelir bahşi.
Bahşilerden geri kalmaz,
Kamilcanım yahşi.*

⁹³⁴ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 58.

⁹³⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 60.

⁹³⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 61.

⁹³⁷ Ahuncan Safarov. "Erkalamalarning Canriy Hususiyatlari." *Özbek Tili ve Edebiyatı*, 1984, Sayı: 1, s. 50.

⁹³⁸ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 65.

10.

Ƙızım, Ƙızım, Ƙız kişi,
Ƙızımğä kelär ming kişi.
Âlıb ketär bir yigit,
Ƙarab Ƙalar ming kişi.⁹³⁹

*Kızım, kızım kız kişi,
Kızıma gelir bin kişi.
Alıp gider bir yigit,
Baka kalır bin kişi.*

II.1.4. Avutmaçaklar

1.

Bây-bây cânım, şu cânım,
Boynimdägi märçânım.
Nimä boldi özinggä,
Yâş âlıbsän közinggä?
Sadka-i yâşing ketsin.
Âğır-âğır dâmlärdä
Dâim bardâşing yetsin⁹⁴⁰

*Bay bay canım, şu canım,
Boynumdaki mercanım.
Ne oldu sana,
Yaş doldurdun göziine?
Gözyaşın gitsin gözünden.
Sıkıntılı zamanlarda,
Daima sabırlı olasın.*

2.

Ho-ba, ha-ba, negä yığlaysän?
Ho-ba-ba, ho-ba-ba, negä bığlaysän?
Ho-ba-ba, ho-ba-ba, bığ-bığlama.
Ho-ba, ho-ba, sän yığlama.
Yığlab bağrımnı tığlama.
Ho-ba-ba, ho-ba, câ-...ân, câ. . ân,
Sädkä sengä şu şirin cân.⁹⁴¹

*Hoba, hoba, neden ağlıyorsun?
Hoba, hoba, neden bığlıyorsun?
Hoba, hoba, bığ-bığlama.
Hoba, hoba, sen ağlama.
Ağlayıp bağrımı tığlama,
Hoba, hoba, ca...an, ca...an.
Sadaka sana şu tatlı cân.*

3.

Ƙoy, yığlama, cân oğlim.
Âppâğım, bağrı toğlim.
Oğıl bâla yığlamas.
Oğıl bâla yığlasa,

*Sus, ağlama, cân oğlum,
Apağım, bağrı açığım.
Erkek evlat ağlamaz.
Erkek evlat ağlasa,*

⁹³⁹ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *a.g.e.* s. 64.

⁹⁴⁰ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 66.

⁹⁴¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 67.

Uvål boladi, oğlim.
Cigär-bağrin tığlasa,
Düşmån külädi, oğlim.⁹⁴²

*Ayıp olur oğlum.
Ciğer bağrın yanarsa,
Düşman güler oğlum.*

4.
Taқır-taқır át keldi,
Çıķıb қarang kim keldi,
Áyāgi қара etikçāli,
Mening ũkāçām keldi.⁹⁴³

*Takır-takır at geldi,
Çıkıp bak, kim geldi?
Ayağı kara çizmeli,
Benim küçük kardeşçigim geldi.*

5.
Inga-inga,
Yığladi bāla,
Қolçālārigā,
Tutқāzdim lālā.⁹⁴⁴

*Inga-inga,
Ağladı yavru.
Elciklerine,
Tutturdum lale.*

II.1.4. Kızıkmaçaklar

1.
Kün çıқdı, künān çıқdı
Künning köpāgi çıқdı.
Deҳқān bābāmning қızı
Hop häydāmāğā çıқdı.
Hop işdi-yu, hop işdi
Hālamning āşi pişdi.
Bir қāşıқ içāy desām,
İçigā sıçқān tüşdi.⁹⁴⁵

*Gün çıktı, günler çıktı,
Günün ışığı çıktı.
Çiftçi dedemin kızı,
“Hop-hay” demeye çıktı.
Hop iştir ya hop iştir,
Halamun yemeği pişti.
Bir kaşık içeyim desem,
İçine fare düştü.*

⁹⁴² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 68.

⁹⁴³ Ahuncan Safarov-Kamal Açılov. *Bayçeçek.* Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 85.

⁹⁴⁴ Ahuncan Safarov-Kamal Açılov. *a.g.e.* s. 86.

⁹⁴⁵ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori.* Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 77.

2.

–Åla tâging başidä ne körding?

–Åķ beşikni men kördim.

Åķ beşikni içidä

Åķ bälani men kördim.

Åķ bälani kolidä

Åķ piyälä men kördim.

Åķ piyälä içidä

Ķızıl älma men kördim.

Ķızıl älma tişladim,

Sämärkanddä kışladim.

Ķozibây tâgam hâtini

Ķızdäy bolıb oturdım.

İkki yüzi kıp-ķızıl

Biydäy bolıb otiribdi.

Beting kurğur beşkaldâķ

Beşik yonıb otiribdi.

Ķâşing kurğur kaşķaldâķ

Ķâşık yonıb otiribdi.

Ķurbaķalar ķurullab

Ķur'an oķıb otiribdi.

Tâşbaķalar tarıllab

Tarıķ yâzib otiribdi.

Kättä-kättä balıklär

Bâla bâsib yâtibdi.

Kiçik-kiçik balıklär

Kindik kesib yâtibdi.

Zâçak degän yer yutgur

Yupķa yâzib yüribdi.⁹⁴⁷

–Ala dağın başında ne gördün?

–Ak beşiği ben gördüm.

Ak beşiğin içinde,

Ak yavruyu ben gördüm.

Ak yavrunun elinde,

Ak kaseyi ben gördüm.

Ak kasenin içinde,

Ķızıl elmayı ben gördüm.

Ķızıl elma(yı) dişledim,

Semerkind'de kışladım.

Ķuzulu dayımın hatını (gibi),

Ķız gibi olup oturdum.

İki yüzü kıpkızıl,

Bey gibi oturuyordu.

Yüzün kurusun beşkaldak,

Beşik yontup duruyor.

Kaşın kurusun küçük kaşkaldak⁹⁴⁶

Kaşık yontup duruyor.

Kurbağalar kurullayarak

Kur'an okuyup oturuyordu.

Kaplumbağalar tarıllayarak,

Başak serip oturuyordu.

Büyük büyük balıklar,

Yavrulayıp yatıyorlardı.

Küçük küçük balıklar

Karın bağı kesiyorlardı.

Kukla denileni yer yutar

Yufka açıp duruyordu.

⁹⁴⁶ Kaşkaldak: Sazlıklarda yaşayan küçük bir ördek türü.

3.

Gâz-gâzim bâr, gâz-gâz,
Biri çämân, biri boz,
Mindim bozning beligä,
Tüşdim gâr-gâr yoligä,
Gâr-gâr yolu âk bâzâr,
Âk bâzârdä kim kezâr?
Bittä maymunça kezâr.
Maymunçäni hürkitdim,
Ûulâk burini türgizdim.
–Mäh, mäh, –desäm kelmädi,
Çigit bersäm, yemädi.
Çigit kâzânda kaynar,
Bülbül qafâsdä sayrar.
Bülbül üyi qamişdan,
Öng barmâği kümişdan.
Hâfiz âğam üydä mi?
Bedâv âtti minmäkkä
Hâfiz âğam yäraşâr.
Hâfiz âğam qoligä
Kesâr kılıç yäraşâr...
Kesâr kılıç kesmäkkä
Nemis källä yäraşâr.
Nemis källä kömmäkkä
Suyuk çağa yäraşâr.
Suyuk çağa üstigä
Körpä otlâr yäraşâr.
Körpä otlâr yemäkkä

*Gaz-gazım var, gaz-gaz,
Biri tenbel, biri aksak.
Bindim aksağın beline,
Düşüm gar-gar yoluna,
Gar-gar yolu ak pazar,
Ak pazarda kim gezer?
Bir tane maymun gezer.
Maymuncuğu ürküttüm,
Kulağımı burnunu büktüm.
–Meh-meh desem gelmedi,
Çiğit⁹⁴⁸ versem yemedi.
Çiğit kazanda kaynar,
Bülbül kafeste öter.
Bülbülün evi kamyştan,
Sol parmağı gümüşten.
Hafız ağam evde mi?
Bedav ata⁹⁴⁹ binmeye,
Hafız ağam yakıştır.
Hafız ağam koluna,
Keser kılıç yakıştır.
Keser kılıç kesmeye,
Alman kellesi yakıştır.
Alman kellesi gömmeye,
Sulu mezar yakıştır.
Sulu mezar üstüne,
Taze otlar yakıştır.
Taze otları yemeye,*

⁹⁴⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 81.

⁹⁴⁸ Çigit: Pamuk çekirdeği

⁹⁴⁹ Bedav: Efsanevi uçan at.

Ulâk-kozi yâraşâr.
Ulâk-kozi sâğmâkkä
Âqçä kelin yâraşâr.
Âqçä kelin qoligä
Çinni kâsâ yâraşâr.
Çinni kâsâ içigä
Yâğli pätir yâraşâr.
Yâğli pätir yemâkkä
Löppi bâla yâraşâr.⁹⁵⁰

4.

Änä oşâ tâğ midi?
Tâğ âtrâfi bâğ midi?
Bâğ yânidä üy midi?
Üy âtrâfi gül midi?
Oşâ güllär içidä
Säyyârâhân bâr midi?⁹⁵¹

5.

Âbbâ huv, arıqda suv!
Asqârcânning yüzini yuv!⁹⁵²

II.1.5. Havzak-havzaklar

1.

Bu dedi ki: –Bâramiz,
Bu dedi ki: –Qayâqqä?
Bu dedi ki: –Oğrilikkä
Bu dedi ki: –Hüdâdan qorqmaysän mi?
Bu dedi ki: –Âlamiz-u qaçamiz.⁹⁵⁴

Oğlak-kuzu yakışır.
Oğlak-kuzu sağmaya,
Akça gelin yakışır.
Akça gelin eline,
Çini kâse yakışır.
Çini kâse içine,
Yağlı ekmek yakışır.
Yağlı ekmek yemeye,
Semiz çocuk yakışır.

(İşte şu görünen) dağ mıdır?
Dağ(in) etrafı bağ mıdır?
Bağ(in) yanındaki ev midir?
Ev(in) etrafı gül müdür?
O güller(in) içinde,
Seyyarehan var mıdır?

Tüh be, arıkta su!
Askercan'ın yüzünü yu!⁹⁵³

Bu dedi ki: –Varalım!
Bu dedi ki: –Nereye?
Bu dedi ki: –Hırsızlığa.
Bu dedi ki: –Allah'tan korkmuyor
musun?
Bu dedi ki: –Alalım ve kaçalım!

⁹⁵⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 83.

⁹⁵¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 76.

⁹⁵² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 24.

⁹⁵³ Yu-: Yıka-.

2.

Baş barmâq,
Bâdâm barmâq,
Orta teräk,
Hâci käläk,
Gül bibişäk.⁹⁵⁵

*Baş parmak,
Badem parmak,
Orta direk,
Hacı kelek,
Gül bibişek.*

3.

Baş barmâq âş keltirär,
Bâdâm barmâq bâl keltirär.
Orta târäk otın terär.
Hâci hocam süt pişirär.
Gül bibişäk gül terär.
Çülülü, mülülü, şülülü.⁹⁵⁶

*Baş parmak yemek getirir,
Badem parmak bal getirir.
Orta direk odun toplar,
Hacı hocam süt pişirir.
Gül bibişek gül toplar.
Çülülü, mülülü, şülülü.*

4.

Havzak-havzak,
Ätrâfi savzak,
Arılär kelsin suv içgäni,
Âhulär kelsin suv içgäni.
Buginäsi / baş barmâq tutilib / hoqız soysın. *Bu (baş parmak) öküz yüzün.*
Buginäsi / körsetkiç barmâq tutilib / pişirib bersin. *Bu (işaret parmağı) pişirip versin.*
Buginäsi / nâmsiz barmâq tutilib / külib yesin. *Bu (isimsiz parmak) gülerek yesin.*
Bu kälçä / cimcilâk barmâq tutilib/
Qayâqdä edi ki, şorbâ yetmädi.⁹⁵⁷

*Havzak havzak,
Etrafi savzak.
Arılar gelsin su içmeye,
Ahular gelsin su içmeye.*
*Bu küçük (serçe parmak)
neredeydi ki, (Ona) çorba yetmedi.*

5.

Âtasi bâzargä
Ânasi püzändä boldi.
Dilârâm tâzälädi,

*Babası pazara (gitti)
Annesi aşçı oldu.
Dilaram temizledi,*

⁹⁵⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 71.

⁹⁵⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 71.

⁹⁵⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 72.

⁹⁵⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 72.

Çäräs yedi.

Räşidä ketdi.⁹⁵⁸

Çerez yedi.

Reşide gitti.

II.1.6. Makal, Metel ve İbret-Ögit Sözləri

Makal

1. Süt bilän kirkän cân bilän çıkar.⁹⁵⁹ *Süt ile giren can ile çıkar.*
2. Bålaliq üy bázâr,
Bålasiz üy mázâr.⁹⁶⁰ *Çocuklu ev pazara,
Çocuksuz ev mezara (benzer).*
3. Toydä tuğilgän båla toyçi,
Yoldä tuğilgän båla yolçi.⁹⁶¹ *Düğünde doğan çocuk düğüncü,
Yolda doğan çocuk yolcu (olur).*
4. Ānaning kârgışı ötmäydi.⁹⁶² *Annenin bedduası tutmaz.*
5. Kızı bâr u nâzi bâr.⁹⁶³ *Kızı olanın nazı olur. (Kız evi naz evi)*
6. Båla başidän, târbiyâ yaşidän.⁹⁶⁴ *Çocuk baştan, terbiye yaştan.*
7. Ayrilgänni ayıq yer, bölgingänni böri yer.⁹⁶⁵ *Ayrılanı ayı yer, bölüneni kurt yer.*
8. Bolädigän båla başidän ma'lum.⁹⁶⁶ *Adam olacak çocuk başından bellidir.*
9. Ādäm bålasi ismi bilän tuğilädi.⁹⁶⁷ *İnsan evladı ismiyle birlikte doğar.*
10. Yâhşi buzâq ikki ānani emibdi.⁹⁶⁸ *Yiğit buzağı iki anadan emer.*
11. Balāni işgä buyur,
ārkasindän özing yügür.⁹⁶⁹ *Çocuğu yumuşa sal,
arkasından kendin var.*
12. Båla bergän cüdä
uning rızqını hām berädi.⁹⁷⁰ *Çocuğu veren Allah
onun rızkını da verir.*

⁹⁵⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 74.

⁹⁵⁹ Mahmud Sattar. *Özbek Udumlari*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1993, s. 6.

⁹⁶⁰ Hayat İsmailov. *Özbek Toylari*. Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 1992, ss. 5-6.

⁹⁶¹ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 167.

⁹⁶² Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 171.

⁹⁶³ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 22.

⁹⁶⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 25.

⁹⁶⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 25.

⁹⁶⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 27.

⁹⁶⁷ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 11.

⁹⁶⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 27.

⁹⁶⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 27.

⁹⁷⁰ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 6.

13. Bålasi bårning åti bår,
Nâm u nişâni-zâti bår.⁹⁷¹ *Çocuğu olanın adı var,
Nami, şanı ve şerefi var.*
14. Bålasi yoқning örne yoқ.⁹⁷² *Çocuğu olmayanın yeri yok.*
15. Oğlining qolını hålållågångå yetti yil tegmä, Çocuğunu sünnnet ettirene yedi yıl,
Kız çıkargångå kırk yıl tegmä.⁹⁷³ *Kızını evlendirene kırk yıl dokunma.*

Metel

1. İt qıvlagån tilkidäy.⁹⁷⁴ *Köpeğin kovaladığı tilki gibi.*
2. Öz üyidä yåtğändäy.⁹⁷⁵ *Kendi evinde yattıyormuş gibi.*
3. Arıning inigä çöp soққandäy⁹⁷⁶ *Arı kovanına çöp sokar gibi.*
4. Nån uçun Toytepågä bårıb
keleyäpsån mi?⁹⁷⁷ *Ekmek için Toytepe'ye varıp
gelir misin?⁹⁷⁸*
5. Bittågä ontä қоşıb.⁹⁷⁹ *Bire on katarak (anlatmak).*

İbret-Öğüt Sözleri

1. Kåttågä hörmåtdä, kiçikkå izzåtte bol.⁹⁸⁰ *Büyüđe hizmette, küçüğe izzette bulun.*
2. Köp oylå, åz söylå⁹⁸¹ *Çok düşün, az söyle.*
3. Suvgä tüpürme.⁹⁸² *Suya tükürme.*
4. Nånning uşåđını yergä tökmå.⁹⁸³ *Ekmek kırıntılarını yere dökme.*

⁹⁷¹ Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 12.

⁹⁷² Hayat İsmailov. *a.g.e.* s. 12.

⁹⁷³ Mahmud Sattar. *a.g.e.* s. 119.

⁹⁷⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26

⁹⁷⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁷⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁷⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁷⁸ Bu deyim, “ekmek düşmanı” deyimine yakın bir anlamda kullanılıyor olmalıdır. Anadolu’da bir çocuğun beceriksizliği ile ilgili bir vurgu yapılacağı zaman çocuğa karşı “ekmek var yer misin” ifadesi kullanılmaktadır.

⁹⁷⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁸⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 25.

⁹⁸¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 25.

⁹⁸² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26

⁹⁸³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26

5. Küçli bolang desân, dost ârttır. ⁹⁸⁴	<i>Güçlü olayım dersən dost arttır.</i>
6. İlm-aql çırâği. ⁹⁸⁵	<i>İlim, akıl ışığıdır.</i>
7. Cähling çıksa burningni tişlä. ⁹⁸⁶	<i>Sinirlenirsen burnunu ısıtır.</i>
8. Keçäsi tırnâk âlma. ⁹⁸⁷	<i>Geceleyin tırnak kesme.</i>
9. Suvgä ahlat taşlama. ⁹⁸⁸	<i>Suya çöp atma.</i>
10. Bugüangi işni ertägä qoyma. ⁹⁸⁹	<i>Bugünüün işini yarına bırakma.</i>
11. Behüdagä yığlasa, adâmning başı käl bolıb qaladi. ⁹⁹⁰	<i>Boş yere ağlayanın başı kel olur.</i>
12. Bâla degän âz gäpirädi. ⁹⁹¹	<i>Çocuk dediğin az konuşur.</i>
13. Tilingni şirin kıl. ⁹⁹²	<i>Dilini tatlı kullan (Güzel söyle).</i>
14. Şaşma-şaşar bolma. ⁹⁹³	<i>Acele etme, aceleci olma.</i>
15. Özbâşimçä bolma. ⁹⁹⁴	<i>Bencil olma.</i>

Vakeabend İbret-Öğüt Sözləri

Loqmân-i Hekim oğllarını üylântirmâqçı bolıbdılar. Yâhşi kız tâpiş maqsadidâ oğllarını köçälärä, âdamlärgä körsätib, urıb ketäveribdilär. Bu vakeani körgän kızlär: Bâbâ, nägä bu biçâräni urayapsız, günâhi nimä? deyişär ekän. Loqmân-i Hekim bolsa: “Bir işni men aytsamginä kıladi, öz bilgiçä kılmaydi, şuning uçun urayapmân.” der ekänlär. Kızlär bälänig hâligä açınışärkän. Faqat bir kızginä: “Urış keräk. Yâhşi âdam özi bilgiçä iş kılışı keräkdä” debdi. Loqmân-i Hekim astâ u kızning üyini körüb qoyıbdı, ertäsigä sâvçi qoyıb, oğligä âlib bergän ekän. Ana, bâlam işni özi bilib kılışdâ hikmät köp, deydilər.⁹⁹⁵

⁹⁸⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 25.

⁹⁸⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 25.

⁹⁸⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁸⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁸⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁸⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 25.

⁹⁹⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁹¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁹² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁹³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁹⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 26.

⁹⁹⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 27.

(Günlerden bir gün) Lokman Hekim oğullarını evlendirecek olmuş. Güzel bir kız bulmak amacıyla oğullarını sokaklarda, insanlara gösterip vurarak getiriyormuş. Bu hadiseyi gören kızlar: “Dede, neden bu biçareye vuruyorsun, onun günahı nedir?” diye sormuşlar. Lokman Hekim ise: “Bir işi benim söylediklerimle yaptı, kendi bilgisiyle yapmadı, bunun için vuruyorum” demiş. Kızlar oğlanın haline acımışlar. Fakat bir küçük kız: “Vurmak gerek, güzel insan bir işi kendi bilgisiyle yapmalıdır” demiş. Lokman Hekim o kızın evini görmüş ve arkasından onu istemeye adam göndererek kızı oğluna almış. İşte, yavrurum, “Kendi işini bilerek yapmanın hikmeti çoktur” derler.

II.2. BÜYÜKLER VE ÇOCUKLAR TARAFINDAN ÜRETİLEN TÜRLER

II.2.1. Tez Aytışlar

1.

Bu tām üstidä

Üç şortumşuq.

U tām üstidä

Tört şortumşuq.

Üç şortumşuq

Tört şortumşuqkâ äytdi:

Kelinglär,

Bu tāmning üstigä

Yetti şortumşuq bolaylik.⁹⁹⁶

Bu dam(ın) üstünde,

Üç içine kapanık.

O damın(ın) üstünde,

Dört içine kapanık.

Üç içine kapanık,

Dört içine kapanığa dedi:

“Gelin,

Bu damın üstünde,

Yedi içine kapanık olalım.”

2.

Åq çaynakkä kök kâpkâk,

Kök çaynakkä åk kâpkâk⁹⁹⁷

Ak çanağa gök kapak,

Gök çanağa ak kapak.

3.

Cöcä çöçip göcä çoqır.⁹⁹⁸

Cıvciv korkar, göcä⁹⁹⁹ çöker.

⁹⁹⁶ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, ss. 72-73.

⁹⁹⁷ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *a.g.e.* s. 73.

⁹⁹⁸ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *a.g.e.* s. 73.

⁹⁹⁹ Göce: Mısırla yapılan bir yemek.

4.

Åk at ak ot yeydi,
Kök at kök ot yeydi.¹⁰⁰⁰

*Ak at ak ot yedi,
Gök at gök ot yedi.*

5.

–Säsigan säbzani säbätgä sâlib Sämârķand sayķali säylidä sâtgân sävdâgâr Sâlimâgâ säkkiz ming yüz säksân säkkiz som sâliķ sâlınsın.¹⁰⁰¹

“Kokmuş havucu sepete koyup Semerkand’daki bahar şenliklerinde satan tüccar Salim Ağa’ya sekiz bin yüz seksen sekiz som ceza kesilsin.”

6.

“Cüvarini çumçuk yeb ketdi. Egäsi ertägä kelämän deb ketdi. Kelmäy ketgür kör çumçuk, cüvarini egäsi kelgünçä väyrân ķib ketdi.”¹⁰⁰²

“Mısırını-buğdayını serçe yiyip gitti. Sahibi yarın geleceğim deyip gitti. Gelmeyip gitti kör serçe, sahibi gelince mısırı viran edip gitti.

7.

–Bâbâlär, âtälär, tankçi äkälär, nemisning inigä keçäsi etäkä!¹⁰⁰³

“Babalar, atalar, tankçi ağabeyler! Alman’ın inine gece girin.”

8.

Tâğ başigä ikkitä läyläk çıkmâķçi emiş,
Çıķa sâlib läkäläklämâķçi emiş,
Läkäläkläsä hâm läkäläklämâķçi emiş,
Läkäläklämäsä hâm läkäläklämâķçi emiş.¹⁰⁰⁴

*“Dağ başına iki leylek çıkacakmış,
Çıkıp laklak edecekmiş,
Laklak etse de laklakçtıymış,
Laklak etmese de laklakçtıymış.”*

9.

Çärķim çäkäläk,

Çarkım ağaç,

¹⁰⁰⁰ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1985, s. 195.

¹⁰⁰¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 196.

¹⁰⁰² Ğani Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1975, s. 47.

¹⁰⁰³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 48.

¹⁰⁰⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 195.

Tänáb-i çärhim çäkäläk.
Çärhimdä günâh yoĝu
Özim çäkäläk.¹⁰⁰⁵

Çarkımın ölçüsü ağaç,
Çarkımda günah yoktur,
(Ben) Kendim odun(um)

10.

Qışdâ kişmiş pişmâmiş,
Pişsâ kişmiş qışmâmiş.¹⁰⁰⁶

Kışın üzüm olmazmış,
Üzüm olgunlaşınca kış değilmiş.

II.2.2. Tapışmaklar

1.

Mendâ bâr-u, sendâ yoĝ,
Âsmânda bâr, yerdâ yoĝ.¹⁰⁰⁸

(M harfi)

Mende¹⁰⁰⁷ var, sende yok,
Asmanda¹⁰⁰⁹ var, yerde yok.

(M harfi)

2.

Ânasi âtdan tüşdi,
Bâlalari yügürişdi.¹⁰¹⁰

(Qâzân vâ Kâsâlâr)

Annesi attan düştü,
Yavruları peşinden koştı.

(Tencere ve Kapakları)

3.

Âĝzi bâr u tişi yoĝ,
Tişlâşdân bâşka işi yoĝ.¹⁰¹¹

(Âmbur)

Aĝzı var, dişi yok,
Dişlemekten başka işi yok.

(Kerpeten)

4.

Qârni qâpdây,
Burnı ipdây.¹⁰¹²

(Hum)

Karnı kap gibi,
Burnu ip gibi.

(Bidon)

¹⁰⁰⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 195.

¹⁰⁰⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 196.

¹⁰⁰⁷ Men: Ben

¹⁰⁰⁸ Yoldaş Sultanov-vd. Çittigül. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1992, s. 92.

¹⁰⁰⁹ Asman: Gökyüzü.

¹⁰¹⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 74.

¹⁰¹¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 74.

¹⁰¹² Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 75.

5.

Tap-tap etädi,

Tagidän kârvân ötädi.¹⁰¹³

(Eläk)

Tap tap eder,

Üstünden kervan geçer.

(Elek)

6.

Äğzi yoğ u tişi bâr,

Başımızda işi bâr¹⁰¹⁴

(Tarâk)

Ağzı yok, dişi var,

Başımızda işi var.

(Tarak)

7.

Biz-biz edik, biz edik,

Ottız ikki kız edik.

İkki safgâ tizildik.

Birin-ketin üzildik.¹⁰¹⁵

(Diş)

Biz biz idik, biz idik,

Otuz iki kız idik,

İki safa dizildik,

Birer birer söküldük.

(Diş)

8.

Bâzârdâ sâtılmâydi,

Târâzidâ tâptılmâydi

Özi şirin, eb bolmâydi.¹⁰¹⁶

(Uyku)

Pazarda satılmaz,

Terazide tartılmaz,

Kendi gibi tatlı ev bulunmaz.

(Uyku)

9.

Bâğdâ bülbül sayraydi,

Saçi mening qolimdä.¹⁰¹⁷

(Dütâr)

Bağda bülbül öttü,

Saçı benim elimde.

(Dutar)

---

¹⁰¹³ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 75.

¹⁰¹⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 76.

¹⁰¹⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 77.

¹⁰¹⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 78.

¹⁰¹⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 79.

10.
Özi kikçinä mitti
Åvâzi elni tutdi.¹⁰¹⁸
(Surnäy)
11.
Kâzân emäs, qaynaydi,
Kışın-yâzın tinmäydi.¹⁰¹⁹
(Bulâq)
12.
Egilädi,
Bükülädi.
Meväläri
Tökilädi.¹⁰²⁰
(Bulut)
13.
Åsmândan un elädi,
Bârlıq âqçä beländi.¹⁰²¹
(Kâr)
14.
Kolsız, âyâqsız eşik açâr¹⁰²²
(Şâmâl)
15.
Åppâk saçlı başları,
Däryâ bolâr yaşları.¹⁰²³
(Kârli Tâğ)
- Kendi küçük, miniciktir
Sesi her yeri sarar.*
(Zurna)
- Kazan değildir kaynar,
Yazın-kışın dinmez.*
(Su kaynağı)
- Eğilir,
Bükülür.
Meyveleri,
Dökülür.*
(Bulut)
- Gökyüzünden un elendi,
Varlık beyaza belendi.*
(Kar)
- Elsiz ayaksız rüzgar açar.*
(Rüzgar)
- Beyaz saçlı başları,
Derya olur yaşları.*
(Karlı Dağ)

¹⁰¹⁸ Ğani Cahangirov. a.g.e. s. 79.

¹⁰¹⁹ Ğani Cahangirov. a.g.e. s. 80.

¹⁰²⁰ Ğani Cahangirov. a.g.e. s. 80.

¹⁰²¹ Ğani Cahangirov. a.g.e. s. 81.

¹⁰²² Ğani Cahangirov. a.g.e. s. 82.

¹⁰²³ Ğani Cahangirov. a.g.e. s. 83.

16.
 Ƙâni bâr u
 Câni yok.¹⁰²⁴
 (Târvuz)
- Kanı var,
 Canı yok.*
 (Karpuz)
17.
 Moylâvi yok, sâķâli bâr,
 U haddâ el maķâlî bâr.¹⁰²⁵
 (Eçki)
- Bıyığı yok, sakalı var,
 Onun hakkında atasözü var.*
 (Keçi)
18.
 Âvâzi âzânda,
 Mâzâsi ķazânda.¹⁰²⁶
 (Ħorâz)
- Sesi ezanda,
 Yemeği kazanda.*
 (Horoz)
19.
 Âsâl emäs, yâkadi,
 Arı emäs, çakadi.¹⁰²⁷
 (Söz)
- Ateş değildir yakar,
 Arı değildir sokar.*
 (Söz)
20.
 Ƙâra âtim kişnâydi,
 Yerni tilip taşlaydı.¹⁰²⁸
 (Traktör)
- Kara atım kişnedi,
 Yeri dilip dışarı çıkardı.*
 (Traktör)

II.2.3. Balalar Mihnet ve Mevsim-Merasim Koşukları

II.2.3.1. Mihnet Koşukları

1.
 Hâlâ-yâ, hâlâ yâ!
 Kättâ pâlîm tâlâyâ!
 Kättâ pâlgä toymasäng
 Kiçik pâlni tâlâyâ.¹⁰²⁹
- Hele ya, hele ya!
 Büyük arığımı talan et ya!
 Büyük arıkla doymazsan,
 Küçük arığı talan et ya!*

¹⁰²⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 86.

¹⁰²⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 87.

¹⁰²⁶ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 88.

¹⁰²⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 92.

¹⁰²⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 93.

2.

Cohârilär boldi âq,
Ƙonma şum kârayâlâq
Ägâr Ƙonsang, urayin,
Bolär ayağing çolâq,
Hayu, huvvv!¹⁰³⁰

*Mısırlar beyaz oldu(olgunlaştı),
Konma uğursuz karga,
Eğer konarsan vururum,
Ayağın çolak olur,
Hey-huyyyyyy.*

3.

Pädälär kelär baş-baş,
Äyağidä çağir tâş
Çağir taşni âlaylıq,
Äyağigä uraylik

*Sürüler gelir baş baş,
Ayaklarında kayrak taş.
Kayrak taşı alalım,
Ayağına vuralım.*

Şıldır-şıldır kişânim,
Şıldırämä kişânim.
Şıldıräsäng mungrab
Buzâk kaçâr, kişânim!¹⁰³¹

*Şingır-şingır zincirim,
Şingırdama zincirim
Şingırdarsan, korkup
Buzağı kaçâr, zincirim!*

4.

Ƙoyım keldi, Ƙoyım keldi,
Ƙozısı bilän Ƙoyım keldi.
Âtım keldi, âtım keldi,
Tâyçasi bilän âtım keldi.¹⁰³²

*Koyunum geldi, koyunum geldi,
Kuzusu ile koyunum geldi.
Atım geldi, atım geldi,
Taycığı ile atım geldi.*

5.

Sâyning suvi çuqurdir,
Dâdäçi bâbâm yoqdir.
Mällärni kim bâkadi?
Dädäçi oğli bâkadi.¹⁰³³

*Vadinin suyu derindir,
Babam, dedem yoktur.
İneklerine kim bakar?
Dedemin oğlu bakar.*

---

¹⁰²⁹ Ğani Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1975, s. 65.

¹⁰³⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 66.

¹⁰³¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 64.

¹⁰³² Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 110.

¹⁰³³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 110.

II.2.3.2. Mevsim ve Merasim Koşukları

II.2.3.2.1. Bahar Teraneleri

1.

Çitti gül-â, çittigül,
Hây-yu çittigül,
Çitti gülgä gül bäsäy,
Bir yânini yânbäsäy,
Hây-yu çittigül,
Hây-yu çittigül,
Köling kolbâğdan bolsın,
Beling belbâğdan bolsın
Hây-yu çittigül,
Hây-yu çittigül.
Dükür-dükür ât keldi,
Çıkıp karang, kim keldi.
Arabada un keldi.
Çıldırmada gül keldi,
Hây-yu çittigül,
Hây-yu çittigül.
Gül yähşi, gül yähşi,
Ortadan çıkkân kızning
Haydar kâkili yähşi,
Hây-yu çittigül,
Hây-yu çittigül.
Ak şâli-yu kök şâli,
Ak şâliyi âklaylik,
Kök şâliyi köklâylik,
Hây-yu çittigül,
Hây-yu çittigül.
Ariq boyi tircänçik
Tircänä ketmäng, cân kelin

*Çittigül, a çittigül,
Hey-yu çittigül.
Çitti güle gül basayım,
Bir yanını yan basayım.
Hey-yu çittigül,
Hey-yu çittigül.
Elin elbağından olsun,
Belin belbağından olsun.
Hey-yu çittigül,
Hey-yu çittigül.
Tıkır tıkır at geldi,
Çıkıp bakın, kim geldi?
Arabada un geldi,
Tef (içinde) gül geldi.
Hey-yu çittigül,
Hey-yu çittigül.
Gül güzel, gül güzel,
Ortadan çıkan kızın,
Haydar kakülü güzel.
Hey-yu çittigül,
Hey-yu çittigül.
Ak çeltik, göğ çeltik,
Ak çeltiği aklayalım,
Kök şalıyı kökleyelim.
Hey-yu çittigül,
Hey-yu çittigül.
Arik boyu dirgencik,
Dirgene gitmeyin, can gelin!*

Қайнанангиз уришқак,
Уриша кетманг, can келин,
Һай-уу читтигүл,
Һай-уу читтигүл.¹⁰³⁴

*Kaynananız döğüşünce,
Döğüşe gitmeyin, can gelin!
Hey-yu çittigül,
Hey-yu çittigül.*

2.

Қаттиқ ырдән қазилиб чикқан байчечак,
Умушак ырдән уюриб чикқан байчечак!

*Sert yerden kazıp çıkan bayçiçek,
Yumuşak yerden koşup çıkan bayçiçek.*

Агрирманг-а, агрирманг,
Балаларни авратманг

*İncitmeyin a, incitmeyin,
Yavrularına zulüm etmeyin.*

Байчечегим баласи,
Кулагимда данаси,
Данасин алай десам,
Чикиб қалди анаси.

*Bayçiçeğim(in) yavrusu,
Kulağımда tanesi,
Tanesini alayım desem,
Çıkıverdi annesi.*

Қаттиқ ырдән қазилиб чикқан байчечак,
Умушак ырдән уюриб чикқан байчечак!

*Sert yerden kazıp çıkan bayçiçek,
Yumuşak yerden koşup çıkan bayçiçek.*

Байчечегим байланди,
Кочам-коча айланди.
Байчечегим кок самса,¹⁰³⁵
Чонтакларга чайланди.

*Bayçiçeğim fazlalaştı,
Sokak-sokak dolaştı.
Bayçiçeğim kök samsa,¹⁰³⁵
Ceplerimize yerleştı.*

Қаттиқ ырдән қазилиб чикқан байчечак,
Умушак ырдән уюриб чикқан байчечак!

*Sert yerden kazıp çıkan bayçiçek,
Yumuşak yerden koşup çıkan bayçiçek.*

Байчечегим байланди,
Қазан тола айранди.
Айранингдан бермасанг,
Қазанларинг vayранди.

*Bayçiçeğim fazlalaştı,
Kazan dolu ayrandı,
Ayrıranından vermezsen
Kazanların virandı(r)*

¹⁰³⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 77-78.

¹⁰³⁵ Samsa: Çörek şeklinde bir Özbek milli yiyeceği.

ƘattıƘ yerdän Ƙazılıb ƘıƘƘan báyçeçäk,   *Sert yerden kazıp ƘıƘan bayçiçek,*
YumşâƘ yerdän yügürüb ƘıƘƘan báyçeçäk!   *Yumuşak yerden koşup ƘıƘan bayçiçek.*
Sen bizlärning tongıç gözäl Ƙızımız,   *Sen bizlerin ilk çocuğu, güzel kızımız,*
Bizgä Ƙarab cilmäysäng-çi, hây, çeçäk!¹⁰³⁶   *Bize bakıp buralardan gitme, hey çiçek!*

3.

Çämän-çämän açılır   *Taze-taze açılır*
Bahâr çağı güllälä,   *Bahar zamanı lale çiçek,*
Gülni yähşi körädi,   *Çiçeđi güzel görür,*
Kättä-kiçik hâr bâla.¹⁰³⁷   *Büyük-küçük her çocuk.*

II.2.3.2.2. Yaz ve Güz Teraneleri

1.

Şäftäli pişdi,   *Şeftali pişti,*
Tägigä tüşdi.   *Dibine düştü.*
Hâmını üzdüm,   *Hamını kopardım,*
Dädäm urışdi.¹⁰³⁸   *Babam dövdü.*

2.

Âlmaça dom-dom,   *Elma ağacı büyük,*
Hâr güli bir som,   *Her dalı bir som.*
Bir som demäng, cân hâlacân,   *Bir som deme can hala,*
Yigir beş som.¹⁰³⁹   *Yirmi beş som.*

3.

Âftâb ƘıƘdı âlämgä,   *Güneş çıktı aleme,*
Yügürüb bârdım hâlamgä,   *Koşup gittim halama,*
–Hâla, hâla, Ƙârnim aç.   *“Hala, hala, karnım aç!”*
–Ƙarning açsa otın ter.   *“Karnın açsa odun der!”*

¹⁰³⁶ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, ss. 103-104.

¹⁰³⁷ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *a.g.e.* s. 102.

¹⁰³⁸ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okituvçi Neşriyatı, 1985, s. 108.

¹⁰³⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 108.

Otın terdim bir kuçâk,
Nân yâpdı bir oçâk.
Oğligä berdi eläkçä,
Mengä berdi küyük küyük tırnaççä
Tırnâççäni âtib urdim
Tillâ beşikkä tegdi.
Tillâ beşik teşildi
Hadi dädäm kelmäs mi?
Öddirhângä bärmas mı?
Öddirhândä nelär bär?
Âk-âkkinä kuşlär bär...¹⁰⁴⁰

4.

Läyläk kälidi, yâz boldi,
Kânâti kâğâz boldi
Läyläk bäradi tâkça,
Kulaklarında halka,
Halkası tüşib kaldı,
Oturdu yığlamaçkä
Men Bâbâ Hacı edim
Kızlârgä başçı edim,
Kızlär oyun tüşgändä,
Män nâğaraçı edim.
Nâğaram bir kün büzildi,
Tanâbläri üzildi,
Kâr buvaning dästidän
kânâtlärim süzildi.

Läyläk kälidi, ilân kaç,
Bâla-çaçang âlib kaç,

*Odun derdim bir kucak,
Ekmek yaptı bir ocak.
Oğluna verdi bir elek (ekmek),
Bana verdi yanık, küçük ekmek.
Tırnak kadar ekmeği atıp vurdum,
Altın beşiğe değdi.
Altın beşik parçalandı.
Hacı babam gelmez mi?
Öddirhan'a varmaz mı?
Öddirhan'da neler var?
Beyaz beyaz kuşlar var.*

*Leylek geldi yaz oldu,
Kanadı kağıt oldu.
Leylek geldi dağa,
Kulaklarında halka.
Halkası düşüp kaldı,
Oturdu ağlamaya.
"Ben Hacı Baba idim,
Kızlara başçı idim.
Kızlar oyuna başladığında,
Ben kudümcü idim.
Kudümüm bir gün bozuldu,
Ayarları bozuldu.
Kar babanın elinden,
kanatlarım süzüldü.*

*Leylek geldi yılan kaç
Yavrucuğunu alıp kaç,*

¹⁰⁴⁰ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 119.

Yāngi toning kiyib қақ,
Eski toning taşlab қақ!¹⁰⁴¹

*Yeni elbiseni giyip kaç,
Eski elbiseni çıkarıp kaç.*

5.

İşkâmda üzüm pişdi,
Özimgä közim tüşdi.
Çâpıb bârdim birpâstâ,
Yeyâ başladım ästâ.¹⁰⁴²

*Asmada üzüm olgunlaştı,
Bana da gözüm düştü,
Koşup gittim birazdan,
Yemeye başladım yavaşça.*

II.2.3.2.3. Kış Teraneleri

1.

Läyläk qâr u läyläk qâr,
Läyläk qârga män huştâr.
Kiydirâr keng dädämğä
Âq ipäkdek köyläk qâr.
Dehqânlarda tiläk qâr.
Bağbânlärgä tiläk qâr.
Gâhâ meni kuvalab,
Üygä kiritâr tentäk qâr.¹⁰⁴³

*Leylek kar, leylek kar,
Leylek karga ile dost.
Giydirir babama çok,
Ak ipek gibi gömlek kar.
Çiftçilerde dilek kar,
Bağbanlarda dilek kar.
Bazen beni kovalayıp,
Eve girdirir deli kar.*

2.

Qâr yağdı güpillädib,
Qârbuva toqıllatib.
Kirib keldi mäktäbgä
Sâkâlnı selkillätib.¹⁰⁴⁴

*Kar yağdı güürüldeyip,
Kar baba tak tak edip.
Gelip girdi okula,
Sakalını titretip.*

3.

Qârbâbâ kâldi,
Yügürib yelib,
Âq körpâçasini

*Karbaba geldi,
Koşup yelerek,
Beyaz yorganını,*

¹⁰⁴¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* ss. 74-75.

¹⁰⁴² Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 110.

¹⁰⁴³ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 112.

¹⁰⁴⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 113.

Ålämgä yâzib.
Bâlalar yügürüb,
“Çârbâbâ” kıılıb,
Çällär yügürär
Kâkıılıb, sukıılıb,
Kâmpirlär bakırar
–Nägä çâpasân?
–Bâbâni körgâni.¹⁰⁴⁵

4.
Lâyläk kâr u lâyläk kâr,
Lâyläk kârga mân huştâr.
Kiydirär keng dâdâmgä
Åk ipâkdek köyläk kâr.
Dehkânlärdä tiläk kâr.
Bâğbânlärgä tiläk kâr.
Gâhâ meni kuvalab,
Üygä kiritär tentäk kâr.¹⁰⁴⁶

5.
Kâr yâğadi güppälâb,
Ämmâm kelär çökkälâb,
Körpäçä sâling yânimgä,
Ämmâm kelsä üyimgä.¹⁰⁴⁷

Yeryüzüne serip.
Çocuklar koşup,
“Karbaba” yapıp,
İhtiyarlar koşar.
Yıkılıp kalkıp,
Yaşlı kadınlar bağırır:
–Neden koşuyorsun?
–Dedeni görmeye (koşuyorum).

Leylek kar, leylek kar,
Leylek karga ile dost.
Giydirir babama çok
Ak ipek gibi gömlek kar.
Çiftçilerde dilek kar,
Bağbanlarda dilek kar.
Bazen beni kovalayıp,
Eve girdirir deli kar.

Kar yağar lapa lapa,
Amcam gelir eğilip,
Minder serin yanıma,
Amcam gelirse evime.

¹⁰⁴⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 69.

¹⁰⁴⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 112.

¹⁰⁴⁷ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 68.

II.2.3.2.4. Ya Ramazan Koşukları

1.

Yâ Ramazan aytıb keldik eşigingizgä,
Toqlidäy oğıl bersin beşigingizgä.
Şu üyning tüynügidän tütün çıkar,
Bizgä ätägän pätiri bütün çıkar.
Şu üyning teväragi täyning izi,
Kerilib käştä tikär báyning kıızı.
Kerilib tikkän käştängiz belimizgä,
Älkäy-älkäy ketäylik üyimizgä.¹⁰⁴⁸

*Ya Ramazan söyleyip geldik kapınıza,
(Allah) Tosun gibi oğul versin beşiğimize.
Şu evin bacasından duman çıkar,
Bize söylenen ekmek bütün çıkar.
Şu evin etrafında tayın izi,
Gerilip nakış diker zenginın kıızı.
Gerilip dikilen nakışınız belimize,
Yavaş-yavaş gidelim evimize.*

2.

Ruzani üç kün tutıb, keldik sizgä,
Ruzaning zekâtını bering bizgä
Râbimän, yâ râbimän, yâ Ramazân.¹⁰⁴⁹

*Orucu üç gün tutup geldik size,
Orucun zekâtını verin bize!
Rabbim, ya Rabbim, ya Ramazan.*

3.

Päygambärning bir kıızı Hadiçadır,
Qolidä tillâ kayçi ton biçadır.
Bizgä tikkän tonining qurâğı yok,
Rozada ölgänlärning sorâğı yok.¹⁰⁵⁰

*Peygamberin bir kıızı Hatice'dir,
Elinde altın makasla elbise biçmektedir.
Bize diktiği elbisenin yaması yok,
Oruçta ölenlerin sorgusu yok.*

4.

Baş-başinggä, başinggä
Bäräkä bersin aşinggä,
İlk sähär turgändä,
Hızır kelsin qášinggä.
Çalkıb yätgän köldäy bol,
Ğaz ğanğızläb ötmäsin.

*Baş başına, başına,
Bereket versin aşına.
İlk seher doğduğunda,
Hızır gelsin karşına.
Çalkalanıp duran göl gibi ol,
Kazlar geçip gitmesin.*

¹⁰⁴⁸ Ahuncan Safarov. "Ya Ramazan Koşukları Hakida." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 2, 1992, s. 26.

¹⁰⁴⁹ Manzura Pirmetova. "Ya Ramazan Koşukları Hakida Bazı Mülâhazalar", Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1998, s. 32.

¹⁰⁵⁰ Ahuncan Safarov. a.g.m. s. 25.

Åşqâr-âşqâr tâğdây bol,
Âdâm bâsıb ketmâsin.
Uquving üyin bolsın.
Sâr eçkining şâhlari
Erbägädây serbägây,
Sengä yâmân qaragän,
El içidä turmagây,
Däştgä bârsa âti bolsın,
Üygä kelsä hâtını bolsın,
Tört yüz bolsın tüyängiz,
Minggä yetsin biyängiz.
Qoying kırdä oynasin,
Qârsändây quyuq bâylasın,
Qoyinggä kelsin sävdâgâr
Peş-peşläb tillâ taylasın.
Arpa buğdây sävârä,
Hüdâ kılmasın âvârä,
Ârқangizdän ergäşsin,
İkkâm säksän nevmgä.
Hurli bol-â, hurli bol,
Düşmanlärgä zorli bol,
Keläsi yıl şu vaqti,
Qoş kâkili ülli bol.¹⁰⁵¹

5.

Şu üygä äytüb keldim üzük berdi,
Üzükni cüvdä bilän tizib berdi,
Bersängiz-bermäsängiz kızık boldi
Qâşi bilän közini süzib berdi
Râbimän, yâ râbimän, yâ Ramazân.¹⁰⁵²

*Açık-görünen dağ gibi ol,
İnsan basıp gitmesin.
Becerin evin olsun.
Ser keçinin boynuzları,
Erbegeydey serbegey.
Sana kötü gözle bakan,
Kişiler içinde durma.
Çöle varsa atı olsun,
Eve gelse hanımı olsun.,
Dört yüz olsun deveniz,
Bine erişsin atınız,
Koyunun kırdä oynasin,
Tabak gibi kuyruk bağlasın.
Koyununa tüccar gelsin,
Peşin peşin altınlar saçsın.
Arpa buğday çok olsun,
Allah avare etmesin,
Arkantızdan yetişsin!
İki eksik seksen güne.
Hurili ol a, hurili ol,
Düşmanlara zorlu ol,
Gelecek yıl bu zamanlar
Kaküllü oğul sahibi ol.*

*Şu eve söyleyip geldim yüzük verdi,
Yüzüğü ip ile dizip verdi.
Verseniz vermeseniz de tuhaf oldu,
Kaşı ile gözünü süzüp verdi.
Rabbim, ya Rabbim, ya Ramazan.*

¹⁰⁵¹ Manzure Pirmetova. a.g.m. ss. 35-36

II.2.4. Yalınçaklar

1.

Şämâl, şämâl,
Bağring kämâl.
Ânangiz suv âlib ketdi,
Âtangiz suv âlib ketdi,
Esä kâlsang-çi?¹⁰⁵³

*Rüzgar, rüzgar,
Sinen kemal.
Anneniz su alıp gitti,
Babanız su alıp gitti.
Sen kalsan ya!*

2.

Haydar, Haydar,
Kâkulingni tebrät.
Bâlangni suv âkızdi,
Hâtiningni uyğât.
Esä kâlsang-çi?¹⁰⁵⁴

*Haydar, Haydar!
Kakülünü salla.
Çocuğunu su akıttı,
Hanımını uyandır,
Öyleyse kalsan ya!*

3.

Âymamacân, âymama,
Bizlârgä külçä taşä,
Yängängä bâçä taşä.¹⁰⁵⁶

*Aymama can, aymama!¹⁰⁵⁵
Bizlere ekmek taşı.
Yengeme çocuk taşı.*

4.

Kömäksän, kömäksän,
Suving şor ekän.
Äylänib âkmasän.
Ümring hâr ekän,
Közing kör ekän.¹⁰⁵⁷

*Yardımsın, yardımsın,
Suyun tuzluymuş.
Eylenip akmasan,
Ömrün kıymetsizmiş,
Gözün körmüş.*

(Yağmur sularıyla oynarken söylenen koşuk)

---

¹⁰⁵² Manzure Pirmetova. a.g.m. s. 32.

¹⁰⁵³ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1985, s. 120.

¹⁰⁵⁴ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 121

¹⁰⁵⁵ Özbeklerde aya “aymama” şeklinde de hitap edilmektedir.

¹⁰⁵⁶ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 120.

¹⁰⁵⁷ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 122.

5.

Böri bala toğdı,
Âvçi uni kuvdı,
Uşlâlmay yügürdi,
Yâmğır uni yuvdı.¹⁰⁵⁸

*Kurt yavru doğurdu,
Avcı onu kavaladı,
Yakalayamayıp koştı,
Yağmur onu yıkadı.*

6.

Yâmğır yağalâk,
Eçki sağalâk.
Bâyning oğlining
Karni dumälâk¹⁰⁵⁹

*Yağmur yağacak,
Keçi sağılacak.
Zengin oğlunun,
Karnı tombalak.*

7.

Yâmğır yağalâk,
Yâm-yâşil otlâk.
Endi ekinlär
Çıkarar kulâk¹⁰⁶⁰

*Yağmur yağacak,
Yemyeşil otlak.
Şimdi ekinler,
Çıkarır kulak.*

8.

Yâmğır yağsın,
Örälär tolsın,
Sür Hatın,
Sür Hatingä suv keräk
Kâzân-kâzân un kâräk.¹⁰⁶¹

*Yağmur yağsın,
Çukurlar dolsun,
Sür Hatun.
Sür Hatun'a su gerek,
Kazan kazan un gerek.*

9.

Tandır piş, piş, piş,
Pişmäsäng kâzâkķä sâtamän.
Tandır piş, piş, piş,
Pişmäsäng uzâkķä âtammän.¹⁰⁶²

*Tandır piş, piş, piş,
Pişmezsen Kazak'a satarım!
Tandır piş, piş, piş,
Pişmezsen uzağa atarım!*

¹⁰⁵⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 68.

¹⁰⁵⁹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 66.

¹⁰⁶⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 66.

¹⁰⁶¹ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 68.

10.

Y m r y ga ber,
E ki b c ning b ka ber.
Y m r y gıbdı...
Y m r y gadi,
E ki tonim h l boladı.
M m m k c di,
 yning i i  l boladı!¹⁰⁶³

*Yağmur yağiver,
Keçi yavrusuna bakıver!
Yağmur yağdı,
Yağmur yağar,
Keçi elbisem islandı.
Annem öldü,
Evin i i  l (gibi bomboş) oldu!*

II.2.5. H kmlegi ler

1.

H l, h l,
 tang  lli,
 nang  lli,
B rib hab r  lmays n mi?
(Hankızı b ceğiyle ilgili s ylenen koşuk)

*Hal hal,
Baban  ldü,
Annen  ldü,
Gidip haber almayacak mısın?*

2.

 zgingni yum,
 zgingni yum,
Tişingni sanaşa,
Tişl ring t kil di.¹⁰⁶⁴
(Kertenkele hakkında s ylenen koşuk)

*Ağzını yum,
Ağzını yum,
Dişlerini sayılırsa,
Dişlerin d k l r.*

3.

 um uk: – ur - ur  et di,
T t n t kib ket di.
 kig ni m yli-y ,
Neg  t kib ket di?¹⁰⁶⁵

*Ser e “cik cik” eder,
Duman  ıkarıp gider.
Bir  imdik aldı, tamam da,
Neden d k p gitti?*

¹⁰⁶² Ahuncan Safarov-Kamal A ilov. *Bay e ek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 115.

¹⁰⁶³ Ahuncan Safarov-Kamal A ilov. *a.g.e.* ss. 115-116.

¹⁰⁶⁴ Ahuncan Safarov. * zbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuv i Neşriyatı, 1985, s. 126.

¹⁰⁶⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 127.

4.

Ƙarga sayrab: –Ƙåğ, deydi,
Mening vaqtım çağ-deydi.
Sayrar cânım sorasäng,
Ƙår Ƙåplagän bağ,-deydi.

*Karga ötüp “gak” dedi,
“Benim neşem var” dedi.
“Öten canımı sorarsan,
Karla kaplı bağ” dedi.*

Ƙarga sayrab: -Ƙåğ, deydi,
Dâim vâktım çağ,-deydi
Meħmân kelâr üyinggä
Körpäçängni Ƙåğ,-deydi.¹⁰⁶⁶

*Karga ötüp “gak” dedi,
“Her zaman neşem var” dedi.
“Misafir gelir evine,
Minderini ser” dedi.*

5.

–Käkär, käkär...Käklik edim,
Gülbütägä bağlık edim.
Zâlim kızlar tutdi mäni,
Käbâb Ƙılıb yutdi mäni.¹⁰⁶⁷

*Kıkır kıkır keklik idim,
Gülbudak’a bağlık idim.
Zalim kızlar tuttu beni,
Kebab yapıp yuttu beni.*

6.

–Ƙu-Ƙu, Ƙu-Ƙu horozim,
Tâcı tillâ horozim.
Yüzing kızıl âlmadek,
Âta-bâbâ horozim.
Derâzädän Ƙaray Ƙâl,
Mendän nohat âla Ƙâl.¹⁰⁶⁸

*Ku-ku, ku-ku horozum,
Altın taçlı horozum.
Yüziün kızıl elma gibi,
Anne-baba horozum.
Pencereden bakıp dur,
Benden nohut aliver!*

7.

–ƘurvaƘacân, vaƘ-vaƘa,
Közing negä bundaƘa?
–Bugün ösmä Ƙoymadım,
Şuning uçun şundaƘa.

*Kurbağacık, vak-vak,
Göziün neden böyledir?
–Bugün sürme çekmedim,
Onun için böyledir.*

¹⁰⁶⁶ Ahuncan Safarov. “Hükmeğiler Hakida.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 1, 1985, ss. 51-57.

¹⁰⁶⁷ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1985, s. 127.

¹⁰⁶⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 127.

–Қурбақасън, қурбақа,
Äfting negä bundaқа?
–Suvning içidä yürgändä,
Äftim boldi şundaқа.¹⁰⁶⁹

8.

–Eşäğimni urdılär,
Tümşügini burdılär,
Ha, düldülüm, hıh, hıh!¹⁰⁷⁰

9.

Çumçuқ, çumçuқ, çumçuқ deng,
Läbingdä uçuқ, uçuқ deng.
Çirilläb uçsa tâmlardan,
Burning puçuқ, puçuқ deng.
Hay-hay çumçuқ, cäcci kuş,
Şâhdä turmäy pästgä tüş.¹⁰⁷¹

10.

Läyläk äpa,
Bäşinggä kăpä.
Taқiyäm suvgä tüşdi,
Älib bering, cân äpa.¹⁰⁷²

II.2.6. Aytısuqlar

1.

–Қädi bâr mi?
–Ektim.
– Қädi bâr mi?

–Kurbağacık, vak-vak,
Yüzün neden böyledir?
Suyun içinde gidince,
Yüzüm böyle oldu.

Eşęimi vurdular,
Kulağını burdular,
Ha düldülüm, hıh hıh.

“Serçe, serçe, serçe” deyin,
“Dudağında uçuk, uçuk” deyin.
Pır pır uçsa damlardan,
“Burnun yassı, yassı” deyin.
Hey, hey serçe; küçük-cici kuş,
Dalda durma, aşığıya in!

Leylek abla,
Başına bereket.
Takkem suya düştü,
Alıp verin, cân abla.

¹⁰⁶⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 128.

¹⁰⁷⁰ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 76.

¹⁰⁷¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 113.

¹⁰⁷² Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 119.

–Suğardıim.
–Kädi bär mi?
–Güllädi.
–Kädi bär mi?
–Pişdi, pişdi.
–Açilsä şişdi.
Vä kölgä tüşdi.¹⁰⁷³

2.

–Sättibây sättdi.
–Nimäni sättdi?
–Ätini sättdi.
–Sättibây sättdi.
–Nimäni sättdi?
–Malni sättdi.
–Sättibây sättdi.
–Nimäni sättdi?
–Koyini sättdi.
–Sättibây sättdi.
–Nimäni sättdi?
–Üyini sättdi.
–Sättibây sättdi.
–Nimäni sättdi?
–İtini sättdi.
–Sättibây sättdi.
–Nimäni sättdi?
–Bitini sättdi.
–Sättibây sättdi.
–Nimäni sättdi?
–E, muzlâb qattdi.

–Suladım.
–Kabak var mı?
–Çiçek açtı.
–Kabak var mı?
–Erdi, erdi.
–Açılsa şişti.
–Ve göle düştü.

–Sattıbay sattı.
–Neyini sattı?
–Atını sattı.
–Sattıbay sattı.
–Neyini sattı?
–İneğini sattı.
–Sattıbay sattı.
–Neyini sattı?
–Koyununu sattı.
–Sattıbay sattı.
–Neyini sattı?
–Evini sattı.
–Sattıbay sattı.
–Neyini sattı?
–Köpeğini sattı.
–Sattıbay sattı.
–Neyini sattı?
–Bitini sattı.
–Sattıbay sattı.
–Neyini sattı?
–E, üşüyüp dondu.

¹⁰⁷³ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okituvçı Neşriyatı, 1985, s. 222.

–U negä qatdi?

–İşlän yetdi.

–Sattibây satdı.

–Endi ne satdı?

–Özini yoqatdı.¹⁰⁷⁴

–O neden dondu?

–Çalışıp yetti.

–Sattıbay sattı.

–Şimdi ne sattı?

–Kendisini yok etti.

II.3.ÇOCUKLAR TARAFINDAN ÜRETİLEN TÜRLER

II.3.2. Çocuk Oyunlarına Bağlı Olarak Oluşturulan Türler

II.3.2.1. Çarlamalar

1.

Hây bälalar, bälalar,

Bekinmäçäk oynaymiz.

Tarqalışmäng här tãmân,

Qaçıb nimä qılasız?¹⁰⁷⁵

Hey çocuklar, çocuklar,

Saklambaç oynayalım.

Dağılmayın her bir yana,

Kaçıp ne yapıyorsunuz?

2.

Özbärgäni suvi bâr,

Darahtläri huddi bâr.

Änabâşi, qanı, çıq,

Bäçälärning sengä zâr.¹⁰⁷⁶

Çiçeklerin suyu var,

Ağaçların aynısı var.

Oyunbaşı hani, çık,

Çocukların sana hasret.

3.

Bäçä, bäçä bâzi,

Kim qâra qâzi?

Kim oyingä çıkmasa,

Boynüngä tâş, târâzi.

–Çocuk, çocuk bazı,

Kim kara kadı?

Kim oyuna çıkmazsa,

Boynuna taş, terazî.

Bäçä bolsing keläver,

Oynab-oy nab ketäver,

Çocuk olsun geliver,

Oynayıp oynayıp gidiver!

¹⁰⁷⁴ İ. Sultanov'un "Gülistan" Gazetesi'nin 1977 yılındaki 6. sayısındaki yazısından aktaran Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 222-223.

¹⁰⁷⁵ Ahuncan Safarov *a.g.e.* s. 137.

¹⁰⁷⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 137.

Kel-hâ, kel,

Kel-hâ, kel.¹⁰⁷⁷

Gel ha gel,

Gel ha gel!

4.

–Åylär äydin Dügânä,

Oynagingiz kelibdi Dügânä,

Yâki ânang qoymäydi mi Dügânä,

Muštđäk qârning toymäydi mi Dügânä?¹⁰⁷⁸

–Aylar aydın Dügane,

Oynama isteğiniz geldi Dügane,

Ya da annen izin vermedi mi Dügane,

Yumruk kadar karnın doymadı mı Dügane?

5.

Bir, ikki...

Älma dikki.

Säfar äyi,

Sarıq çumçuq,

Çıq-çıq,

Üydän çıq!¹⁰⁷⁹

Bir, iki,

Elma dibi,

Sefer ayı,

Sarı serçe,

Çık, çık,

Evden çık.

II.3.2.2. Çeklaşmaçaklar

1.

–Kimgä ât, kimgä araba?

–Tağ mi, deryâ?

–Äftâb mi, yulduz?

–Daraht mi, gül?

–Älçı mi, tāvva?¹⁰⁸⁰

–Kime at, kime araba?

–Dağ mi, deniz mi?

–Güneş mi, yıldız mı?

–Ağaç mi, çiçek mi?

–Alçı¹⁰⁸¹ mı, tāvva¹⁰⁸² mı?

2.

–Äna, äna, kim äna?

–Men äna. (Biz äna).

– Ebe, ebe, kim ebe?

–Ben ebe (Ebe biziz).

¹⁰⁷⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 136.

¹⁰⁷⁸ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 91.

¹⁰⁷⁹ Sabit Avezov. *Sanama Canri Tabiati va Badiiyati*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008, s. 21.

¹⁰⁸⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 140.

¹⁰⁸¹ Alçı: Kemiğın oyuk, yan kısmı.

¹⁰⁸² Tāvva: Kemiğın yumuşak bölümü.

–Sizgä äsmändagi äy keräk mi,
 Kişnâb turgän tây keräk mi?
 –Bizgä kişnâb turgän tây keräk.
 –Undäy bolsa, kişnâb turgän tây män bolamän!–Öyle ise kişneyip duran at ben olayım.
 –Öt, bizdän ekänsän.¹⁰⁸³

–Size gökdeki ay mu gerek?
 Kişneyip duran tay mu gerek?
 –Bize kişneyip duran tay gerek.
 –Geç bizdensin.

3.

–Äk teräk mi kök teräk?
 –Bizdän sizgä kim keräk?
 –Sizdän bizgä Şâhidä keräk.¹⁰⁸⁴

–Ak kavak mı gök kavak?
 –Bizden size kim gerek?
 –Sizden bize Şahide gerek.

4.

–Bälalar, qoylaringiz kaydä?
 –Qoylarımız qoylukda.
 –Bälalar, tuzingiz qaydä?
 –Tuzluqdä.
 –Qoyingiz nimä yeydi?
 –Bizning qoylarımız ot, küncärä,
 şuhla, piçän yeydi.
 – Qoyingiz nime içädi?
 –Bizning qoylar suv içädi.
 –Qoylaringiz nime berädi?
 –Bizning qoylär goşt, yağ, cün berädi.
 –Qaysi bälalaringiz qoy bakişdä yähşi işlädi?
 Balalär: Qoyimizni bakişda bälalardän
 Ra'nâhân cüda yähşi işlädi.¹⁰⁸⁵

–Çocuklar, koyunlarınız nerde?
 –Koyunlarımız koyunlukta.
 –Çocuklar, tuzunuz nerde?
 –Tuzlukta.
 –Koyununuz ne yer?
 –Bizim koyunlarımız ot, küspe,
 kuru ot yer.
 –Koyununuz ne içer?
 –Bizim koyunlar su içer.
 –Koyunlarının ne verir?
 –Bizim koyunlarımız et, yağ, yün verir.
 –Hangi çocuklarınız iyi koyumn bakarlar?
 Çocuklar: “Koyunlarımıza bakışta çocuk-
 lardan Ranahan gayet güzel iş yapar.

5.

–Mäti, mäti,
 Kimi nävbäti?
 –Meniki.

–Meti, meti,
 Kimin nöbeti?
 –Benim nöbetim.

¹⁰⁸³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 140.

¹⁰⁸⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 109.

¹⁰⁸⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 93.

–Tarvuzni âlasän mi?

Yâki kâvvunni...¹⁰⁸⁶

6.

–Taci tillâ horozni âlasän mi?

Yâ çälâ mullâ tâvuqni?¹⁰⁸⁷

–Karpuzu alıyor musun?

Ya da kavunu...?

Altın taçlı horozu alıyor musun?

Ya da yarım molla tavuğunu?

II.3.2.3. Güldür-Güpler

1.

Çâr-i çämbär,

Biri änbär.

–Âna kız kaydä?

–Âla-bula tâğdä.

Tâğmän, zuvmän,

Kümüş bälğä.

Ânabâş, yänbâş,

Güldür-güp.¹⁰⁸⁸

Dörtlü çember

Biri anber.

–Oyuncu kız nerde?

–Ala-bula dağda.

Tağmen, zuvmen,

Gümüş çekiç.

Oyuncu başı, yardımcısı,

Güldür güp!

2.

Cim-cim, cimmä-cim,

Âğızçangni dârrâv yum.

Nikolayni poezdidäy

Çılma taça-tuq, bum bum.¹⁰⁸⁹

Cim-cim, cime-cim,

Küçük ağzını hemen yum.

Nikolay'ın treni gibi,

Yapma taka-tuk, bum-bum.

3.

Âtını-yâ âtını,

Köye turgin şätini,

Mendän âldın kim gäpirsä,

Kör gäpâyning hâtını.¹⁰⁹⁰

Atını da atını,

Köye durdur arabasını,

Benden sonra kim konuşursa,

Kör çenebazın hanımı.

¹⁰⁸⁶ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okituvçi Neşriyatı, 1985, s. 140.

¹⁰⁸⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 141.

¹⁰⁸⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 158.

¹⁰⁸⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 144.

¹⁰⁹⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 143.

4.

Muşuk öldi,
Dümi qaldı
Kim gäpirsä
Uni yeydi.¹⁰⁹¹

*Kedi öldü,
Kuyruğu kaldı.
Kim konuşursa
(Kedi) Onu yedi.*

5.

Dım-dım-dım,
Ora kömdim.
Gäpirgänning ägzigä
Bir şapalâq urdim.¹⁰⁹²

*Dım-dım-dım,
Çukura gömdüm.
Konuşanın ağzına.
Bir şaplak vurdum.*

II.3.2.4. Sanamalar

1.

Bir, ikki, üç... on ikki
On ikki deb kim äytti?
Bäbälä küçükçä äytdi,
Bäbälä küçükçä ölsin,
Bâlası bizgä qalsın,
Bâlasını sätaylik,
Säbzi-piyâz âlaylik,
Şorva kılb içäylik,
Tört tãmângä kaçaylıq.¹⁰⁹³

*Bir, iki, üç... on iki
On iki diye kim söyledi?
Babala küçükçe söyledi,
Babala küçükçe ölsün,
Yavrusu bize kalsın,
Yavrusunu satalım,
Havuç-soğan alalım,
Çorba yapıp içelim,
Dört tarafa kaçalım.*

2.

Qar, kurs, pamidâr,
Änam bergän pamidâr,
Bir, ikki, üç, dört-
Beş, âlti, yetti, ketti!¹⁰⁹⁴

*Kar, kurs, domates,
Annemin verdiği domates,
Bir, iki, üç, dört,
Beş, altı, yedi, gitti!*

¹⁰⁹¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 143.

¹⁰⁹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 143.

¹⁰⁹³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 147.

¹⁰⁹⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 96.

3.

Ānam āş pişirdi.
Dādām tāş tüşirdi
Yemäymän, yemäymän,
Ongaça sanäymän:
Bir, ikki, üç, dört,
Beş, ālti, yetti,
Säkkiz, toққiz, on!¹⁰⁹⁵

*Annem yemek pişirdi.
Babam taş düşürdü.
Yemiyeceğim ben, yemeyeceğim,
Ona kadar sayacağım:
Bir, iki, üç, dört,
Beş, altı, yedi,
Sekiz, dokuz, on.*

4.

Bir-yāmān,
İkki-yāmān,
Üç-yāmān,
Tört-yähşi,
Beş-a'lā,
Ālti-ātalāq,
Yetti-yetalāq,
Säkkiz-sökälāq,
Toққiz-toқälāq,
On- häykäl,
Қımrılägän-käl.¹⁰⁹⁶

*Bir kötü,
İki kötü,
Üç kötü,
Dört güzel,
Beş mükemmel,
Altı-atalak,
Yedi-yetalak,
Sekiz-sokalak,
Dokuz-tokalak,
On heykel,
Kıpırdayan kel (olsun).*

5.

Bir, ikki, üç, dört,
Beş, ālti, yetti, säkkiz,
Toққiz, on...
Onu on,
Tülkigä ton.
Tülki tonining bahāsi.
Bir-ikki som!¹⁰⁹⁷

*Bir, iki, üç, dört,
Beş, altı, yedi, sekiz,
Dokuz, on...
Onu on,
Tilkiye don.
Tilki donunun fiyatı,
Bir-iki som*

¹⁰⁹⁵ Sabit Avezov. *Sanama Canri Tabiati va Badiiyati*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008, s. 29.

¹⁰⁹⁶ Sabit Avezov. "Sanamalarning Tabiati Hususida." *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 4, 1986, s. 55

6.

Käl bir-kälning qol-beti kir,
Käl ikki-kälning başidä yoq tüki.
Käl üç-kälning başı püç,
Käl dört-kälni çağırıp türt,
Käl beş-kälning üyini teş,
Qanı, sengä kişt!¹⁰⁹⁸

*Kel bir kelin eli-yüzü kir,
Kel iki kelin başında yok tüyü.
Kel üç kelin başı boş,
Kel dört keli çağırıp dürt,
Kel beş kelin evini deş,
Hani, sana kişt!*

7.

Bir anâr, ikki anâr,
Üç anâr-üçginäsi,
Tört anâr-törtginäsi.
Beş anâr çämbärdä,
Ältisi ämbärda...
Älägäy-päläläy,
Uçdi-yu ketdi!¹⁰⁹⁹

*Bir nar, iki nar,
Üç nar-üç tanesi,
Dört nar-dört tanesi.
Beş nar çemberde,
Altısı ambarda...
Eleley, peleley,
Uçtu da gitti.*

8.

Män oturdım,
Käştä tikdim.
Vây, qolçämğä
Soqıldı ignä.
Lä-lä-lä,
Çıksın şu bala!¹¹⁰⁰

*Ben oturdum,
Nakış diktım.
Vay elime,
Sokuldu iğne.
Le-le-le,
Çıksın şu bebe!*

9.

İçdik çây,
Boldik bây,
İçmägänlär,
Vâyda-vây!¹¹⁰¹

*İçtik çay,
Olduk zengin,
İçmeyenler(in hali),
Vay ki vay!*

¹⁰⁹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 149.

¹⁰⁹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 150.

¹⁰⁹⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 151.

¹¹⁰⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 159.

10.

Äziz köçägä çıqdi,
Arâbasi büzildi.
Ungä neçtä mıh keräk?
Bir, ikki, üç, tört,
Beş, âlti, yetti-
Ketdi!¹¹⁰²

*Aziz sokağa çıktı,
Arabası bozuldu.
Ona kaç tane çivi gerek?
Bir, iki, üç, dört,
Beş, altı, yedi,
Gitti!*

II.3.2.5. Arazlama ve Yaraştırıcılar

1.

Sän demä, sanâğingä,
Kızıl pıçâk tãmâğingä.
Yegäning parça-parça,
Sän özing küçük bächçä.¹¹⁰³

*“Say” deme sayanına,
Kızıl bıçak damağına.
Yediğin parça parça,
Sen kendin küçük çocuk.*

2.

Fâtimä-Zöhrä urışdi,
Mänziligä yetişdi.
Ängi-mängi,
Män sän bilän cängi.¹¹⁰⁴

*Fatma (ile) Zöhre savaştı,
Menziline yetişti.
Engi-mengi,
Ben seninle kavgalıyım.*

3.

–Kılıç mi, tokmâq?
–Tokmâq.
–Undä män sän minäm
Kırk yılğäçä ortâq.¹¹⁰⁵

*–Kılıç mı tokmak mı?
–Tokmak.
–O zaman ben seninle,
Kırk yıla kadar dostum.*

---

¹¹⁰¹ Sabit Avezov. *a.g.e.* s. 38.

¹¹⁰² Sabit Avezov. *a.g.e.* s. 71.

¹¹⁰³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

¹¹⁰⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

¹¹⁰⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 218.

II.3.2.6. Tarkalış Koşukları

1.

–Ägär hoşyâr bolsängiz,
Yığlamasdan külsängiz.
Tarqalışib ketdik biz,
İzläb-izläb tâping siz.¹¹⁰⁶

–Eğer uyanık olsanız,
Ağlamadan gülseniz.
Dağılıp gittik biz,
İzleye-izleye bulun siz.

2.

Äldäp-äldäp bâplandi,
Bâplandi-yu tâplandi.
Boldi, men köp oynadım,
Oyundan çıķıb ketdim.¹¹⁰⁷

Yalan söyleyip halletti,
Halletti de ne oldu.
Oldu, ben çok oynadım,
Oyundan çıkıp gittim.

3.

Üylik üylikkä,
Tümlük tümlikkä.
Bir horâzim bâr,
U häm üylikkä.¹¹⁰⁸

Evli evine,
Yolcu yoluna.
Bir horozum var,
O hem evliğe.

4.

Dävrgä-dävrgä
Çıķaylık дәştgä,
Kelgändä bizgä nävbät
Çâçgänlar nâmärd.¹¹⁰⁹

Devre, devre,
Çıkalım çöle.
Sıra bize geldiğinde,
Kaçanlar namert.

5.

Dost âtalar kıldı mäni,
Dost bâlalar kıldı mäni,
Oynamâķķä, külmäķķä
Humâr kıldı mäni,

Dost babalar etti beni,
Dost çocuklar etti beni,
Oynamaya, gülmeye
Tiryaki etti beni,

¹¹⁰⁶ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 182.

¹¹⁰⁷ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 186.

¹¹⁰⁸ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 186.

¹¹⁰⁹ Ahuncan Safarov. a.g.e. s. 186.

Åķ ŧalı k yl gimni
Tokıg nl r  lm sin,

Bizg  hay t yol a g n,
Partiy miz y ŧasin.
M rc nim ŧ d  boldi,
Huŧ kelibsiz ort kl r
Oy nimiz tamam boldi¹¹¹⁰

*Ak ipek g mleğimi,
Dokuyanlar  lmesin,*

*Bize hayatın yolunu a an,
Partimiz yaŧasin.
Mercanım  ok oldu,
Hoŧ geldiniz arkadaşlar
Oyunumuz tamam oldu.*

II.3.2.7. Oyun-koŧuklar

1.

“Berkinm     (Saklanba ) Oyun-koŧuđu:

– na,  na,  ncir,
D rv z  z ncir.
Darv z ni a ingl r,
 lɡ  karab k  ingl r.
 lning yoli keng ek n,
Meni tutıb  lingl r.¹¹¹¹

*–Ebe, ebe, incir,
Kapıda zincir
Kapıyı a ın,
 le doğru ka ın.
 l n yolu geniŧmiŧ,
Beni tutup alın.*

2.

 arn y-S rn y Oyun-koŧuđu:

–Abdurrahm n k kv ŧ,
–L bbev ŧ?
–T y ng kayd ?
– la t gd !
–Nim  yeydi?
–Y nt k.
–Nim  ber di?
–M y.
–M yi  anı?

*–Abdurrahman ahmak,
–Buyur?
–Deven nerde
–Aladağ’da.
–Ne yiyor?
–Yantak.
–Ne veriyor?
–Maya.
–Mayası hani?*

¹¹¹⁰  ani Cahangirov. *a.g.e.* s. 100.

¹¹¹¹  ani Cahangirov. *a.g.e.* s. 108.

–Mâyândä.	–Meydanda
–Süti qanı?	–Sütü hani?
–Sütländä.	–Sütlükte.
–Qatıǵı qanı?	–Ayranı hani?
–Qatlandä.	–Katlanda
–Nürmät Äkämning kızigä	– Nürmet halamın kızına
Kärnäy mi, sürnäy? ¹¹¹²	karney ¹¹¹³ mi zurna mı?

3.

“Möri-Möri” Oyun-koşuǵı:

–Möri-möri!	–Boru-boru!
–Kimin mörisi	–Kimin borusu
–Köçäning başidäǵi Kärim	–Sokaǵın başındaki Kerim
söpining mörisi!	bekçinin borusu.
–Ätli mi, piyädä mi?	–Atlı mı piyade mi?
–Piyädä ¹¹¹⁴	–Piyade.

4.

“Bâtmân-bâtmân” Oyun-koşuǵı:

–Âmâç-âmâç!	– Aman-aman
–Läbbäy âmâç?	–Buyur aman?
–Bir somgä qança?	–Bir soma kaç tane eder?
–Ontä! ¹¹¹⁵	–On tane!

5.

“Müzlätämiz” (soǵuk suya girme) oyun-koşuǵı:

–Men burun yä hlätamän	–Ben burun donduramam
–Men kulâq yählätämän.	–Ben kulak donduramam
–Bâtır bâla bolsa-çi?	–Kahraman çocuk olsa ya,
Yol säfäriǵä çıksa-çi?	Yol seferine çıksa ya?

¹¹¹² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 180.

¹¹¹³ Karney: Zurnadan daha büyük bir çalgı aleti.

¹¹¹⁴ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 112.

¹¹¹⁵ Ğani Cahangirov. *a.g.e.* s. 113.

–Biz doqingdän korkmäyiz,
Müzni pisänd kılmäyiz.¹¹¹⁶

–Biz soğuktan korkmayız,
Buzu önemsemeyiz. (buzdan çekinmeyiz)

II.3.2.8. Söz Oyunları ve Çandışlar

1.

–Dâyi, degin,

–Dayı de,

–Dâyi,

–Dayı,

–Qanı câying?¹¹¹⁷

–Hani yerin?

2.

İkki kârä ikki näççi?

–İki kere iki kaç eder?

–Tört

–Dört

–Kelin bolib törgä öt.¹¹¹⁸

–Gelin olup, köşeye geç.

3.

–Eşäkning barça a'zälari nâmlärini
ayta âlasän mi?

–Eşeğin bütün organlarının
isimlerini söyleyebilir misin?

–Hä.

–Evet.

–Mänä bu şälpäygän nimä?

–İşte bu sallanan nedir?

–Qulâq

–Kulak

–Âsıği-çi?

–Ya diğeri?

–Düm.

–Kuyruk

–Âğzing tola qum.¹¹¹⁹

–Ağzına dolsun kum.

4.

–İşlär qalay?

–İşler nasıl?

–Apacâning âlay.¹¹²⁰

–Ablanı alayım

¹¹¹⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* ss. 179-180.

¹¹¹⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 199.

¹¹¹⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 201.

¹¹¹⁹ Ahuncan Safarov. “Çandışlar.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*. Sayı: 4, 1983, s. 49.

¹¹²⁰ Ahuncan Safarov. “Çandışlar.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*. Sayı: 4, 1983, s. 51.

5.

–Nimä däsäm, “menäm” deyä
tasdikläy âlasäng mi?

–Hä.

–Men ketdim.

–Menäm.

–Eçki sâtib âldım.

–Menäm.

–Eşäk hängrädi.

–Mänäm.¹¹²¹

–Ne desem “benim” diye tasdik
edecek misin?

–Evet.

–Ben gittim.

–Benim.

–Keçi satıp aldım.

–Benim.

–Eşek anırdı.

–Benim.

II.3.3. Satirik ve Yumoristik Koşuklar

II.3.3.1. Teğişmeçaklar

1.

Häkım-Haqqı,
Dümi däkki.¹¹²²

*Hekim- Hakkı,
Kuyruğu ortada!*

2.

Osman ulämä,
Yoldä yığlama.
Hämirturuşdän
Âdäm bolämä?¹¹²³

*–Osman sonradan olma (turşuluk),
Yolda ağlama.
Mayadan(turşuluktan)
Adam olur mu?*

3.

Qâsim qâtdi,
Kämäläk âtdi.
Kämäläkni âtâlmäy,
Yergä yumäläb yâtdi.
Qâsim yerdän turgunça
Ây bätıb tâng âtdi.¹¹²⁴

*Kasım dondu,
Gökkuşağı attı.
Gökkuşağı atılmaz,
Yere yuvarlanıp yattı.
Kasım yerde durdukça
Ay batıp, tan attı.*

¹¹²¹ Ahuncan Safarov. *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1985, s. 203.

¹¹²² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 227.

¹¹²³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 230.

4.

Ergaş degän äti ekän,
Äyâqlari şâti ekän,
Nâskadudäy burni ekän,
Ûacävädäy ñârni ekän,
Sâmânhan'a örin ekän.¹¹²⁵

*Ergeş diye adı varmış,
Ayakları merdiven gibiymiş
Burnu çengel gibiymiş
Kocaman karnı varmış,
Samanhan'a yer imiş.*

5.

Käli-käl, kätmäni käl,
Arıççadan hatladi käl.
Başigä çıvın ñonsa:
–Vây âna, deb dâdladi käl.¹¹²⁶

*Kel de kel,
Küçük arıktan atladi kel.
Başına sivrisinek konsa:
–“Vay anam” diye feryat etti kel.*

6.

Cöräbây cörä-cörgildâq,
Äyâq-çolı kırsıldâq.
Bultur berdim bir oğlâq,
Ûani mengä ñävurdâq?
Ûävurdâgingni it yesin,
Sening öznig bit yesin.¹¹²⁷

*Corabay cora-corgıldak
Eli-ayağı kırs kırs eder.
Geçen yıl verdim bir oğlak,
Hani bana kavurma?
Kavurmanı köpek yesin,
Seni (de) bit yesin.*

7.

Taşımçädä kök mäyiz,
Uni yemäydi räis.
A'zâlargä döq urıb,
“Volga” minädi räis.¹¹²⁸

*Payımızda kuru üzüm,
Onu yemedi reis.
Azaları tehdit edip,
“Volga”ya¹¹²⁹ bindi reis.*

---

¹¹²⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 230.

¹¹²⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 231.

¹¹²⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 231.

¹¹²⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 232.

¹¹²⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 234.

¹¹²⁹ Volga: Bir araba markası.

8.

Häliçä hâlam otirdi,
Äsälgä nân bätirdi.
Yânigä muşuq kelgändä
Muştı bilän qatırdı.¹¹³⁰

*Haliçe halam oturdu,
Bala ekmek batırdı.
Yanına kedi gelince,
Yumruğu ile ittirdi.*

9.

Dük-dük etädi māmām,
Bäräk bükädi māmām.
–Bittä bäräk bering, desäm,
Läbini buradi māmām.¹¹³¹

*Dük-dük eder annem,
Mantı büker annem.
“Bir börek verin” desem,
Dudağını büker annem.*

10.

Ayrıpılân kelädi,
Bäländ bolıb, päst bolıb.
Dädäcänim kelädi
Arâq içib, mäst bolıb.¹¹³²

*Uçak gelir,
Yüksekten, alçaktan.
Babacığım gelir,
İçki içip, mest olup.*

II.3.3.2. Masharalamalar:

1.

Bâzârgä bârdim,
Qadını kördim.
Källäsi kättä
Qâzını kördim.¹¹³³

*Pazara gittim,
Kadıyı gördüm.
Başı kocaman,
Kazını gördüm.*

2.

Eşân kâra,
Qârni yärä.

*Molla kara,
Karnı yara.*

¹¹³⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 235.

¹¹³¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 236.

¹¹³² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 236.

¹¹³³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 239.

İşânmasäng,
Açıb qara.¹¹³⁴

3.

Yâmğır yağalâq.
Bâylar bälasi
Qârni dumalâq.¹¹³⁵

4.

–Täpärä-tupur ât keldi,
Ât üstidä kim kâldi?
Halkni kıynâqqa sâlgän
Ämir Älimcân keldi.
Qâvâğidän qâr yâqqän
Deyus zâlim hân keldi.
Kättä başın silkitib
Közi tola qân keldi.
Qaqşab, gazabgä tolıb,
Boğılğän, nimcân keldi.¹¹³⁶

5.

Âtam ketgän uruşgä,
Düşmänni köp kirişgä.
Başı uzun, közi kör
Gitlerni öldirişgä.

Gitler ekän bädqâvâq,
Äfti hünük, karkulâq.
Baş deb âlıb yürgäni
Källä emäs, törqâvâq.¹¹³⁷

*İnanmazsan,
Açıp bak.*

*Yağmur yağacak,
Zengin çocuğunun,
Karnı tombalak.*

*–Tapır tupur at geldi,
At üstünde kim geldi?*

*–Halkı azaba salan
Emir Alimcan geldi.
Göz kapağından kar yağar,
Deyus zalim han geldi.
Büyük başını sallayıp
Gözünü kanla dolu (han geldi).
Titreyip, gazaba dolup,
Boğulan zayıf geldi.*

*Babam gitti savaşa,
Çok düşman öldürmeye.
Başı uzun, gözü kör
Hitler'i öldürmeye*

*Hitler somurtkan (imiş),
Yüzü biçimsiz, (kulağı) sağır (imiş).
Baş diye görüneni,
Kelle değil, tahıl kafesi.*

¹¹³⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 239.

¹¹³⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 238.

¹¹³⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 239.

II.3.4. Çeşitli Çocuk Koşukları

II.3.4.1. Kıkıllamalar

1.

Läkä-läk, läk-läkä-läk,
Şämâldä uçdi kâpäläk.¹¹³⁸

*Laka-lak, laka-laka-lak,
Rüzgarda uçtu kelebek.*

2.

Çäpäk-çäpäk, çäpäkçä,
Yätär cäyi kätäkçä.¹¹⁴⁰

*Çepek-çepek, çepekçe¹¹³⁹
Yattığı yer kümeste.*

3.

Kızân-kızân, kızalâk,
Sâçginäläri bozälâk.¹¹⁴¹

*Kızlar-kızlar, genç kızlar,
Saçcıkları boz renkli.*

4.

Çümâli-mâli-mâli,
Çümâli yeydi âli.¹¹⁴³

*Çumali,¹¹⁴² mali, mali
Çumali Ali'yi yedi.*

5.

Häloşi-löşi-löşi,
Yer bâşidä kälöşi.¹¹⁴⁴

*Haloşi, löşi, löşi,
Yerin başında kalaşı.*

II.3.4.2. Dörtlükler

1.

Yoq-yokdän,
Kâtдим sâvukdän,
Ânam mengä ton tikädi
Mällä ipäkdän.¹¹⁴⁵

*Boşu boşuna,
Dondum soğuktan,
Annem bana elbise dikti,
Sarı ipekten.*

¹¹³⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 240.

¹¹³⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 209.

¹¹³⁹ Çepek: Alkış.

¹¹⁴⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 209.

¹¹⁴¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 210.

¹¹⁴² Çumali: Bir böcek türü.

¹¹⁴³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 210.

¹¹⁴⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 210.

2.

Äyvânçädä otırdım,
Toprâk başımğä tüşdi.
On tört yaşarlıgımdä,
Rözgâr başımğä tüşdi.¹¹⁴⁶

*Avluda oturdum,
Toprak başıma düştü.
On dört yaşlarımda,
Rüzgar başıma düştü.*

3.

Äppâk dädäm bâzârgä
Yüring kızım demäbdi.
Bir metr atlas âlıb
Kiyıng kızım, demäbdi.¹¹⁴⁷

*Kar gibi beyaz babam pazara,
“Yürü” kızım demedi.
Bir metre atlas alıp,
“Giyin” kızım demedi.*

4.

Tutğä çıqđım tut yedim,
Bir şahidän toymadım.
Nâzimbâyning toyläridä
Toyıb pälâv yemedim.¹¹⁴⁸

*Duta çıkıp dut yedim,
Bir dalından doymadım.
Nazım Bey’in toylarında,
Doyasıya pilav yemedim.*

5.

Top kayrağaç tägidä
Top oynägän yetimlär.
Äta-ânam kelär deb
Yolpâylägän yetimler.¹¹⁴⁹

*Top kaydırgaç dibinde,
Top oynayan yetimler,
Anne-babam gelir diye,
Yol gözleyen yetimler.*

6.

Tâmgä çıkıb taş âtdım,
Simyâğâçğä tegsin deb,
Yığlab turıb hât yazdım,
Cân äkâmgä tegsin deb.¹¹⁵⁰

*Dama çıkıp taş attım,
Direğe değsin diye,
Ağlayıp mektup yazdım,
Can abime gitsin diye.*

---

¹¹⁴⁵ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 211.

¹¹⁴⁶ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 214.

¹¹⁴⁷ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 213.

¹¹⁴⁸ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 213.

¹¹⁴⁹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 213.

¹¹⁵⁰ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 216.

7.

Åy åydındır, yãhtidir,
Oynamãklık vaqtidir.
Partiyãmiz üylãgãni:
Bãlalarńing bahtidir.¹¹⁵¹

*Ay aydıdır, parlaktır,
Oynamanın vaktidir.
Partimizin düşüncesi:
Çocukların bahtıdır.*

8.

Åtam Fronggã ketdi,
Uzãk pãhãdgã ketdi,
Düşmanlarni kõrgãni
Yãngãn bir otgã ketdi.¹¹⁵²

*Babam cepheye gitti,
Uzak göreve gitti.
Düşmanları görmeye,
Yanan bir ateşe gitti.*

9.

Åķ bãtisdãn kõynãgim,
Kõrinãdi bilãgim.
Armiyãdã dãdãm bãr,
Ezilãdi yürãgim.¹¹⁵³

*Ak ipekten gümleğim,
Görünüyor bileğim.
Orduda babam var,
Eziliyor yüreğim.*

10.

Åķ sarãyńing bãr ekãn,
Zãr devãring yok ekãn,
Åta-ãnang bolmasa,
E'tibaring yok ekãn.¹¹⁵⁴

*Ak sarayın var imiş,
Altın(dan) duvarın yok imiş,
Anne-baban olmazsa,
İtibarın yok imiş.*

11.

Bãzãra bãrãsim keldi,
Ålma ålãsim keldi,
Bãzãrdagi kızcã bilãn
Dost bolãsim keldi.¹¹⁵⁵

*Pazara gidesim geldi,
Elma alasım geldi,
Pazardaki küçük kız ile
Dost olasım geldi.*

---

¹¹⁵¹ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 215.

¹¹⁵² Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 216.

¹¹⁵³ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 216.

¹¹⁵⁴ Ahuncan Safarov. *a.g.e.* s. 213.

¹¹⁵⁵ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *Bayçeçek.* Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984, s. 221.

12.

Åğam meni oqıtsa,
Sâçlarimni toqıtsa.
Atlas köyläk kiygizib
Ånam yüzimden öpsä¹¹⁵⁶

*Babam beni okutsa,
Saçlarımı ördürse.
Atlas gömlek giydirip,
Annem yüzümden öpse.*

13.

Tãmdan tüşdim tap etib,
Åvkat edim hap edib,
Yeyişim körgän ånam
Råsä küldi zap etib.¹¹⁵⁷

*Damdan düştüm “tap” diye,
Ekmek yedim “ham” diye,
Yiyişimi gören annem
Çok güldü kahkahayla.*

14.

Åtam bolsa, ölib ketgän,
Ånam bolsa, ölib ketgän.
Kârındâş bolgäni birlän,
Köngillär bölünib ketgän.¹¹⁵⁸

*Babam desen ölüp gitti,
Annem desen ölüp gitti.
Kardeş olanlar ile,
Gönüller bölünüp gitti.*

15.

Åtadek mehribân kaydä,
Ånadek mehribân kaydä?
Bu yerlerde särsänmän,
Ulärdek cänküyär kaydä?¹¹⁵⁹

*Baba gibi sevgili nerde?
Anne gibi sevgili nerde?
Bu yerlerde avareyim,
Onlar gibi fedâkar nerde?*

¹¹⁵⁶ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *a.g.e.* s. 222.

¹¹⁵⁷ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *a.g.e.* s. 223.

¹¹⁵⁸ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *a.g.e.* s. 215.

¹¹⁵⁹ Ahuncan Safarov-Kamal Açilov. *a.g.e.* s. 215.

SONUÇ

Özbek çocuk folkloru genel olarak Özbek folkloru içerisinde, ondan beslenerek vücuda gelen ve varlığını burada sürdüren bir folklor sahasıdır. Asırlar boyunca kendine has özellikleriyle şekillenip olgunlaşan renkli ve dinamik bir folklor sahası olarak Özbek çocuk folkloru, hem Türk folklorunu, hem de Özbek Türklerinin kültürel zenginliklerini ortaya koymak için oldukça dikkat çekici bir inceleme sahasıdır.

Bu folklor sahasının incelenmesi işine başlandıktan sonra, aslında ülkemizde çocuk folkloru çalışmalarının oldukça sınırlı olduğu, inceleme sahasında başvurulacak ve yardım alınacak kaynakların nitelik ve nicelik bakımından yeterli olgunluğa ulaşmadığı görülmüştür. Bunun bir başka anlamı, Anadolu sahasındaki çocuk folklorunun ve bu folklordeki malzemenin durumu hakkında bilimsel düzeyde henüz yeterli sayıda araştırmanın olmadığıdır.

Üniversiteler düzeyinde ve bilimsel anlamda hazırlanan tezlere bakıldığında, çocuk folkloru adı altında, Van Çocuk Folkloru ve Çankırı Çocuk Folkloru üzerine hazırlanmış olan yalnızca iki bilimsel çalışmanın var olması, bu durumu somutlaştıran açık bir örnektir. Yine basılı eser düzeyinde, doğrudan çocuk folkloruna yönelik hazırlanan ve bu adı taşıyan tek çalışma Ali Abbas Çınar tarafından hazırlanan *Muğla Çocuk Folkloru* adlı kitaptır. Ancak; bu bireysel çabalara rağmen, Türkiye’de çocuk folkloru ve çocuk folklorundaki türlerle ilgili yapılan çalışmalar sınırlı kalmış, folklor içerisinde çocuk folklorunun yeri, çocuk folklorunun kapsamı ve çocuk folklorundaki türlerin belirlenmesi, çocuk folklorunun tanımı-kapsamı ve özellikleri konularının henüz tam olarak aydınlatılamamıştır. Tüm bunlardan neticesinde söyleyebiliriz ki; Türkiye’de çocuk folkloru içinde yer alan türlerle ilgili çalışmalar vardır, fakat bütün ürünlerin bir arada değerlendirildiği çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Buna karşın, diğer Türk boylarındaki çocuk folkloru çalışmalarının daha ileri bir düzeyde ve daha olgun bir şekilde karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Özellikle Sovyet döneminde hızlanan Rus oryantalist ve bilim adamlarının Türkistan’daki Türk boyları üzerine yaptıkları çalışmaların da etkisiyle, Türkiye dışındaki Türk boylarında çocuk folkloru çalışmaları hızla artmış, bu durum Özbekistan’da da aynı şekilde gerçekleşmiştir. Hatta Türk boyları arasında, çocuk folkloru ile ilgili bilimsel

çalışmaların nitelik ve nicelik bakımından en olgun olduğu sahalardan birisinin Özbek sahası olduğunu söylemek mümkündür. Bununla ilgili olarak; çalışmanın “Giriş” bölümünde, Türkiye’de ve Özbekistan’da çocuk folkloru üzerine doğrudan veya dolaylı olarak yapılmış çalışmaları tanıtarak, bu sahada yapılan çalışmaların durumu hakkında bilgi vermek ve çocuk folklorundaki türlerin belirlenmesine yönelik bir deneme gerçekleştirmek hedeflenmiştir.

Birinci Bölüm’de yer alan “Türk Boylarında Çocuk Folkloru” kısmı altında da toplu olarak Türk dünyasında çocuk folklorunun durumu, çocuk folkloru türleri ve bu boylarda çocuk folkloru üzerine yapılmış çalışmalar tanıtılmış, böylece karşılaştırmalı bir yöntemle, çocuk folklorunun Türkiye ve Özbekistan’daki durumunun yanında, diğer Türk boylarındaki durumu hakkında da bir sonuca varmak hedeflenmiştir. Çocuk folklorundaki türler noktasında Türk boylarının hepsinde benzer türlerin var olduğu ve türlerin isimlendirilmesindeki bazı farklılıklar dışında bu boylardaki çocuk folkloru geleneklerinin büyük oranda birbirine benzediği anlaşılmaktadır. Ancak bir yüksek lisans çalışmasından, bilimsel olarak daha önce pek ele alınmamış olan konulara topyekun bir çözüm getirmesinin beklenmesi yanlış olacağından, bu konudaki çalışmaların artması ve Türk boylarının çocuk folkloru üzerinde daha fazla durulması gerekmektedir.

Çocuk folkloru ile ilgili yapılan çalışmaların yetersizliğine bağlı olarak, Türkiye’deki halkbilimi çalışmalarına bakıldığında, çocuk folkloru ile ilgili birtakım tanım, terim ve tasnif problemlerinin var olduğu görülmektedir. Çocuk folklorunun ne olduğu, bu folklorlarda üretilen malzemelerin özellikleri ve bu sahada ortaya çıkan türlerle ilgili birçok problem, henüz tam olarak aydınlatılmış değildir. Aynı konudaki problemler, büyük oranda Özbek ve diğer Türk boylarındaki çocuk folkloru çalışmaları için de geçerlidir. Söz konusu problemlerin, konu üzerine yapılacak yeni araştırmalarla, zamanla ortadan kalkacağı şüphesizdir. Bu durumu göz önünde tutarak çalışmamızın esas konusunun “Özbek Çocuk Folklorunda Türler” olmasına rağmen çalışmada, çocuk folkloru ile ilgili bu gibi teorik problemlerin üzerinde mümkün olabildiğince durulmaya çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak hem Türkiye’de, hem de diğer Türk boylarında

çocuk folkloru ile ilgili çeşitli terim, tanım ve tasnif problemlerinin var olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmanın İkinci Bölümü'nde ise Özbek çocuk folkloru ve bu sahada ortaya çıkan türler ele alınmış ve türlerin tasnifinde üç ana maddeli bir tasnif oluşturulmuştur. Özbek çocuk folkloru adı altında üretilip icra edilen folklor ürünlerine bakıldığında, bu sahanın büyüklerin çocuklar için ürettikleri veya çocukların büyüklerin yaratmalarını örnek alarak oluşturdukları folklor malzemeleriyle bizzat çocuklar tarafından üretilen ürünlerin bütününe karşılıdığı görülmektedir. Ayrıca, Özbek çocuk folkloru sahasındaki türlerin hemen hepsi, genel olarak folklor içerisinde daha önce de var olan, yüzyıllardır kullanılagelen tarihi türlerdir. Özbek folkloru içerisinde uzun yıllar boyunca varlığını ortaya koyan ve olgunlaşan folklor malzemeleri ve türleri, zaman zaman çocuk folkloruna sirayet etmiş, burada yeniden üretilerek çocuk folkloru malzemesi şeklinde karşımıza çıkarılmışlardır. Bu durum, çocuk folkloru içerisindeki ürünlerin tasnifinde, çocukların yanında büyüklerin de gözetilmesini zorunlu kılmıştır. Çalışmamızda üretici-icracı ağırlıklı bir tasnif işine girişmemizin sebebi de, işte bu durumdur. Kısacası, Özbek çocuk folklorunu, büyüklerin etkilerinden uzak ve genel olarak folklorun dışında bir saha olarak düşünmek yanlış olacaktır. Bu sebeple tasnifimizde, büyüklerin ve çocukların bu folklordaki üretim ve icra rollerini ortaya koyan bir tasnif yöntemi benimsenerek Özbek çocuk folklorundaki türler üç ana tasnif maddesi altında ve üç tabaka halinde değerlendirilmiştir.

Birinci tabaka ve tasnifteki ilk aşama, çocuk folklorunda büyüklerin etkisi ve yeridir. Büyüklerin çocuk folklorundaki etkisi ve yeri tek yönlü değil, birkaç farklı noktada belirlemektedir. İlk olarak büyüklerin çocuklar için ürettiği aytım-alkış, alla, erkalama, avutmaçak, kızıkmaçak, havzak-havzak, makal-metel ve ibret-öğüt sözleri, ertak gibi türleri, üretiminde ve icrasında tamamen büyüklerin söz sahibi olduğu türler olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bebeklikten çocukluğa geçiş döneminde icra edilen ürünlerden oluşması sebebiyle “Analık Folkloru” adıyla da anılan bu folklor malzemesi, çocuklar için üretilmesinin yanında, çocukların söz sanatlarını ve folklor estetiğini anlamaları bakımından da büyük öneme sahiptir. İleriki yıllarda bizzat kendisi folklor üretilip bunları icra edecek olan çocuk, bu ürünlerle sözün değerini, ahenk

anlayışını ve folklor üretiminin esaslarını da öğrenmiş olur. Ritmi, ahengi bu ürünler yardımıyla sezimleyen çocuk estetik anlayışını da şekillendirmeye başlamakta ve böylece büyüklerin ürettiği bu ürünler, çocuk için ilk mektep ve eğitim aracı olarak ayrı bir fonksiyon da kazanmaktadır. Özbek çocuk folklorunda yer alan ve tamamen büyüklerin üretimi ve icrasıyla ortaya konulan bu türler tasnifimizde “Büyükler Tarafından Üretilen Türler” şeklinde değerlendirilmiştir.

Öte yandan büyükler, genel olarak yaşayışları ve davranışlarıyla, özel olarak da folklor üretimiyle ve icralarıyla her zaman çocuklara model teşkil etmektedirler. Çocukların büyüklerin üretim ve icrasındaki birtakım ürünleri bazen taklit ederek kendilerine has ürünler meydana çıkarabildikleri veya mevsim ve merasim koşuklarında olduğu gibi, büyüklerin yaşamları ve uğraşlarının çocukların folklor ürünlerine malzeme olduğu görülmektedir. Yine tekerleme-yanılma ve bilmece gibi bazı türlerin önce büyüklerin folklorunda ortaya çıktığı, daha sonra çocuk folkloruna geçerek gelişimini burada sürdürdüğü, bugün bu türlerin daha çok çocuk folkloruyla anıldığı görülmektedir. Bazı çocuk oyunlarının büyüklerin folklor repertuarındaki oyunlara benzemesi, bir takım çocuk folkloru malzemesinin ve özellikle koşukların sanki büyükler tarafından üretilmiş hissi uyandıracak ölçüde gelişmiş olması ve buna benzer bazı durumlar da göz önünde tutulduğunda, çocuk folklorunda büyüklerin çok önemli bir yere sahip olduğu gerçeği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda tez aytışlar, tapışmaklar, iş-mevsim ve merasim koşukları, yalınçak, hükmeleş ve aytışuvları çocuk folklorunda büyüklerin etkisi veya üretimi-icrasıyla ortaya konulmuş türler olarak değerlendirmek mümkündür. Söz konusu türleri, büyüklerin ve çocukların ortaklaşa ürettiği ürünler şeklinde değerlendirmek ve bu şekilde ortaya konulan ürünleri Özbek çocuk folklorundaki ikinci tabaka olarak değerlendirmek uygun olacaktır. Bu ikinci tabakadaki ürünlerin son haldeki şekillerinin ortaya çıkmasında büyüklerin ve çocukların karşılıklı olarak-birlikte etkisi vardır ve bu etkinin nerede başlayıp nerede bittiğini kesin olarak ayırt etmek, hangisinin etkisinin ne derecede olduğunu net olarak belirlemek mümkün değildir. Böylece, bu aşamadaki ürünler çalışmamızda genel bir ifadeyle “Büyükler ve Çocuklar Tarafından Üretilen Türler” şeklinde ele alınmıştır.

Çocukların bizzat kendilerinin üretip icra ettikleri bazı türler ve ürünler vardır ki bunlara da üçüncü tabaka demek mümkündür. Bu tabakada üretilen türlerin önemli bir kısmı çocukların oyuna bağlı olarak ürettikleri ürünlerken, diğer bir kısmı da çocukların üreticiliğine dayalı ve çoğu basit karakterli, bazıları mizahi ve hicvi özellikteki koşuklar olarak dikkat çekmektedir. Üçüncü tabakadaki türleri çarlamalar, çekleşmeçaklar, güldür-güpler, sanamalar, oyun-koşuklar, tarkalış koşukları, kıkıllamalar, dörtlükler, aytışuvlar, tegişmeçaklar, masharalamalar şeklinde saymak mümkündür. Çalışmamızda bu tabakada şekillenen çocuk folkloru malzemeleri, “Çocuklar Tarafından Üretilen Türler” şeklinde ele alınmıştır.

Çocuk folkloru üzerine Türkiye’de, Özbekistan’da ve diğer Türk boylarında yapılan çalışmaların bütünü göz önünde tutulduğunda, çocuk folkloru türlerinin ve bu türler altında üretilip icra edilen ürünlerin büyük bir benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bütün Türk boylarında bu türlerin büyük oranda varlığını koruduğu, tür ve türlerin isimlendirmesindeki ufak farklar dışında büyük bir benzerlik taşıdığı görülmektedir. Böylece, coğrafi ve kültürel bakımdan gerçekleştirilmeye çalışılan bütün ayırıştırma faaliyetlerine rağmen ortak Türk kültürünün çocuk folklorunda canlı bir şekilde yaşadığını söylemek mümkündür.

Çocuk folkloru adıyla anılan sahada üretilen ürünlerin muhatabı tamamıyla çocuktur. Çocuk, etrafında bulduğu malzemeyi halk edebiyatı türlerinin şekil ve muhteva özellikleri kapsamında, kendi icrasıyla yeniden üretir. Bunu yapan büyük de olsa, yine aynı yolla, fakat çocuğa yönelik veya çocuk gibi gerçekleştirir. Böylece genel olarak folklor içerisinde çocuk folkloru, çocuk folklorunun malzemesi ve çocuk folklorundaki türler ortaya çıkmış olur. Bu türlerin üretilmesinde hem çocuklar, hem de büyükler söz sahibidir. Bazen de önce büyüklerin folklor repertuarındaki bazı türlerin ve ürünlerin çocuk folkloruna geçtiği ve burada yeniden şekillenip-üretilerek varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Çocuk folkloru; türleri ve kendine has özellikleriyle, genel olarak folklor içerisinde incelenmesi gereken müstakil bir saha olmasına rağmen, henüz yeteri kadar incelenmiş değildir. Bu konuda çocuk folklorunun tanımı, çocuk folklorunun kapsamı, çocuk folklorunun özellikleri, çocuk folklorunda kullanılan türler vb. gibi konularda

yapılacak araştırmaların sayısı artırılmalıdır. Öte yandan Türkiye dışındaki Türk boylarında daha fazla araştırılmış bulunan çocuk folkloru sahasının bu boylar arasındaki durumu da ayrıntılı olarak ortaya konulmalı ve nihayet “Türk Dünyasında Çocuk Folkloru” gibi yeni bir araştırma sahasının belirlenmesi gerekmektedir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan “Özbek Çocuk Folkloru” ve “Özbek Çocuk Folklorundaki Türler” üzerinde de yeni çalışmalar yapılmalı, bu sahadaki terim, tanım ve tasnif sorunları ortadan kaldırılmalıdır. Böylece, günümüze kadar çeşitli sebeplerle ihmal edilmiş olan çocuk folkloru, yeni bir inceleme ve araştırma sahası olarak Türk halkbilimi çalışmalarında önemli bir noktaya taşınmalıdır. Bu, hem kültürel varlığımızın belirlenip korunması ve gelecek devirlere aktarılması, hem de Türk halkbilimi çalışmalarının geleceği adına büyük bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

- AÇILOV, Kamal. "Sünnat Toyining Halk Ağzaki İcadida Tasvirlanışiga Dair." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 2004, ss. 64-66.
- AKARPINAR, Bahar. "Bir Görsel Kaynak Türü Olarak Fotoğraf ve Aile Fotoğraflarından Yansıyan Çocuk Kültürü." *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi'nde Çocuk*. Osmangazi Üni. Basımevi, Eskişehir, 2005, ss. 87-113.
- AKDENİZ, Sabri. "Çocuğun Fikir ve Hayal Çevresi." *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, Tebliğler ve Müzakereler Kitabı-I*. İstanbul: İlmî Neşriyat, ss. 322-341.
- AKMATALİYEV, Abdılacan. *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar (Evlilik Geleneği ve Türküleri, Çocuk Folkloru, Edebi Eser ve Tarihi Kahramanlar)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. , 2001.
- ALKAN, Osman. *Aksaray İlinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Selçuk Üni. Eğitim Fakültesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2002.
- ALTINKAYNAK, Erdoğan. "Avşar Ağıtlarında Ocak ve Ocak'ın Çocuklarla İlişkisi." Adana: *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni*. 30 Kasım-2 Aralık 1998, ss. 63-83.
- AMOS, Dan Ben. "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Yeni Bir Tanımına Doğru." (Çev. Metin Ekici), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Milli Folklor Yayınları, ss. 31-35.
- AND, Metin. "Çocuk Oyunlarının Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi." Ankara: Ulusal Kültür Dergisi, Sayı: 4, Nisan 1979, ss. 42-67
- , *Oyun ve Bügü. Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları (I. Baskı), 1974.
- ARSUNAR, Ferruh. *Türk Çocuk Oyunlarından Örnekler*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.
- ARTUN, Erman. *Tekirdağ Çocuk Oyunları*. Tekirdağ: Trakya Doğu Tesisleri, 1992.
- , "Türk Kültürü Ürünlerinin Çocuk Edebiyatına Katkıları." Erişim: http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_ortak_turk_kulturu_cocuk_edebiyatin_a_katkilari.pdf Erişim tarihi: 15 Eylül 2009.
- , "Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm." *Bir*; Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, İstanbul, 1998, ss. 9-10.
- ASLAN, Ferhat. "Efsanelerin Çocuk Eğitimindeki Önemi." *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008, ss. 332-338.

- ATEŞ, Murat. "Ziya Gökalp ve Çocuk Edebiyatı." Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, 2005, ss. 95-115.
- AVEZOV, Sabit. "Sanamaların Tabiati Hususida." Özbek Tili ve Edebiyatı. Sayı: 4, 1986, ss. 54-57,
-----, "Sanamalar Tasnifatı Hususida." Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 3, 2002. ss. 42-45.
-----, *Sanama Canri Tabiati va Badiiyati*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008.
- Azerbaycan Folkloru Antologiyası*. II. Cilt: Irak-Türkmen Cildi. Bakı: Gizil Şark Matbaası, 1999.
-----, III. Cilt: Göyçe Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 1999.
-----, IV. Cilt: Şeki Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2000.
-----, IX. Cilt: Gencebasar Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2004.
-----, V. Cilt: Karabağ Folkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2000.
-----, VI. Cilt: Şeki Folkloru II. Cilt. Bakı: Nurlan Neşriyatı, 2002.
-----, VIII. Cilt: AğbabaFolkloru. Bakı: Seda Neşriyatı, 2003.
- BAKIRCI, Nedim. "Niğde Folklorunda Çocuk Oyunları". Milli Folklor, Sayı: 76, 2007, ss. 202-209.
- BALAMAN, Ali Rıza. "Aşama Törenlerinde Çocuk: Duşak Kesme Töreni" *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi'nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 1-14.
- BARAN, Musa. "Çocukların İlk Oyunları." *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*. III. Cilt, Halk Müziği-Oyun-Eğlence. Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1977, ss. 129-141.
- Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi*. Kırgız Edebiyatı-I. Cildi (31. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005, ss. 218-240.
-----, Kazak Edebiyatı-I. Cildi (27. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005.
-----, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı Cildi (13. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
-----, Tatar Edebiyatı-I. Cildi (17. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
-----, Türkmenistan Türk Edebiyatı I. Cildi (10. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
-----, Azerbaycan Türk Edebiyatı I. Cildi (1. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
-----, Karaçay-Malkar Türk Edebiyatı Cildi (22. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
-----, Karakalpak Edebiyatı Cildi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
-----, Başkurt Edebiyatı I. Cildi (29. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2004.
-----, Kumuk Türk Edebiyatı Cildi (20. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

- BAYEZİTOVA, S. F. *Tatar Halkınının Beyrem Hem Könkürüş Yolları. (Ruhîy Mirasız Hezinesinnen)*
Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1995.
- BAYMUR Fırat-Kemal Demiray. *Çocuk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961.
- BAYSAL, Hatice - Ercan Küçükeşmen “Çocuk Oyunlarının Yönetim ve Organizasyon Teknikleri Açısından Analizi: Isparta ve Çevresine İlişkin Bir Değerlendirme.” *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 161-177.
- CAHANGİROV, Ğani. *Balalar Ertaklari*. Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 1972.
- , *Özbek Balalar Folklori*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı, 1975.
- , “Tez Aytış.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*. Sayı: 3, 1972.
- CERRAHOĞLU, Münir. *Çankırı Çocuk Folkloru*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.
- ÇAĞIMLAR, Zekeriya. “Adana’da Çocuğa Bağlı İnançlar İle Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış”. *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005.
- ÇELEBİOĞLU, Amil-Y. Ziya Öksüz. *Türk Bilmeceler Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınevi, 1979.
- ÇELİK, Ali. “Trabzon ve Balıkesir Çepnileri’nin Türk Tarihi İçindeki Yeri Ve Trabzon-Şalpaazarı Çepnileri’nde Doğumla İlgili Gelenek Görenek Ve İnanmalar.” *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999, ss. 396-413.
- ÇELTİKÇİ, Orhan. “Kazakistan Türkleri Halk Kültürü.” Erişim adresi: <http://www.genckalemler.org>
Erişim tarihi: 6 Ekim 2009.
- , “Kırgızistan Türkleri Halk Kültürü.” Erişim adresi: www.genckalemler.org Erişim tarihi: 6 Ekim 2009.
- , “Özbekistan Türkleri Halk Kültürü 1-2.” Erişim adresi: www.genckalemler.org Erişim tarihi: 6 Ekim 2009.
- ÇETİN, Çulpan Zarifova. “Kazan Tatarlarının Doğum Geleneklerinde Eski Türk İnançlarının İzleri.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller*, Birinci Kitap. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı. , 2008, ss. 308-315.
- ÇIKLA, Selçuk. “Tanzimat’tan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler.” Ankara: *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Sayı: 104-105, Ağustos-Eylül 2005, ss. 89-107,
- ÇINAR, Ali Abbas. *Muğla Çocuk Folkloru*. Muğla: Karaca Ofset, 2008.

- , *Türkmen Halk Kültürü İncelemeleri*. İzmir: Birleşik Matbaa, 2004.
- ÇİVİTÇİ Şule -Nuran Kayabaşı. “Çocuk Giyim Kuşam Kültüründe Değişimler.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008, ss. 316-322.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Sağlığına Yansıyan Şiddet Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2003.
- DAVLATOV, S. “Bala Kaçdı Marasimi.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 2, 1996, ss. 43-46.
- DUMAN, Tayyip. “Türk Atasözlerinde Çocuk ve Eğitimi.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008.
- DUNDES, Alan. “Halk Kimdir?” (Çeviren: Metin Ekici) *Milli Folklor*, Sayı: 37, 1998, ss. 139-153.
- DURMUŞ, Abdulkadir. *1879-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine*. Sakarya Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.
- DUYMAZ, Ali. *İrfanı Arzulayan Sözler: Tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- , “Tekerlemelerin Tür Ve Şekil Problemleri Üzerinde Bir Değerlendirme.” *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 291-307.
- EKİCİ, Metin. “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi.” *Milli Folklor*, Sayı: 39, Ankara: 1998, ss. 25-34.
- , *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Feryal Matbaası (II. Baskı), 2007.
- ELÇİN, Şükrü. *Türk Bilmecelemi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , II. Baskı, Ankara, 1983.
- , “Türklerde Aşık Oyunu ve Bu Oyunla İlgili Adet ve Ananeler.” *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. Cilt: Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987, ss. 95-102.
- ELÇİOĞLU, Ömür-Nilüfer Poyraz. “Ninnilerimizde Geleneksel Çocuk Mekanlarından Biri: Beşik.” *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi'nde Çocuk, Bildiriler*. Osmangazi Üni. Basımevi, Eskişehir, 2005, ss. 63-70.

- FARSAKOĞLU, Ayşe. *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- FEDAKAR, Selami. *Özbek Destan Geleneği ve Rüstemhan Destanı*. E. Ü. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2003.
- , "Özbekistan'da Destan Çalışmalarının Tarihçesi." *Milli Folklor*, Cilt: 8, Sayı: 62, 2004, ss. 67-79.
- , "Prof. Dr. Hadi Tillayevič Zarifov; Hayatı ve Eserleri." *Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2005, ss. 249-258.
- FELEVETDİNOV İ. F. vd. *Balalar Folklorı: Bala Sak-Uynap-Kölöp Üser Sak*. Öfö: Başkortoston Kitap Neşriyeti, 1994.
- GAZEZOĞLU, Özlem. *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 6 Yaş Çocuklarına Öz Bakım Becerilerinin Kazandırılmasında Oyun Yoluyla Öğretimin Etkisi*. Dokuz Eylül Üni. Eğitim Bilimleri Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.
- GELDİYEYEV, Gurbandurdi. *Türkmen Halk Edebiyatında Çocuk Edebiyatı Türleri*" *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008, ss. 83-86.
- GÖZAYDIN, Nevzat. "Çocuk ve Folklor." *Türk Dili*, Sayı: 400, Nisan 1985, ss. 326-352
- GÜREL, Zeki. "Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Niçin ve Nasıl Yazılmalıdır?" *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008, ss. 212-?.
- HABİBOV, Yusuf-İsmail Sözen. "Anadolu ve Azerbaycan Türklerinin Çocuk Oyunlarının Karşılaştırılması." Ankara: *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 1, 2006.
- HAZAR, Mehmet. "Özbekistan'da Nevruz Törenleri ve Merasimlerin Özbek Hayatındaki Yeri." Diyarbakır: *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, Sayı: 3, 2004, ss. 95-98
- İMAMOĞLU, Sinan. *Van Çocuk Folkloru*. Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.
- İMAMOV, K. vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1990.
- İSENBET, Nekiy. *Balalar Folklorı Hem Cırlı-Süzli Yöz Törlü Uym*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1984.
- İSLAMJANULI, Kencehan. *Ruhani Uvız (Balalar Folklorı)*. Almatı: Ana Tili Neşriyatı, 1995.
- İSMAİLOV, Hayat. *Özbek Toyları*. Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 1992.

- KABADAYI, Abdülkadir. “Sosyal Bir Ders Materyali Olarak Bilmecelerin Çocukların Gelişim Alanlarına Katkılarının İncelenmesi: Konya Örneği.” Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C. 4, Sayı:2, 2007.
- KALAFAT, Yaşar. “Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançlarında Doğum.” V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi; Gelenek, Görenek, İnançlar Sektörün Bildirileri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 249-271.
- KARADEMİR, Fevzi. “Halk Bilmecelerinin Oluşum ve Biçimlenmesindeki Etkenler Üzerine.” Akademik Bakış Dergisi, Sayı:14, Nisan 2008.
- KARAKAŞ, Ayhan. “Osmaniye’de Durmayan Çocuk İçin Yapılan Uygulamalar ve Bunlardaki Eski Kültür İzleri.” Karacaoğlan’dan Bela Bartko’a-Dadaloğlu’ndan Aşık Feymani’ye Osmaniye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu, Kasım 2004, Erişim adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/karakas_osmaniye.pdf Erişim tarihi: 15 Eylül 2009.
- KAYA, Deniz. *36-72 Aylık Çocuklar İçin Tasarlanmış Oyuncakların Çocukların Gelişim Alanlarına Göre İncelenmesi*. Ankara: Gazi Ün. Eğitim Bilimleri Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.
- KAYA, Doğan. “Dualar ve Beddualar.” Sivas: Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı: 4, 1997, ss. 99-121.
- , “Folklorumuzda Yanıltmacalar.” Sivas Kültürü, Ocak-Şubat 1979, ss. 72-73.
- , *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları, (II. Baskı), 2004.
- , “Kırgızlarda Ca Ramazan.” Erişim: <http://dogankaya.com> Erişim tarihi: 20 Mayıs 2009.
- KAZAN, Şevkiye-Şengül Kazan Kırçık. “Dünden Bugüne Burdur’da Oynanan Çocuk Oyunları.” *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 179-244.
- KIRIMLIOĞLU, Nurdan-Ömür Elçioğlu. “Atasözlerimizde Çocuk.” *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 115-124.
- KIZAR, Kadir. *Konya’da Anlatılan Efsanelerin Çocuk Eğitimine Katkısı*. Selçuk Üni. Eğitim Fakültesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004.
- KOÇKAR, M. Tekin-Erkan Erdemir. *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005.
- KORKMAZ, Zeynep. “Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış.” Türk Dili, Sayı: 400, Nisan 1985, ss. 186-194.
- , “Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı.” *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, Gökyüzü Yay. , Ocak 1987, ss. 56-61.

- KOYUNCU, Ayşegül. “İğdir Köyü’nde Çocuk Oyunları ve Oyun Araçları”. *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 261-265.
- KÖÇERLİ, Firidunbey. *Balalara Hegüyye*. (II. Baskı) Bakı: Keçlik Neşriyat, 1972.
- KURANBOEVA, Nergiza. “Harezmi Beşik Toyu Marasimi.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 2, 1998, ss. 48-50.
- KURBANBAEV, İsmail. *Karakalpak Balalar Edebiyatı Tarihihının Oçerki*. Nökis: Karakalpakistan Basması, 1974.
- KURBANOVA, Nafisa. “Beşik Toyları Merasimi Folklori.” *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 1, 1992, ss. 55-58.
- KÜÇÜKBEZİRCİ, Seyit. “Konya Çocuk Tekerlemeleri ve Halk Edebiyatı.” *Türk Halk Edebiyatı Bilgi Şoleni*. Ankara: TBMM Yayınları, 1995, ss. 189-197.
- MAMBETKALİYEV, Sultan. “Şamanizm ve Çocuk Folkloru.” Erişim: <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/55.php> Erişim tarihi: 20 Aralık 2008.
- MERİÇ, Münevver-Ömür Elçioğlu. “Halk Tababetinin Çocuklara Yönelik Uygulamaları.” *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler*. Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 133-142.
- NEDRET, Mahmut. “Çocuk Folkloru.” *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, III. Cilt: Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, ss. 133-141.
- NUTKU, Özdemir. “Osmanlı Şenliklerinde Çocuk.” *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 57-64.
- OĞUZ M. Öcal-Petek Ersoy. *Türkiye’de 2004 yılında yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları Gazi Üniversitesi THBMER Yayını*, Ankara, 2005.
- OĞUZ, Mustafa. “Çocuk Edebiyatında Dil ve Üslup/Edebiyatın Çocuksuluğu ve Çocuksu Duruşu.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008, ss. 134-142.
- OKUYAN, Hülya Yakıcı. “Burdur’un Geleneksel Çocuk Oyunları ve Çocuk Eğitimine Katkıları.” *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk*. Osmangazi Üni. Basımevi, Eskişehir, 2005, ss. 267-288.
- ONGUN, Bekir-Neslihan Güney. *Türkiye’de Çocuk Oyunları: Araştırmalar*. Ankara: ÇOKAUM, 2004.
- OROZOVA, G. *Baldar Folklorı, Kırgız El Adabiyatı* 20. Cilt. Bişkek: Şam Basması, 1998.

- ÖRNEK, Sedat Veyis. *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979.
- ÖZBAKIR, İbrahim. “Geleneksel Türk Çocuk Oyunlarında Fonksiyonel Oyuncu, “Ebe.” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 2/6, Şubat 2009, ss. 481-492.
- Özbek Folklori*. (Pedagogik İnstitutlar Uçun Hrestomatiya) Cilt: I, Yayına hazırlayan: H. Zarif. Taşkent: ÖZSSR Davlat Okuv-Pedagogik Neşriyatı, 1939.
- Özbek Folklori Oçerklari*. (I. Kitap) Taşkent: Fan Neşriyatı, 1988.
- Özbek Tilining İzahlı Luğati*. (II Cilt) Moskova: Rus Dili Neşriyatı, 1981.
- Özbekçe-Türkçe ve Türkçe-Özbekçe İzahlı Sözlük*. Taşkent: Özbek-Türk Liseleri Yayınları, 1997.
- ÖZCAN, Hüseyin. “Destan ve Halk Hikayelerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Havername.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008, ss. 342-351.
- , “Halk Edebiyatı Metinlerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Dede Korkut Hikayeleri.” Turkish Studies. Volume: 2/3, 2008, ss. 583-203.
- ÖZDEMİR, Nebi. “Teknolojik Gelişmeler Bağlamında Türkiye’deki Çocuk Oyunlarının İncelenmesi.” Erdem, Türk Halk Kültürü Özel Sayısı, Sayı:38, Ankara: Can Ofset, 2002, ss. 411-423.
- , *Türk Çocuk Oyunları* (II. Cilt). Ankara: Akçağ Yayınları, 2006. (I. Baskı)
- ÖZHAN, Mevlüt. “Çocuk Oyunlarında Dramatik Unsurlar.” *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. Cilt: Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987, ss. 213-225.
- , *Çocuk Oyunlarımız*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Yayınları, Feryal Matbaası, 1990.
- , “Türk Cumhuriyetlerinde Oynanan Çocuk Oyunları Ve Tekerlemelerinin Türkiye’dekilerle Karşılaştırılması.” *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Hagem Yayınları, 1995, ss. 443-465.
- , *Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü*. Ankara: Feryal Matbaası (I. Basım), 1997.
- , Malik Muradoğlu. *Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. , 1997.
- , *Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2005.
- ÖZTÜRK, Rıdvan. “Tura Oyunu.” Milli Folklor, Sayı: 57, 2003, ss. 92-95.

- PİRMATOVA, Manzura. “Ya Ramazan Koşıkları Hakida Bazı Mülâhazalar”, Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1998, ss. 33-36.
- POLAT, Müge Sucu. *F. Hüsnü Dağlarca'nın Şiirleri'nde Çocuk Teması*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- RAZZAKOV, H. vd. *Özbek Halk Poetik Ağzaki İcadi*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1980.
- ROZMETOV, Hamid. “Harezmi Balalar Folklorining Canriy Terkibi.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 4, 2004, ss. 51-54.
- SAATÇI, Suphi. *Kerkük Çocuk Folkloru*. Fuzulî Yayınları, İstanbul, 1994; İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- SAFAROV, Ahuncan. “Balalar Folklorida Havzak-Havzak.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 6, 1978, ss. 31-33,
- , *Balalarını Erkalavçi Özbek Halk Koşıkları*. Fan Neşriyatı, Taşkent, 1983.
- , “Çandışlar.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 4, 1983, ss. 49-53.
- , vd. *Bayçeçek*. Taşkent: Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 1984.
- , “Erkalamaların Canriy Hususiyatları”. Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 1, 1984, ss. 49-53.
- , “Hükmlağlar Hakida.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 1, 1984, ss. 40-46.
- , “Yalınçakların Canr Tabiatiga Dair.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 1, 1984, ss. 40-46,
- , *Özbek Balalar Poetik Folklori*. Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1985.
- , “Bir Kızıkmaçakning Özbekçe ve Türkmança Variantları.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1986, ss. 22-26.
- , “Ya Ramazan Koşıkları Hakida.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 2, 1992, ss. 24-27.
- , vd. “Matam Allaları Hakida Ayrim Mülâhazalar.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1997, ss. 30-31.
- , *Alla-ya Alla: Özbek Halk Allaları*. . Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 1999.
- SAFAROVA, Nigara. “Ak Terak mi Kök Terak Oyunı Genezisi Hakida.” Özbek Tili ve Edebiyatı, Sayı: 5, 1998, ss. 57-60.
- , *Özbek Balalar Oyun Folklori Tabiatı*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 2008.
- SARIMSAKOV, Bahadır. *Özbek Marasim Folklori*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1998.
- SATTAR, Mahmud. *Özbek Udumlari*. Taşkent: Fan Neşriyatı, 1993.

- SEYHAN, Özcan. “Ninnilerimiz ve Bir Tasnif Denemesi.” *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*. Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay. , 1987, ss. 289-297.
- SEZER, Tamer. “Victor Hugo ve R. Mahmud Ekrem’de Çocuk Sevgisi.” *Edebiyat Dergisi*, Sayı: 15, ss. 195-202.
- SOL, Selma. “Bolvadin-Büyükkarabağ Çocuk Oyunları.” Isparta: *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 14, 2005, ss. 139-144.
- SULTANOV, Yoldaş-vd. *Çittigül*. Taşkent: Okıtuvcı Neşriyatı, 1992.
- ŞENEL, Mustafa. “Şarkı ve Türkülerdeki Atasözü ve Deyimlerin Çocukların Dil Gelişimine Katkısı.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008, ss. 352-365.
- ŞİRİN, M. Ruhi. *Ninni Bebeğim Ninni*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990.
- TABAK, H. Nilüfer. *Ankara İlindeki Farklı Sosyo-Ekonomik Çevredeki 6-10 yaş arası Çocukların Oynamak İçin Seçtikleri Alanların İncelenmesi*. Gazi Üni. Eğitim Bilimleri Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.
- TAN, Nail. “Türk Halk Edebiyatı Okşamalıkları.” *III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*. Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 1993, ss. 385-389.
- TANSUĞ, Sabiha. “Anadolu’da Çocuk Giyimleri.” *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 127-131.
- TAŞ, Hülya. “Erzurum’da Doğum ve Çocukla İlgili Eski Adet ve İnançlar.” *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, ss. 187-214.
- , “Bursa ili ve Çevresinde Doğum ve Çocuklarla İlgili Gelenek-Görenek ve İnançlar.” *Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*. C. 2, 2002, ss. 477-497.
- TAT, Hüsamettin. “2005 Yılında Buldan ve Köylerinde Doğan Çocuklara Verilen Adlar.” *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, II. Cilt. 2006. ss. 909-911.
- TEZCAN, Hülya. “Sarayda Çocuk Olmak.” *Skyline Dergisi*, Nisan 2006.
- TEZEL, Naki. *Türk Halk Bilmeceleri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- TOZ, Hıfzı. “Gelişim Sürecinde Türkmen Çocuk Edebiyatı.” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008.
- TURGUT, M. Ebru. *Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

- Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap.* Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008.
- TÜRKMEN, Fikret. “Boğazlıyan’da Çiğdem Pilavı.” *Türk Folklor Araştırmaları*, Mayıs 1970, C. 12, ss. 5615-5616.
- ÜLGEN, Aygün. “Çocuk Edebiyatında Sözlü Geleneğin Bir Anlatım Türü: Karagöz Oyunları (Tasvir Yapımcılığı ve Oynatıcılığı).” *Türk Halkları Edebiyatı II: Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi, Materyaller, Birinci Kitap.* Bakü: Kafkas Üniversitesi Neşriyatı, 2008, ss. 298-302.
- YAGFEROV, Reşit. “Balalar Folklorı.” *Tatar Folklorı Janrları.* Kazan: SSSR Fenler Akademiyası Kazan Filialı, 1978, ss. 124-138.
- , *Tatar Balalar Folklorı.* Kazan: Rannur Neşriyatı, 1999.
- YAKAR, M. Yasin. *Kazım Karabekir’in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarkılı İbret Eseri Üzerinde Bir İnceleme.* Atatürk Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.
- YAKUBBEKOVA, M. “Özbek Halk Allalarıda Ruhیات Tasviri”. *Özbek Tili ve Edebiyatı*, Sayı: 2, 1990, ss. 49-51.
- YALÇIN, Alemdar-Gıyaseddin Ayaş. *Çocuk Edebiyatı.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- YALÇINKAYA, Tosun-Ahmet Sakin. “Geleneksel Oyuncaklarımız ve Eyüp Semti”. *I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi’nde Çocuk, Bildiriler.* Eskişehir: Osmangazi Üni. Basımevi, 2005, ss. 245-250.
- YAMAKOĞLU, Cihan. “Türkiye’de Çocuk Oyunları.” *Erdem; Türk Kültürü Özel Sayısı, III. C. 13, Sayı: 39,* Ankara: Can Ofset, 2002.
- YAMAN, Memnune. *Çocuk Yazını Olarak Masal.* Erzurum: Atatürk Üni. Yayınları, 1995.
- YARDIMCI, Mehmet. “Kıbrıs ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni ve Tekerlemeler.” *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri.* Gazimagusa-KKTC, 1998, ss. 177-197.
- YAVUZ, Muhsine Helimoğlu. “Masal ve Çocuk.” 14. Kıbatek Edebiyat Sempozyumu, Gagavuz Kültürü. CHIŞINAV, 2007.
- YAYIN, Nerin. *Oyun Tekerlemeleri Üzerine Bir İnceleme.* İzmir: Ege Üni. Yayınları, 2009.
- YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu. *Bulgaristan Türk Çocuk Edebiyatından Örnekler.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. , 2002.
- ZENGİN, Ahmet Yaşar. “Kastamonu Kültüründe Çocuk Oyunları.” *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri.* Ankara: Gazi İletişim Basımevi, 2005, ss. 343-348.

I. Halkbilim Sempozyumu: Halkbilimi'nde Çocuk, Bildiriler. Osmangazi Üni. Basımevi, Eskişehir, 2005.

<http://turkoloji.cu.edu.tr> Erişim tarihleri: Kasım 2007-Aralık 2009.

<http://www.azmif.net> Erişim tarihi: 12 Ağustos 2009.

<http://anatoliantoys.com/geleneksel.htm> Erişim tarihi: 10 Haziran 2009.

DİZİN

A

A. E. Abdurrahmanova.....	39
A. Halmetov	57
A. K. Borovkov.....	38
A. Memetkulav	57
Abdullah Tukay	99
Ahmet Sakin.....	27, 357
Ahmet Yaşar Zengin	27
Ahuncan Safarov ... 37, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 78, 82, 83, 111, 112, 115, 116, 117, 119, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 142, 143, 145, 149, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 301, 302, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340	
Alemdar Yalçın	61
Ali Abbas Çınar	12, 69, 102, 107, 341
Ali Duymaz	9, 23, 88
Ali Rıza Balaman	24
Amil Çelebioğlu.....	4
Aygün Ülgen	29, 88
Ayhan Karakaş	24
Ayşegül Koyuncu.....	27

B

Bahadır Sarımsakov	40, 128
Bahar Akarpınar	24
Bekir Onur.....	10
Binogradov.....	38, 81, 246, 247
Büyük Kerimov.....	57

C

C. Abdullayev	58, 59
Cemal Süreyya	74
Cihan Yamakoğlu	23

Ç

Çukovski.....	38
Çulpan Zaripova Çetin.....	29

D

D. Narzullayeva.....	57
D. Orayeva	57
Dermanay Oraeva.....	55
Divayev	38
Doğan Kaya	9, 16, 71, 88, 202

E

E. A. Pokrovskiy.....	98
E. Abdullin.....	99
E. Galiyev.....	99
E. M. Peşçerova.....	38
Elbek.....	38, 39
Elhan Memedov (Yurdoğlu).....	29
Ercan Küçükeşmen.....	26, 349
Erdoğan Altınkaynak.....	21
Erman Artun.....	7, 22, 29, 30
Esmâ Şimşek.....	31

F

F. Rayhanov.....	58
F. Tüyke.....	99
Ferruh Arsunar.....	3
Fevzi Karademir.....	29
Fırat Baymur.....	4
Fikret Türkmen.....	15, 39, 351

G

G. Orozova.....	93, 94
G. Rehim.....	98, 99
G. Tolimbayskiy.....	99
G. Üzbek.....	98
Gıyaseddin Aytaş.....	61, 357
Gurbandurdı Geldiyev.....	29, 92, 102
Gülfüza Narzullaeva.....	55

Ğ

Ğani Cahangirov.....	38, 40, 41, 45, 47, 51, 52, 68, 74, 75, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 125, 126, 130, 131, 144, 145, 147, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 166, 167, 168, 172, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 210, 221, 224, 225, 226, 228, 231, 232, 233, 234, 240, 252, 257, 289, 290, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 311, 312, 313, 316, 319, 322, 323, 325, 330, 331
Ğazi Alim Yunusov.....	38, 57

H

H. Gatina.....	99
H. Kukuşkin.....	99
H. Kurbatov.....	99
H. Razzakov.....	58
Hadi Zarif.....	39, 57, 175
Hamid Rozmetov.....	56
Hatice Baysal.....	26
Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy.....	8
Hıfzı Toz.....	60, 61, 62
Hülya Taş.....	21
Hülya Yazıcı Okuyan.....	27
Hüsamettin Tat.....	28, 87
Hüseyin Özcan.....	2, 29, 88

i

İ. Nadirov	99
İbrahim Özbakır	30
İsmail Arifiy	38, 58
İsmail Sözen	27, 351

K

K. İmamov	51
Kamal Açılov..... 37, 38, 39, 43, 44, 56, 59, 112, 119, 149, 150, 151, 286, 288, 289, 291, 292, 301, 309, 311, 317, 319, 339, 340	
Kapitsa	38, 81, 212, 218
Kemal Demiray	4, 349
Kencehan İslamjanuli	96

M

M. A. Vasilyev	37, 99
M. Abdurahimov	58
M. Ebru Turgut	35
M. İvanov	98
M. Nigmatcanov	99
M. Öcal Oğuz	10
M. S. Andreyev	38
M. Yakubbekova	54, 57
Mahmud Sattar..... 47, 128, 129, 133, 134, 137, 139, 141, 145, 146, 148, 149, 150, 226, 283, 297, 298	
Mahmut Nedret	19
Malik Muradoğlu	8, 193, 354
Manzure Pirmetova	55, 202, 203, 204, 205, 206, 313, 314, 315
Mehmet Yardımcı	22
Memnune Yaman	8
Metin And	4, 16, 77
Metin Ekici	72, 73, 80, 180, 347
Mevlüt Özhan	6, 8, 11, 18, 20
Muhsine Helimoğlu Yavuz	28
Musa Baran	15
Mustafa Ruhi Şirin	6
Münir Cerrahoğlu	33, 34, 69, 70, 72, 88, 107, 108
Mürüvvet Meriç	25

N

N. Burzinskiy	38
N. P. Ostroumov	37
N. Razmuhammedov	57
Nafisa Kurbanova	54, 133, 136, 137, 141, 284
Nail Tan	19, 88
Naki Tezel	4
Nakiy İsenbet	99, 101
Nebi Özdemir	11, 22, 67, 68
Nedim Bakırcı	28
Nedret Mahmut	75, 76, 77, 78
Nergiza Kuranboeva	55, 137, 138, 284
Nerin Yayın	14
Neslihan Güney	10, 353
Nezhat Gözaydın	17, 68, 70, 71, 76, 77, 89
Nigara Safarova	40, 49, 55, 112

Nilüfer Poyraz	24, 350
Nuran Kayabaşı	350
Nurdan Kırımlioğlu.....	25

Ö

Ömür Elçioğlu	24, 25, 352, 353
Özcan Seyhan	19, 88
Özdemir Nutku	19, 89
Özgül Çobanoğlu.....	73

P

Petek Ersoy	10, 353
-------------------	---------

R

R. İshakova-Vamba	99
R. Möhemmedcanov	99
R. Möhemmetova	99
R. Urazmanova.....	99
Ramazan Kafarlı	106
Reşit Yağferov	98, 99, 100, 101
Rıdvan Öztürk	23

S

S. Davlatov	54, 148, 350
S. Ğaziyeva'nın	58
S. Kuklyeşev	98
Sabiha Tansuğ	20, 89, 90
Sabit Avezov	40, 48, 49, 53, 56, 112, 236, 237, 322, 326, 328
Sedat Veyis Örnek.....	5
Selami Fedakar	37, 39
Selma Sol	26
Seyit Küçükbezirci	20, 36
Sinan İmamoğlu	31, 32, 68, 69, 72, 107, 108
Sulayman Kayıpov.....	31
Sultan Mambetkaliyev	30
Suphi Saatçi	7, 84, 88, 102, 103, 106

Ş

Ş. Taliev.....	40
Şengül Kazan Kırçık	26, 352
Şevkiye Kazan	26
Şule Çivitçi.....	29, 89, 90
Şükrü Elçin	18

T

Tayyip Duman	29, 66
Tosun Yalçınkaya	27, 89
Töre Mirzaev.....	51
Töre Zihniy	38

Y

Y. Ziya Öksüz	4, 349
Ya. Hanbikov	99
Yaşar Kalafat	21, 85, 86, 132
Yusuf Habibov	27

Z

Zekeriya Çağımrlar	26
Zeki Gürel.....	91, 93
Zeynep Korkmaz	17, 61, 62
Zubayda Husayinova.....	39, 58

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet Keskin. 1985 yılında Kırşehir’de doğdu. İlköğretim ve lise eğitimini Kırşehir, Kırıkkale, Afyon ve Kütahya’daki çeşitli okullarda tamamlayarak 2003 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. 2007 yılında lisans eğitimini tamamlayıp aynı yıl Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Türk Halkbilimi anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı. İstanbul Kurtköy Lisesi’nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği ve TRT İzmir Televizyonunda metin yazarlığı yaptı. Aralık 2009’da “Özbek Çocuk Folklorunda Türler” isimli yüksek lisans tezini bitirdi.

ÖZET

Bu çalışmada, bir topluluğun ortak yaşam tarzı anlamına gelen folklordan beslenerek varlığını sürdüren ve çocuk folkloru adı ile anılan sahanın Özbek folkloru içerisindeki yeri ve durumu değerlendirilmiş, bu kapsamda “Özbek Çocuk Folklorunda Türler” konusu incelenmiştir. Tez çalışmamız, Türk boylarının folklor hazinesinin en güzel örneklerinden birini temsil eden Özbek folklorunun bünyesinde olgunlaşıp yaşayan çocuk folklorunun, bu sahada vücuda gelmiş otuzdan fazla türün ve bu türler altında üretilip icra edilen folklor malzemelerinin tanıtılması amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmada, çocuk folkloru üzerine yapılan çalışmaların nitelik ve nicelik bakımından yeterli olgunluğa ulaşmadığı dikkate alınarak çocuk folkloru sahasında Türkiye ve Özbekistan’da yapılan bilimsel çalışmalar tanıtılmış, çocuk folklorunun kapsamı, özellikleri, tanımı, üretici ve icracıları, türleri ve Türk boylarında çocuk folkloruyla çocuk folkloru türlerinin durumu hakkında da çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Böylece; Özbek çocuk folklorundaki türler konusundan hareketle folklorda çocuğun yeri ve çocuk için folklorun ne anlama geldiği, çocuğun folklor üretim ve icrasındaki rolü, çocuk folklorunun genel folklor içerisindeki yeri gibi noktalar aydınlatılmaya çalışılmış, Özbek çocuk folkloru ve bu sahadaki türler-ürünler üzerinden, Türk kültürünün engin ve aydın birikimine dikkat çekilmek istenmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Folklor, Çocuk, Özbek, Türler, Türk Boyları.

ABSTRACT

In this study, the field of "children's folklore", which is nurtured by the folklore-meaning the common lifestyle of a society-was evaluated in terms of its place and status in the Uzbek folklore, and with this scope, the subject matter “Genres of Uzbek Children’s Folklore” was analysed. This thesis study was composed in order to present the children’s folklore, which has grown and lived by the help of the nourishment of Uzbek folklore, itself being one of the finest examples of the Turkish folklore repertory. The study also analyses more than thirty genres that came into existence under children’s folklore, and the means that have been used to perform these various genres of children’s folklore.

With regards to the fact that studies in children’s folklore have matured neither in quality nor in quantity, scientific researches about children’s folklore in both Turkey and Uzbekistan were provided in the study, and some evaluations were made on the scope of children’s folklore, on its features, description, producers and performers, genres and the status of children’s folklore in Turkish clans.

Thus, by moving from the subject of “Genres of Uzbek Children’s Folklore”, such questions as the position of the children in folklore, what folklore means to the children, the role of the children in both producing and performing the folklore, and the position of children’s folklore in the common folklore were attempted to be illuminated; and via the Uzbek children’s folklore and the genre-productions in this field, the vast accumulation of Turkish culture was attempted to be pointed out.

Keywords:

Folklore, Children, Uzbek, Genres, Turkish Clans.